

IX. ÉVF.

1940.

1. FÜZET

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBIZASÁBÓL

PINTÉR JENŐ
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

lap

NAGYOBB CIKKEK.

Zolnai Gyula: Félreértett szavak és szóösszezararások — —	1
Loványi Gyula: Az idegen szók beözönlésének kérdéséhez —	8

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Dengl János: Isten vele, tanár úr! — — — — —	12
Bence István: Helyesírás és kiejtés — — — — —	13
Böölöny József: A régensherceg magyar neve — — — — —	16
Gröber Aladár: „A Nemzetközi Vásárhoz“ és „Indulás Buda- keszire“ — — — — —	17
Juhász Jenő: Haszonbérrel — — — — —	19

SZÉLJEGYZETEK.

Dengl János: Jó van! Jó lakott! Jó lesült! — — — — —	20
Dengl János: Körül — — — — —	20
Juhász Jenő: Szekeres gazduram nyelvművelése — — — — —	20
Loványi Gyula: Antantszj — — — — —	21

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE.

A Cselekvés Iskolája. VII. évf. Ism. Ujvári Pál — — — — —	21
--	----

KÖNYVSZEMLE.

Krippel Móric: Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez. Ism. Béltékny László — — — — —	23
---	----

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	24
---	----

FIGYELŐ.

Gondos Sándor: A nagy kohó népének magyar nyelve — —	28
A Nemzeti Sport és a magyar sportnyelv — — — — —	32
Dongó Orbán: Magyarosodik a városháza nyelve — — —	35
Az erdészet magyar nyelve — — — — —	36
Ruzitska Mária: A filmek magyarsága — — — — —	37
Pintér Jenő: Az iskola a magyar nyelv szeretetéért — — —	38
Visszafordítható mondatok — — — — —	38

ÜZENETEK.

Kilenc üzenet — — — — —	39
-------------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

FÉLREÉRTETT SZAVAK ÉS SZÓÜSSZEZAVARÁSOK.

Irta: Zolnai Gyula.

A nyelvérzék gyöngeségének egyik nyilvánulásmódja az, hogy a ritkábban előforduló szónak jelentését a beszélők nem érzik ki pontosan a hallott vagy olvasott mondatból, és ennél fogva ezeket a szokat a maguk beszédében és írásaiban meg nem felelő jelentéssel alkalmazzák. Másik nyilvánulásmódja pedig a gyöngye nyelvérzéknek az, hogy két hasonló hangzású szót egymással össze-cserélnek, és a ritkább használatú vagy elemeire nézve kevésbé világos szó helyett a gyakrabban előforduló, illetőleg az elemeire nézve világosabbat alkalmazzák.

I. Az első esetre példát a *tegez* szó hibás használatában találunk. Ennek a szónak igazi értelme: az a „tok, melyben az íjászok a nyilakat tartják, nyiltok, másképen: *puzdra*“ (CzF.). Jelen-tésének félreértésével már a XVIII. század óta találkozhatni. Barsai Ábrahám így ír: „Ha nyilodnak *tegzét* tsak fel-húzva tartod, Rúgó erejének hamar kárát vallod“ (A Bessenyei György társasága. 1777. 16. l.). Az író tehát íjnak gondolta a tegezt. Kazinczy Anakreon-fordításában is hasonló tévedést találunk: „De nézzük hüromat Nem tágitotta é meg A' zápor *tegzemen!*“ Földi János meg is róttá érte: „Barátom! meg engedj! a' húr nem a' *tegzen* van“ (Kazinczy Ferencz levelezése II, 306). Kcmény Zsigmond is félreértette a szót: „Biztos helyről irányzott *tegez* vesszeje ölte meg az egyiket“ (Zord idő I, 54). Nem csoda tehát, hogy nagy regényírónk, Jókai is belecsett ebbe a hibába. *Az áruló gyűrű* című török meséjében ezt írja ugyanis: „A nyíllövéshez szokás volt a hüvelyk ujra egy kigyóformán tekergőző gyűrűt felhúzni, azzal fogták meg a *tegez* húrját, hogy a hüvelyk könnyebben húzhassa s épen a kellő időben pattanthassa el az íjját. A szultán zugolódtott gyűrűje ellen, hogy rosszul van csinálva, nagyon megfogja az ideget s nem tudja elég gyorsan elbocsátani; ezzel rántja fel a *tegzet*“ (Nemzeti kiadás XI, 264).

Másik ilyen többször félreértett szavunk a népi és régi *pad-maly* szó, amelynek igazi jelentései: „vízvájta üreg a vízpart, árokpart v. töltés oldalában“, aztán „part, alámosott fo-

lyópart, függőleges folyópart v. árokpart', meg 'oldalüreg, üreg' (l. MTsz.). Először, úgy látszik, Jókai értette félre, és azóta 'mennyezet, szoba padlása' jelentésben használják (l. MNy. III, 383; XII, 27). Ennek a félreértésnek az előidőzésében bizonyára a *padlás* szónak is szerepe lehetett. A szó kezdő szótagja (*pad-*) egy másik félreértésre is alkalmat adott, mert némelyek a mennyezettel homlokegyenest ellentétben 'padozatot, padlót' értenek rajta (l. MNy. XII, 27). Szerencsére a mondatbeli összefüggés az előbukkant esetekben elárulja, hogy a szón mit ért az illető író.

A régi nyelvemlékekből Fogarasi János tanácsára eredeti, 'okos és körültekintő' jelentésében Széchenyi Istvántól forgalomba hozott *ildomos* szót már a 80-as évek óta minduntalan félreértik és 'illelmes, illemtudó' értelemmel használgatják (l. Nyelvőr XIII, 186, Magyar Nyelv I, 175 és Nyelvújítási Szótár). Ez a félreértés, elavult szóval szemben, az *illelmes*-hez való hasonlóságánál fogva érthető is, és azért célszerűbb volna lemondani erről az amúgy is ritkán használt régi szavunkról.

Legújabban a rejtélyes eredetű *tömkeleg* szónak a félreértését tapasztaltam. A szó útvesztőt, labirinthust jelent, de meglehetősen kiment a divatból, főképp amióta — nyelvújítási szónak tartva — az *útvesztő*-t hozták helyette forgalomba, és így nem csoda, hogy némelyek már nincsenek tisztában az értelmével. Egy budapesti úrnak többször hallhattam ezt a tréfás szavajárását: „tercek *tömkelege*“. Nyilván tömeget értett rajta, és nem vettem rá ügyet. A Turán című folyóiratnak 1939-i évfolyamában aztán ezt kellett olvasnom: „Keleti hazájukból elindulva [a bolgárokról van szó] idegen hatások *tömkelege* éri őket“ (35. l.). Az író tehát ugyanolyan értelműnek érzi a szót, mint az előbbi példában láttuk. A félreértést nyilván a *tömeg* szóhoz való hasonlósága idézte elő.

II. A szóhasználatbeli másik hibára, a szóösszezavarásra általánosan ismert példa az újabban igen terjedő *egyenlőre* ejtés-mód e helyett: *egyelőre*, amit már számtalanszor megróttunk (legutóbb l. Msn. VII, 161). Az összezavarás oka az, hogy a szónak elemei (*egy* + *előre*) a mai nyelvérzék előtt már nem világosak, az *egyenlő* szó pedig, amelyet helyette *-re* raggal mondanak, mindenki előtt érthető. A számtalanszor való hibáztatás dacára az irodalomban is föl-főlbukkan a romlott szóalak, természetesen csak gyöngébb nyelvérzékűek írásaiban. Például: „*Egyenlőre* [a lép] még lenesealakú“ (Binder Jenő, Maeterlinck „A méhek élete“ ford. 1912. 123. l.). „*Egyenlőre* [ez az igazság] legbántóbb illúzióknál végzetesebb mozdulatlanságban tartana fogva“ (uo. 249. l.). „*Egyenlőre* nem megyek át a szigetre“ (Surányi Miklós: A szent hegy. 1917. 156. l.) A Budapesti Hírlapban is számtalanszor olvashattam így: „*Egyenlőre* sokkal többet nem tudok“ (1933 XII/24, 30. l.). „A konverzió... *egyenlőre* annyira megmerevítette a hiteléletet, hogy“ stb. (1934 X/12, 8. l.). „Műtéli beavatkozásra *egyenlőre* nincs

szükség“ (1935 I/5, 7. l.). „A kultuszminiszter *egyenlőre* harmincöt vándortanítói körzetet szervezett“ (1938 II/6, 5. l.) stb.

Más példát a birtokosul használt személynévmások alakjainak összezavarásában tapasztaltam. Tudvalevő dolog, hogy a személynévmásoknak birtokosul a következő alakjaik vannak: egyesben *en* v. *ennen*, *ten* v. *tennen*, *ön* v. *önnön*; többesben *min* v. *minnen*, *tin* v. *tinnen*, *ön* v. *önnön*; például *enmagam*, *enházam* stb., *tenmagad*, *tenlelked* stb., *önmaga*, *önérdeke* stb. Mégis azt tapasztalhatjuk, hogy ezeket a nyelvtörténetileg hagyományozott, szabályos alakokat íróink igen gyakran összezavarják és szabálytalan alakokat használnak:

a) A 3. személyű *ön* helyett a voltaképpen 1. személyű *en* alakkal élnek. Ez egyike a legsűrűbben előforduló összezavarásoknak, ami még jó nyelvérzékű, tősgyökeres íróinkkal is megesik. Pl. „Ugy bánt velük, mintha *entestvérei* volnának“ (Budapesti Hírlap 1917 I/11, tc.). „Nincs számára segítség *en*-erején kívül“ (uo. 1919 I/5, vc.). „Az ellenséges csapat lándzsáit *entestében* egyesítő“ (uo. 1921 IV/10, Sipulusz tárcájában). „*Enkárain* okulva“ (Egyetem Philol. Közlöny XL, 241). „*Enmagukat* akarják követni“ (Wildner Ödön Zarathustra-ford. 23. l.). „El akarta szemét fordítani *enmagáról*“ (uo. 36. l.). „*Enrangjához* illő hitvest szemelne ki“ (Kőrös Endre Kudrun-fordításában, 44. l.). „*Envéreit* kiküldte messze tájra“ (uo. 85. l.). „Láthatta *enszemével*“ (uo. 101. l.). „Akkor felejtí *enbaját*“ (Kozma Andor: Magyar symphoniák 90. l.). „Mint aki *en*-arcát nézi a tükörben“ stb. (Kosztolányi Dezső: Oscar Wilde költeményei 100. l.). „*En*-gyermekét gyászolja“ (Kosztolányi D.: Modern költők. 2. kiad. III, 72). A személynévmás hosszabb alakja is előfordul ilyen fölcseréléssel, mint pl.: „Nagy és komoly [szem], majd halavány, | Olvadva *ennen* sugarán“ (Kosztolányi D., Byron „Mazeppa“-jának fordításában 16. l.; de helyesen 1. személyre alkalmazva is: „Nem hittem *ennen*-szemeimnek“ uo. 41. l.).

b) Olyan példákkal is találkoztam, amelyekben az *en* szóalak többes 1. személyű vagy egyes és többes 2. személyű raggal ellátott főnevek jelzőjéül áll. Az ilyen esetek azt mutatják, hogy az író nyelvérzékében az *en* szó határozott személyi vonatkozásának már semmi tudata nem él. Például:

α) „A kard, mely megölt, *enszívünk* sebezte“ (Kosztolányi D.: Oscar Wilde költeményei 100. l., a történetileg szabályos használat *minszívünk* volna). „Mikor *ennen*-szívünkbe rág, | Mi sohase múlik, a gond“ (uo. 17. l., a szabályos használat *minnen*-szívünk volna). „S igaz hitünk miatt versenyt gyötörnek | *En* véreink a német zsoldosokkal“ (Vargha Gyula Költeményei. 1915. 313. l., szabályosan *minvéreink* volna). „Nem napszámban, vagy sovány, alig feltúrt koldusföldreiskéről arattuk [a búzát, ennivalónkat], hanem *en*-szívünkéből szakítottuk“ (Nyirő József: Isten ígájában II, 172—173). Az ilyen példák azt mutatják, hogy a *min* és

minnen névmásalakok már kivesztek némely íróink nyelvtudatából.

β) „Szegény krónikásom, hát kapj a mesédbe, | Bárha *en*-szavadban tragédiád émed“ (Kosztolányi D.: Oscar Wilde költeményei 30. l.). „Ki alkotá talányos *Enmagad*... | S uralkodol *en*-tetteden s a földön“ (Kosztolányi D.: Modern költők. 2. kiad. III, 57). Az ilyen példák föltünőbbek, mert a *ten* névmási szóalak talán mégsem avult el annyira, hiszen az „Ismerd meg *tenmagadat*“, „Szeresd felebarátodat, mint *tennen* magadat“ mondások csak nem merültek már egészen feledésbe. Ilyen a hosszabb *ennen* alaknak több. 2. személyre vonatkoztatása is a következő példában: „Ti nemesek összeesküdtetek: szenvedélytől és *ennen* akaratotoktól vezetve“ (Modern Könyvtár 93. sz. 15. l., e h.: *tinnen* akaratotoktól; ellenben helyesen használva ugyanott: „*ennen* szemeimmel“ 20. l.).

Ezen elég nagy számú és tősgyökeres, jeles írókban is előforduló összezavarások alapján szinte azt mondhatnók, hogy a szabályos, történeti névmásalakok: *en, ten, ön; min, tin, ön*, illetőleg *ennen, tennen, önnön; minnen, tinnen, önnön* szók közül a *ten(nen), min(nen)* és *tin(nen)* névmások számos mai írónk nyelvtudatából, úgy látszik, kivesztek már, a voltaképpen 1. személyű *en* alak pedig a hozzá hasonló hangzású és ma is általánosan használt *ön* névmással sokaknak nyelvérzéke előtt minduntalan összezavarodik. Sőt azt is meg kell, úgy látszik, állapítanunk, hogy mind az *ön*, mind a vele föleserélt *en* névmásban többeknek nyelvérzéke már semmi határozott és megkülönböztetett személyi vonatkozást nem érez, hanem az ilyen mai nyelvérzék előtt mind az *ön*, mind az *en* szónak már csak melléknévi, „saját, tulajdon“ jelentésű érteke van.

A félig mámorost jelentő *pityókos* szóval szintén megeseti, mégpedig több vidék népnyelvében is, az az összezavarás, hogy a csicsóka jelentésű *pityóka* szónak -s képzős származékát, a *pityókás* szót használják helyette (l. a Magyar Tájszótárban). Így nem csoda, hogy ez az utóbbi alak a helyesebb *pityókos* helyett az irodalomban is föl-fölbukkan, pl.: „Ényhe éjszakán *pityókásan* botorkál a középkori város hepe-hupás utcáin“ (Herczeg F. Munkái. Gyűjteményes díszkiadás VI, 63). „Mily szép voltál te, ki *pityókás* voltál kicsinyt“ (Pesti Hírlap 1938 VII/3, képes mell. 19. l.). Az én nyelvérzékem megütközött ezeken a helyeken, de a Tájszótár adatai után érthetőnek találtam a szóhasználatot, noha magam, aki a növény jelentésű *pityóka* szót jól ismerem, nem mondanám így.

Épígy megütköztem a következő szóalkalmazáson is: „A katonák és a numidiaiak oly szorosan álltak egymás mellett, hogy nem tudtak kardot rántani. Matho a fejével *öklendezve* vágott magának utat“ (Flaubert „Salambô“ c. regényének fordításában, Salgó Ernőtől, 14. l.). Az *öklendezés* ugyanis a köz-nyelvhasználat szerint egy jelentésű az *öklendezéssel*, ami a hányást kísérő torok-

hangnak a kifejezése; hogy *ökkelőzésre* vagy *ökkelődésre* érthesük, arra népnyelvi adatunk tudtommal nincs, noha Czuczor-Fogarasiék nagyszótára szerint az *öklendez* igének mind az *ökledik*, mind az *ökrendez* jelentése megvolna.

A legsűrűbben előforduló és legközönségesebb szóösszezávarás a *fáradtság* és *fáradtság* szavaknak jut osztályrészül. Csak erős nyelvérzékű és nyelvtanilag képzett író tud a két szó között különbséget tenni, mert a kiejtésben mind a kettő egyformán, hosszú *ecs* hanggal *fáradtság*-nak hangzik. A különbségtétel elhibázása tehát csak az írásban jelentkezik, itt azonban — amint látni fogjuk — úgyszólván lépten-nyomon. Aki az azonos hangzású két szót az írásban egymástól megkülönböztetni nem tudja és őket jobbra-balra vagyis kölesönösen fölcseréli, az nincs tisztában a magyar szóképzés természetével, vagyis a magyar szóalakok jelentésével. A *fárad-ság* olyan *-ság, -ség* képzős igei származék, mint az eredetileg „kér” jelentésű *imád* igéből az *imád-ság*, ami e szerint tulajdonképpen kérést (régiesen imádást) jelent. Még talán ma is hallható ugyanis az ilyen — nekem gyermekkorom óta szóláskészletemhez tartozó — kifejezés: „Ha szép szerével meg nem teszed, én nem foglak *imádni*”, azaz: kérni, erősen kérni. Hasonló igei származékok: *mulat*-ból *mulat-ság*, *nevet*-ből *nevet-ség* stb. A *fárad-ság* tehát fáradást, fáradozást, vagyis cselekvés-félét jelent. Vele szemben a *fáradt-ság* a *fáradt* melléknévi igenévnek származéka, és „fáradt állapot” a jelentése. Ugyanolyan képzésű szó, mint a *higgadt*, *nyugodt* stb. melléknévi igenevekből *higgadt-ság*, *nyugodt-ság* stb. És mégis számtalan esetben kell tapasztalnunk, hogy a cselekvést jelentő *fárad-ság* szót összeeserélik a fáradt állapotot jelentő *fáradt-ság* szóval, vagy megfordítva, és ez nem csupán sebtében dolgozó újságok hasábjain, hanem szépirodalmi művekben, és tudományos, sőt éppen nyelvtudományi folyóiratokban is elő-előfordul. Íme néhány példa:

a) A fáradás, fáradozás fogalmát, tehát a *fárad-ságot* a *fáradt* állapot nevével, a *fáradt-sággal* fejezik ki, hibásan: „Beszélni kellene velük. De vajjon megéri-e a *fáradtságot*?” (BH. 1933 XI/21, 6. l., tc.). „A szives megtaláló *fáradtságát* 5 forinttal kész jutalmazni” (uo. 1933 XII/21, 6. l.). „Költséget és *fáradtságot* nem kímélve” (uo. 1934 II/20, 5. l.). „Nem sajnálta a *fáradtságot*, hogy adatokkal adatokat állítson szembe” (uo. V/5, ve.). „Mennyi pénz, mennyi *fáradtság*... kell egy-egy film elkészítéséhez” (uo. IX/13, 10. l.). „Kevés *fáradtsággal*... kipuhathatja az ember, hogy mire volna szüksége [helyesen: szükségük] a házasulandó fiataloknak” (uo. X/26, 5. l.). „Nem resteltem a *fáradtságot*: átmentem az utca tulsó felére” (uo. 1935 VIII/25, 11. l.). „Kár minden *fáradtságért*, ugysem fogja a fejemet elcsavarni” (Pesti Hírlap 1939 V/28, képes mell. 15. l.). „Nem riadt vissza semminemű *fáradtságtól*, hogy az író működésének minden ágát teljes világításban mutassa be” (Budap. Szemle CLXI, 478). „Hát olyan nagy *fáradtság*, beirni

azt, a mit az ember kiad“ (uo. CLXVI, 288). „Nem kis *fáradtságába* került rábeszélni“ (uo. CLXVII, 458). „Ismerni kell azt az egész beláthatatlan területet, melyet... vegyészek, állathúvárok, stb. óriási *fáradtsággal* kikutattak“ (Dekker „Az emberi test esodái“ ford. 7. l.). „Igen kedves látvány, melyhez nagyon kevés *fáradtsággal* juthatunk“ (uo. 50. l.). „Mi lesz hát *fáradtságom* jutalma? — Ötszáz frank“ (Balzac „Goriot apó“ regényének fordításában, 139. l.). „Ügyesen játszásk [helyesen: játsszásk, amaz elbeszélő mult volna] a szerencsétlen szerepét, hogy másnak a *fáradtságún* élhessenek“ (Gorkij „Gorgyjejev Foma“ ford. I, 45). „Többnyire alig érték meg [vágyai] a rájuk fordított *fáradtságot*“ (Sinclair Lewis „Sam Dodsworth Európában“ ford. I, 53). „Az egész dolog még csak különösebb *fáradtságába* se került“ (Gulácsy Irén „Pax vobis“, 10. kiad. II, 195). „A művész nyilván nem kímélte a *fáradtságot*“ (Galsworthy „A Forsythe Saga“ ford. I, 291). „Ügylátszik semmi sem érdemli meg a *fáradtságot*“ (uo. II, 312). „Nagy *fáradtságba* került“ (Turgenyev „Tavaszi hullámok“ ford. 105. l.). „Szokatlan bő termés jutalmazta a földműves *fáradtságát*“ (Gogoly „Bulyba Tárász“ ford. 61. l.), stb. Még bosszantóbb, mikor a *fáradtságos* vagyis „fáradozással járó“ melléknevet írják így, a *fáradt* igenév származékaként, noha a *fáradtság* szónak -s képzős melléknévi továbbképzése nincsen használatban. Pl.: „Értékesíthesse *fáradtságos* munkájának gyümölcseit“ (BH. 1933 XI/23, 2. l.) „Nem tud beleilleszkedni a... *fáradtságos* életmódba“ (uo. XII/31, 9. l.). „Vaivoin [finn szó] *fáradtságosan*, nehezen“ (Nyelvtud. Közlem. XLVIII, 311).

b) Ahol viszont határozottan *fáradt* állapotról, tehát *fáradtságról* van szó, ott a nyelvérzék megütközéskeltő fogyatékosága következtében számtalanszor — bár az előbbi természetű hiba esetinél ritkábban — éppen ellenkezőleg *fárad-ság* szót lehet olvasnunk. Például: „A folytonos tanácskozások ellenére nyoma sincs [a miniszterelnökön] a *fáradtságnak*“ (BH. 1934 III/15, 1. l.). „A *fáradtságtól* [az elcsigázott vándormadarak] még mozdulni is alig tudnak“ (uo. 1935 V/2, 9. l.). „A fiucska... nem érzett semmi *fáradtságot*“ (uo. 1935 XII/15, 8. l.). „A négusnak, midőn tegnap Jeruzsálembe érkezett, *fáradtsága* ellenére első dolga volt, hogy utasítást adott“ stb. (uo. 1936 V/10, 3. l.). „Zsibbadó *fáradtságot* érzett a karjában“ (uo. 1937 VIII/22, 1. l.). „Minden *fáradtság* nélkül járták a termeket“ (uo. XI/23, 1. l.). „Hitler *fáradtságára* való tekintettel ma már csak egyszer fog megjelenni az erkélyen“ (uo. 1938 III/15, 3. l.). „A vérvesztéstől és a *fáradtságtól* földre rogyott“ (Dumas „Napoleon élete“ ford. 35. l.). „Most nem érzett *fáradtságot*“ (Gulácsy Irén: Pax vobis, 10. kiad. III, 52). „Mégesak nem is érzett *fáradtságot*“ (Bókay János: Julika, a fiúk barátja 106. l.). „Nagy korára és *fáradtságára* való hivatkozással az elnöki... tisztségtől visszavonult“ (MNY. XX, 180). „A kivételes... személynév... nem

az *u* betűnek feledékenységéből vagy *fáradtság*ból való elhagyása következtében előállott hiba“ (uo. XXXIII, 100).

Nem szívesen idéztem — főképp az előbbi hibára — ennyi példát, de be kellett mutatnom írónk gyöngé és bizonytalan nyelvérzékének egyik tanulságos jelét és meg kell nyíltan mondanom, hogy az ilyen nem csupán helyesírási, hanem egyúttal szóhasználatbeli hibáknak lépten-nyomon való előfordulását elsősorban iskolai nyelvtanításunk gyarlóságából vélem magyarázhatónak. Nem tárgyaljuk az iskolában elég alaposan a szóképzést és szóképzési, illetőleg általában szóelemzési alapon nyugvó helyesírásunkat, mert csak így lehet megérteni azokat a minduntalan előforduló hibákat, összezavarásokat, amelyeket a föntebbi idézetek tanúsítanak. A szóképzésnek alapos tárgyalása tudatossá teszi a nyelvérzékben a képzőknek jelentését és képesíti a tanulót a szóalakoknak pontos megértésére és helyes leírásukra. A helyesírás tanításában tehát nézetem szerint az alapelvek alapos megismertetésén kívül nagy gondot kell fordítanunk az olyan nehezebb és kényesebb részletekre, aminő többek között a most tárgyalt írásmód is. Az ilyeneket a lelkiismeretes tanár jegyzékbe foglalja magának, nyilvántartja őket, és minden szükséges alkalommal megmagyarázza, emlékezetbe vésődésüket pedig gyakori kikérdezéssel ellenőrzi. Én megvallom, szégyenletesnek tartom azt az állapotot, hogy írónk a helyesírás terén ennyi botlást követnek el, noha a mi írásmódunk sokkalta könnyebb, mint például a történeti alapon álló és éppen ezért bonyolult francia és angol helyesírás.

A folytonosan összezavart *fárad-ság* és *fáradt-ság* szavakéhoz egészen hasonló viszony van az *izzad* ige két származéka, az *izzad-ság* és *izzadt-ság* főnevek között is. És azt kellett tapasztalnom, hogy írónk ezeket sem tudják egymástól megkülönböztetni, noha a két szó nyilvánvalóan nem ugyanazt jelenti. Az *izzad-ság* ugyanis nem egyéb, mint a testből kiizzadt nedv, más szóval a *verejték*; az *izzadt-ság* pedig — a *higgadt-ság*, *nyugodt-ság* stb. főnevek alaki jelentéséhez hasonlóan — izzadt állapotot jelent. Még szótárírónk sem tesznek közöttük — sajnos — különbséget. Simonyi-Balassa Magyar-német szótára (1902.) és Kelemen Béla Nagy Kézi Szótárának magyar-német része (3. kiad., 1929.) az *izzadtság* szót nem ismeri, csak az *izzadság*-ot. Yolland magyar-angol szótára (1924.), meg Eckhardt magyar-francia szótára (1935.) szerint az *izzadtság* azonos jelentésű az *izzadság* szóval. Ez, a két idegen nyelv szempontjából, igaz lehet, e nyelveknek ugyanis nincs külön szavuk a két magyar szóban kifejezett fogalomra. Csak Sauvageot magyar-francia szótára (1937.) veszi és véteti észre, hogy az *izzadtság* „état de transpiration“-t vagyis izzadási állapotot (magyar nyelvérzék szempontjából szabatosan: izzadt állapotot) is jelent, de egyszersmind a magyarnál kevésbé szabatos *sueur* szóval is értelmezi ezt a szavunkat. Nyilvánvaló dolog

tehát, hogy nem helyes az írásmód a következő irodalmi helyeken: „Nagy *izzadtság*gal... keresték a kenyerüket“ (Petelei István: Az élet. 1905. II, 57). „Szakad róluk az *izzadtság*“ (Goncsárov „Oblomov“ c. regényének fordításában I, 116). „Letörölgeti magáról a sűrű *izzadtságot*“ (Gorkij „Gyermekeveim“ ford. 110. l.). „Az *izzadtság* a szemébe folyt“ (Elinor Mordaunt „Trópusi láz“ ford. 105. l.). „Homlokán *izzadtság* gyöngyözött“ (BH. 1934 IV/1, 41, l.). Mindezekben a mondatokban ugyanis *verejtékről*, tehát *izzadságról* van szó és nem izzadt állapotról, vagyis nem *izzadtságról*.

Hasonló módon zavarja össze a gyöngye nyelvérzék, illetőleg a magyar nyelv alaktanában való tájékozatlanság a *veszt* igének ezt a két származékát is: *veszteség* és *vesztesség*. A *veszte-ség* a *nyere-ség*-nek az ellentéte, és a vesztes eredményét, a kárt jelenti; a *vesztes-ség* szó azonban a *vesztes* melléknévnek a származéka, amelynek ellentétei a hasonló képzésű *nyer-t-es* és *győz-t-es* szavak (a *veszt-es* az utóbbi két származék útmutatása szerint voltaképpen *veszt-t-es* volna, de nyelvérzékünknek az igetőhöz tartozó *t* véghang mellett a külön *-t* igenévképzőről nincs tudata, azért helyesírási szabályaink a kettős *tt*-vel való írást nem is kívánják). A *vesztes-ség* ennélfogva vesztes állapotot jelent. És mégis olvashatni ilyet is, mint: „Az elektromos *vesztességeket* a legnagyobb mértékben sikerült lecsökkenteni“ (Antenna 1938-i évf. 24. sz., 20. l., e h.: veszteségeket).

Mindezekből a szó-félreértésekből és összezavarásokból az a tanulság, hogy a nyelvérzékét ugyancsak nevelnünk és élesítenünk kell az iskolákban.

AZ IDEGEN SZÓK BEÖZÖNLEÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ.

Írta: Loványi Gyula.

1.

Meskó Lajos folyóiratunk múlt évi nyári számában (VIII. 118) a *strand* szó helyébe a *mart* szót ajánlja. Tiszamarti Antal már hét évvel ezelőtt (Msn. I, 119) lándzsát tört a *mart* mellett. Kezdeményezésének — Meskó cikke is bizonyossága ennek — nem volt eredménye. Attól tartunk, Meskó hívó szavának sem lesz erős visszhangja: nem sokan mennek át majd most sem a *strand*ról a *martra*. Pedig, ha keresve keresünk is, nem találunk jobb szót a *mart*nál. Szókészletünknek régi kincse. Már egy 1231-i oklevél *Wyrusmort*-ról szól. De a Székelyföld népének nyelvében most is él ez a keménykötésű ősi szó. S még sincs szerencséje a *mart*nak: nem tud megbirkózni a német *strand*dal. Vajjon miért?

A *mart* szó reménytelennek látszó küzdelme a *strand*dal szemléltető példát ad annak a kérdésnek a megvilágításához, miért vonul be a háború óta nyelvünkbe idegen szók köntösében az új

fogalmak nagy része? S miért meddő jórészt az a küzdelem, amely ezeket az új, élődsi jövevényeket el akarja távolítani nyelvünkől?

2.

A *strandfürdő* a háború után indult hódító útjára. A *Strand* szó jelentése Sanders szerint „...das Ufer des Meeres, soweit es bei den höchsten Fluten des Meeres mit Wasser bedeckt wird... zuweilen auch: am Strande eines Binnensees“. Az első esztendőben a német *Strand*-on a tavak és a folyók mellett létesített újfajta szabad fürdőket értette, úgyszólván a tengeri fürdő pótlékát. Mert a tengerparti fürdők neve azelőtt is *Strand* volt. A németek adta jelentéssel vonult be hozzánk a *strand* szó. Idővel átalakult a *strandfürdő*. Ma már nem csupán a tavak és a folyók melletti fürdőket nevezzzük *strand*nak. *Strand* a nyilvános kertekben, ligetekben létesített, artézi vízzel táplált s főnyersávvá szegélyezett betonmedence is. *Strandfürdő* a városligeti Széchenyi-fürdő is. Megváltozott tehát a *strand* szó jelentése. Ez az idegen szó már nem fejezi ki azt a fogalmat, amelyet hozzákapcsolunk.

A németnek persze nincs oka rá, hogy bánkódjék a régi szó újabb jelentésbővülésén. Mi sem búsulnánk, ha a jelentésbővülés a *mart* szót érte volna. De kétszeres kötelességünk, hogy kitéssük azt a szót, amelyik nemcsak hogy idegen, hanem ki sem fejezi a hozzáfűzött fogalmat.

Am ez keservesen nehéz föladat! A közönség nem keresi az új fogalom új kifejezőjének a jelentését. Hogy miért nem, ezzel a kérdéssel lentebb foglalkozunk. De annál ridegebben bírál, ha az elfogadott szót később másikkal akarják fölcserélni. Miért változtassunk? Mit jelent az új szó? Megfelel-e a fogalomnak? Ezek a kérdések vetődnek föl, nagyjában tehát ugyanazok, amelyek szerint a nyelvművelés bírálja az új szóalkotásokat. Mert a magunkfajtájával szemben kérlelhetetlen szigorral élünk, nyelvi megnyilvánulásaiban is, elnézők csak az idegennel vagyunk...

Zolnai Gyula a szóalkotásról elmélkedve (Msn. VI, 79), így állapítja meg a jó új szó elemeit: „...hogy a kifejezni óhajtott fogalmakat könnyű szerrel hozzájuk kapcsoljuk. A szóalkotás legtermészetesebb és legvilágosabb módja kétségkívül az összetételes eljárás. Az ily módon alkotott szókhöz, ha elemeik jellemzően és találóan vannak megválogatva, első hallásra is képesek vagyunk az idegen szóhoz kapcsolódott fogalmat hozzáfűzni.“

Sokkal nehezebb a helyzet, ha a kiszorítandó idegen szó helyébe a régi nyelv egy-egy pihenő szavát akarjuk tenni. Ha annak idején az újfajta fürdőt a *mart* szó hozza, senki sem élt s élhetett volna ellenvetéssel. Szerfölött kívánatos is volna, hogy minél több régi szót keltsünk életre, s az új fogalmakat ne csupán összetételekkel fejezzük ki. De most, hogy a *strand* szó helyébe akarjuk tenni a *mart* szót, fölmerül a kérdés: kellőképpen jellemzi-e ez a

szó a *strandfürdő* fogalmát? Azt kell válaszolnunk, hogy nem. A *strandfürdő* mostani jelentésének a *mart* szó egyik eleme, de nem a legfontosabbik. Legjellegzetesebb tulajdonsága korunk fürdőjének az, hogy nem uszoda, — ezt a szörnyszerű szót is mészíteni kellene! — hanem szabad fürdő. A városligeti Széchenyi-fürdőnek és a hasonló fürdőknek ezért *ma* már nem adhatjuk a *martfürdő* nevet. Azt hisszük, a legáltalában elnevezés a *szabadfürdő* volna, most, hogy elkéstünk a *mart* névvel.

3.

Sok szó esett már arról, miért kedvelik a *fölösleges* idegen szavak használatát. Tolnai Vilmos a Magyarító szótár második kiadása elé írt mélyen szántó tanulmányában ekképpen jelöli meg az okokat: Hanyagság, tudatlanság, nyeglenség, divathajhászat, ízléstelenség, egyszóval a kellő műveltség hiánya.

A nyelv fejlődése mindenkor tükrözi az élet fejlődésének. A háború utáni idők egyik, talán legjellegzetesebb alakító megnyilvánulása: a népi tömegek térhódítása az élet megannyi síkján. Ennek a hódításnak a hatása megnyilvánul a nyelvben is.

Régebben az idegen szók hullámai aránylag kis körre terjedtek. A tömegekhez nem sok idegen szó jutott el. Korunk mind szellemi, mind társadalmi, gazdasági és műszaki téren fölötta sok új fogalmat alkot. Az új fogalmak nagy része a tömegeket is érdekli. A rádió, az újság, a politika közvetítésével — hogy csak a közvetítés legfontosabb elemeit említsük — szinte napról-napra új meg új fogalmak ostromolják a tömegeket. Az új fogalmak zöme idegen eredetű. S rendszerint idegen szó köntösében jelennek meg a magyar élet kapujánál.

A fölösleges idegen szók használatát előidéző, Tolnai megállapította okok fönnállanak most is. De az új idők új okot is támasztottak. Ez pedig a következő: A tömegek nem annak ellenére, hanem éppen azért használják az idegen szót, mert nem ismerik jelentését. Nem ismerik az idegen szónak kezdetleges, sokszor a fogalommal ellentétes, nem egyszer együgyűen gyermekes jelentését, s ezért gátlás nélkül használják. Bezzeg, hamar szétfoszlik az idegen szó varázslatos megdönthetetlenségébe vetett hit, ha megismerjük a jelentését. Mert ki mondana *hullámfogó* helyett *antennát*, ha tudná, hogy a latin szó jelentése ‚vitortarúd‘? *Hangvevő* helyett *mikrofont* (görög: *mikros* ‚kicsiny‘, *phonein* ‚hangzani‘); *harci kocsi* helyett *tankot* (latin: *stagnum* ‚álló víz, tartály‘); *rákényszerítés* helyett *oktrojt* (francia *oktroi* ‚engedély, adományozás, városi vám‘). És vajjon ki jelentene *maródit*, ha tudná, hogy a francia *maraud* ‚csavargót, gazembert‘ jelent? An *strandolni* se hívjuk német barátainkat, ha nem akarunk a rosszindulat gyanújába keveredni. Mert ez a vendégszó csak nálunk jelent fürdőzést. Szülőházájában ‚zátonyra jutni‘ a *stranden* jelentése. De nem folytatjuk. Ízelítőnek azt hisszük, elég lesz ennyi is.

A ma művelt emberének viszonya az idegen szóhoz hatásában nem tér el a tömegek állásfoglalásától, mert a művelt ember — a kivételnek nincs befolyásoló ereje — nem idézi maga elé a szó jelentését akkor, amikor a szót használja.

A tömeg nem vizsgálja az új fogalmakat. Nem kutatja, miért fogja a hanghullámot az *antenna*, miért közvetíti a beszédet a *mikrofon*. Nem kutatja azt sem, miért *antenna* az egyiknek, *mikrofon* a másiknak a neve. Az új fogalomhoz elválaszthatatlanul hozzátartozik az a név, amellyel a tömeg a fogalmat megismeri. A tömeg nem rosszindulatú nyelvi kérdésekben sem. Csak közömbös. Azt fogadja el, amit elébe adnak. Elfogadja a jót is, ha idejében megkínálják vele. Elfogadta volna az *antenna* helyett a *hullámfogót*, *strand* helyett a *martot*, ha az új fogalommal együtt jelentkezett volna a magyar szó. De nem így történik. A jó kifejezésekkel rendszerint akkor kínáljuk meg, amikor a rossz már meggyökeresedett.

4.

Az elmondottakban megtaláljuk a választ a fölvetett kérdésre, arra, miként vehetünk gátat az idegen szók beözönlésének?

At kell térnünk a megelőzés módszerére!

Nyelvvédő munkánk csak akkor lehet eredményes, ha a védekezés fogyverei megfelelnek a támadás fegyvereinek. Eredményesen védekezni ma csak megelőzéssel tudunk. Változatlan kitartással kell továbbra is irtanunk a betolakodott idegen szavakat és idegenszerűségeket. De ne eresszük le a várkapu hídját; újfajta élősdie ne kerüljön be több a várba! Mert ha beengedjük őket, megszabadulni nem tudunk tőlük soha!

Hogy milyennek képzeljük a megelőzés munkáját? Példán mutatjuk be.

Egyik újságunk kiküldte dolgozótársát Londonba. Egy hét alatt két cikke jelent meg a lapban. Mind a kettőben az *agresszió* kifejezést használta, az angol *aggression* szó hatása alatt. A kifejezés tetszetős, az újságolvasó a mostani viszonyokkal összefüggő új jelentésárnyalatot képzel a szó mögött. Pedig ebben a latin eredetű szóban nincs semmi új: hajszállra azt jelenti, amit az ősi *támadás* szó jelent. *Árnyékgyárakról* is írnak újabban a lapok. Persze nem árnyékot gyártanak ezekben az angolok, hanem — egyik újság szerint — „ezek pontos másolatai az eredeti gyáraknak, teljesen fel vannak szerelve, úgyhogy csak munkásokat kell az ellenségtől fenyegetett vidékekről odaszállítani...” Vagyis tartalék-gyárakról van szó. Ma még nincs baj. A két kifejezés, szemérmes tartózkodással, elég ritkán mutatkozik egyelőre. Megelőző módszerrel távoltarthatjuk őket. Ámde átvette már a német is. Ha várunk, úgy járunk majd ezekkel a szavakkal, ahogy a *strand*dal jártunk...

Tudjuk, fölötte nehéz az új munka. De a verejtékért nyelvünk virágoskertje kárpótol majd bennünket.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

„Isten vele, tanár úr!”

Egy mostanában járatos mozidarabnak ez a címe.

Az „Isten vele”, „Isten velük” köszöntés nem új keletű! Régóta üldözzük, de eredménytelenül. Így bezzeg senki sem köszönt: „Isten övele!” „Isten övelük!” Pedig ez ugyanaz, — csak nyomósítva.

A 3. személyű névmás (ő) megszólításként előfordult ugyan a régiségben, sőt a dunántúli nép ajkán ma is él magázó megszólításként (vö. Kertész Manó, Szállok az úrnak III. 1.), és régebben a németben is járatos volt az *er, sie* kisebbrangúak megszólítására (*Nagy Frigyes* így szólította meg legelőkelőbb hivatalnokait is), — az „Isten vele” köszöntésnek azonban ehhez a használatához semmi köze.

Hogy mégis elterjedt úgyannyira, hogy az irodalmi nyelvbe is beférkőzött, annak nyilvánvaló oka az a különös kifejezésbeli udvariasságra törekvés, amelyet a magyar ember a megszólított személy iránt mindig tanúsítani szokott.

A mai nyelvhasználat szerint nagyon kell ügyelni arra, hogy adott esetben a jólnevelt, tapintatos ember kit milyen megszólítással illet. Hogy csak a magázó megszólítás lehetőségeit említsük, ime: ön — maga — kegyed — az úr — tisztelt úr — uram — tisztelt uram — uraságod; asszonyom — nagyságos asszony — nagysád — nagyságám; barátom — bátyám — bácsi — bátyá-uram — urambátyám — atyámfia — atyafi — öcsém — öcsém-uram — fiam; néném — néni — nénémasszony — húgom — leányom; fiatal úr — úrfi — fiúk — kisfiam; kisasszony — lányom — kislányom — lányok — gyerekek; kend — kegyelmed — sógor — tekintetes úr — téns úr — ifjúr — ifiúr — asszonyság — nagysága; *cím- és rangjelzős megszólítások*, mint nagyságod (nagyságos uram), méltóságod (méltóságos uram), nagyméltóságod stb., tiszteleendő, tiszteletes, főtiszteleendő, nagytiszteletű úr stb., hercegséged, gróf úr, grófnő, báró úr, bárónő stb.; *hivatali címek*: igazgató úr, tanácsos úr, tanár úr, ezredes úr stb.; *szolgálati viszonyt jelölő megszólítások*, mint főnök úr, cégvezető úr, mester úr, segéd úr, stb.; rokonságnevek, mint atyám, anyám, nagyatyám, stb.; *tulajdonságjelzős megszólítások*, mint drágám, édesem, aranyos, aranyom, kedvesem stb.

Ezeknek a megszólításoknak egy jórésze csak a magyarban járatos, és ahányféle az egyes sorozatok, illetve ezek tagjai, annyi-féle személyes viszonyt fejeznek ki és annyi-féle hangulat tapad hozzájuk.

Ami mármost a köszöntést illeti, ennek a megszólításhoz kell alkalmazkodnia. A távozótól ilyen köszöntésekkel búcsúzunk:

Isten áldja meg! Isten megáldja! Isten önnel (önökkel)! Jó napot! Jó éjt! Jó éjtszakát! Nagyon örültem (hogy szerencsém volt)! A viszontlátásra! Alázatos szolgálja! Adjon Isten! Adj' Isten! Minden jól! Sok szerencsét! Jó egészséget! Jó szerencsét! Jó munkát! Szerencsés utat! Kezét csókolom!

Az „Isten veled“, „Isten velük“ köszöntés helyes alakja: „Isten önnel!“ „Isten önökkel!“ Helytelen alakjában bizonyára az „Isten veled“, „Isten veletek“ tegezõ köszöntés alaki analógiájára kezdett lábra kapni és terjedését elősegítette az a körülmény, hogy az „ön“, „önök“ névmással általános szokás szerint csak egyenrangú vagy alacsonyabb rangú felnőttet és inkább csak férfit szólítunk meg, az „Isten veled“ köszöntéssel pedig — jóllehet nyelvtani érteleme szerint helytelen — általánossá vált alkalmi érteleme szerint olyanoktól is búcsúzhatunk, akiket egyébként nem illelnénk „ön“ megszólítással. Az „Isten veled“ tegezõ köszöntés tartalmi része így talált tágabban alkalmazható formális megoldást magázás esetére is.

De bármi is az oka a szóban levõ helytelenség elterjedésének, — kerüljük, mert rossz és mert a fent elsorolt köszöntésekben találni mindenféle megszólításra illõt.

Dengli János.

Helyesírás és kiejtés.

A nyelv voltaképpen két alakban él: hallható és látható alakban. A szavakat alkotó hangokat nemcsak kiejtjük, hanem betűkkel le is jegyezzük. Ez a lejegyzés bizonyos szabályok szerint történik: ezek összességét nevezzük helyesírásnak.

Igen örvendetes volna, ha az írás híven tükrözné a kiejtést, azaz minden hangot mindig ugyanazzal a betűvel jelölnénk, és minden betűnek mindig ugyanaz a hang felelne meg. Ilyen pontos, úgynevezett fonétikus (hangíró) helyesírása ma igen kevés nyelvnek van. Nyelvünkben is gyakran eltér egymástól a szó kiejtett és leírt alakja. Ilyen esetekben a látható alak könnyen hatással lehet a hallható alakra: a szó kiejtése a szó helyesírásához igazodik.

Ez annál könnyebben megeshetik, mert az írni-olvasni tudó ember, de különösen a sokat író és olvasó művelt ember elméjében a szó írott, látható alakja az uralkodó. Ha valamely szóra gondolunk, rögtön ennek betűkkel leírt alakja jelenik meg előttünk: inkább látjuk a szót, semmint halljuk. Sõt a látható alak eltereli figyelmünket a kiejtésről, valósággal megtéveszt bennünket, elhittetve velünk, hogy valóban azt is ejtjük, ami írva van. Igen sokan meg vannak győződve arról, hogy ezekben a szavakban: *járj*, *adj*, *kapj* — ugyanazt a hangot ejtik a szó végén, nevezetesen a *j* hangot (mivel mind a három szó végén *j* betű van). A valóságban mind a három szó más-más hangon végződik. Csak a *járj* végén

ejtünk *j*-t, az *adj* végén *gy*-t kell ejtenünk, a *kapj* utolsó hangjának jelölésére a magyarban nincs is külön betűnk (ez a hang azonos a német *ch*-val az *ich*, *Bücher*, stb. szavakban).

A „látható nyelv“ erős uralmával magyarázhatók egyes kiejtésbeli hibák; a továbbiakban ezekre szeretnénk felhívni a figyelmet, mert terjedésük és meggyökeresedésük igazán nem kívánatos dolog.

1. A fővárosban egyre jobban hallani az *adja*, *kardja*-féle szavak betűszerinti ejtését: *ad-ja*, *kard-ja*. E szavakat helyesen így kell ejtenünk: *aggya*, *kargya*. Betűszerint olyanok ejtik az ilyen szavakat, akik pontosabb, tisztább, érthetőbb vagy pedig népies íztől ment, művelt emberhez méltó kiejtésre törekcszenek. Ebbeli törekvésükben gyakran átlépi a megengedett határokat, s elcsedenek úgy beszélni, ahogy írva van. Számukra az írás csalhatatlan útbaigazító. Hangtani iskolázottságuk nem lévén, azt hiszik, hogy helyesen járnak el, ha minél hívebben ragaszkodnak a szó betűihez. Meg talán ilyenekre emlékeznek: *vót*, *föd*, *a kerbe sétált*, stb. Ezekben az elhagyott, ki nem ejtett betű, illetve hang valóban népies ízűvé, pongyolává teszi a kiejtést. Innen a helytelen szabály: minél jobban ragaszkodunk a betűhöz, annál jobb és szebb a kiejtésünk.

Ez bizony nincs egészen így. Az ép magyar fület kellemetlenül érinti az ilyen kiejtés: *ad-ja*, *kard-ja*, *bot-ja*, *tart-juk*, *al-ja*, *hall-juk*, *él-jen*, *bán-ja*. Ezekben a *j* hang, mint mondani szokás, jésíti az előtte álló hangot, ennek eredményeképpen a helyes kiejtés: *aggya*, *kargya*, *bottya*, *tartyuk*, *ajja*, *hajjuk*, *éjjen*, *bánnya*. Hiszen az, hogy ma *adja* alakot írunk *aggya* helyett, csupán a véletlenül mult. Ha az Akadémia a mult század 30-as éveiben Versegly Ferenc helyesírását fogadja el, és nem Révai Miklósét, akkor ma nemcsak ejtjük, hanem írjuk is: *aggya*. Az ipszilon és a jotta (az *y* és a *j*) nevezetes háborúja a *j* győzelmével végződött, de semmi esetre sem kívánatos, hogy a győzedelmes *j* tovább hódítson nyelvünkben.

Mondanunk sem kell, hogy a *j* csak a szó ragozásában jésíti, az összetett szavakban nem: *előljáró*, *színjeles*: e szavakban külön ejtjük a *j*-t.

Egy másik csoportja az ilyen helytelenül ejtett szavaknak: *tetszik*, *adsz*, *egyszer*, *költség*, *fáradtság*, *nagyságos*. Ezeket is bizony nem helyes túlságos pontosan kiejteni, hanem inkább így: *teccik*, *acc*, *eccer*, *fáraccság*, *naccságos*.

— De ez igen parasztos! — kiáltanak fel sokan. Arra gondolnak, hogy az írók Marit beszéltetve így írnak: *Mi teccik naccsága?* Valóban, íróinknak megvan az a szokásuk, hogy a póriás kiejtést ilyen írásmóddal igyekeznek érzékeltetni. Felesleges azonban mondani is, hogy Mari beszédjének parasztossága nem abban rejlik, hogy ő *teccik*-et mond, meg *naccságát* (hiszen ez a helyes, művelt kiejtés is), hanem általában hangja durvaságában, továbbá beszéd-

hangjainak betűkkel nem igen jelölhető apró sajátságában. Ezeket legfeljebb a nyelvész tudná megrögzíteni sajátos betűkkel és jelekkel.

Mondjuk tehát csak bátran: *teccik, naccságos*, mert ez nem parasztos kiejtés, hanem az egyetlen helyes. Jó lenne, ha mindezeket a rádió műsorközlői is megszívlelnék, mert bizony némelyikük kiejtésében már-már következetes pontossággal fordulnak elő ezek a „pontos” alakok. Az ő beszédjüket százazrek hallgatják, nekik százezerszer jobban kell ügyelniük a helyes kiejtésre, mint más emberfiának.

2. Ugyancsak a rádióban figyeltem meg egy másik kiejtési hibát is. Ez talán nem olyan súlyos, mint az előbbieket, de a fülnek éppoly kellemetlen.

Sokan nem is tudják, hogy a *hang, harang, lanka, szánkó* szavakban nem olyan *n*-t ejtünk, mint a *nekem, gonosz, len* szavakban. A *k* és *g* előtt ugyanis a *n*-t nem úgy képezzük, mint egyébként, azaz nyelvünket a felső fogisor mögé szorítva; itt a nyelv hegye nem emelkedik fel, mert ez az *n* (akárcsak a rákövetkező *k* és *g* hang) a szájüregben hátrább keletkezik, s képzésében a nyelv töve vesz részt. Ha mármost pontosságra törekedve a *hanglemez* szóban is úgy ejtjük az *n*-t, hogy a nyelv hegyét a felső fogisor mögé emeljük, akkor bizony kiejtési hibát követünk el.

3. A magyarban van néhány *h* betűvel végződő szó. Azért mondjuk így: betűvel, mert ez a *h* betű marad ott a szó végén, nem kell kiejteni. Ezekről a szavakról szellemes cikket írt nemrég Ferenczy Géza a Magyarosan-ban (VIII, 10). Maguk a szavak a Magyar Helyesírás Szabályainak 72. pontjában találhatóak: *céh, cseh, düh, éh* (ínség), *juh, méh, pléh, rüh*. Ezt a felsorolást kiegészíthetjük még a következőkkel: *doh, keh* (lóbetegség), *potroh, sah, Zilah*. Igen elterjedt ennek a szóvégi *h* betűnek a hibás kiejtése. Ez a *h* csak akkor ejtődik, ha a következő szótag élére kerül: *céhek, csehek, éhes, méhes*.

Az *oláh* szóról a 73. pontban azt olvassuk, hogy benne a *h* sohasem hangzik, tehát *oláhok* kiejtve: *oláok*. A hasonlóság törvénye azonban olyan erős a nyelvben, hogy szerintünk igen nehéz egyetlen szót kivonni a fentebb felsorolt szavak hatása alól. Nem követünk el nagy hibát, ha az *oláhok* szót *h*-val ejtjük.

Helyesírásunk szerint néhány indulatszó végén *h*-t írunk: *ah, eh, tyüh*. (Az *oh* is ilyen volt, de az Akadémia újabban csak az *ó* alakot engedi meg.) Ezeket az indulatszavakat is *h* nélkül mondjuk, tehát fölösleges nagyot lehelni a szavak végén.

4. *Kisebb, eső, egyetlen, egyes-egyedül, együtt* helyes kiejtése: *kissebb, esső, eggyetlen, eggyes-eggyedül, eggyütt*. E szavakat is gyakran lehet hallani hibás, rövid mássalhangzós ejtésben, ami bizony egyik-másik szóban igen furcsa. Itt is az írás hat a kiejtésre. Tudnunk kell azonban, hogy csak azért írunk *kisebb*-et, mert az alapszó: *kis*, s azért *eső*-t, mert ez a szó az *esik* ige származéka.

5. Régies írású személyneveink kiejtésében szintén megfigyelhetjük az írott alak hatását. Itt nincs is mit csodálkozni rajta. *Széchenyi István* nevében a második *e*-re nem teszünk ékezetet. Hagyományos szokás ez, s azon alapszik, hogy a legnagyobb magyar — nem tudni miért — mindig így írta nevét. De a kiejtés: *Szécsényi*. Sokan „gondosan“ *Szécsényi*-t ejtenek. — *Desseffy* Pesten *Dezsefi* lett, holott helyes kiejtése: *Dezsőfi*. *Jósika Miklós* nevét is szinte szokatlan *zs*-vel ejtve hallanunk, annyira megszoktuk az *s*-sel való ejtést.

6. Az ország legnagyobb része (Debrecen és az Északkeleti-Felvidék kivételével) kétféle rövid *e* hangot ismer. A rövid *e* mellett használják a rövid *é*-t (ezt így jelöljük: *ë*): *embër*, *kemënce*, *szërëncse*, ezek a gyerekek nem szeretik a *kényeret*. Az utóbbi mondatból látni, hogy milyen színessé teszi a magyar kiejtést az *e* és *ë* megkülönböztetése. Nyelvünkben úgys rengeteg az *e* és *ë*. Szükség volna itt a változatosságra. Helyesírásunk nem jelöli ezt a kétféle *e* hangot (régí könyveink némelyike jelölte még). Ennek az az eredménye, hogy ahol nagyobb tömegek olvadtak bele a magyarságba (Budapestben!), ott nincs *ë*-zés. Mert ezeknek a beolvadóknak elsősorban az írás lebegett a szemük előtt, az írásban viszont nem láttak különbséget a kétféle *e* között. Így vész el (megint az írás hatására) éppen a fővárosban a magyar kiejtés egyik édes íze.

Bence István.

A régensherceg magyar neve.

Az idegen szavaknak magyarrai való helyettesítése sohasem történhetik az értelem rovására. Különösen szakkifejezések esetén vagyunk kénytelenek néha még az idegen szót is megtartani ott, ahol a megfelelő magyar kifejezés nem tükrözné vissza hűen a szükséges árnyalatot, vagy éppen félreértésre vezethetne.

A *régens* szónak kétféle jelentése van. Tágabb értelemben: *uralkodó*, tehát az állam feje, szűkebb értelmében pedig *kormányzó* (gyámkormányzó) vagy *helytartó*, tehát a tulajdonképeni államfőnek képviselője vagy helyettese. E szerint tehát a „*régensherceg*“ kifejezés egyformán lenne pótolható az „*uralkodóherceg*“ és a „*kormányzóherceg*“ magyar szavakkal.

A gyakorlatban azonban a *régens* szó a magyar nyelvben kizárólag szűkebb értelmében használatos. Amennyiben tehát az uralkodócsalád egyik tagja, hercege tölti be a régensi tisztet, elnevezése régensherceg, magyarul: *kormányzóherceg* lesz (pl. Pál délszláv kormányzóherceg, a kiskorú király gyámja). Ha pedig az anyakirályné a régens, a „régenskirályné“ kifejezés magyar neve gyámkormányzó királyné, vagy királyné-gyámkormányzó. Semmiképen sem uralkodókirályné azonban, ami azt jelenti, hogy nő ül a királyi trónon, s amire a magyar nyelvben megvan az összes többi művelt nyelvekben hiányzó szabatos és félreértést kizáró ki-

fejezés: királynő. Közbevetőleg megjegyzem, hogy még az ezzel a kifejezéssel nem rendelkező latin nyelv sem mond regina regnans-t vagy regens-t, hanem a nemek feltüntetésének rovására a közjogi tartalmat emelvén ki, rex-nek, királynak nevezi a királynőt is.

Az „uralkodóherceg“ magyar kifejezés nem azonosítható tehát a régensherceggel. Ezidőszerint egyedül Liechtenstein államfőjét (der Fürst von Liechtenstein) nevezzük uralkodóhercegnek, vagy hivatalosan egyszerűen Liechtenstein hercegének. Az uralkodócsalád nem uralkodó tagjai liechtensteini hercegek, a család nem uralkodó ága pedig Liechtenstein hercegi család. Félreértés tehát itt is lehetetlen. Monaco államfője (le prince de Monaco) magyarul már *fejedelem*, jöllehet a francia *prince* szó herceget is jelent. Liechtensteinnek és a korábbi német hercegségeknek a német nyelvben sem volt azonban szükségük arra, hogy a hercegi családnak uralkodó tagját címében a „régens“ szóval különböztessék meg a többi családtagtól, mert a német szuverén hercegek címe *Herzog* és *Fürst*, az uralkodócsaládok nem uralkodó tagjaié pedig *Prinz*. (Kivéve a Habsburgokat és a Romanowokat, amely családokban főhercegek, illetőleg nagyhercegek a nem uralkodó családtagok). A *regens* szó tehát csak az utóbbival kapcsolatban használatos, a *kormányzóherceget különbözteti meg* az uralkodócsalád többi tagjától. Így Prinzregent Luitpold, az egykori bajor király gyámkormányzója.

Bizonyára csak tévedésből írja tehát Dengl János azt, hogy a „régensherceg“ magyarul: *uralkodóherceg*. Annál valószínűbb ez a feltevés, mert azt a mondatot, amelyben a régensherceg kifejezés előfordul, tulajdonképen az igekötők helytelen használatára említi példaként (Magyarosan VIII, 189). Minthogy saját közlése szerint újabb keletű szemelvényeket csoportosított cikkében, felhozott példája csak a délszláv kormányzóhercegre vonatkozhatott. Pál herceg azonban semmiesetre sem nevezhető uralkodóhercegnek, mert a délszláv királyságban a kiskorú II. Péter király uralkodik, Pál herceg pedig a gyámkormányzói tisztet tölti be mellette. Utóbbit tehát a *regensherceg* vagy magyarul kormányzóherceg cím illeti meg.

Böölöny József.

„A Nemzetközi Vásárhoz“ és „Indulás Budakeszire“.

Igaz örömmel olvastam a multkorában arról, hogy milyen dicséretes buzgalommal igyekszik a *Beszkárt* igazgatósága a magyaros stílusra. Nem gánacoskodásból tehát, hanem azért, mert a nemes ügynek magam is szolgálni akarok, hozakodom velem elő, hogy az autobuszokon és villamos kocsikon évről-évre ilyen és ehhez hasonló feliratot olvasok: „A Nemzetközi Vásárhoz“. Hát ez bizony nem jó magyarság, de erről egy kicsit többet kell mondanunk.

Igy szoktunk beszélni: ezek a szekerek az egri vásárról jönnek, tehát ennek megfelelően: az egri vásáron voltak és hajnalban ők zörögtek az ablakom alatt, amikor a vásárra mentek. Vásárra viszik az árut is, vásárra hajtják a jószágot és a vásározó ember is vásárookra jár. Ez eddig így rendjén volna, de ha egri vásárkor történetesen Egerben vagyok, magam is kimegyek a vásárba, vagy már voltam is a vásárban, esetleg épen most jövök vissza a vásárból.

Tehát egyszer vásárra, máskor meg vásárba. Én egy cseppet sem csudálkozom rajta, ha mindnyájunknak többé-kevésbé megkopott nyelvérzéke felakad az ilyen különbségeken és nem érti, vagy jobban mondva nem érzi meg mindjárt, hogy az a külföldi vagy vidéki vásáriátogató, aki a vásárra jött, pesti szállása előtt azért ült az imént egy kocsiba, hogy ne a vásárra, hanem a vásárba kimenjen. Márpedig így van, mert ami Egerben igaz, az Pesten sem hazugság, a pesti kocsin is a vásárba megy, a vásárhoz azonban semmi módon, még kocsin sem lehet menni, mert a kocsin akkor is a vásárba visz, ha a kapun nem szabad vagy nem is lehet neki behajtania. A „vásárra“ szó alkalmazásakor a vásárt úgy tekintjük, mint egy alkalmat, amelyre elmegyünk, a „vásárba“ esetében pedig mint egy, térben elkülönült sokadalmat, amelybe megyünk (lakodalomra, lakodalomba). A helyes kifejezés tehát: „A Nemzetközi Vásárba“. Akár gyalog, akár pedig kocsin megyek a színházba, mindenképen színházba megyek, nempedig színházhoz, bár a színház előtt (amikor a színházhoz érek), ki kell is szállanom a kocsiból, hogy gyalog bemenjek. Az ilyen hibákat a rossz helyen alkalmazott logikai aggodalmaskodás kelti, mert a gondolatnak nagyon szükséges ugyan a logika, a mindennapi nyelvi kifejezéseket azonban nem bírálgatni, hanem tudni kell. Ha sajátunkká lett, ha vérünnké vált, öszünk ágába sem jut a logikai mérésigélés. Hiszen ha pl. előadásról vagy kiállításról van szó, mindnyájan egyértelműleg az előadásra vagy kiállításra megyünk, pedig sem gyalog, sem kocsin menve, nem akarjuk őket összegázolni.

Ugyanesez autobuszban olvastam: *Indulás Budakeszire, Indulás Budakesziről*, holott a helyes kifejezés: *Budakeszibe*, *Budakesziből* és hol kérdésre: *Budakesziben*. Az igaz, hogy némely helyneveinkben ingadozó a nyelvhasználat, de az *i*-végűek *ba-be* ragját magyar embernek nem szabad *ra-re* raggal feleserélnie. Épen olyan hiba ez, mintha *Debrecenbe*, *Sopronba* helyett ezt mondanám: *Debrecenre*, *Sopronra*, vagy fordított esetben így beszélnek: *Kassába*, *Vácba*, *Budapestbe*. Nem jól tanítjuk magyar nyelvre a budakeszi svábokat, még jó, hogy nem mi magunk tanuljuk el tőlük a „szép“ *Pútakész* nevet.

Mert a rossz példa ragadós, sőt tartós is, amint ezt a még most is sűrűn hallható „jegyeket tessék“ igazolja, pedig elég megrovás járt már ki érte ezeken a lapokon. Ugyanígyen rút, de még ennél is általánosabban elterjedt megcsúfolása szép magyar nyelv-

vünknek a nyilvános helyeken kiszolgálók (pincérek, fürdősszolgák) hívó szóra válaszolt „jövők“-je. Még a tiszta magyar vidékről származója is elfelejtette már, hogy *oda megyek, ide pedig jövök*, és hogy csak elbeszélésben mondhatjuk így: *amint oda jövök* (= érkezem). Nagyon fontos dolog az idegen származású ipari műszavak megmagyarosítása, de még ennél is fontosabb, hogy magyar észjárásunkat idegen gondolkozással meg ne fertőztessük.

Gröber Aladár.

Haszonbérel.

December közepe táján több újság egy nyilatkozatot közölt: „...sem az Országos Földhitelintézetől, sem mástól nem *haszonbérletem* és ma sem *haszonbérletek* ingatlant.“ Jól tudom, hogy nem a nyilatkozó találta ki a *haszonbérel* ígét. Azt is jól tudom, hogy a szó megalkotója így okoskodott: Van *gondolat* szavunk, s ennek alapszava *gondol*; van *másolat*, *varázslat*, *jóslat* stb. szavunk, s az alapszó: *másol*, *varázsol*, *jósol* stb.; van *bérlet* szavunk, s ennek alapszava *bérel*; ha tehát van *haszonbérlet* szavunk, akkor ennek alapszava *haszonbérel*. Az okoskodás jó, csak sántít egy kicsit. A *haszonbérlet* ugyanis összetett szó, a *gondolat*, *másolat*, *találat*, *ítélet*, *bérlet* pedig nem az. Vegyünk csak elő más olyan összetett szót is, melynek utótagja *bérlet*, pl. ezt a kettőt: *páholybérlet*, *földbérlet*. Ha mondhatom: *ingatlant haszonbérletek*, akkor ezt is mondhatom: *a Vígshízházat páholybérlettük, a Csóványost földbérélem*. Hát ezt mégsem lehet mondani. De szabad-e akkor így beszélni: *ingatlant haszonbérletek?* Vannak olyan *-lat*, *-let* végű szavaink, melyeknek *-l* végződésű igei alapszavát nem használjuk. Van például *szigorlat*, de nem szoktunk *szigorolni*; van *hasonlat*, de a jelenségek nem *hasonolnak*; van *vetület* szavunk, de a *vetül* szót nem használjuk; a világ csak *hangulat*, de azért a világ nem szokott *hangulni*; van *véglet*, de hajlamaink nem szoktak *végelni*. És így tovább. Ugyanígy vagyunk néhány *-zat*, *-zet* végű szavunk is: van *homlokzat*, de az épületet nem szoktuk *homlokozni*; van *talapzat*, de a szobrot nem *talapozzuk*; van *szózat*, de csak *szólni* szoktunk, nem pedig *szózni*. Van tehát *haszonbérlet*, de ne tessék *haszonbérletni*, hanem csak így beszélni: *van vagy nincs haszonbérletem ingatlanra*.

Ezt a kifejezést hallottam már több tanártársamtól: *Ő felügyeli az iskolánkat*. Kérem szeretettel, csak így szóljunk: *Ő az iskolánk felügyelője*.

Egyszer egyik nyelvészeti folyóiratunkban egy ifjú óriás nagy hangon védelmezte álláspontját, s a maga igazának bizonyításául azt is mondta, hogy az eredeti szövegről hasonmást készített. Szegény feje így találta írni: *Az eredeti szöveget hasonmásoltam*. A cikket közlő szerkesztő a *hasonmásoltam* szóhoz csak ezt a megjegyzést írta: Szedő, vigyázzon, egy szó!

Juhász Jenő.

SZÉLJEGYZETEK

Jó van! Jó lakott! Jó lesült! — Jó ideig csak hallottuk, most már olvassuk is az ilyen hanyag beszédet.

Helyesen így beszélünk: rosszul van! helyesen van! okosan van! Senki sem mondja: rossz van! helyes van! okos van! Erre a kérdésre: hogy vagy? — így felelünk: *jól vagyok!* (v. *jól!*). „Jó vagyok“ mást jelent, mint ahogy mást-mást jelent: „ő is van olyan jó“, meg „ő is van olyan jól“. A „jól“ módhatározó, a „jó“ állítmány.

De van a dolognak folytatása is! A ragtalan módhatározó ugyanis nem szokatlan ilyen kifejezésekben, mint „hasztalan beszélsz“, „jobb szeretem“ stb. Csakhogy kifejezése válogatja! Ennek a használatnak a nyomán terjednek aztán egyre jobban az ilyen helytelenségek, mint „jó tudom“, „jó fest“, „biztos nem igaz“, „biztos jó“, „egész jó“, „egész rendes“, stb.

Ne zavarjuk össze ezeket a helytelenségeket a fokozó határozó értelmével bíró efféle jelzős kifejezésekkel sem, mint *jó* nehéz feladat, *jó* nagyot kiált, *jó* előre megmondta, *gyönyörű* szép ruha, stb.

Különböztessünk! A hanyag beszéd ragályos és idővel közszokássá válik. Így lett az *egybensült*-ből *egybesült*, az *abbanhagy* igéből *abbahagy* stb., így válik mind bizonytalanabbá, ingadozóvá az *ikes* *igék* ragozása, így támadt a *látnánk*, — *látnók* ragozásbeli ingadozás, stb.

Dengl János.

Körül. — „A lángeszű tervező a nyugati erődvonalt *körül* szerzett érdemei elismeréséül a vezérőrnagyi jelleget kapta“.

Alig olvasunk kitüntetéséről szóló hírt, amely szerint a kitüntetett érdemeit nem „*valami körül*“ szerezte. Pedig ez a *körül* a német *um* helytelen fordításával vált közkeletűvé. A német *um* ugyanis az ilyen szövegű hírben „*ért*“ jelentésben használatos. V. ö. *sich verdient machen um etwas*, *sich Verdienste erwerben um etwas*.

Magyarul beszéljünk így: A lángeszű tervező a nyugati erődvonalt *terén* (*dolgában*) vagy a nyugati erődvonalt *megtervezésével* (*megépítésével*) szerzett érdemei elismeréséül a vezérőrnagyi jelleget kapta.

Dengl János.

Szekeres gazduram nyelvművelése. — Egy budapestkörnyéki gazdaggyűlésen Szekeres (sajnálom, keresztnévét nem tudhattam meg) gödöllei kisgazda elpanaszolta, hogy milyen szörnyű állapotok vannak az egyik piacon: a szekereket egy sorba kell felállítaniok, távol az árusító helytől; az egész nagy területen csak egy rendőr van, s így a tolvajok szabadon garázdálkodnak. Így loptak el egyszer az ő szekeréről is két zsák babot. „Dél felé — folytatja Szekeres gazduram — odajön hozzám a rendőr: Hallom, hogy *magának is elloptak* két zsák babot. Bár úgy lett volna — mondok — adtam volna én annak a betyárnak! De az a baj, hogy *tőlem loptak*, *nem nekem!*“ Jól szívleljék meg ezt az egyszerű kijelentést azok, akik így szoktak beszélni: *ellopták neki az irattáskáját, kiűtötték neki a fogát, elveszett neki a kesztyűje.*

Juhász Jenő.

Antantszj. — Az *antant* szó a köznyelvből kikopott; a történelmi irodalomba vonult vissza. Annál vígabban evickél — különösen a politika nyelvében — származéka, az *antantszj.* Újságjaink sok jó kedvvel használják. A Magyar Nemzet 1939. június 27-i számának egyik cikkében háromszor is előfordul.

Az *antantszj* az őszirózsás időknek diestelen emléke. Akkor jelentek meg országunkban a katonai *antant*-bizottságok, akkori nevükön *antant*-missziók. Az idegen katonák *vállszj*-at viseittek. A vállszijat nevezte el a szomorú idők beteges hangulata *antantszj*nak.

Ma a *vállszj* a honvédség egyenruházatának egyik kelléke. Egy okkal több, hogy a sivár idők idegen, ízléstelen csökevényét kiirttuk nyelvünkéből.

Loványi Gyula.

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE

A Cselekvés Iskolája. Pedagógiai folyóirat. Szerkeszti Kraftofil Dezső. VII. évf. 1938—39. tanév. 514 lap. Szeged. Ablaka György könyvnyomdája.

Várkonyi Hildebrand, Ágoston Julián, Jármay Vilmos, Szenes Adolf és mások szép stílusban írt cikkeinek, ösztönös figyelemmel és ízléssel szőtt mondatainak olvasása után jeges zuhanyként hat az olvasóra A Cselekvés Iskolája néhány munkatársának ápolatlan, pongyola stílusa.

Köröskörül zajlik a nyelvvédő mozgalom tavaszi áradata, diák és tudós vállalva küzd az anyanyelv tisztaságáért, és még mindig akadnak „pedagógusok“, akik süketen és vakon evezgetnek a lecsapolásra ítélt zavaros vizeken. Csodálatos és főséges elzárkózottság!

A Cselekvés Iskolájának egyik kiváló munkatársa, Ágoston Julián hangosan kiáltja megátalkodott, hitetlen munkatársai felé: „Allandó önképzésre és ellenőrzésre van szükségünk. Reklámokról, fölirotokról, újságokból szinte fülünkbe ordít a sok idegenszerűség, s ha nem védekezünk ellenük, ha nem vétezzük föl magunkat tudatos nyelvműveléssel és nyelvtisztítással, ha nem ellenőrizzük szinte napról-napra írásainkat, beszédünket, magunk sem vesszük észre, hogy lépten-nyomon vétünk a magyar nyelv ellen.“ (39. l.)

Miért marad falra hányt borsó a szép intelem? Miért nem hallja meg a folyóirat néhány tiszteletreméltó munkatársa a saját házatájáról hangzó szót? Zötyögő, darabos, gorombán magyartalan mondataik zürzavarában úgy elvesz az okos intelem, mint malomban a hegedűszó.

Szabad-e napjainkban ilyen áltudományos, ilyen Potemkin-falak mögött fogant, nagyképű révületben világra taszított mondatot leírni és meg is jelentetni az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolájának folyóiratában: „Hogy fejtegetésünknek mégis a két *kérdéskomplexumot tangáló* címet ad-

tuk (így, vessző nélkül) oka az, hogy a két — első látásra teljesen *heterogén* kérdés — mégis *affluál* a *szelekcio* területén.“ (223. l.) Az értekezés stílusa továbbra is „*olyan attitűdöt vesz fel*“ (226. l.), mintha „az alacsonyabb életstandardon lévő“ (227. l.) „nem-*elit* rész“ (223. l.) elé kíváncznék. Félt azonban, hogy a „fentemlített nem-*elit* rész“ sem „*bírja a versenyt az absztrakt jellegű*“ (223. l.) stílus vigasztalanul kopár mezején és abbahagyja a sokat ígéro fejtegetés olvasását.

„A kortársolvasó“ (430. l.) azonban gyanútlanul tovább olvas és „az új felfedezés *zuhintásával* hat rá“ (433. l.) a szóösszetételek terén végzett bűvészi mutatóványok szemlélete, amelyeket ennek az újabb cikknek szerzője „a karrierteremtés síkjában“ (432. l.) végez, miközben „*célkitűzései feszülnek*“ (430. l.). Íme néhány mutatóványszámba illő összetétel: „*végrehajtandó kerettágitások*“, „*az életmegmutatás öt érdeklő formája*“, *fejlődésigények, műfajtágitás és felfogásújítás, felnőtthibáztatás, sőt felnőttleplezés*, stb. (428—436. l.).

A 284. lapon a következő, riadt kétségbeeséssel mentegetődző mondat szégyenkezik elénk: „Elmúlván ez ünnepi napok, semmi kilátás nem volt rá, hogy a költséges felszerelés fokozottabban hasznos helyet foglaljon el az iskola életében.“

A 230—250. lap: elemi hibák találkozó helye. „Hasonlóképen meg kell követelnünk mindenkitől, hogy füzeteket rendes nagyságú itatóssal is ellássák és azt *nemcsak* itatásra használják, hanem mindenkor kézalátétnak is.“ (237. l.) Első tanulság: a magyar a tiltásra a *ne* szócskát használja. Második tanulság: tanulgassunk hébe-hóba, mert „*ez országosan kötelező*“ (országszerte). Időnk amúgy is van bőven, hiszen „*pár perc alatt mutogatással az egész osztályt lefeleltetjük*.“ Akad ugyan olyan diák is, aki „a kérdéses rész tárgyalásánál hiányzott.“ (Az ilyen hibák javításakor és tárgyalásakor mi ott voltunk az iskolában.) — „A számtan tanításánál *döntő súlyt kell helyezni* a fejszámolásra.“ Lehet. De „*inkább arra fektessük a súlyt*“, hogy ne „*lediktáljuk* a példát“, hanem tollbamondjuk. És arra is ügyeljünk, hogy ne írjunk le ilyen pongyolában szégyenkező, fésületlen mondatokat: „...sőt helytelen módszernek tartom *azt, amikor* egyes tanárok, vagy tankönyvek az idő számításánál *azt* mondják, hogy...“

„Nálunk, ahol“ van egyeztetés, az ilyen mondatokban egyeztetni kell: „Ezeket a *dolgozatokat* úgy kellene megválasztani, hogy alkalmat *adjon*...“ (248. l.)

Végül a 250. lapon gonosz incselkedéssel a következő mondat kápráztatja az olvasó szemét: „Újból megállapítandó az a minimális tananyag, amelynek feldolgozása még az egészen gyenge tehetségűeknek is lehetséges legyen.“ Valóban meg kell állapítani a „minimális tananyagot.“ De minden tárgyból. A fogalmazásból is.

Ujvári Pál.

KÖNYVSZEMLE

Krippel Móric: Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez. Sopron, 1939. 76 lap. Az Országos Erdészeti Egyesület kiadása.

«Az Országos Erdészeti Egyesület — olvassuk Mihályi Zoltán egyesületi titkár előszavában — nemcsak alapszabályszerű kötelességének tesz eleget, amikor ennek a regi hiányt pótló munkának a kiadásához nyújt segítséget, hanem *komoly időben* komoly példával kívánja szolgálni azt az ügyet, amelyet minden másnál előbbrevalónak tart: *a magyarságunkét.*

Nyelvünk tisztasága, szakkifejezéseink határozottsága és hibátlan alkalmazása nem másodrendű külsőségek és nem tetszetős irodalmi játék, hanem fontos nemzeti és kari érdek, amelyet nem tagadhat meg senki, *aki valóban közösséget érez az ezeréves nehéz magyar sorssal és a magyar erdőekkel.*

A szaknyelv fejlesztése három feladatkörből kíván súlyos feltételeket: 1. sok-sok tapasztalatot a szak tényleges gyakorlatában; 2. tevékeny részt tudományos művelésében és 3. kellő jártasságot a nyelvvel való foglalkozásban.

Ezért bocsátjuk teljes bizalommal, sőt büszke örömmel útjára nagyrabecsült, hűsöges tagtársunk tanulmányát, amelynek írója széleskörű gyakorlati szolgálatának, érdemekben gazdag tanári pályájának és buzgó nyelvészkedésének eredményei alapján kétségtelenül mint legilletékesebb szakember vállalta a nem könnyű megbízatást.

Hisszük, hogy ez a füzet minden magyar erdőbirtokos, fatermelő, faiparos és fakereskedő íróasztalán helyet kap és kellő megbecsülésben részesül.

Magyar öntudatunk parancsa, hogy aki mestere szakának, legyen mestere szavának, szakmája nyelvének is!

Krippel Móric egyetemi tanár értékes tanulmánya uralomra akarja juttatni a tiszta magyarságot a hazai erdőgazdaság, faipar és fakereskedelem körében. Tegyük hozzá mindjárt: teljes sikerrel.

Ellenvetések és aggodalmak itt-ott bizonyára jelentkeznek majd, de maga a tanulmány annyira alapos és termékenyítő hatású, hogy a szerző nagy érdemeit senki sem fogja elvitatni.

Krippel Móricban nemcsak a szakember tökéletes tájékozottsága van meg, hanem a nyelvészeti szakirodalomban való jártasság és a helyes nyelvérték is.

Bélteky László.

L A P S Z E M L E

„Egyedül Vagyunk“. 1939-i évf. 8. szám. — *Lukács József: Népiesség vagy szótári becsület.* A „népi“ és a „népies“ szót mostanában gyakran használják fel arra, hogy egy mozgalmat, egy írórt vagy költőt, egy művészeti irányt jellemezzenek velük. Legtöbbször elcsereleik őket, s amikor *népi*-t kellene mondani, *népies*-t mondanak és fordítva. Kosztolányi Dezső szerint a szavaknak szótári becsületük is van. Ma azonban legtöbb esetben semmibe sem veszik a szótári becsületet. Czuczor-Fogarasiék Nagy Szótára így magyarázza az imént említett két szót: „*Népi*: népre vonatkozó, népet illelő, *ahhoz* tartozó. *Népi* szokások, népi énekek. *Népies*: a nép szokásaival, erkölseivel, tulajdonságaival egyező, azokhoz hasonló. *Népies* mulatság, tánc, lakodalom, szertartások. *Népies* beszédmód a szónoklatban, oktatásban.“ A két szó tehát két fogalmat fejez ki. Ezzel szemben ma, a népi mozgalom tetőfokán „népies írók“-nak nevezik a legtörülmetsebb *népi* írókat s „népies mozgalom“-ról írnak, amikor *népi mozgalmat* akarnak vele mondani. „A két szó között óriási különbség van. Nemesak értelmileg, hanem jelentőség szempontjából is, mert más volt a múlt század népies mozgalma, mint a mostani népi mozgalom. Az inkább irodalmi divat volt, ez faji, politikai, társadalmi megmozdulás.“

Erdélyi Múzeum. 1939. 3. füzet. — *Brüll Emánuel: Kis hibák — gyakori vétségek.* A *Hiob-hír*-t magyarul *Jób-hír*-nek kell mondani és írni, mert aki a németnek *Hiob*, az a magyarnak *Jób*. A rossz, riasztó hírnek ilyen képes kifejezése *Jób könyvéből* származik. — A *fivér* és *nővér* szó használata napról-napra mindjobban terjed. A német nyelv *Bruder* és *Schwester* szavára a magyarnak két-két szava van: *bátya* és *öcs*, *néne* és *húg*. Ha a *fivér* és *nővér* szókat csak akkor használnák, amikor általánosságban van szó fiú-, illetőleg leánytestvérekről, a korviszony megjelölése nélkül, nem lehetne kifogást tenni ellene. De mostanában a *fivér* szót a *bátya*, a *nővér* szót a *néne* helyett kezdik mindinkább használni, s ma holnap a *bátya* és *néne* mint rokonságot jelentő szó a köznyelvben lassanként elavul. — A vonatkozó névmással kezdődő jelzői mellékmondat előtt a jelzett szó megismétlése németesség. Pl. „Egy irodalmi társaságról van szó, *egy társaságról*, amelyhez fogható stb.“ — A határozott névelő újabban sokszor a határozatlan névelő helyét bitorolja az ilyen mondatokban: „*A* sikkasztó pénztáros nyomtalanul eltűnt“. „Szíven lötte magát a feltűnő szépségű úrileány.“ „Meggyilkolta régi haragosát *a* kiskorú szőlőpásztor.“ Mind a három mondatban a határozatlan névelő volna a helyén, mert csak így jelenti a kifejezés azt, amit jelentenie kell, hogy t. i. a sok közül éppen csak egyről van szó. — *Ferencki Sándor: Sziréna: visító.* Egy kalotaszegi bivalyos szekeres, amikor egy kerékpáron új alakú csengőt látott meg, ezt kérdezte a kerékpár tulajdonosától: *Csengő ez vagy olyan visító?* A kérdezősködésre kitűnt, hogy a *visitón* szirénát értett. A névtelen kalotaszegi „nyelvész“ szóalkotása olyan találó és jellemző, hogy nyugodtan helyettesíthetjük vele ezt a régi idegen szót. — *Brüll Emánuel: A határozatlan névelő hiányzik.* Az *egy* idegenszerű használata újabban megritkult,

annál gyakoribb eset a határozatlan névelő hiánya. Nem hagyható el az *egy*, amikor pontosabban meg nem határozott mennyiséget, mértéket jelentő kifejezés előtt áll. Pl. „*Darabig* még beszélgettünk, aztán elváltunk“. Helyesen: *Egy darabig* stb. „Apám *árva* hangot nem szólt.“ Helyesen: *egy árva* hangot. Nem hagyható el a határozatlan névelő, amikor nem bizonytalan mennyiséget akarunk kifejezni, hanem *egyellen mozzanatot*. Pl. „Attól félték, hogy a végrehajtót *szempillantás* alatt végrehajtják.“ Helyesen: *egy szempillantás alatt*. Végül legtöbbször nem marad el az *egy* a *-nyi* képzős mértéket jelentő számnevek előtt sem. Pl. „Tegnap dél óta *falásnyi étel* nem ment le a torkán.“ Helyesebb így: *egy falásnyi étel*.

Kereskedelmi Szakoktatás. 1939—40-i évf. 2. szám. — *Nyárády József: A nyelvi lelkiismeret ébresztgetése.* „Minden pedagógusnak kötelessége, hogy a helyes magyarság kérdéseivel foglalkozzék. Minden pedagógusnak kötelessége, hogy nyelvi lelkiismeretvizsgálatot tartson és elsősorban saját nyelvbűneit állapítsa meg. Aki ráébred a maga nyelvbűneire, az ezzel már majdnem meg is szabadult tőlük. A tudatossá vált hiba egy kis gyakorlattal teljesen kiirtható... Teljünk meg bizalmatlansággal magyar nyelvi tudásunkkal szemben, vizsgáljuk át töviről-hegyire stílusunkat, tartunk egyszer alapos nyelvi lelkiismeretvizsgálatot.“ A cikkirő ezután nyolc pontban egy kis gyűjteményt mutat be a legmakaesabb nyelvi hibákból. Valamennyit a magyar kereskedelmi nyelv területéről gyűjtötte.

Magyar Szemle. 1940-i évf. 1. szám. — *Nagy Adorján: Romlik a színpadi beszéd.* A Nemzeti Színház megnyitása alkalmával az ország minden tájáról összeverődött színészek különböző tájszólásokon szólaltak meg. A színi kritika nagynevű művelői, (Bajza, Vörösmarty) mindjárt kezdetben szót emeltek ez ellen s igyekeztek a tájszólást kiirtani első színpadunkról. Bajza a természetesség és közvetlenség szempontjaira is rámutatott s egyaránt elítélte a siró-éneklő beszédmodort és a természetesség hajhászását. A színpadi beszéd legbenső lényegéig a középúton járó Egressy Gábor hatolt kitűnő könyvében, amely alapjául szolgált a színpadi beszédkultúrának. Könyve nem oldott meg minden e körbe eső kérdést, csak lépeső volt, amelyet rövidesen a második is követett: Paulay Ede könyve és tanári működése. Ennek a szervesen egymásba kapcsolódó komoly, lelkiismeretes munkának eredménye, hogy Paulay társulatának minden tagja hibátlanul beszélt, és nem egy közülök az élő szó mestere volt. Ez a második nemzedék szép munkát végzett, de a fejlődés itt meg is állt a Nemzeti Színháznál, a magyar színészek egyeteménél pedig már régen megindult a visszaesés. Ezt betetőzte a századforduló táján nálunk is beköszöntő új művészi irány, a naturalizmus. Képviselői igyekeztek mindent ledorongolni, ami a multtal s így elsősorban a Nemzeti Színházzal összefüggött. A színpadi beszéd jelentőségét teljesen háttérbe szorították. A századforduló színésznevendékei tárt kaput nyitottak annak a kényelmes színpadszemléletnek, amely a színpadon is megtúrta a hétköznapi, sőt a kávéházi beszéd minden lomposágát. A beszédkultúra terén ma sok tekintetben rosszabb

a helyzet, mint 1837-ben volt. A tanulmány írója ezután sorra veszi a mai színpadi beszéd legfeltűnőbb hibáit. Színpadjainkon ismét hangos a lélekzés. Elszaporodtak a beszédhibák. Főleg sziszegő hangzóinkat képezik rosszul. Súlyos vétség a kettős mássalhangzók (gemináció) elhanyagolása, de éppen olyan hiba az egyes mássalhangzók túlzott kiképzése (pl. az *r* hangzó ropogtatása). A hangsúly és hanglejtés ellen elkövetett hibák közül fel-említi a legkirívóbb jelenséget, az ú. n. pesti hanglejtést. Mindezek alapján arra a sajuálatos eredményre jut, hogy nincs beszédkultúránk. Ez korántsem jelenti azt, hogy nincsenek kitűnően beszélő színészeink, csak azt, hogy beszédjük nem tudatos. A színpadi beszédkultúra megteremtésében vissza kell nyúlnunk az Egriessy—Paulay-féle elgondoláshoz, az ő munkájukat kell tovább folytatnunk. Az elv módszeres alkalmazása csak abból indulhat ki, hogy a jövő színész-nemzedéket elméletileg és gyakorlatilag alapos fonétikai kiképzésben kell részesíteni. A magyar nyelv egyes hangzóinak tudatos ismerete után, a hároméves színészképzés alatt kötelezővé lehetne tenni még két nyelvjárás gyakorlati elsajátítását is. De ez még csak az első lépés. A továbbiakban mindenekelőtt szakítani kell azzal a felfogással, amely a természetességben látja a színpadi beszéd csúcsát. Ez csak alap, amelyre minden művészi formának épülnie kell. „A beszéd művészi továbbfejlesztése zenei formák irányában kell hogy történjék... A beszéd hangterjedelmének fejlesztése, a *crescendo* és *decrecendo*, a *forte* és *piano* kiképzése nem álpátosz, alkalmazásuknak helye, módja, változatosága vezet a szöveg mélységeibe... Amit a beszédkultúra, tehát elsősorban az iskola adhat, az a technika: a formai kifejezés lehetőségeinek minél nagyobb száma.“

Nemzeti Figyelő. 1939. dec. 31. — *Mester Miklós: Magyar nevet minden magyarnak!* A névmagyarosítás kérdését nem egyéni szempontból kell vizsgálni, hanem a nemzet egycetemes érdekének, a nemzeti egység kialakulásának szempontjából. Egy elválasztó fal lebontásáról van szó, amely útjában áll a nemzet egységének. Kovács Alajos megállapítása szerint a magyarság 25%-a idegen hangzású nevet visel. Ebben a számban természetesen nem szerepelnek az itt élő nemzetiségek. Mi csak azoknak a nevét akarjuk megmagyarosítani, akik már lélekben és nyelvben teljesen magyarokká váltak. Három ország példája van előttünk, ahol az idegen hangzású családneveket a világháború után, részben már a háború előtti időben tömegesen megváltoztatták. Ezek Törökország, Észtország és Finnország. Törökországban a háború után elrendelték, hogy mindenki köteles török hangzású családnevet felvenni. Addig ugyanis csak keresztnevük volt az embereknek. Észtországban tömegesen viseltek német hangzású családnevet és oroszos keresztnevet. Az észtek csak azokat a családneveket észtesítették, amelyeknek hordozói lélekben, nyelvben, sőt vérségileg is bizonyos tekintetben észtekké váltak. Finnországban főképpen a svéd hangzású családi neveket változtatták meg tömegesen. Ez a névfinnesítő mozgalom 1906-ban indult meg. Ebben az évben százezer svéd hangzású családnevet finnesített meg. A mozgalom élén a legkiválóbb nyelvészek állnak. A cikkíró, Kovács Alajos adatai alapján, részletes kimutatást közöl arról, hogy a különféle hivatalok-

ban hogyan oszlik meg az idegen nevű és a magyar nevű tisztviselők aránya. Néhány adatát ide írjuk: a külügyminisztériumban 52%, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban 48%, a belügyminisztériumban 38% az idegen nevű tisztviselők száma. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságában a feltűnően idegen nevűek számaránya 40%, a tisztviselők közül 41%.

Nemzet Szava. 1940. január 17. — *Ez a mi magyarságunk! Gyakorlati tennivalók műveltségünk magyarabbá tétele érdekében.* Néhány lelkes tudósunk (mint Györffy István, Kodály Zoltán és mások) sok megszívlelni való, gyakorlati teendőt sürgetett ezen a téren. A megvalósulás legtöbb esetben anyagi nehézségeken mult. A cikk néhány olyan javaslatot vet föl, amelynek halogatását anyagi ok nem mentheti. Pénz nélkül vagy egészen csekély költséggel megvalósíthatók akár törvényhozással, akár rendeleti úton. Ilyenek a következők: 1. A magyar nyelv legmesszebb menő védelme. 2. A névmagyarosítás meggyorsítása. 3. Az ősmagyar keresztnévek erélyes terjesztése. 4. A magyar családnevek teljes jegyzékének sürgős összeállítása. A magyar nyelv hathatós védelme érdekében a fölöslegesnek ítélt idegen szavakat legalább a falragaszokon, az újságok címlapján és a cégtáblákon fényűzési adóval kellene sujtani. Az idegenek kedvéért kiírt angol, francia, német cégjelzések mellett ugyanakkora betűvel mindig fel kell tüntetni a magyart is (pl. Souvenir — Emléktárgyak). A hangos pergőképek (filmek) nyelvi szakértők rostáján menjenek át. Még jellemzés kedvéért sem lehet megengedni, hogy a pesti jassz nyelvrontsa a vidék nyelvét.

Pest. 1940. jan. 27. — *Laczkó Géza: A Vózsok.* A toulouse-i rádió magyar nyelvű közvetítése legrosszabb fordításaink vaskorát juttatja eszünkbe. „Ez a magyar beszéd a fülsértő „miszerint“-ek hadát repíti szét a világűrbe olyan mondatszerkezetekben, amelyek a magyar nyelvtan kerékbetörésének mintapéldáiul szolgálhatnak.“

Pesti Hírlap. 1939. dec. 6. — *Keéky István: Magyarosodás.* Az utóbbi két hónap alatt 30.000 névmagyarosítási kérelem érkezett a belügyminisztériumba. Szépen magyarosodunk a nevekben is. Aki magyarnak vallja magát, ha neve mögött nincsenek hagyományok, szép és tiszteletreméltó dolgot cselekszik neve megmagyarosításával. De ne keressen mindjárt árpádkori atyafiságot. Valahogy ilyenforma a sok „váry“ végzetű magyarosítás. Párducváry, Zengőváry mintha csak a néhai Hölgyfutar beszélyeiből volna kiválogatva. — 1939. dec. 7. — *Harsányi Zsolt: Levelek.* „Ma sokkal fontosabb, mint valaha, hogy a magyarság legdöntőbb zálogát, a magyar nyelvet dédelgessük, ápoljuk, tisztaságában erősítsük. Az úgynevezett közhelyek nagy napokban étellel teli értelmet kapnak. Nyelvében él a nemzet.“

FIGYELŐ

A nagy kohó népének magyar nyelve.

Detroit, Mich., U. S. A., 1939. november.

Hét vagy nyolc hónapja, hogy az Egyesült Államok földjén élő magyarok kezébe első ízben juttatták el a „Magyarosan“ című nyelvemelő folyóiratot. Szülőhazánkbeli erős pártfogónk, dr. Nagy Károly, a Külföldi Magyarok Világkongresszusának igazgatója küldött mutatványszámokat az Amerika földjén élő és magyar nyelven író lapszerkesztőknek, akiket az itt használt magyar nyelv amerikai-magyar újságosok néven emleget.

A „Szövetkezett Magyar Hetilapok“ (Associated Hungarian Weeklies, Inc.), amelynek szolgálatában keresem kenyeremet, íróasztalomra tett négy vagy öt sárga borítékú füzetet azzal, hogy ezek éppen az én szájam ízének megfelelő csemegék. Pedig hát hej, sokkal jobb lett volna, ha hírét se hallom soha a „Magyarosan“ folyóiratnak, mert keserű lett attól nemcsak a szám, hanem a lelkem is. Mintha az örökkévaló bíró dörögte volna fejemre a vádat:

— Ehol la! Nézd! Ez a folyóirat olvassa fejedre mulasztásaidat és bűneidet, amelyeket harminchárom Amerikában töltött esztendő alatt szülőhazád áldott nyelve ellen elkövettél.

Mikor Amerikába kerültem, félmillió magyar élt már az új haza földjén, és az én meg kenyereseim bűne, mulasztása (az amerikai-magyar nyelv „kenyeres“-nek mondja a kartársat, a pályatársat), hogy a félmillió honfitárs magyar nyelvének tisztaságát nem őriztük meg.

Volna ugyan mentségünk is. Mondhatnám, hogy ennek a félmillió magyarnak javarészét mi tanítottuk meg az olvasásra, mert bizony sok volt közöttük az írástudatlan; ma még mutatóba is alig akad, de hiú ez a mentség, mert hiszen annyi fáradsággal, amennyivel arra szoktattuk atyánkfiait, hogy *rosszul* beszéljenek, írjanak magyarul, megtaníthattuk volna arra is, hogy *jól* használják nyelvünket. Csupán a magunk tollának tisztaságára kellett volna vigyáznunk.

Napokig rágódtam a „Magyarosan“ folyóirat kezembe jutott füzetein. Nem voltak azok friss keletűek, de úgy éreztem, hogy a „Magyarosan“ is olyan, mint a bor. Annál jobb, annál nemesebb, mennél régibb. Magyar tüze, magyar ereje, magyar szelleme úgy a fejembe szállt, hogy kezembe ragadtam a tárogotát, ami az én esetemben persze csak tömegre gyártott amerikai írógép és riadót fújtam magyar Amerika felé.

— Ébredjetek, atyámfiai! Mentsétek meg magyar anyanyelvetek zamatos tisztaságát!

Légynek se ártok vele, ha mondom, hogy írógépem riadóit

Amerikában hétről-hétre tizenegy magyar nyelven megjelenő hetilap visszhangozza. Csak egyszer írunk le valamit, máris tizenegy hetilap viszi azt hírül amerikai-magyar portákra. Büszkeségünk, hogy magyar Amerikában a mi dobunk a lehangosabb, mert bejár az az Atlantitól a Csedes-tengerig minden magyarlakta telepet. Hanem azért mégis nagyot dobbant a szívem, mikor kéretlenül-hivatlanul nyomban mögénk állott a legöregebb amerikai magyar napilap, a clevelandi Szabadság és harsonázta:

— Amerikai magyarok! Mentsük meg magyar nyelvünk tisztaságát!

Sziklay Andornak hívják a Szabadság érdemes munkatársát, nekem mindéig kedves kenyeres öcsém-uramat, aki hosszú időn át hetenként háromszor harsogta ezt az amerikai magyarság felé és követelte, hogy minden amerikai magyar egyház, egyesület, társaskör és iskola rendelje meg azonnal a „Magyarosan“ című folyóiratot és tanuljon magyarul. Velem együtt.

Kötte hiszem, hogy sok foganatja lett volna a biztatásnak. Kötte hiszem, mert elhoztuk mi Amerikába is a jó magyar erkölcsöket, amelyek étellel és vérrel pazar módon gazdálkodnak, de a zabbal annál szűkebb marokkal. Tetszett a riadó Amerikaszerte, de annyira mégse, hogy hatása a Magyar Tudományos Akadémiához küldött előfizetések alakjában nyilvánult volna meg. Hiába! Olyan almák vagyunk mi, akik messze estünk a minket termő fától, de olyan messzire mégse gurultunk, hogy újságokra, könyvekre, folyóiratokra fizetnénk elő. Megbeesüljük mi a szépet, a jót, a fajunk tehetségeinek tollából eredő értékes alkotásokat, de pénzt már csak inkább díszes temetésekre költünk. Életben ugyan nem tartjuk, de ha egyszer Szent Mihály lovára kerülne a „Magyarosan“ folyóirat, eltemetjük mi azt olyan tisztességgel, aminőt ritkán látott Magyarország. Pedig temetni az is tud.

*

Az amerikai magyarok beszéde és írása szégyenletesen rossz. Nem magyaros. Az angol nyelv olvasztó kohójának hatása nemcsak jellemünket alakítja át, hanem nyelvünket is rontja. És a mi kísérleteink, tollforgatóké, éppen csak arra szorítkoztak, hogy úgy ahogy életben tartsuk a magyar nyelvet Amerika földjén. Azazal nem törődünk, hogy zamatosságát, tisztaságát megőrizzük. Legkevesbbé az utánunk következő nemzedékek sorában. Azoktól nem követeltünk többet, csak annyit, hogy éppen dadogjanak magyarul. Példa gyanánt hadd mondjam el, hogy mérnök fiam arra a kérdésemre, mikor indul a vonat, ma is így felel:

— Két tízkor.

És harmadik elemi iskolába járó unokám arra a kijelentésemre, hogy az üzletbe megyek, amerikai lelkének romlatlan magyarságával kérdezi nyomban:

— Mitől?

A „miért“ szó ismeretlen előtte. Pótolja azzal, amire könnyebben forog a nyelve.

És én mégis büszke vagyok arra, hogy utódaim jobban, szebben, tisztábban beszélnek magyarul, mint száz és száz más ismerősöm gyermekei és unokái. Ezzel szemben nem ütközöm meg azon, hogy becsületes magyar, ötvenhét éves Balázs Bertalan barátom, akit most tanítok írásra és olvasásra, betűvetésre, hogy amerikai állampolgári jogát megszerezhesse, ekként beszél:

— Ma sok bajom volt a sápban (shop, műhely) a formánnyal (foreman, előmunkás), mert a moldot (mould, öntőminta) nem készoltam (cast, önteni) elég gyorsan.

Így beszél amerikai magyar Balázs Bertalan, Zemplén szülötte, aki harminc esztendeje van itt, mégse tud angolul, mert hiszen két hét alatt nem tudta megtanulni azt, hogy az „alkotmány“ szó angol egyenértéke „constitution“ és a polgármester angolul „mayor“.

(Igazságtalanság lenne, ha hallgatnék felőle, hogy van nekünk itt Amerikában három magyar költőnk és néhány magyar írónk, akik zamatos, tiszta magyarsággal írtunk olvasó közönségünknek és nagyon ügyeltünk arra, hogy nyelvi botlásokat ne kövessünk el. Arany Jánosra emlékeztető tisztaságú Kemény Györgynek, a Petőfi-Társaság tagjának minden verse. Gondolatai is értékesek. Kifogástalanok e tekintetben Szabó László és Tarnóczy Árpád költeményei is. Azt mondják, hogy jómagam magyar elbeszéléseinek és meséinek is jó magyaros a nyelvezete. A többi irodalmi tollat forgató... nem jut eszembe. Talán nincsenek is.)

Hogy milyen káros hatást gyakorol az angol szó a magyar nyelvre Amerikában, azt legjobban jellemzi ez a keserű tréfa:

Műkedvelő előadásról tért vissza a szerkesztőségbe egy amerikai magyar újságíró és miután vad indulattal vágta kalapját a legporosabb sarokba, fogsikorgatva hörögte:

— Ha levágjátok fejemet, akkor se megyek többé amerikai magyar műkedvelő előadásra. A műsor harmadik számára került a sor, amikor a színpadra vonult egy öreg amerikás magyar (azt jelenti ez, hogy legalább huszonöt éve volt az atyafi Amerikában) és Petőfi Sándornak „Az örült“ című versét kezdte szavalni. Az előadói tehetség hiánya hagyján lett volna, de egek ura, az én atyámfia nem magyarul, hanem amerikai magyarul szavalta Petőfi versét. Így kezdte:

— Mit báderoltok?
Giráre!
Fontos dzsábom van,
Ostort spinolok,
Lángostort
Sansájból
És megvipelem vele

A világot.

Krájólnak ők, én meg lefelek,

Miként ők lefeltek, mikor én krájoltam.

Bocsánatot kérek, hogy ezt a szörnyűséget leírtam, de így beszélnek Amerikában magyarul. Megmagyarosítják az angol szavakat és azzal tüzdelik tele áldott magyar nyelvünket.

És a példa ragadós. Bennünket, tollforgatókat is megront. Lelke mélyén, erkölcseiben tisztességtudó, törvénytisztelő, békességes hajlandóságú, szemérmes maradt a magyar Amerikában. Fajának nagy erkölcséin nem fogott az olvasztó kohó hősege, de nyelvét annál alaposabban megrontotta.

Ha a magyar nyelvvédelem első hadteste a sajtó, a másodikat az egyházi szószékben kell keresnünk. Körülbelül háromszáz olyan magyar egyház van Amerikában, amelynek szószékéről magyarul prédikálnak és iskoláiban magyarul is tanítanak.

A papokról és lelkészekről, akiket Magyarországon képesítettek vagy avattak fel, fölényes műveltségüknél fogva csak szépet és jót mondhatunk. Nemcsak azért fáradoztak, hogy a krisztusi hitágazatokon kívül megtartsák a magyarban a faji jelleget, hanem küszködtek, hogy nyelvük is tiszta magyar maradjon. Az a ma már legnagyobb rész, amely amerikai képzettséget kapott, érthető okokból fajunknak és nyelvünknek ilyen hasznos szolgálatot nem nyújthatott. Itt oktatásuk nyelve az angol volt, és az idegen nyelv béklyóit jóakarattuk ellenére sem rázhatták le.

Az egyházi szószék évekkal ezelőtt kénytelen-kelletlen feladta a harcot, hogy a második és későbbi nemzedéket nyelvében is magyarnak nevelje. Megelégedett és meg kellett elégednie azzal, hogy belenevelte az ifjúságba a magyar fajból való származás, a magyar fajhoz való tartozás érzését és gondolatát.

•

Lenne-e a szülőhazának módja arra, hogy a magyar vérből származó, de Amerika földjén született és nevelkedett ifjúságot legalább érzésszel kapcsolatos útján fűzze magához?

Ez a kérdés lényege, és erre *igen* a felelet.

A mentő eszköz az lenne, ha a középiskolába járó magyar fiatalság állandó és szívósan kitartó, magyar nyelvű levelezést kezdene az amerikai magyar ifjúsággal. A mi ifjaink szíves örömet tanulnak, főleg akkor, ha játszva tanulhatnak. Erre lenne jó a gyakori levélváltás.

Ki indíthatja meg Magyarországon ezt a mentő munkát? Több, mint három évtizedes amerikai tartózkodás után nem tudhatom, hogy ma ki lenne otthon erre illetékes.

Itt, Amerikában, az Amerikai Magyar Szövetség washingtoni központi irodája bizonyára teljes erejével küzdene a célért. De talán még gyorsabb iramot érhetnénk el úgy, ha pársoros levél útján fiatal, de nagy tehetségű újságíró kenyeresemet, Sziklay

Andort bíznák meg a kezdő munkával. Ő a Szabadság clevelandi napilap hasábjain Amerikát átölelő dobszóval mozdítaná meg az amerikai magyarságot.

Bármilyen történjék azonban, tisztelettel kérem, hogy engem hagyjanak ki a hadfiak sorából. Öreg vagyok, fáradt vagyok, megrokkantam. Mint Wyoming állam megvénült, csordából kivert bölénybikája a hegytetőn állok és bánatos szívvel nézem az alattam elterülő cserényt. Abban még ezrével élnek a fiatalabb, erősebb bölények, jóra való amerikai magyarok, akik között a megcsappant erőnek nincs többé helye. Azok már idegenkedve néznek reám, mint öreg cigányra, aki már csak egy nótát tud: régi dalt, régi dalt, régi dicsőségről. És ez az egy a fiatalokat nem érdekli Amerikában.

Talán a Duna-Tisza mentén se többé.

Gondos Sándor.

A Nemzeti Sport és a magyar sportnyelv.

A legnépszerűbb magyar sportlap karácsonyi száma igen szép cikkben számol be kilencedik magyarító pályázatának eredményéről. Közöljük a cikket némi kihagyással.

A Nemzeti Sport magyarító pályázata — immár kilencedik a sorban, — megint táborba hívta azokat az olvasóinkat, akik velünk vallják, hogy a magyarság fennmaradásának, öntudatának és jövőjének egyik legerősebb támasztópillére a nyelv. A nyelv a nemzet szíve, mely a fajta véráramába hajtja az élet megtartó és mindig újjászülető erejét. De ha ebbe a szívbe túlságosan sok idegen elem vegyül, megfertőződik a test.

Új fogalmak, új gondolatok lázas, mindig vajúdo élete ma az élet. Nagyobb az eszmei keveredés és kevesebb a hagyomány, mint régen. Nagyobb a veszély, hogy az orvosságnak szánt idegen nyelvi elem nemhogy gyarapítja, hanem megmérgezi édes anyanyelvünket.

Ez a felismerés vezetett bennünket, amikor 1921-ben ösztönös megérzéssel irtani kezdtük a sok idegen szógyomot a magunk portája előtt. Ez a helyes ösztön később tudatos megmozdulássá gazdagodott.

1932-ben már munkatársaink és olvasóink szerves együttműködésével országos mozgalommá gazdagítottuk magyarító törekvéseinket.

Új, kifejező, rövid és szabatos magyar kifejezéseket a régi idegen sportműszavak helyébe! ezt a mondatot írtuk zászlónkra. S ma, kilene esztendő gazdag távlatában elégtétellel állapítjuk meg: harcunk nem volt hiábavaló. A mag termő talajra hullott.

Most eredményt hirdetünk.

Talán soha nem éreztük annyira, mint most, hogy a Nemzeti Sport szerkesztősége és olvasótábora mennyire egyetlen nagy csa-

lád. Család, melynek tagjai nemcsak az ország határain innen, hanem túl is minden tevésünkben velünk vannak.

Háromszáztizenkét pályamű érkezett ez alkalommal hozzánk. Háromszáztizenkét pályázó 76 meglévő idegen sportkifejezésre 3411 új magyar szót ajánlott. A feldolgozásra váró anyag sokrétű volt és értékes.

A pályázók közül 119 pesti olvasó. Sorrendben Debrecen (9), Kassa (8) és Pécs (7) pályázói következnek. Meglepően nagy a visszatért Felvidék pályázóinak száma.

Romániából 35, Jugoszláviából 7, Németországból 5, Belgiumból 2, Franciaországból, Olaszországból, Svédországból és Hollandiából 1—1 pályázó jelentkezett.

Foglalkozási ágak szerint igen érdekesen oszlik meg a pályázók aránya. A levélírók negyven százaléka nem írta meg a foglalkozását, de a fennmaradó 60 százalékból 12% tanító és tanár, 10% egyetemi, főiskolai és középiskolai hallgató, 9,5% tisztviselő, 4% hírlapíró, 2% mérnök, s a többi kereskedő, iparos, nyugdíjas stb.

A beérkezett pályaműveket gondos munkával szétválogattuk s a legjobbakat közülük bírálat céljából szerkesztőbizottságunk elé vittük. Ez a bizottág 38 magyarosításra ajánlott szóból hetet talált arra érdemesnek, hogy Pintér Jenő, a Nyelvművelő Bizottság elnöke elé terjessze.

Pintér Jenő tüzetesen megvizsgálta az eléje terjesztett új magyar sportszókat s azok közül hatnak polgárjogot ítél. Ez a hat új magyar sportkifejezés a következő:

1. *Autszájder* = *esélyleső*.

(Ajánló: Nyáry József, Berlin.)

A pályázók zöme, mintegy 60 százaléka az *esélytelen* szót ajánlotta. Márpedig az „autszájder” nem jelent csak esélytelen, — s így ez a kifejezés minden népszerűsége ellenére is már az első rostán felülmaradt. Az autszájder olyan sportember, aki a tapasztalat és a formák alapján valóban esélytelennek látszik, de a pillanat és a helyzet kedvezését kilesve, ezt az alkalmat maga számára sikeresen hasznosíthatja.

Ezt a fogalmat pontosan kifejezi az *esélyleső*, sokkal jobban, mint az ajánlott és dícséretre érdemes *vakesélyes*, *lesi*, *betörő* és *rangverő* kifejezések.

2. *Fals* = *pergő*.

A Nemzeti Sport ezt az új magyar kifejezést próbaképpen már huzamosabb idő óta használja, s most, hogy a pályázók nagy tömege is ezt a szót ajánlja a régi, idegen helyébe, végképpen polgárjogot nyert magyarított kifejezéseink sorában. Említésre érdemes pályázatok itt még: *kergő*, *csedert*, *könyás* és *csajbókos*.

3. *Asszó* = *csörte*.

(Ajánló: Buday Boma Izabella, Budapest.)

Elavult magyar szó, értelme annyi, mint fegyvereket összecsapni, összemérni. Érdekes kísérlet volt a *csatzó* kifejezés is. Csi-

nált szó, — de kitűnő hangutánzója az eredetinek, sugallja a csatát, a csattogást és a játékot. Mégis elvetettük, mert jobb és sikeresebb jövőt ígér az elavult régi szó, mint a gyártott új.

4. *Doping = ajzó.*

Nyolevankét pályázó ajánlotta ezt az új kifejezést, jeléül annak, hogy az ajzás, ajzani, ajzottság, melynek régi magyar értelme (ajzani az íjat) fedi azt a fogalmat, midőn valaki a doping, izgatószer révén és annak hatására mesterségesen, erőszakosan olyan testi és lelki erőkhöz jut, amelyekről képességei megsokszorozódnak. (A nyíl tehetetlenségéből mozgás lesz, ha az íjat mesterségesen ajazzák.) Nem jó szó hát az enyhe *serkentő*, a *buzdító*, az *ösztökélő* és más efféle kifejezés a *doping* helyébe.

5. *Fault = dancs.*

(Beküldő: Buday Boma Izabella, Budapest.)

A *fault* olyan fogalomkör meghatározója, amelynek gyűjtő jellege letagadhatatlan. *Faultot* elkövetni rengetegféleképp lehet, s így az ajánlott új kifejezések közül nem jó a *gáncs*, a *lökés*, a *buktatás* s több efféle, mert ezek a *fault* elkövetésének különböző módzatait kísérlik csak szóba önteni. Szerencsés volt az a megoldás, amely a *fault*nak magyar gyűjtőnevét kereste és azt meg is találta a *dancs*ban. A *dancs* székely szó, annyit jelent, mint gonosz, erőszakos, kárt, bajt okozó. Nem közhasználatú szó, elavult. Rövid, egyszótagú kifejezés, hamarosan népszerű lehet.

6. *Plans = pást.*

(Beküldő: Settényi Ervin, Pécs.)

A *plans* eredetileg gyepes, pázsitos elkerített helyet jelentett, ahol a lovagi tornákat lebonyolították. A *planst* helyettesítő *pást* szó eredeti értelme pázsit. — „Menjünk a pástra labdázni,“ — mondják Miskolcon és Abaúj vármegyében. Remek, rövid s a régit egy csapásra kiszorító új szó ez. A többi ajánlott szó: *vívda*, *dobbantó*, *bűrű*, stb. a nyomába sem jön.

A Nemzeti Sport három ezüstveretét Pintér Jenő szakavatott bírálata értelmében szerkesztőségünk a következő pályázóknak ítélte oda:

Buday Boma Izabella, Budapest (csörte, dancs, pergő és ajzó).

Nyáry József, Berlin (esélyleső).

Settényi Ervin, Pécs (pást).

A győzteseken kívül a pályázóknak egész sora dícséretet érdemel.

Eddigi munkásságunk eredménye 41 magyarított sportkifejezés. Ezek: *mez*, *rajt*, *szint*, *rosta*, *bórszeg*, *roggyant*, *légbukfenc*, *kezezés*, *hajrá*, *edző*, *portya*, *rangadó*, *versenyóra*, *járom*, *lelátó*, *öttusa*, *mülesiklás*, *kullancs*, *szorító*, *kalló*, *szöglet*, *tízpróba*, *váltósúly*, *toldó*, *csüd*, *hajráv*, *tenyeres*, *röpte*, *csúcs*, *fonák*, *harmat-súly*, *vágta*, *váltófutás*, *sarkos*, *visszavágás*, *esélyleső*, *pergő*, *csörte*, *ajzó*, *dancs* és *pást*.

Ez azonban még nem minden. Munkatársaink egyénileg is

elterjesztettek magyarított kifejezéseket és ezekkel az egyes szakrovatokban megtisztították nyelvünket az idegen kifejezésektől. Ezek száma is van vagy ötven. Meg kell emlékeznünk e helyütt a mások által magyarított és részünkről állandóan használt sportkifejezésekről is, mint például: *természetjárás, veret, korong.*

Végezetül hálás szívvel köszönjük olvasóinknak azt a buzgalmat és azt a lelkes támogatást, mellyel ügyünket szolgálták. Hogy idejüket nem fecsérelték hiába, annak bizonyosságául álljon itt befejezésül Pintér Jenő nekünk tett nyilatkozata:

„Melegen köszöntöm a szerkesztőséget és olvasóikat abból az alkalomból, hogy kilencedik karácsonyi magyarító pályázatuk díjait kiosztják. Meg nem mérhető jelentőségű, eszmei munkát végeztek a magyar nyelv tisztaságának védelmében, s arra kérem önöket, hogy a megkezdett úton tovább haladva működjenek nemzetünk érdekeinek szolgálatában.“

Magyarosodik a városháza nyelve.

Mikor a M. T. Akadémia kibontotta a nyelvvédő mozgalom zászlaját, a tudományos körökön és a sajtón kívül lelkesedéssel csatlakoztak hozzá az iskolák és a közélet is. Budapest székesfőváros közgyűlésén általános tetszéssel kísért indítvány hangzott el, amely a hivatalos kiadványok és iratok fogalmazásában is követelte a nyelvhelyesség és nyelvtisztaság fokozottabb érvényesítését. Az indítvány nyomán anyanyelvünk szeretetétől áthatott polgármesteri és főpolgármesteri rendeletek jelentek meg, amelyek felhívták a fővárosi fogalmazói kar figyelmét arra, hogy hivatalos írásaikban a szakszerűség és jogi pontosság mellett ügyeljenek a nyelv magyarosságára és a mondatszerkesztés egyszerűségére is. Azóta a legtöbb tisztviselő asztalán ott láthatjuk a Pintér-féle Magyar Nyelvvédő Könyvet, esetleg más effajta nyelvi útmutatót, hogy fogalmazás közben, kétség vagy tájékozatlanság esetén azonnal eligazítást nyerjenek kifejezéseik helyessége és magyarossága tekintetében.

A főváros hivatalos nyelvében a magyaros stílusra törekvésnek és gondos szóválogatásnak kétségtelen jeleit lehet lassankint észlelni. Ma már a polgármester *záró jelentés*-t terjeszt a közgyűlés elé, a rendőrhatalóság *jároművek* összeírásáról beszél, s az indítványokat az előadók nem „indokolják“, hanem *megokolják*. Egy egészségügyi szabályrendelet készítésekor nagy vita fejlődött ki a bizottságban arról, hogy a „Tüdőbeteggondozó Intézet“ elnevezés maradjon-e meg továbbra is, vagy a rövidebb és magyarosabb „Tüdőgondozó Intézet“-tel cseréljük fel. Az ellenzéki városatyák csak úgy nyugodtak bele a változtatásba, ha előbb megkérdezzük magát Pintér Jenőt. Nem volt kétségem a felől, hogy Pintér Jenő az utóbbi elnevezés mellett dönt. Így is történt.

Nem baj, ha néha ilyen tárgyú viták is felmerülnek a hivatalos helyeken, legalább ráterelődik a figyelem anyanyelvünk helyes

használatának fontosságára. Örömmel jegyezzük itt meg, hogy a nyelvvédő szellemnek leglelkesebb képviselője a városházán Karafiáth Jenő főpolgármester, aki észrevétlenül hol itt, hol ott lop be megnyilatkozásaiban egy-egy jó magyar szót a megrögzött idegen helyett a köztudatba.

Az ilyen útmutató példaadás nagyon szükséges. Jól tenné pl. a Beszkárt is, ha egyszer elszánná már magát arra, hogy kocsi-jában az útjelző *út*-okat, amelyek magyar észjárás szerint „keresztben menés“-t jelentenek, eltüntetné vagy feleserélné a helyesebb *végig* szóval. A náthaláz terjedésének korlátozása végett a villamosokon kiragasztott hirdetemény szövegében ma is ott éktelenkedik ez az időhatározó: „tüsszentésnél vagy köhögésnél“ a helyes „tüsszentéskor vagy köhögéskor“ helyett (Msn. VIII, 121).

A legmaradibbaknak azonban mégis a bizottsági tagok mutatkoznak a városházán. Az ő közgyűlési beszédek tarkállanak leginkább a különféle és felesleges idegenszerűségektől. Nem a magyar érzésnek vagy nyelvünk szeretetének hiánya okozza ezt, hanem a megszokás, a nemtörődomség, néha pedig a tájékozatlanság. Hogy lehetne itt a bajon segíteni? Nézeten szerint felvilágosításra, izlésfejlesztésre volna szükség s ezen kívül egy kis megnyerésre, meleg, lelkes rábeszélésre. Ezt a feladatot legcélravezetőbben a nyelvvédő mozgalom végezhetné el. A bizottsági tagokat egy lelkes felhívás kíséretében meg kellene ajándékozni egy olyan nyelvhelyességi útmutatóval, amely a mai szónoki beszéd legszokottabb idegenszerű kitételeit és fordulatait helyes magyar megfelelőikkel együtt tartalmazná. Nem szabad ennek könyvnek, csak pár lapnyi füzetnek lennie, hogy könnyen elférjen a mellényzsebben vagy a tárcában. Így bármikor elővehető és hasznosítható lesz. Mert nem rosszakaratból beszélnek az emberek helytelenül és magyartalanul, hanem kényelemszeretetből és járatlanságból.

Dongó Orbán.

Az erdészet magyar nyelve.

Az Országos Erdészeti Egyesület nem régiben tartotta évi közgyűlését. Mihályi Zoltán titkári jelentéséből közöljük a következő részt:

«Bizonyos tekintetben határozottan az *élen járunk*. Ez pedig *szép és szent magyar nyelvünk tisztelete*.

Mert ha igaz, hogy „nyelvében él a nemzet“, akkor minden magyar szaklapot a tiszta és helyes magyar stílus szempontjából *kétszeres kötelezettség* terhel ma, amikor — vallom — *nincs más menedékünk a minden oldalról fenyegető világgégés közepett, mint törhetetlen magyarságunk öntudatos és büszke vállalása, minden vonatkozásban*.

Jóleső elégtétel nekem, milyen teljes megértéssel fogadja ezt az álláspontunkat munkatársaink nagy serege. Eddig még senki sem haragudott meg kéziratának a helyes magyarság köve-

telményei szerint való kijavításaért, sőt akiknek okulás céljából — bár írói tiszteletdíjuk terhére — hivatalból küldtük meg *Pintér Jenő* nagyszerű kis „Magyar Nyelvvédő Könyv“-ét, kivétel nélkül írásban és élőszóval őszinte köszönetüket tomácsolták.

Önmagunkhoz vagyunk tehát csak következetesek, amikor *ilyen* szempontból is bírálatot mondunk minden, a szakmánkba vágó sajtótermékről, sőt legjobb tudásunk szerint érvényesíteni igyekszünk meggyőződésünket hivatalos intézkedések esetén is.

Így pl. a Magyar Szabványügyi Intézet a faanyagok szabványosítása alkalmával jóformán kivétel nélkül egyesületünk javaslatait tette magáévá.

Ennek lesz tehát köszönhető, hogy a teljesen idegen szellemiségben nevelkedett magyar faipar és fakereskedelem a hajmeresztő szolgáltsággal lefordított és nem egy esetben egészen hibás szakkifejezések helyett végre-valahára pontos és jó magyar meghatározásokhoz jut.

Nem akarunk azonban idegen tollakkal ékeskedni: ebben a tisztító munkában az oroszlanrész Krippel Móric ny. egyetemi tanár úré, hűséges, kedves tagtársunké, aki sem időt, sem fáradságot nem kímél soha, ha arról van szó, hogy fel kell venni a harcot egy-egy magyar eszméért.

Itt a közgyűlés nyilvánossága előtt is meg kell köszönnöm odaadó, értékes segítségét, amelyet az Úristen tartson meg minékünk és a magyar erdőgazdaság javára, minél számosabb esztendőkn át.

Tisztelettel bejelentem ezzel kapcsolatosan a közgyűlésnek, hogy Krippel tanár úrnak a helyes magyar erdészeti és fagazdasági szakkifejezésekre vonatkozó nagyszabású tanulmányát az „Erdészeti Lapok“ külön mellékleteként már a közeljövőben kiadjuk. Elsősorban azért, hogy minden kartársunk biztos vezérfonalat kapjon a kezébe saját használatára és a komoly nemzeti ügy szolgálatának kiterjesztésére.»

(*Erdészeti Lapok*. 1939. évf. 8. füzet.)

A filmek magyarsága.

(Levél a szerkesztőhöz.)

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Lelkes olvasója vagyok kitűnő lapjuknak. Engedje meg, hogy szóvá tegyek egy égetően időszerű kérdést, amelyen rengeteget bosszankodom.

A külföldi filmek magyar feliratairól kívánok szólni. Nem én vagyok az első és az egyetlen, aki a filmek címein és feliratain megbotránkozik, de nem emlékszem, hogy valaha valaki a nyilvánosság előtt beszélt volna erről. Ki találja ki az ilyen émelyítően izléstelen, magyartalan, ponyvaregény-címekeket, amilyen például a *Szenvedélyek fõrgataga*, az *Alomkapu*, a *Táncos éjtszakák*, a

Mámoreos báli éj, a Vágyak asszonya, a Szerelem tolvaja, A zöld pokol, a Trópusi mámoreos stb.? A legkitűnőbb filmek magyar címe valósággal elriasztja a jóízű közönséget, a helyett, hogy vonzaná. És ha mégis beülünk a moziba, a magyar fordítás nem engedi, hogy zavartalanul élvezzünk.

Legutóbb *A négy toll* című filmben például ilyeneket mondtak: „Mit csináltak annyit odakint?” „Vigyázzatok, nehogy meghülést szívjatok.” Valamelyik szép filmnek egy finom jelenetében felolvasnak egy kis verset. Az egyik szereplő könnyezve kérdi: „Hát nem érzelmős?” A helyett, hogy azt kérdeznék: „Ugye meg-ható?”

Egyetlen országban sem beszélnek olyan sokan és olyan jól angolul meg franciául, mint nálunk. Honnan szedik a filmszakértők ezeket az analfabétákat, akik sem az idegen nyelvet nem értik, sem magyarul nem tudnak, irodalomról meg éppen halvány sejtelmük sincsen?

Nem lehetne valamit tenni ebben az ügyben? Nem lehetne magyarosság szempontjából is elrendelni a filmcenzurát? A filmeket vidéken megnézik olyanok is, akik talán még újságot sem, könyvet meg egyáltalán nem olvasnak, akik tehát ezekből a nyakatekert mondatokból tanulják az „irodalmi nyelv“-et!

Ruzitska Mária.

Az iskola a magyar nyelv szeretetéért.

Ilyen címmel Ágoston Julián figyelmet érdemlő cikket írt a Magyarosan legutóbbi füzetében. Elmondta, hogy diákjaival kísérletet tett két idegen szó magyarítására. A kísérlet sikerült, a tanulók ügyesen dolgoztak. A cikkírónak igaza volt, amikor megemlítette, hogy az ilyen munka kedvet teremt a fiúk és leányok között s idejekorán kifejleszti az idegenszerűségek kiirtására irányuló érzéket.

Ezeket a kísérleteket minden osztályban rendszeresíteném s nem is annyira iskolai, mint inkább otthoni feladatul tűzném ki a magyarítást. Főképp az újonnan fölbukkanó szavakra vagy a még meg nem gyökeresedett idegenségekre hívnám föl a figyelmet. Ha a tanulók otthoni környezetüket is bevonják munkájukba, nem baj. Legalább a szülők is tájékozódhatnak az iskola törekvéseiről. Fődolog, hogy minél szélesebb körben élesszük a figyelmet a tiszta magyarság ügye iránt, esetleg kapjunk néhány használható szót. A Magyarosan ifjúsági pályázatai megmutatták, mennyi találmány van diákjainkban. Kár ezt a leleményességet föl nem használnunk.

Pintér Jenő.

Visszafordítható mondatok.

Kezünkbe akadt egy kis füzet. 1922-ben jelent meg Budapesten ezzel a címmel: *380 visszafordítható mondat. Szórakoztatásul és mulattatásul az ifjúságnak s a felnőttek közül a szójátékok és a derűs életfelfogás kedvelőinek. Kigondolta: Lápi Pál.*

Az álnevé szerző a három közismert játékos mondaton kívűl (A sári pap írása, Kár a kanapának a rák, Indul a kutya s a tyúk aludni) a visszafordítható mondatok egész tömegét gondolta ki s állította egybe. «Két év alatt százakra gyűlvén e mondatok száma, elhatároztam, hogy e szellemi szüleményeket átadom a nyilvánosság-nak, egyrészt hogy veszendőbe ne menjenek s mások szórakoztatására is szolgáljanak, másrészt bizonyosságát adjam annak, hogy a magyar nyelv minden nyelvnél alkalmasabb a szójátékokra. Nem hiszem, hogy bármelyik más nyelvvel meg lehessen ezt a játékot csinálni, ilyen gazdag változatban bizonyára nem.»

Néhány mondat. — A fasori pap papirosa fa. — Ah, tán nátha? — Aludj öreg Gerő Gyula. — A rámám ára. — A tálamba bab, maláta. — Baranyai anyarab. — Csak a mama makacs. — Csápalakú kalapács. — Edit nem ment ide. — Elek, nosza haszon kell-e? — Eletem Etelé. — Erőszakos kannak sok a szőre. — Ezeknek tejet ken keze. — Géza, kék az ég. — Goromba rab morog. — Jé, de remek e meredély! — Kavar a vak. — Kegyelmes sem legyenek? — Kelemen nem Elek. — Kendekek még kémkednek? — Kis Elek elesik. — Kitűnő vőt rokonok orrtövön ütök. — Kos eledele sok. — Kosok okosok. — Láttam, adtál. — Még ég a gégém. — Meg ne lássál engem. — Nálatok az az akó talán? — Ön az a nő? — Ön Teréz érett nő. — Sietsz té is? — Te mező neveled eleven őzemet. — Te pék, láttál képet?

Lápi Pál — egyik kitűnő tudósunk. Azóta kigondolásainak száma ezerkétszáz mondatra szaporodott.

ÜZENETEK

Cs. I.-nak. — Azt kérdezi tőlünk, helyes-e a *ne* tiltó szó ebben a mondatban: „Az osztály zsúfoltsága tiltja, hogy fertőző szembajost föl ne vegyünk.“ — Felelet: A tagadást, tiltást, akadályozást, ellenzést stb. jelentő igék tárgyi mellékmondatának szerkesztése már sok vitára adott okot. A régi nyelvben tagadással szerkesztették, így van meg többnyire a népnyelvben és az irodalmi nyelvben is. Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond a tagadó szerkezetet tartotta helyesnek. Más nyelvtudósaink szerint a mellékmondatban szükségtelen a tagadó vagy tiltó szócska, kivéve azt az esetet, ha a főmondatban nincs mutatónévmás. A fönt idézett mondatban tehát a *ne* igenis helyénvaló, de lehetne így is szerkeszteni: „Az osztály zsúfoltsága tiltja *azt*, hogy fertőző szembajost fölvegyünk.“

J. D.-nek. — A német „Handsclag“ magyar megfelelője: *kézadás*. A szónak tisztos multja van nyelvünkben. Íme néhány idézet: „*Kezét adja*, fogadván kezességet baráttya előtt“ (Károli: Biblia). „A felfogadónak fogadást tött, *kezet adott*“ (Comenius-ford.). A „kezet ad“ helyett a régiségben előfordul ez is: *beadja a kezét*. Pl. „Ezt hogy így cselekszem, *beadom kezemet*“ (Gyöngyösi István). Márton József lexikonában így értelmezi: Handsclag: parola, *kézadás*; jemandem den Handsclag geben: *kezet adni* va-

lakinek. Ha idegenszerűség van a szólásban, az csak latinosság lehet, mert a latinban ‚dextram dare‘ a megfelelő kifejezés. A levélben idézett mondat magyarosság szempontjából kifogástalan.

G. A.-nak. — A felszólító mondat végére nem teszünk mindig felkiáltójelet. Különösen nem az effajta közmondásokban: Amit megtehetsz ma, ne halaszd holnapra. Addig verd a vasat, míg meleg. A kérdéselt mondatot is írhatjuk így: *Aki kér, annak adj.*

K. G.-nak. — Kérdésére megtalálja a feleletet Juhász Jenő ily című cikkében: *Agnestak-e vagy Agnesnek?* (Magyarosan VIII, 180).

K. J.-nek. — A Pesti Hírlap „Szerkesztői üzenet“ című cikkének álláspontját önnel együtt mi sem fogadjuk el. A *szabad* szó nemcsak akkor melléknév, amikor a ‚rab‘, a ‚fogoly‘, az ‚elnyomott‘ szavaknak fogalmi ellentétét jelenti, hanem akkor is, amikor ez az érteleme: ‚nem tilos‘. Ige módjára tehát nem ragozhatjuk. A nyelvújítók kezdték ilyen használatát, a latin *licet* mintájára. A *Szabadjon, szabadna, szabadott* alakok közkeletű volta még nem ok arra, hogy álokoskodással védelmükre keljünk.

V. J.-nek. — Hogy a *miniszter, minisztérium* szavakra nincs még helyes magyar kifejezésünk, azt nem tartjuk túlságosan nagy szerencsétlenségnek. A *miniszter* szó már annyira hozzátartozik szókincsünkhöz, hogy még a legsikerültebb magyar megfelelővel is bajos volna kiszorítani. De nem is akarjuk. A Magyarosan megindulásakor ezt vallotta: „Nem a szélsőséges purizmust hirdetjük... *Politika, esztétika* kiirtása szükségtelen. Vannak olyan nemzetközi szók, amelyek mögött évezredek és sok nemzet szellemi közösségét érezzük. Ezt a nagy jelentéstávlatot nem mindig pótolhatja egy-egy mondva csinált hazai szó.“ Ma is ezt hirdetjük.

S. N.-nak. — Ideje volna már, ha az inast kereső üzletek és műhelyek kirakatából eltűnnének a „Tanonc felvétetik“ felírású táblák. A ‚tanonc‘ helyett magyarosabb az *inas*. Ebben nincs semmi lekicsinylés, legföljebb beleérzik, amióta a hivatalos nyelv a *tanonc* szót elterjesztette. Helyes magyarsággal így lehetne a felírást megzövegezni: *Inast felfogadok v. keresek.*

Z. E.-nek. — Az *ezennel* szó ma ilyen értelemben járatos: „ezen v. jelen alkalommal“, „most“. A régi nyelvben „statim“, „confestim“, „alsobald“, „ohne Verzug“ a jelentése, tehát a mai „mindjárt“, „tüstént“, „haladéktalanul“ szavak szinonimja, vagyis egyjelentésű volt mai *azonnal* szavunkkal. Az *ezennel* tehát az *azonnal* párja, s a két szó ragos alakja az *ezen*, *azon* mutató névmásnak. E ragos alakok mint határozószók önállósultak, s első pillanatra nem is érezzük bennük a névmási alapszót.

Laptársainknak, irótársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221-003.

A Magyarosan 1932. évi kötetének tartalma.

I. évfolyam. Négyesy László közreműködésével szerkesztette
Nagy J. Béla és Zsirai Miklós. 132 lap.

A magyar közönséghez. — *Bárcai Géza*: A Csillaghegy. — Nyelvújítás a sportban. — *Csúry Bálint*: Idegen szók hanglejtése magyar beszédben. — *Farkas Géza*: Szóajánlások. — *Frey Antal*: Hozzászólás a szóajánlásokhoz. — Szóajánlások. — *Gyalóka Jenő*: Dajkatű. — *György Lajos*: Magyarosan! — Erdélyből. — *Hegedüs István*: Telefonoz és telefonál. — *Hegedüs Loránt*: Szóajánlások. — *Hrabéczy Sándor*: Azok az idegen szavak! — *L. Gy.*: Cselakovsky vagy Cselakovszky? — *Márton István*: Szóajánlások. — *Mokry Imre*: Hozzászólás a szóajánlásokhoz. — Szóajánlások. — *Molnár János*: Szóajánlások. — *Nagy J. Béla*: A nyelvművelés elvei. — Csillaghullás. — Hol van Mucsa? — *N. J. B.*: Azok az idegen szavak! — Megkerült a Lindbergh-bébi. — Hogyan ejtsük az idegen szavakat? — Fülleres gyors. — Friss a perec! — Épen, éppen. — Értsünk szót! — Gyur, gyür, gyúr, gyűr. — Debreceni levél. — Terjedező nyelvhibák. — Magyarosan. — Siel vagy síz? — Hol esik a dunántúli eső? — Ikes ige, iktelen ige. — Tizenöt napon belül fellebbezhet. — Különböző, különféle. — Felhoz. — Bennünket, minket. — Gyászkisér. — Idegen szók, új magyar szók. — Nyelvművelés az iskolákban. — Ugyancsak. — Füttyöl, füttyül. — Szóajánlások. — Abban, benne; azon, rajta. — Kis nagyítás, nagy nagyítás. — Lelőtte vagy nem lőtte le? — -andó, -endő kerülendő. — Ezt készülm alkalmazni. — Villamoson. — Egy rettenetes helytelen nyelvhelyességi szabály. — Gyanánt. — *Nemes Zoltán*: Idegen szók a szónoki nyelvben. — *Négyesy László*: Új nyelvművelő munka. — *Sajó Sándor*: A mai magyar stílus csúfságai. — *Schöpflin Aladár*: Nyelvtisztogatás. — *Sz. F.*: Elkéstük a dolgot. — *Szilády Zoltán*: Terjedező nyelvhibák. — Kis nagyítás, nagy nagyítás. — *Trencsényi Károly*: Papirosnyelv. — *Vadász Endre*: Lelőtte vagy nem lőtte le? — *V. B.*: Ott tartunk. — Ugyancsak. — Füttyöl, füttyül. — *Z. Gy.*: Újságíróbetegségek. — Iz(z)lap. — *Zolnai Gyula*: Ne telefonáljunk annyit, hanem telefonozzunk. — Telefonoz és telefonál. — Sicherheitsnadel. — Vermut-féle nyelvfejlődés. — Suta idegen szavak. — Háztartásbeli. — A könyvatosok magyarsága. — Transzfermoratórium. — Az udvariassági kifejezések. — *Zsirai Miklós*: Szarvas Gábor születésének századik évfordulója. — *Zs. M.*: Milyen a közös ló háta? — Az egyszerű szavak elválasztása. — A nemesi előnevek írása.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala. Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, I., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Pintér Jenő. — Helvettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Csűry Bálint, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Gombocz Endre.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harásnyi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

IX. ÉVF.

1940.

2. FÜZET

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

PINTÉR JENŐ
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

lap

Kristóf György: Zúrzavar az idegen személynévek használataiban — — — — —	41
Loványi Gyula: A taxi-bejárónő — — — — —	44
Miskolei Albert: Színházi műnyelv — — — — —	46
Konez Endre: Katonai nyelvünk magyarsága — — — —	47
Fest Aladár: Olympiai játékok, olympia, olympiász — — —	48

SZÉLJEGYZETEK.

Bölgöny József: Nóm, férjem — feleségem, uram — — — —	49
Bölgöny József: Otthonról — — — — —	49
Dengl János: Vízhatlan — — — — —	50
Csapody István: Isten vele, tanár úr! — — — — —	50
Buzás Dezső: Tudni véli — — — — —	50
Buzás Dezső: Elegem van — — — — —	51

KÖNYVSZEMLE.

Pávó Elemér: Magyar Kertészeti Szótár. Ism. Putnoky Imre — — — — —	51
---	----

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	53
---	----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	56
Rontja-e a gépirás a magyar nyelvet? — — — — —	59
Loványi Gyula: Fontos lépés a hivatalos nyelv magyartalansága elleni küzdelemben — — — — —	61
Loványi Gyula: Fiatalok és termelők — — — — —	62
Hírek — — — — —	63

ÜZENETEK.

Nyolc üzenet — — — — —	63
------------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Zűr-zavar az idegen személynévek használatában.

— Levél Erdélyből. —

A kolozsvári Thalia magyar színház, tehát egy irodalmi intézet igazgatósága, a Gyermekkeresztesek c. darab első előadására meghívókat küldött szét. A darabot, a meghívás szövege szerint, Lucian Blaga írta, zenét hozzá Sabin Dragoi írt, a díszleteket Demian Tassy festőművész tervezte. Az előadás megtörtént, a mű megérdemelt tetszésben részesült.

Amit utólag szóvá teszünk, nem az előadásra és darabra vonatkozik, hanem a szétküldött meghívó szövegére, abban is a nem magyar személynévek használatára. Ez helytelen, zavaros, következetlen. Szóvá lehet és szóvá kell tennünk ezt a használatot két okból. Először, mivel egy irodalmi intézet meghívóján olvastuk, tehát ott, ahol a nyelvhelyességre-vigyázás úgyszólván hivatali kötelesség. És szóvá lehet és kell tenni másodszor azért, mert sajnos, ez a zavaros és helytelen nyelvhasználat általános hiba, lépten nyomon ott ékeskedik, helyesebben ott éktelenkedik mind az irodalmi nyelvben, mind a közbeszédben.

Mi a helytelen, nyelvünk természetével, rendszerével össze nem egyeztethető a meghívó szövegében és általában az idegen személynévek használatában?

Helytelen, nyelvünk természetével, rendszerével ellenkező eljárás a Lucian Blaga névhasználat — szórendje. Nem kétséges, hogy a magyar természete, szokása, tehát törvénye az, hogy elül mondjuk és írjuk a családnevet s utána a keresztnévet: Nagy István, Kolumbusz Kristóf, Kálvin János, Schiller Frigyes, Saguna András. Tehát: Blaga Lucián és nem Lucian Blaga és Dragoi Szabin és nem Sabin Dragoi.

Az idegen személynévek sorrendjének ez a nyelvünk, gondolkodásunk rendszerével meg nem egyező, tehát hibás használata, mint annyi más nyelvszepplő, újabb keletű jelenség. Pontosabban meghatározva a világháború óta terjedt el. A világháborúig szórványosan fordult elő. Humboldt Vilmost, Körner Tivadart, Tolsztoj Leót stb. írtunk és mondtunk következetesen. Mondhattunk annál nagyobb megnyugvással, mert hisz láttuk (s ma is látjuk), hogy

névsorba szedés, felsorolás esetén és hivatalos iratokban a mi szórendünkkel azonos sorrend használatos még azokban a nyelvekben is, amelyekben különben elül áll a keresztnév s utána a vezetéknev. Elvégre mégis csak döntőbb, lényegesebb, hogy valaki milyen családdhoz tartozik, mint az, hogy minek keresztelik.

Az azonban bizonyos, hogy magyar írásban és beszédben az idegen nevek sorrendje sem lehet más, mint a magyar személynév: elül a vezetéknev, utána a keresztnév. Nem Lucian Blaga és Sabin Dragoi, hanem Blaga Lucián, Dragoi Szabin, stb. Aki magyarul ír és beszél, annak a magyar nyelv törvényei, szokásai, a magyar nyelv szelleme szerint kell beszélnie és írnia s nem valamely más, idegen nyelv rendszere szerint. Viszont az is természetes, hogy idegen nyelven a magyar személynév az illető idegen nyelv szokása szerint használandók, tehát Ludwig Kossuth, Julius Andrassy, Nicolae Bánffy.

A személynévnek hibás szórendje főként a világháború óta kapott lábra, teljesen téves okokból. Egyike a téves okoknak az, hogy őt a saját nyelvén így hívják, ez az ő neve, ő így nevezi magát. Ez igaz. De megváltozik-e az idegen személynév, ha mint kell, magyar szórend szerint mondom ki Blaga Luciánnak s nem Lucian Blagának? Nem. Ellenben előállhat az a furesza eset, hogy az idegen sorrend követése miatt nem lehet tudni, hogy mi is az illető családneve s melyik a keresztnéve. Pl. Istrate Micescu, Thomas Mann, Jorga Radu.

Egy másik téves oka a hibás szórendnek az a hit vagy kívánság, hogy: Lucian Blagát mondom és írok magyarul, mert azt hiszem, azt kívánom, hogy viszont az én nevemet is így fogja majd írni és mondani a román! Hitnek naiv, téves; kívánságnak pedig alaptalan és szükségtelen ez az álláspont. Ekkora udvariasságot várni, sőt kívánni az idegen nyelvektől igazán nem lehet. Udvariasságból egy nyelv sem változtat a maga rendszerén. Ezért Petőfi Sándor csak nekünk Petőfi Sándor, más nyelveken Alexandru P., vagy Alessandro P., vagy Alexander P. És ez jól is van így. Maradjunk mi csak a Blaga Lucián sorrendnél. Ahogy mondtuk régen, ahogy következik nyelvünk szelleméből.

A szóban forgó meghívó szövegének s általában a mai közbeszédnek további még nagyobb hibája a következetlenség. Ha a darabot Lucian Blaga írta, zenét hozzá Sabin Dragoi, miért tervezte a díszleteket Demian Tassy és nem Tassy Demian? Vagy fordítva, ha Demian Tassy tervezte, miért nem írt a meghívó Blaga Luciánt és Dragoi Szabint — Lucian Blaga és Sabin Dragoi helyett? Ha már hibázunk, hibázzunk legalább következetesen. Hiszen Demian Tassy is román, mint Blaga vagy Dragoi. Vagy nem? Ahogy írjuk az egyiket, úgy kell írunk következetesen a másik, többi román személynévet is. Ez a nagyfokú gondatlanság és hanyag következetlenség a nyelvi öntudat teljes hiányára mutat. Arra, hogy nem vigyázunk nyelvünkre, nem szeretjük, nem

tiszteljük. S ha már hibázunk is, még annyi logika sincs bennünk, hogy következtetések legyünk.

De miért ne tudnánk és akarnánk helyesek lenni? Hiszen a dolog olyan egyszerű és természetes: aki magyar és magyarul beszél, az a magyar nyelv szelleme és törvénye szerint köteles beszélni. Tehát elül mondja a családnevet s a keresztnévet — utána. Mindig és következtetesen. A magyar nyelv keretén belül a magyar nyelv szelleme és szokása az uralkodó és döntő elv.

Ebből az is következik, hogy a keresztnéveket magyarul, magyar alakban használjuk. Azaz: Györgyöt, Gergelyt, Miklóst, Luciant, Szabint, Oktáviánt írunk és mondunk, nem pedig Georget, Grigorient, Nicolaet, Luciant és Octavianat. A keresztnévet minden nyelv megnemzetiesítve használja, János = Joan, Jean, Johann stb. Ezért mondunk mi Szent Ferencet, Kálvin Jánost stb. és nem Francescot, Jeant stb. Csak a családnev érintetlen és azt mindig eredeti alakjában kell használni és írni. Ez nemzetközileg elismert szokásjog. De a keresztnévet minden nyelv a maga helyesírása szerint írja, illetőleg mondja ki így: Miklós, Nicolae, Niccolo, Nielas stb. Furesán járt Zilahy Lajos a miatt, hogy magát francia nyelvű művein és leveleiben is Zilahy Lajosnak írta alá, mivel-hogy őt így hívják, ez az ő neve. Francianyelvű olvasói ilyen megszólítással kezdődő levelet írtak neki: Cher Monsieur Lajos... Lám, mire vezet, ha eltérünk attól az alapelvtől, hogy mindig annak a nyelvnek a szokása az irányadó, amelyiken írunk vagy beszélünk.

Végül idézem a Magyar Tudományos Akadémiának, illetőleg az akadémiai Nyelvművelő Bizottságnak döntését: A külföldi (idegen) tulajdonneveket a hagyományos és gyakorlati tekintetben is célszerűbb magyar szokás szerint a keresztnév hátratételével kell írunk még akkor is, ha a keresztnévet, mint nálunk nem divót, nem fordíthatjuk le. Helyesen tehát így kell írunk és mondanunk: Thies Adolf, Gladstone Vilmos, Zweig István, Secchi Archangelo. (L. Magyarosan 1936. évf. 1. sz.)

Ez a Magyar Tudományos Akadémia elvi döntése és álláspontja az idegen személynevek használatára nézve. Annyit talán minden laikus nyelvész megenged, hogy a Magyar Akadémia, illetőleg ennek Nyelvművelő Bizottsága ért annyit a dologhoz, mint Fontoskodó Pál vagy Böleszkodó Péter. Tehát nem megalázó ez elvi döntés követése, hanem egyenesen nemzeti kötelesség. Fegyelmezzük már egyszer magunkat annyira, hogy ne a magunk feje szerint, hanem a hozzáértők és hivatottak útmutatása szerint haladjunk és éljünk!

Kristóf György.

A taxi-bejárónó.

Nemcsak a könyveknek, a szóknak is megvan a sorsuk! Bizony, hosszú, sorsjegyezte út ez a XVII. századi *taxarol walo lwel*-től, a *taksától szabadosoc*-tól az Úr 1939. esztendejében egy újságíró agyában született *taxi-bejárónó*-ig! Hosszú, de érdekes. Erdemes, hogy végigszáguljunk rajta a korszerű, áramvonalas gépkocsi gyorsaságával.

Tehát: A görög-latin eredetű *taxa*, *taksa* századokon át élt nyelvünkben, csakúgy, mint sok más nyelvben. Sokáig élt, mert hiszen olyan fogalmat jelentett, amely nem évül el soha: adót. Fejadót meg sokféle más taksát. Bartalnak A magyarországi latin-ság szótára című munkája vagy harmincféle *taxát* sorol föl. A XIX. század közepén a *taksa* visszaszorult a „Gebühr” jelentésre, a Bach-korszak után pedig lassankint fölváltotta az *illeték* szó. Ma már csak tréfás árnyalattal használják a szót, így is mindritkábban.

De a *taxa*, *taksa* szó nem halt meg, csak aludt. 1900-ban újból megjelenik. Ebben az esztendőben korszerűsítették Budapesten a bérkocsikat; ellátták a külföldi származású *taxaméter-készülékkel*. Zolnai Gyula a rákövetkező évben szemrehányással illeti a főváros tanácsát, mert „úgy látszik, nem igen törődik azzal, hogy az idegen találmányoknak magyar nevet is adjon”. Azt javasolja, hogy a *taxamétert díjmérőnek* nevezzék (Nyr. XXX, 39). Mások a *taksaméter*, *taksajelző*, *útmérő* kifejezést ajánlották.

Am ezúttal az élet nyelvvédő mivoltában mutatkozott. Megoldotta a *taxaméter* kérdését, mégpedig úgy, hogy kikoptatta a szót a használatból. Elült az újdonság ingere, a közönség megszokta a *taxamétert* s nem használta a szót, hanem továbbra is régi nevéen *egyfogatúnak* és *kétfogatúnak* nevezte a bérkocsit.

Vagy negyedszázaddal később megint megjelent a *taxa*. Ezúttal *taxi* alakban s benzínbüzzel. A szót nem nálunk gyúrták — a mozi mintájára —, hanem Bécs közvetítésével változatlanul átvettük Párizstól a „géperejű bérkocsi” elnevezését (*taximètre*, *taxi*). Nagy dérrel-dúrral jött a fogalom is, a szó is. Magyarításával nemis igen kísérleteztek, magyarító szótárainkban nem találkozzunk a *taxi* szóval. De az élet, úgy látszik, megismétli önmagát. Eltűntette a „*taxaméter*” szót s most a „*taxi*” a soros. A „géperejű bérkocsi” kifejezést ugyan nem használjuk, de mindjobban terjed a *kiskocsi*, *nagykocsi* szó. Pár esztendő még — s a *taxi* a *taxaméter* mellé kerül.

De mintha sejtené a *taxi*, hogy mi lesz a sorsa. Lázadozik a kimúlás ellen s idejében új elhelyezkedést keres. A lóerőből emberi erő lett. Mintegy két évvel ezelőtt bukkant föl az újságok hirdetései között a *taxigépirónó*. 1939 tavaszán követte a *taxikönyvelő*. Most már a „*taxivezérigazgató*” van soron.

Időközben megszületett a *taxi-bejárónó*. Egyelőre még idéző-

jelek közé van pályázva, de megvan minden remény arra, hogy hamarosan kikerül a pályából, mindjárt az utca szabadságába.

Az eseményt a Pesti Napló 1939. május 25-i számának F. R. betűvel jelzett nagy cikke jelenti be.

A cikkíró ezzel vezeti be híradását:

„Alig pár évvel ezelőtt ezt a szót, hogy „taxi“, csak a bérautókra értették, — azután kezdtek lassan alkalmazni egyéb vonatkozásban is. A szükség teremtette meg nyilván az órára fizetett *taxigépirónő* intézményt is, amely kitűnően bevált; most azután „megszületett“ az első „taxi-bejárónő“ is, B. Jánosné, 40 éves asszony személyében.“

Hogy a nyájas olvasó ne sejdítsen ok nélkül a „taxi-takarítónő“ mögött rangrejtett, szeszélyes dollárhercegnőt, a cikkíró elismerést érdemlő őszinteséggel bejelenti, hogy hősnőnk „egyszerű munkásasszony“. A cikket pedig így fejezi be:

„Senki sem hinné róla, hogy ő az első „taxitakarítónő“, — hogy ez az áramvonalas ötlet az ő szellemi tulajdona. De őt mindez nem érdekli...“

Hát ez az! Az „áramvonalas“ ötlet. Hiába szerénykedik az író, hiába ajándékozza a taxitakarítónőnek. Mi tudjuk, hogy az áramvonalas ötlet a cikkíró „szellemi“ tulajdona...

Az idegen szó rendszerint úgy honosodik meg nyelvünkben, hogy az új fogalommal át vesszük kifejezőjét az átadó nyelvből. Közömbösség az oka annak, hogy az új fogalom rendszerint nem kapja meg idejében magyar megfelelőjét s idegen névvel vonul be nyelvünkbe. De mert az élet csak elvétve végzi el helyettünk a nyelvvédő munkát, mire ráeszmélünk, többnyire már gyökeret is vert az idegen szó. Pedig kiirtani nehezebb, mint beengedni. Elég sokszor nemis tudunk szabadulni tőle.

Az idegen szó fertőzésének legellenzenvesebb módja ez: Itt van idejében a jóra való magyar kifejezés, s mégis polgárjogot kap az idegen szó. Sőt terpeszkedik, terjeszkedik: jelentésbővüléssel új, az átadó nyelvben ismeretlen értelmet kap.

Ilyen kifejezés a *taxi-bejárónő* is. Ismeri a cikkíró a *taxigépirónő*, *taxibejárónő* magyar megfelelőjét, mert hiszen „órára (tán óraszámra?) fizetett *taxigépirónő* intézményről“ ír (ejnye, ejnye: *gépirónő* mint intézmény!), de ha nem ismerné, megtanulhatná az „egyszerű“ asszony kijelentéséből: „megyek én órabérbe is“. Tudja tehát, hogy a „taxi“ összetételeinek helyes magyar kifejezői: *óradijas gépirónő*, *óradijas könyvelő*, *óradijas bejárónő*.

Korunk egyik bálványja a tömeg. A tömeg meghódításához ordító eszközök kellenek: föltűnés, szenzáció, „áramvonalas“ ötletek, — az újságolvasó tömegek meghódításához s megtartásához is. Ilyen „ez aztán döfi“-ötlet a *taxi-bejárónő* is. Jó zsiros, ordító kifejezés, megvan hát minden kelléke ahhoz, hogy a jassznyelv, a zsargón, a „pesti nyelv“ befogadja. Mert a „pesti nyelv“ igényekkel teljes. „Nem vesz be“ mindent. Egyes lapok sok kifejezést

köszönhetnek a pesti nyelvnek. Érthető, hogy ezek a lapok törlesztik az utca kölcsönét, amikor mód van rá. Íme, mindjárt ikreket kap ajándékkul az utca nyelve: a „taxi-bejárónót“ meg az „áramvonalas ötletet“.

Loványi Gyula.

Színházi műnyelv.

A napisajtó lelkesen harangozta be a Színház, Film, Irodalom című lap újjászületését. „Szórakoztató, változatos és élvezetes olvasmány“, — írja róla a Hétfő Reggel — „egyéni hangja, *stílusa*, közvetlensége maradandó sikert biztosítanak számára“ (1940. március 11). Az „egyéni hangot“ nem vonjuk kétségbe, de a közönség jóízlésének súlyos eltévedésére vallana, ha e „*stílus*“ sikere valóban maradandó lenne. Évtizedeken korholták a Színházi Élet magyartalanságait, s most annyi változás és vajúdás után a színházi műnyelvnek hasonló vagy, ha lehet, még időtlenebb torzszülöttei kísértének.

Lássuk először a felesleges, könnyen elkerülhető idegen szavakat: „akivel „álomlovag“ jelige alatt *korrespondál*“ (III. évf. 9. sz. 4. l.); „itt *glomerálódik* szemünk láttára és fülünk hallatára az a politikai és diplomáciai *problémagóc*“ (u. o.); „Mátyás-*insigniókkal* díszített színpad“ (u. o.); „nemesen emberi hangjával igen sok mindent *expiál*“ (5. l.); „Szörényi Éva túlmagaslik (?)... értelmes és szép *dialektikájával*... partnernőjén“ (5. l.); „hang és mozdulat egyetlen lohengrini mámorra egyesül, hogy leigazza és lenyűgözze az *auditóriumot*, a nézősereget“ (8. l.); „szárított hollywoodi műfü, ötezerszer megírt *revüstory*“ (8. l.); „a viszály oka a körülrajongott férfi, akit az egyik hölgy minden hadüzenet nélkül *flottatámpontjainak* (?) kiépítése céljából óhajtott volna a maga oldalára vonni“ (19. l.); „a *legsmartabb* és legdivatosabb szépségek a városban“ (u. o.); „a magyar filmgyártás egyik hivatalos *funkcionáriusa*“ (u. o.); „képeit... ruhaszekrényének féltett *trezorjában* tartogatja“ (23. l.); „a Moulin Rougenak a nagy külföldi *görltruppokkal* versenyző *görlsapata*“ (31. l.), stb. stb. A henye idegen-szavaknak e szédítő tömegéből alig tudunk feleszmélni! Mivel több vagy „elegánsabb“ a *görltrupp*, mint a *görlsapat*, s minék kell a nézősereg mellé az *auditóriumot* is odairni? S miért *glomerálódik* annyi *problémagóc* a *legsmartabb revüstoryk* körül? A sokat ócsárolt Színházi Élet legszerencsétlenebb pillanataiban sem sülyedt ilyen mélyre!

S milyen kényszeredett szenvelgés az a magyar szóáradat, amely ezeket az idegenszerűségeket körülveszi! A jelzők pazar használatát a legistentelenebb futuristák is megirigyelhetnék: hallunk „*csábvarázsos* grammofonlemez-gyűjteményről“ (4. l.), megleshetjük azt a „*finom* írói akkordot“, amikor „a *dühmámoros* édesanya magáratálál“ (u. o.), gyönyörködhetünk a „gyöngyvirág-

csilingelő“ Szelezky Zitában, aki egyébként „művészi feladatának a *töntörgés* és *pipiskelés* világbajnokságának elérését tűzte ki maga elé“ (5. l.), megvillan „a legillatosabb *purzicsándohány-szőkeségű*, a nádszálnál is nádszálabb Csikós Rózsi“ (12. l.) s egy percre felrémlik „Amerika *fűlsiketítő rengetege*“ (29. l.). Két utolsó példánk képzavarát ugyan felfoghatnók némi jóakarattal másodlagos komplikációs jelentésváltozásnak is, de azért mégsem nyugszunk bele az ilyen szóvirágokba: „A Vígsház gyönyörű halványbordó függönye lehull, *sikerszagot permetezve magából*“ (4. l.), vagy mást: „Apáthy... lassan *beleforrósodik* a figurába és a róla elképzelt *alakítási lehetőségek formáiba*“ (5. l.). Még csak egyet: „Békeffi... a *karikatúra kohójában csiszolt szavaival* szeretne segíteni“ (5. l.).

Mindezen nyelvi és stilushibák oly szembeszökőek, hogy a mondattani s egyéb botlásokra fel sem szisszenünk. A stílus változatosságának szemléltetésére elég egyetlen példa: „Odry Árpád *viszont* kissé túlkemény körvonalakban rajzolta meg a dán királyfi garabonciás-köpenyét. Uray *viszont* ideális Hamlet-figura“ (22. l.). Erre *viszont* mi, a Színház jelenlegi szerkesztőjének stílusában, sőt saját szavaival azt mondhatjuk, hogy lapjával bizonyára nem a magyar úriközönség igényeinek kielégítésére törekszik, hanem „a minden áron *kierőszakolandó* siker felé való sandításában lehetőleg az alacsonyabb ösztönökre *apellál*“ (18. l.). Nem hisszük, hogy az illetékes „*hivatalos funkcionáriusok*“ éppen ebben látnák a korszerű, *magyaroknak magyarul* szóló színházi szaklap igazi célját és hivatását.

Miskolei Albert.

Katonai nyelvünk magyarsága.

Az európai katonai műnyelv kialakulására legnagyobb háttással — különösen XIV. Lajos óta — a francia volt. Innen valók a *baionette*, *bataillon*, *regiment*, *brigade*, *division*, *corps*, *armée*, *militaire*, *infanterie*, stb. szavak, melyeknek legnagyobb részét ma is megtaláljuk a művelt nemzetek nyelvében. Elkerültek hozzánk is, erről tanúskodnak az egy-két évszázaddal ezelőtt divatos *armádia*, *brigadéros*, *regement*, stb. szavak. Ezeket azonban, valamint a közös hadsereg útján nyelvünkbe került sok idegenszerűséget honvédségünk vezetői dícséretes buzgósággal kiszorították. Az újabb és újabb harci eszközökre és fogalmakra is rögtön keresik a jó magyar kifejezést, úgyhogy ma katonai nyelvünkben jóformán nincs is idegen hangzású szó. Fel kell azonban hívunk katonai szaknyelvünk irányítóinak figyelmét az úgynevezett *tükkörszókra* vagy fordított *jövevényszavakra*, melyek az idegen szavaktól vagy kifejezésektől csak látszólag függetlenek, valójában azoknak szolgai másolatai. Külső alakjuk magyar, lelkük azonban idegen. Pl. *hadosztály* vagy *hadtest* nem magyar szellem ere-

deti termékei, hanem a division és corps d'armée szók hatása alatt keletkeztek. Újabban a német nyelv mintájára alakult nem egy katonai kifejezésünk. Ilyenek: szakaszvezető—Zugsführer, őrmester—Wachmeister, szárnysegéd—Flügeladjutant, jelentő lovas—Meldereiter, folyamőrség—Flusswache, aknavető—Minenwerfer, harckocsi—Kampfwagen (franciául is: char de combat), törzsmester, törzstiszt, törzsvos stb. Stabs . . ., arevonal—Frontlinie, menetoszlop—Marschkolonne, lövészárók—Schützengrabben stb. Különösen káros azonban ez az eljárás akkor, ha a népnyelvben vagy a bakanyelvben már meglevő jó magyar szavakat szorítanak ki ezek az idegenszellemű szógyártmányok. Kár például a *borjú* szót 'hátibőrönd'-del felcserélni, *szekér* helyett a bonyolult 'országos jármű' kifejezést használni. Még az idegen származású, de megmagyarosodott *csajkát* is ajánlatosabb megtartani az ízléstelen 'evőcsésze' helyett. (Ez utóbbiakban talán a magyar embernek a közönségességtől való félelme nyilvánul meg, mely a péket is jobban szereti sütőiparosnak, a rikkancsot lapterjesztőnek nevezni. Így: „igazolványi lap“ közkeletű 'katonakönyv' h.)

Nem szabad abba a hibába esnünk, hogy kifogásoljunk egy szót csak azért, mert egyik vagy másik idegen nyelvben hasonló belső alakja van. Nyelvhelyességi szempontból csak azokat hibáztathatjuk, amelyek:

1.) a képzés vagy összetétel módjában a magyar nyelv szel-lemével ellenkeznek (pl. újonc, lőtávolság, hordtáska stb.);

2.) szükségtelenül szorosan ragaszkodnak az idegen nyelvi névadásnak alapjául szolgáló jegyhez a magyarban inkább adódó elnevezés rovására (pl. jelentő lovas e h. lovas hírvivő, tábori kulacs e h. kulacs);

3. figyelmen kívül hagyják a magyarban már meglevő helyes szót vagy kifejezést, és így fölöslegesek (pl. hátibőrönd, országos jármű stb.).

Konez Endre.

Olympiai játékok, olympia, olympiász.

Amióta a régi olympiai játékokat föllevenítették és nemzetközi intézménnyé fejlesztették, újságaink — és nyomukban a közönség — ezeket a játékokat rendszerint hol mint 'olympiát', hol mint 'olympiászt' említik.

Mostanában is olvassuk, hogy a finnek a háború után is meg akarják tartani az 'olympiá'-t (Pesti Hírlap), illetve az 'olympiász'-t (Új Magyarság).

Egyik elnevezés sem helyes, mert egyrészt Olympia annak a régi görög városnak a neve, ahol a róla nevezett olympiai játékokat tartották. Magának a városnak a neve nem jelentheti az ott tartott játékokat, épúgy nem, mint 'csopak' nem jelentheti az ott termelt csopaki bort, sem 'Debrecen' az ott készült debreceni kolbászt.

Vízont az „olympiász” azt a négyévi időszakot jelentette, amelyben az olympiai játékokat tartották, nem pedig a négyévenként ismétlődő játékokat.

Mégis, ha már minden áron egy szóval akarjuk kifejezni a fogalmat, az „olympiász”-t tarthatjuk inkább megengedhetőnek, mert a négyévi időszakok valóban egybeestek az Olympiában tartott játékokkal. Különbösen is, „olympias” az Olympia helynévnek melléknévi továbbképzése, mely főnévi jelentést is felvehet; így képezzük mi is Csopakból csopakit, Debrecenből debrecenit, s e melléknéveknek adhatunk főnévi értelmet. Így bizvást kérhetünk három deci csopakit vagy egy pár debrecenit; mindenki megérti, hogy csopaki borról, illetve debreceni kolbászról van szó. Ellenben mindenki nagyot nézne, ha három deci „csopak”-ot vagy egy pár „Debrecen”-t mondanánk. Épily képtelenség, ha az olympiai játékokat egyszerűen „olympiá”-nak nevezzük.

Fest Aladár.

SZÉLJEGYZETEK

Nóm, férjem — feleségem, uram. — A „Magyarosan” legutóbbi számának lapszemléje (VIII. évf. 202. l.) ismerteti Mauks Ernő cikkét. E szerint: „magyarul nem tudó ember gazosíthatta el a nyelvet a *vejem*, *nejem* használatával „vóm”, „nóm” helyett.

Hozzáfűzhetjük ehhez, hogy bár az utóbbi szóképzések kifogástalanok, a magyar embernek mégszívesen „neje”, nem beszélhetek tehát a „nóm”-ról sem. A magyar embernek *felesége* van, aminthogy a magyar asszonynak (és nem *nőnek*) *ura* van, nem pedig *férje*. (Legfeljebb, ma már kevésbé használatos kifejezéssel: férjeura!)

Kéves ilyen szép és kifejező szava van nyelvünknek, amint-hogy nincs még egy művelt nyelv, amely ilyen hűen tudná visszaadni a férfi és a nő helyzetét a családban. A férfi a családfő, a család ura (régbben általánosan használt kifejezésekkel: férjem-uram, atyámuram). A nő nemcsak a férfi életének párja, hanem mintegy lényének a fele: felesége. Az „uram” kifejezés tehát nem jelent kényuraságot, önkényuralmat a család és különösen a családanya felett, mert hiszen az utóbbit, a feleséget is megilleti felerészben ennek az uralomnak a gyakorlása. Sajátmaga felett természetesen elismeri általánosságban férjének az „uralmát”, ami a fennálló jogi helyzetnek is megfelel.

Ne hanyagoljuk tehát el legszebb szavainkat szürke, kifejezéstelen, idegen mintára szolgálai módon általánosító fogalom-megjelölések kedvéért!

Böölöny József.

Otthonról. — A fővárosi művelt körökben sajnálatos módon mindinkább vért hódít az „otthonról” kifejezésnek a használata a „hazuról” helyett. Annyira bántja ez a magyartalanság a füleket, hogy már ezért sem tudom azt soha szó nélkül hagyni. Veszélyesnek is találom azonban a magyar nyelv tisztasága szempontjából,

mert akit nyelvérzéke nem tart vissza ettől a szóhasználatától, annak fel sem tűnhetik a saját hibás beszéde. Ilyenformán nem egyszer védelmére is kel ennek. Azt tartja ugyanis, hogy ha az ember *otthon* lehet, akkor el is jöhet „*otthonról*“. A ragály gyors terjedése igazolja a védekezés szükségességét.

A magyar ember *otthon* van, *haza* megy és *hazulról* jön. *Hazáig* kísér valakit, *hazafelé* tart. Az „*otthon*“, mint helyhatározó szó (úgyszintén az ugyanilyen jellegű „*itthon*“) tehát ragozhatatlan. Főnévként használva természetesen ragozható, *honnán* kérdésre azonban ekkor sem *-ról*, hanem *-ból* raggal felel. (Eljöttem az Ügyvédotthonból vagy otthonomból.)

Ahogy tehát ma is mindenki *haza* megy és nem „*otthonra*“, úgy jöjjön továbbra is nyugodtan *hazulról* és ne „*otthonról*“! Előkelőségéből semmit sem fog veszíteni ezzel.

Bölöny József.

Vizhatlan. — „A német katonák *vizhatlan* eszizmával voltak felszerelve.“

Vizhatlan! Régi ismerős! A nyelvújítás korából való. Nyilván a „*víz+áthatatlan*“ összetétel önkényes megcsönkítéséből lett. De rossz az összetétel módja is, mert németes (vö. vízmentes, tűzbiztos, golyóbiztos stb.).

Ujabbán különben mintha már ritkábban használnák. *Was fallen will, soll gestossen werden*, mondja *Nietzsche*. Sietessük hát kimúlását! Megieszünk nélküle, mint ahogy megvagyunk a nyelvújítás korabeli *léghatlan* (luftdicht) nélkül is. Igaz ugyan, hogy ennek a helyébe — szintén német mintára — a *légmentes* lett általánossá. Pedig magyarabb is, kifejezőbb is: *légálló*.

Vizhatlan helyett is mondjuk: *vizálló*.

Dengl János.

Isten vele, tanár úr! — Nem tudok belenyugodni a rosszalásba, szeretném megvédeni ezt a köszöntést. Ha az én somogyi magyarom búcsúzása „Isten önökkel“ volna, megütköznénk rajta. Ő azt szokta mondani: „Isten velük“. Úgy ejti: valék.

Vajjon nem elég az analógia ereje ahhoz, hogy a *velem, veled* mintájára ne mondhatnánk néha megszólításban, harmadik személyül: *vele*? Azt hiszem, a nyelv természetes fejlődésének ilyen és hasonló útjait nyelvtani szabályokra hivatkozva nem szabad elállanunk.

De más alapon is védelmére kelhetünk ennek a köszöntés-módnak.

„Isten *övele*“ olyan nyomósítás, amely megszólításban csak ugyan értelmetlen volna. De az „Isten vele“, mint köszöntés, egy már más módon nyomósított, de csonka kifejezésnek is tekinthető. „Kegyelmekkel, Nagysággal vagy Önnel az Isten legyen vele“, röviden „Isten vele“. A *vele* tehát nyomósít, mint ismétlés, és ha elhagytuk a megszólítást, utal rá. Nyugodtan használhatjuk. Akkor is, ha a „kegyelmekkel“ vagy más efféle kiegészítésnek mintegy elébe vág egy ilyen megszólítás: tanár úr!

Csapody István.

Tudni véli. — Olvasom: A szélsőjobbaldaliak *tudni vélik* (Hétfő Reggel 1939. VII. 17.). Az angol sajtó arról *vél tudni* (Ma-

gyarország 1939. VIII. 17.). A News Chronicle még azt is *tudni véli* (M. Nemzet 1939. XI. 25.). Az orosz vezető körökről sok helyen *tudni vélik* (Magy. Szemle 1940. 2. sz. 245. l.) — Nemesak „tudni vélem”, hanem tudom is, hogy ez a lépten-nyomon olvasható nyelvi idegenség is német mintára készült. Jelenti magyarul, hogy aki csak véli, hogy tud valamit, az azt nem tudja biztosan. A német ezt így fejezi ki: *er meint es zu wissen*, de magyarul a *vél, gondol, hisz* igei vonzata nem lehet főnévi igenév, hanem csak tárgyi mellékmondat. Amilyen helytelen, ha azt mondom: *gondolom hallani, hiszem látni*, éppen oly hiba a helyes magyarság ellen, ha ezt írom: *vélem tudni*. (Aranyánál — igaz —: „Poroszlót jöni vél Kanizsa, Rozgonyi.”) Helyesen: gondolom, hogy hallom, véli, hogy tudja. Mint legtöbbször, a németes szerkezet itt is nemesak hibás, hanem fölösleges is. Ha ugyanis azt akarom kifejezni, hogy bizonyos hírforrás maga sem egészen biztos a tudomása igaz voltában, hanem csak véli, hogy amit tud, az igaz is, akkor a kurta *úgy* szócska beiktatásával ez a lehető legtömörebben kifejezhetem. A fenti példák így hangzanak tehát helyesen: A szélsőjobboldaliak *úgy* vélik. Az orosz vezető körök *úgy* tudják stb.

A hibáztatott főnévi igeneves szerkezetet tehát nemesak kiírtatni vélem, hanem kiírtandónak is tartom.

Buzás Dezső.

Elegem van. — Talán egy esztendeje lehet, hogy először hallottam Budapesten ezt a kifejezést, azóta — de csak ott — egyre sűrűbben, a minap pedig már az újságokban is szemet szúrt. Churchill angol miniszter beszédének egy mondatát ugyanis valamenynyű újságunk így fordította le nyilván egyazon forrás nyomán: *Már nekem is elegem van ezekből* (febr. 28-i újságok). Egy kis kaparásra alighanem német alap bújik ebből is elő: ich habe genug davon. „Sok”, „kevés”, „elég”: határozatlan számnevek, hozzájuk nem lehet birtokos személyragot biggyeszteni. Amint nem mondhatom, hogy *sokam van, kevesem van*, ugyanígy nem, hogy *elegem van* („Oleső időnek hasztalan soka”, mint egyszer előforduló költői szabadság, nem számos). Nem is igen érti az ember, hogy miért volna erre az új németességre szükség. Ha *meguntunk* már valamit, azt mondtuk eddig: *nekem elég volt ebből, megelégettem ezt*; ha pedig ilyen csúfságot, mint *elegem van*, csak egyszer hall vagy olvas is az ember: *torkig van vele*.

Buzás Dezső.

KÖNYVSZEMLE

Pávó Elemér: Magyar Kertészeti Szótár. Gazdasági és kereskedelmi növényeink latin—magyar és magyar—latin szótára kertészeti magyarító szójegyzékkel. Budapest, 1940. 124 lap. A m. kir. József Nádor Műegyetem nyomdája.

Pávó Elemér rövid két év alatt már a második magyarító szótárral jelenik meg a nyilvánosság előtt, az Idegen—magyar Műszaki Szótár után közreadta a Magyar Kertészeti Szótárt.

A szótár anyagát öt részben adja a szerző. I. Kertészeti magyarító szótár. II. Latin—magyar szótár. III. Magyar—latin szó-

tár. IV. Gazdasági és kereskedelmi növényeink tudományos csoportosítása. V. Gazdasági és kereskedelmi növényeink gyakorlati csoportosítása. A kötetet Névmutató rekeszti be.

Feltűnő, hogy a kertészetnek, ennek a nagy multú magyar foglalkozási ágának nyelve mennyire tele van idegen szakkifejezésekkel. Az első részben közölt magyarító szótár ezeket óhajtja magyar megfelelőikkel helyettesíteni.

A szótár összeállítója nem könnyű munkára vállalkozott, amikor a magyar növények rokonelnevezéseinek gazdag szókincséből egyet-egyét kiválasztott, hogy azt a gyakorlat embereivel és a nagyközönséggel elfogadtassa. Nem tudományos névgyűjtemény megalkotása volt a célja, hanem a kertészetben a névhasználat terén a tudomány és a gyakorlat elválasztása. „Semmi kifogásunk sincs a tudományos munkákban a növények tudományos idegen elnevezése ellen“ — írja könyve bevezetésében. A német, angol és francia nagy árjegyzékek a gyakoribb növények nevét csakis saját nyelvükön nevezik, noha ezeket az árjegyzékeket az egész világ olvassa és tanulmányozza. A szerző nem kíván ilyen messzire elmenni, csupán azt szeretné, hogy a kertészek s a növény- és magkereskedelem magyar név alatt kínálják cikkeiket a magyar közönségnek s félreértések elkerülése végett csak zárójelben tegyék ki a tudományos elnevezést. Erre sokszor csakugyan szükség is van. Gondoljunk csak növényneveink rendkívüli gazdagságára és arra a körülményre, hogy ugyanaz a magyar elnevezés régebbi szótárainkban és sok vidéken más-más növényt jelöl meg. A „tagetes“ magyar neve a szótárban *bársonyka*, az „amaranthus“-é *rókafark*. Ugyanezeket Márton József lexiconja (1818.) így értelmezi: amaranthus: *bársonyka*, tagetes: *büdőske*. Itt a Névmutató igazít útha bennünket, mert ott azt találjuk: *büdőske* = *bársonyka*. Egyébként a szótár összeállítója szemmel láthatóan egyértelműségre törekszik s az azonos nevek közül a legmagyarabbat és legősibbet fogadja el.

A könyv gyakorlati célt szolgál, kertészeti kereskedelmünk nyelvének magyarrá tételét. Hadd tanulja meg a nagyközönség is a virágok és növények szép magyar elnevezéseit. Lehet, hogy a szótár ezt a célt nem éri el minden tekintetben. Vannak idegenből vett virágneveink, amelyek már annyira meghonosodtak, hogy a helyettük ajánlott magyar név elterjedése nagyon is kétséges. A cyclamen helyett aligha mond majd a nagyközönség *túrtszirom*-ot, a gladiolus sem lesz *dákoska*, a hortenziát sem sorítja ki a használatból a *kertéke*, s a petunia továbbra is petunia marad és nem *tölcsérke*. Ez azonban mitsem von le a szótár érdeméből. Pávó Elemér derekas munkát végzett. Ezt állapítja meg Pintér Jenő is a könyvhöz írt Ajánlás-ban: „Hosszú ideig tartó, fáradságos nyomozásával ismét olyan szógyűjteményt adott a szakfériaoknak, a gyakorlat embereinek és az iskoláknak, amelyből csak az nem okul, aki idegenszavas önkényét többre becsüli, mint szép magyar nyelvünk tisztaságát.“

Putnoky Imre.

L A P S Z E M L E

Celldömölki Hírlap. 1940. márc. 9. — *Bácsi Sándor: Magyar köznyelvi tanulmányok.* „Minden nép mondanivalója nyelvében válik lelkiséggé: ebben síkolt fájdalma, ebben rikolt öröme, ebben csendül meg öntudata... Isteni joga van minden népnek arra, hogy önmagában rejlő mondanivalóját, mint isteni rendeltetését, szabad nyelven, nyelvi és lelki szabadságában fejezze ki... A nemzet legyen hűséges mondanivalójához, tartsa meg faji jellegét, jellemét, ne majmoljon idegen életformát, mert akkor öngyilkossá válik, multját tagadja és jövőjét temeti“.

Hadtörténelmi Közlemények. 1940. I—II. füzet. — *Markó Árpád: A magyar véderő eszméje gróf Zrínyi Miklós munkáiban.* A Zrínyi Miklós prózai munkáit katonai és hadtudományi szempontból behatóan elemző és méltató tanulmány nagy elismeréssel szól a munkák nyelvéről. „A Tábori Kis Tracta, mint Zrínyi minden munkája, elejétől végig zamatos, klasszikus magyarsággal van írva. Bár Zrínyi katonai munkáit külföldi források nyomán írta, még a legnehezebben lefordítható katonai műszavakra is talált megfelelő magyar elnevezéseket. Zrínyi ebben is úttörő volt. Olyan magyar katonai nyelvet teremtett, amelynek drága örökségét a XIX. században könnyelműen sutba dobták. Vissza kellene térnünk ahhoz a tösgyökeres, zamatos magyar katonai nyelvjáráshoz, amelyet Zrínyi Miklós megteremtett. II. Rákóczi Ferenc szabályzataiban még előfordulnak Zrínyi remek, magyaros katonai műszavai. Hellyel-közzel az 1809-i nemesi fölkelés szabályzataiban is találkozunk velük. De az 1848—49-i honvédsereg szabályzatainak szerkesztői már teljesen megfélemedtek Zrínyi Miklósról és Rákócziról és jórészt németből fordított vagy erőszakosan képzett, magyartalan műszavakból álló katonai műnyelvet alkottak. Ez a helytelen katonai műnyelv, — bár enyhébb alakban — 1869-i honvédségünkben is oly mély gyökeret vert, hogy hatásától még mai katonai írásmódunk sem tud megszabadulni. Mennyivel szebben, magyarosabban hangzik a német Dienstführer-ből fordított „szolgálatvezető őrmester“ helyett Zrínyi megjelölése: *rendelő altiszt*. A Sanitátssoldat-ból lett „egészségügyi katona“ helyett Zrínyi *beteglátó*-ja. A Quartiermacher-ből lett „szállásosináló“ helyett *szállásosztó*. „Illetmény“ helyett *hópénz*, „takarmányozás“ helyett *abrakhordozás*, „zöm“ helyett *derékhad*, „országos jármű“ helyett egyszerűen *szekér* stb. Az újabbkori magyar katonai nyelv története a XVII. században Zrínyi Miklósnál kezdődik és — sajnos — már rövid idő múlva, II. Rákóczi Ferenc kora után olyan hanyatlást mutat, amelyből való kiemelése mostani és jövőendő katonai szakíróink hálás, de nehéz feladata lesz“.

Képes Sport. 1940. február 20. — *F. J.: Drumí jól durmol.* „A *durmol* ige dohos jasszlebujok illatát idézi, s éppoly kevéssé magyar szó, mint a „szajré“, „ahrem“, „meló“ és többi tiszteletreméltó társa. A magyar ember alszik, szundít, szunyókál, de csak a leg-ritkább esetben durmol, és akkor sem nyomtatásban, egy magyáritó lap hasábjain“.

Magyar Nemzet. 1940. március 27. — *Gáspár János: Nyelv- és beszédvédelem.* Nyelvünk védelmére nyelvtudósaink lelkes mozgalmat indítottak. Gátat akarnak vetni nyelvünk további romlásának. Meg akarják tisztítani nyelvünket a magyartalanságok tömegétől. Szép és nemes terv, de amennyire szükséges volt a nyelvvédelem, annyira fontos volna a tervszerű beszédvédelem is. Szépen, helyesen, hibátlanul kevesen tudnak beszélni. Beszédünk ősi szépségéből, eredeti zamatából egyre több megy veszendőbe. A cikkíró tizenkét pontba foglalva megjelöli a legszükségesebb tennivalókat.

Magyarország. (Reggeli lap.) 1940. márc. 10. — *Laczkó Géza: A turánosított srác.* Bíráló megjegyzések a Nemzeti Sport magyartításairól.

Nemzeti Sport. 1940. évf. 53. sz. — *F. L.: „A turánosított srác“.* Ezzel a címmel a Magyarországon Laczkó Géza gúnyoshangú cikket írt a magyarosított sportszavakról. A cikkíró visszatartja a tréfálkozást, cáfolja Laczkó Géza állításainak különösegit s rámutat a Nemzeti Sport álláspontjának helyességére.

Pest. 1940. január 19. — *Laczkó Géza: Közhitvatali makaróni.* A villamoskocsikban egy hirdetőményt ragasztottak ki, amely a közönséget a náthaláz terjedése elleni óvintézkedésekre hívja fel. A cikkíró tréfás hangon foglalkozik a hirdetőmény szövegével, rámutat magyartalanságaira s egyúttal magyarosabb fogalmazást ajánl helyette.

Szárnyszerű. 1940. jan. 15. — *Gyökössy Endre: A Józsi, a Matild, a Tapolczi.* Hírlapokból és könyvekből vett nagyszámú példával rámutat arra a nagyon elterjedt helytelenségre, hogy a vezeték- és keresztnévvel el kétszáz az *a*, az névelőt.

Turisták Lapja. 1939-i évf. 12. szám. — *Strömpl Gábor: Mesterszók gyűjtése.* A természetjárás szakmai nyelvében még kevés a jó magyar mesterszó, annál több az idegen. A jó nyelvérzékű természetjáróknak összefogására van szükség a védekezés céljából. A múlt hiányainak pótlására alakuljon egy bizottság, s induljanak meg egy cédula-rendszerű mozgó szótár munkálatai. A természetjárás egész tárgykörét szakmákra kell tagolni, és mindenki csak egy-egy szűkebb tárgykört választs. A címszókat cédulázzák, minden cédulára csak egy szót írnak, a rossz szó helyébe jót, magyarosat. Szükség esetén az új szók helyessége kérdésében nyelvészekhez fordulnak. A kiadásra csak akkor kerül sor, ha a „Természetjáró szótár“ teljesen készen lesz. — 1940-i évf. 1. szám. — *Herdinand Rudolf: Hozzászólás a magyar nyelvvédelemhez.* A cikkíró néhány gyakorlati hasznú gondolatot vet fel. Az idegen mesterszók kigyomlálása széleskörű pályázati felhívás útján lehetséges. A beérkezett pályázatokról egy bírálóbizottság döntene, amelyben magyar nyelvtudósokon kívül helyet foglalnának a hegymászók és természetjárók hivatott képviselői is. Évenként 10–15 idegen szót vagy kifejezést lehetne így pályázat útján magyarral helyettesíteni. Az elfogadott új magyar szavak használatát a Turisták Lapja magára kötelezőnek ismerné el és fölkérné a többi szaklapot is, hogy közérdekűl vegye át és terjessze őket. — 2. szám. — *Sujtó Béla: Nyelvünk és a természetjárás.* Az idegen szavaknak jó magyar kifejezésekkel való helyettesítése fontos feladat, de ma-

gyarrá hasonult szavainknak azért ne üzenjünk hadat. A természetjárás műnyelvének felfrissítésére több forrásból meríthetünk. Újítsuk fel elavult szavainkat. A természetjáró nyelvkincsébe szépen belesimulnak majd a jobb sorsra hivatott ősi magyar szavak. Ilyenek pl.: *verő* és *mál* (délnek néző, napsütötte hegyoldalak), *szád* (barlang nyílása), *lápa* (lapos, füves aljú, félig meredek lejtőkkel határolt kisebb völgy), *bukkanó* (hirtelenül ereszkedő lejtő), *mart* (meredek part, omló talajjal). Tegyük közkincesé széleskörű elterjedésre hivatott tájszavainkat. Főként a Székelyföld nyelve érdemel figyelmet. A sisport műnyelvének magyarítására is szükség van, hiszen ide szűrődtek be legtömegesebben német szakkifejezések. — 3. szám. — *Iser József: Műfordítás a sínyelvből.* A cikkíró egy sző társaság beszélgetéséből ellesett szöveget közöl, amely az érthetlenségig tele van tüzdelve német szavakkal. Azok számára, akik sem a sínyelvben, sem a pesti tájszólásban nem jártasak, lefordítja magyarra is.

Typographia. 1939-i évf. 48–49. szám. — *H. S.: A magyar helyesírás fejlődése.* 1903-tól 1922-ig kétféle helyesírási szabályzat volt hivatalosan érvényben: az „Iskolai helyesírás“, amelyet Simonyi Zsigmond szerkesztett, és a M. T. Akadémia helyesírási füzeté. Ezt a kétféleséget szüntette meg az Akadémia azzal, hogy 1922-ben egységes helyesírási rendet teremtett. Az Akadémiának ez az elhatározása különösen helyes volt a könyvnyomtató szempontjából, mert addig munkája közben kétféle hivatalos helyesírással kellett megbirkóznia: az akadémiaival és az iskolaival. A továbbiakban a cikkíró összeállítja az 1922-ben és az 1938-ban kiadott akadémiai helyesírás között lévő főbb eltéréseket. A változásokra néhány szerény észrevételt tesz. Előrebocsátja, hogy a könyvnyomtatók az Akadémia helyesírási szabályait követni akarják, ezért ismertetik is mindig az újabb változásokat szaktársaikkal. Az Akadémia legutóbbi szójegyzékében még mindig sok a *vagylagosság*. Valamirevaló munka elkészítésekor a nyomdának is gondot kell fordítania az *egyöntetűségre*. Ez pedig a sok *vagy* miatt munkaerő-, vagyis pénz pazarlással jár. A szaktársaknak azt ajánlja, hogy egy-egy munkánál, lapnál előzetes megbeszélés alapján egyformán, egységesen szedjék a vagylagossá tett szavakat. Az Akadémia is első helyen ajánlja a *gyűjt, gyűjt, nyújt* alakokat, ettől tehát csak a megrendelő vagy szerkesztő külön kifejezett kívánságára térjenek el.

Ujság. 1940. márc. 3. — *Tápay-Szabó László: Játék a szavakkal.* A cikkíró abból az alkalomból, hogy a Magyarosan egyik kitűnő tudósunk olyan mondataiból közölt mutatványt, amelyek balról jobbra vagy jobbról balra olvasva azonosak, megállapítja, hogy a szavakkal való játéknak tudományos szempontból van valami értéke. A magyar nyelvnek oly sajátosságát mutatja ugyanis, amely semmiféle más nyelvben nincs meg. „Az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága helyesen cselekednék, ha a magyar nyelvből megmentene minél több olyan nyelvkincset, ami már veszendőben van és már csak az országunktól távolabb eső vidékeken él.“

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1940. évi március 27-iki ülése.

Pintér Jenő elnökletével jelen vannak: Csengery János Ferenc, Gyomlay Gyula, Keményfy János, Szinnyi Ferenc, Zlinszky Aladár akadémiai tagok, Bence István, Halász Gyula, Radó Antal, Techert József meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Csathó Kálmán, Kodály Zoltán, Márkus Miksa. Jegyző: Putnoky Imre.

Az elnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg Kaán Károly bizottsági tag elhunytáról. Boldogult tagtársunk mindig megjelent üléseinken, résztvett minden munkánkban, tanácsainak sok hasznát láttuk. Anyanyelvünk iránt érzett szenvedélyes szeretete még talán szoros tudományszakjának szereteténél is mélyebben gyökerezett lelkében.

Elvesztettük Kenyeres Balázst. Mint Kaán Károlyt, őt is az Akadémia III. osztálya küldte sorainkba, s ő is hasonló tevékenységgel tett eleget szívesen vállalt kötelességének. Amilyen tiszta magyarsággal írta orvostudományi munkáit, olyan tudatos nyelvérzékkel vitatta meg az időszerű nyelvművelő kérdéseket.

Súlyos csapás Bizottságunkra és folyóiratunkra Dengl János halála. Nagyrabecsült barátunkat kitűnő szaktudás, ritka nyelvérzék és igen erős alkotó tehetség jellemezte. Néhány évvel ezelőtt megjelent munkája, a **Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus**, a helyes magyarság elméletének és gyakorlatának pompás összefoglalása, alapvető mű, termékenyítő hatásában megbecsülhetetlen érték. Az évtizedek óta rendezetlenül szétszórt nyelvi megfigyeléseket ez a kötet foglalta először elvi alapon nyugvo rendszerbe. A szerző — végtelen fájdalomunkra — elköltözött közülünk, de emléke soha el nem múlik a magyar nyelvtudomány világából.

Az elnök meleg szavakkal üdvözli a Bizottság ülésén első alkalommal megjelent Bence István és Techert József meghívott tagokat.

Putnoky Imre h. előadó ismerteti a múlt ülés óta érkezett iratokat. Csekey István, a m. kir. Ferenc József-tudományegyetemen a politika ny. r. tanára, arra kérte a Magyarosan szerkesztőségét, mondjon véleményt a szegedi egyetemen dúló betűháború kérdésében. Arról van szó, hogy Ferenc József nevét az egyetem címében *c*-vel vagy *cz*-vel helyes-e írni. Az Egyetemi Tanács 1938. októberi ülésén egyhangú határozattal a *c* használata mellett döntött. Győrffy István, a növénytan ny. r. tanára, hagyományi szem-

pontokra hivatkozva a cz helyreállítása iránt nyújtott be javaslatot a Matematikai és Természettudományi Karhoz. Ez nagy szó-többséggel elfogadta azt és kari határozatként az Egyetemi Tanács elé terjesztette. Az indítványt az Orvostudományi Kar is magáévá tette. A Bölcsészeti Kar bizonyára ugyanúgy ellene lesz, mint a Jog- és Államtudományi Kar. — A Bizottság többek hozzászólása után kimondja, hogy Csekey Istvánnak a c mellett felsorakoztatott érvei minden tekintetben helytállóak. A keresztnevék nyelvünk köz-szókineséhez tartoznak, írásukban tehát az érvényben levő helyesírási szabályokat kell követni. A hagyománytisztelet csak a családnevek írásmódjában kötelez.

A m. kir. postavezérigazgatóság f. é. jan. 26-án kelt átiratában közli a Nyelvművelő Bizottsággal, hogy a *portó* és *portóbélyeg* elnevezéseknek *utódij*-ra és *utódij-bélyeg*-re való megváltoztatását tervezi. Arra kéri a Bizottságot, hogy a tervezett két kifejezést nyelvi szempontból elbírálni és véleményét a posta vezérigazgatósággal közölni szakkifejezések. — A Bizottság véleménye szerint a javasolt új szakkifejezések nyelvi szempontból elfogadhatók. Más kérdés azonban, hogy szükség van-e egyáltalában a tervbe vett változtatásra. A *portó* és *portóbélyeg* elnevezések már meghonosodtak nyelvünkben, idegen hangzásuk nem feltűnő, továbbképezve is használja őket a közbeszéd („portós”, „megportóz”). Mindezek a szempontok óvatosságra intenek. A nyelv tisztaságát nem az ilyen már meggyökerezett szakkifejezések veszélyeztetik. Ki gondol arra, hogy a „posta” szót magyaros elnevezéssel cserélje fel?

A M. kir. Növénytermelési Kísérleti Állomások legutóbb azt kérték a Földművelési minisztériumtól, hogy hivatalos címüket változtassa meg Növénytermesztési Kísérleti Állomásra, mivel a szakirodalomban inkább a *termesztés* az elfogadott kifejezés a növényekre. Ifj. Kendi Finály István kir. fővegyész, a Földművelésügyi minisztérium kísérletügyi osztályának szakelőadója a Nyelvművelő Bizottság állásfoglalását kéri arra nézve, hogy szükség van-e erre a változtatásra. — A Bizottság megállapítja, hogy a *termel* és *termeszt* azonos jelentésű szó, csak árnyalatban különbözik egymástól. A Növénytermelési Kísérleti Állomások kérése egyáltalában nem megokolt.

A készülő új sajtótörvénnyel kapcsolatban Kovács János budapesti lakos a M. Tud. Akadémiának megküldött beadványában azt javasolja, hogy az új törvényben módot kellene találni a magyar nyelvnek mindenféle torzítástól, beszennyezéstől való megóvására. Vincze László véleménye szerint az újságok nyelvének intézményes ellenőrzése a Sajtókamarára vár. — A Bizottság a Kovács János beadványában részletezett módozatot nem tartja elfogadhatónak, Vincze László gondolatának megvalósítása pedig nem a Bizottságtól függ.

Kristóf György, a kolozsvári egyetem magyar irodalomtanára, a Nyelvművelő Bizottság elnökéhez írt levelében szóvateszi

azt a zűrzavart és zagyva következetlenséget, amely az idegen személynévek használata terén a rádióban, az újságokban és a könyvekben uralkodik. A Nyelvművelő Bizottság már döntött ebben a kérdésben (Magyarosan 1936. I. évf. 1. lap). A zavar azonban nem szűnt meg, sőt még nagyobb lett. Ezen segíteni kellene és lehet is. Rendelje el az illetékes felsőbb hatóság, hogy a magyar rádió és az újságok, a hatóságok hivatalos kiadványai és a tankönyvek az idegen személynéveket nyelvünkön a magyar nyelv szelleme, szokása és törvényei szerint használják. Tehát magyarul: Carducci József, németül Ernest Dohnányi. Fontos volna még, hogy az Akadémia és az akadémikusok is kövessék kiadványaikban és munkáikban a saját elvi döntésüket. — Gyomlay Gyula, Halász Gyula, Radó Antal és mások felszólalása után a Bizottság ebben a kérdésben újabb állásfoglalást nem tart szükségesnek.

Papp Károly, a Pázmány Péter-tudományegyetemen a földtan tanára, a strandfürdő szónak a Magyarosan-ban legutóbb ajánlott magyar megfelelőihez fűz megjegyzéseket. Megállapítja, hogy a Balaton-part fürdőin a *fövenyfürdő* elnevezést ma már szelvényben-hosszában használják, s ha ez a szó nyelvészetileg megfelelő, könnyű volna meghonosítani. A Balatoni Szövetség bizonyára szívesen veszi, ha a Nyelvművelő Bizottság végleges magyar nevet javasol a „strandfürdő” helyett. — A Bizottság nézete szerint az ilyen kérdéseket tanácsos megvitatni a Magyarosan-ban, s így majd kialakulhat valami találó megjelölés.

Ifj. Fellner Frigyes egyetemi magántanár előterjesztése szerint a közlekedéspolitikai szakirodalomban az idegen eredetű műszavak (automobil, telefon, telegráf) használata nagyon gyakori, jóllehet mindegyikre van magyar elnevezés. A „rádió”-ra megfelelő magyar elnevezést még sehol sem talált. Fölveti azt a gondolatot, nem lehetne-e a „rádió” szót a *távhangzó*-val helyettesíteni. — A Bizottság az ajánlott szót nem tartja elfogadhatónak. A „rádió”-nak jó magyar megfelelővel való helyettesítése igen nehéz, de nincs is rá szükség.

Dósa Kálmán, Budafok város főmérnöke, egy nagyobb terjedelmű beadványt juttatott el a Nyelvművelő Bizottsághoz. Kísérő levelében azt írja, hogy a nyelv fejlődését, ha szükséges, a hatalom erejével is irányítani kell. A beadvány két táblázatban föld- és néprajzi névgyűjteményt tartalmaz. Az elsőben a trianoni békeparancs alkotta államalakulatok föld- és néprajzi elnevezéseit állította össze, mindenütt egybevetve a véleménye szerint helytelen nevet a helyessel, a másodikban olyan idegen nép- és helyneveket gyűjtött egybe, amelyek régi magyar elnevezéseket szorítottak ki a használatból mai beszédünkben és írásunkban. A Nyelvművelő Bizottság feladata az volna, hogy ezeket a föld- és néprajzi elnevezéseket küldje el az újságírók testületének. Hite szerint a Bizottság kétségtelen tekintélye elég lenne ahhoz, hogy meggyőző felszólítására az újságírók a nyelvtisztítás és a nyelvmű-

velés szolgálatába álljanak és ezeket a nép- és helyneveket elterjesszék. — A Bizottság készséggel elismeri, hogy Dósa Kálmán beadványát lelkes hazafias érzés és nyelvünk féltő szeretete sugallta, de az indítvánnyal már csak azért sem foglalkozhatnak, mert a föld- és néprajzi elnevezések javaslása és elterjesztése hatáskörén kívül esik. Minden ilyen intézkedés a belügyminisztérium jogkörébe tartozik.

Rontja-e a gépirás a magyar nyelvet?

A Gamma-Elet 1939-i Évkönyvében Juhász Zoltán, a Gamma r. t. elnökgazgatója tanulmányos cikket írt ezen a címen. A cikk méltán számot tarthat szélesebb körű érdeklődésre, mert olyan javaslatokat tartalmaz, amelyek a nyelvhelyesség ügyét szolgálják. Ezért célszerűnek tartottuk, hogy — kellő rövidítésekkel — a Magyarosan olvasói is megismerjék.

Ez a kérdés többször fölvetődött az utóbbi években s a helyes magyarsággal foglalkozó irodalomban és iskolai értekezleteken is szóba került. Kifogásolták, hogy az írógépek nem teszik lehetővé a tökéletes magyar helyesírást, nevezetesen a hosszú ékezetek helyes használatát. A címben foglalt kérdésre a cikkíró is igennel felel, a hazánkban ma általánosan használt írógépek betűrendszere rontja a magyar helyesírást, mert az előbb említett hiba ezeknél többé-kevésbé fennáll.

Figyelemmel kísérve a helyesírást a magyar kiadványokban, megállapíthatjuk, hogy az irodalmi értékű könyvek nyelve többnyire tekintettel van a helyesírási szabályokra is. A napilapok egy része is ügyel erre, itt azonban már inkább fordulnak elő hibák az ékezetek helyes használatában. Ha azonban a gépirásos munkákat, iratokat nézzük, joggal megütközhetünk azon a pongyolaságon, amely az ékezetek használatában mutatkozik. Nem kivétel ez alól a hatóságok gépirása sem (levelek, rendeletek), mintegy szentesítve azt a hiedelmet, hogy a gépirás más szabályok alá esik, mint a kézírás vagy nyomtatás.

Az az állítás, hogy a külföldi gyártású írógépek az okai ennek a hiányosságnak, nem helytálló. Egyedül az írógépen alkalmazott betűrendszertől, a magyar betűk és írásjelek helyes alkalmazásától függ a megoldás. Az idegen nyelveket gépirással is tökéletesen írják, pedig sok írásjele van a franciának, olasznak, svédnek stb. is, nemcsak különféle ékezet, hanem különleges és összetett betűk is. Tehát nem fogadható el az a kifogás, hogy a magyarban nagyon sok az ékezet, és ezért nem lehet nálunk tökéletes gépirást kívánni.

A külföldi nagy írógépgyárak minden ország részére megfelelő billentyűzetet hoznak forgalomba, így a német gyárak tájékoztatóiban is megtaláljuk mintegy negyven betűrendszer között a „magyar“ billentyűzetet is. Ezeket a „magyar“ billentyűzeteket a külföldi gyárak minden bizonnyal Magyarországból kapott út-

mutatások alapján állították össze, és a ma fennálló hiba csakis abban keresendő, hogy ezek az útmutatások helytelenek vagy felületesek voltak. Érthetetlen e tekintetben gépirőiskoláink nemtörődomsége. Ezek a ma általánosan használt írógépeken valósággal a hibás magyar írást tanítják és nem is taníthatnak addig mást, amíg elsősorban ők nem követelik meg a helyes magyar billentyűzetet az írógépeken. A Magyarországra behozott írógépek nagy többsége híjával van a tökéletes magyar írásjeleknek, hiányzik az *i* és gyakran az *ú* és *ű* is, az ékezetes nagy betűkről nem is beszélve. Az utóbbiakban teljes a hiány. Már pedig, amíg a Magyar Tudományos Akadémia nem tesz e tekintetben engedményeket, addig csakis a fennálló helyesírási szabályok lehetnek irányadók, s ezeket nemcsak a kézírásban és nyomtatásban, hanem a gépírásban is meg kell tartani.

Az újabb modern írógépek az eddig használt *ó* és *ő* betűn kívül alkalmazni kezdik az *ú* és néha az *ű* betűt is, de az *i* betűt nem. Ez nem logikus, mert az *i* használata kétszer-háromszor gyakoribb, mint az *ú* és *ű* betűé. Az ékezetes nagybetűk közül ezek a gépek is legfeljebb az *Ó* és *Ő* betűt alkalmazzák, de az *I*, *Ű* és *Ū* betű nem írható le.

Természetesen könnyen megoldható a kérdés, ha az ékezeteket külön billentyűre rakjuk fel. A külön ékezet felrakása azonban a gyakran előforduló kis betűknél a már megszokott írást nehézkessé, lassúbbá tenné. Tehát az írás folyamatossága kedvéért az összes kis (rövid és ékezetes) betűknek készen kell állaniok egyszeri leütésre. A ritkán előforduló nagy betűknél egyáltalán nem okoz zavart, ha helynyerés céljából részükre külön ékezetet használunk és ezáltal minden nagy betűt elláthatunk ékezettel.

A Gamma-gyár évek óta olyan billentyűzetű írógépeket használ, amelyeken tökéletes magyarsággal lehet írni. Ezek az írógépek már nem rontják a magyar helyesírást, és ezzel bizonyítható az is, hogy csak tőlünk függ, vajjon tűrjük-e az írógépek nyelvrontását vagy sem. A megoldás igen egyszerű, mégis bizonyos szempontokra figyelemmel kell lennünk, amikor a gépirőiskolákban is tanított és ezért már megszokott eddigi jeleket megváltoztatjuk.

Mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy egyetlen írógépen nem lehet az összes magyar betűket és ékezeteket, valamint az egyéb szokásos jeleket és azonkívül pl. a francia „accent“-okat is elhelyezni. Erre a legmodernebb írógépnek is kevés a billentyűje. Már közepes üzemek, üzetek és hivatalok is megengedhetik maguknak, hogy külön gépet használjanak a tökéletes magyar írásra (amelyen természetesen németül és angolul is lehet írni), és külön gépet a sokféle ékezetet és különleges betűt kívánó más nyelvekre (pl. francia, olasz, norvég stb.). Ilyen megosztással elkerüljük azt, hogy az eddig megszokott betűelrendezést túlságosan megzavarjuk, és egyúttal lehetővé tesszük különleges (pl.

számítási stb.) jelek alkalmazását is. Ebben az esetben a megoldás igen kis változtatással lehetséges, különösen a nagy irodai (Standard) gépeken.

A cikkíró több szemléltető ábrán bemutatja a tökéletes magyar írásra alkalmas betűelrendezést. Javaslatok az írógépeken olyan változtatásokat rendszereztenek, amelyek megszüntetik a gépirásnak a helyesírásra gyakorolt káros hatását. Tőlünk függ, — írja cikke befejezésében — hogy olyan billentyűzetet követeljünk, amelyen a helyes magyar írás lehetséges. Minthogy azonban az írógépvásárlók nagy része a kereskedőre bízta a megfelelő gép kiválasztását, az írógépkereskedők és üzemek kötelessége elsősorban, hogy a helyes magyar írással ők is törődjenek és már a gyáraktól a tökéletes magyar betűrendszert követeljék. Kívánatos, hogy az írógépeket mindenütt felszereljék a helyes magyar írásra alkalmas billentyűzettel, ezt követeljék meg és tanítsák a gépiróiskolák is, és ügyeljenek a helyes gépirásra magánosok, hatóságok egyaránt. Ezáltal megszűnik a ma oly nagy mennyiségben forgalomban levő hibás gépirásos szöveg, helyébe lép az akadémiai helyesírás, és azok is hozzászoknak a kifogástalan magyar helyesíráshoz, akiknek ma gyengéjük az ékezetek helyes használata.

Fontos lépés a hivatalos nyelv magyartalansága elleni küzdelemben.

A Magyarosan több ízben foglalkozott egyes fővárosi intézmények nyelvi magyartalanságaival. Az egyik cikk (VII, 231) kifogásolta a kisszakaszjeggyel fogalmazását. Kevés idővel később jelenthettük (VIII, 90), hogy folyóiratunk kezdeményezésének eredménye van: a villamos társaság megváltoztatta a jegy szövegét. A Nyelvművelő Bizottság 1939. június 28-i ülésén (Msn. VIII, 165) pedig az előadó ismertette a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság elnöki osztályának folyóiratunk szerkesztőségéhez intézett levelét. Ebben a levélben az elnöki osztály közli, hogy az elnökség rendelettel utasította tisztviselőit a hivatalos iratok magyaros szerkesztésére.

Fogadkozásokban, rendeletekben eddig sem volt hiány a főváros ügyvivői részéről. Ám most örömmel jelentheti a megfigyelő, hogy az elnökség közlése nem maradt írott malaszt. Máris több jegyfajtanak megváltozott a szövege. S éppen a napokban cserélték ki a nátha elleni védekezésről szóló hirdetést jó magyarsággal fogalmazott fölhívással.

Úgy látszik, módszeres nyelvvédő munkát indított villamosvasutunk vezetősége. Tennivalója bőven akad. Az eddig tapasztaltak után joggal reméljük, hogy munkája sikeres lesz.

A siker pedig majd bizonyosságul szolgálhat a többi fővárosi intézménynek, de más közhivataloknak is. Bizonyosságul arra, hogy meg lehet valósítani nyelvünk védelmét a hivatalos életben is.

Hisszük és valljuk: Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaságának cselekedete határkövet jelent nyelvművelő mozgalmunkban!

Loványi Gyula.

Fiatalok és termelők.

Politikai nyilatkozatoknak, írásoknak idegen nyelvekből való átültetése valóban nem könnyű föladat. A fordításnak szabatosnak és világosnak kell lennie. Ezt csak az a fordító érheti el, aki egyaránt alaposan ismeri mind az idegen nyelv, mind a mi nyelvünk szerkezetét, szókinésének árnyalatait. Csakhogy a szabatoságot elég sokszor nem evvel, hanem az idegen nyelvi szerkezet és szó szolgai átvételével akarják elérni. Ilyenkor az eredmény nem fordítás, hanem kifordítás. Zavaros, homályos szöveget kapunk.

Ezt a gondolatmenetet az a közlés idézte elő, amelyet a Magyar Távirati Iroda a Német Birodalom vezérének újévi kiáltványáról a december 31-én megjelent napilapok rendelkezésére bocsátott.

A cikk fogalmazása ugyanis bőségesen idegen észjárást tükröz vissza, hogy a fölösleges idegen kifejezésekről ne is szóljunk. De most a cikknek csak egyik kitételével akarunk foglalkozni. Ez a kitétel is eléggé megvilágítja az előljáróban mondottakat. A kérdéses mondat így szól:

„Európa újjáépítésére csak azok a népek és erők vannak hivatva, amelyek magatartásukra és eddigi teljesítményeikre való tekintettel fiataloknak és *termelő*knek mondhatók.“

Megakadtunk a „fiatal és termelő“ kifejezésen. Vajjon mit jelenthet?

Eppen folyóiratunk decemberi száma foglalkozott a *termelő* szóval s megállapította, hogy a magyar észjárás szerint csak növényt lehet „termelni“. Ilyeténképpen pedig Európa valamennyi népét megilleti a *termelő* jelző, hiszen valamennyi termel gabonát, gyümölcsöt vagy más növényféléket. Ebből az következik, hogy Németország vezérének kirekesztő megállapításai nem vonatkozhatnak „termelő“ népekre.

Nemis vonatkoznak. Az eredeti szöveg ugyanis ezt mondja: *als jung und produktiv angesprochen werden können.*

Az idegenből átvett *produktiv* szónak a németben elég sok jelentése van. Jelenti többek között a *termékeny, eredményes, hasznos, alkotóerejű* fogalmakat. Csak éppen azt nem jelenti a mai német nyelvhasználatban, aminek a Magyar Távirati Iroda fordítja: nem jelent *termelő*-t. Az idézett szövegben a *produktiv* szót leghívebben a *termékeny* szó fejezi ki.

A fordító elkerülhette volna a német vezér kiáltványának elhomályosítását, ha legalább nyelvünk szókinését ismeri kellőképpen. A *termel* szó jelentésének ismerete megóvta volna a botlástól. Mert a jó fordítónak mindenképpel magyarul kell jól tudnia.

Loványi Gyula.

Hírek.

Védjük nyelvünket! — Az érsekújvári m. kir. áll. Pázmány Péter gimnázium II. a) osztálya ilyen címmel nyelvvédelmi folyóiratot indított. Az első számban Bakos József tanár rámutat az iskola nyelvművelő munkájának jelentőségére. Ezen a téren kíván az osztály alapos munkát végezni, hogy például és ösztönzésül szolgáljon a többi osztálynak is. A kis diákok lelkes vállalkozását örömmel üdvözljük.

Nyelvünk védelme. — Az Egyesült Női Tábor rendezésében márciusban megtartott Magyar Asszony Kongresszus közművelődési nagygyűlésen Raksányi Mária székesfővárosi tanárnő Nyelvünk védelme címen nagyhatású előadást tartott.

Nyelvhelyesség a hírverésben. — Egyelőre csak Jugoszláviáról van szó. Ott t. i. figyelemreméltó rendeletet adtak ki nem régen a műveltségbeli haladás érdekében. Megbüntetik mindazokat a kereskedőket, akik kirakatukban nyelvtanilag hibás hírverési táblákat alkalmaznak.

ÜZENETEK

K. Gy.-nak. — A *paszkoncakender* szó megvan a palócok nyelvjárásában. Jelentése: hímkender, virágos kender. Ennek rostjai ugyan finomabbak és szebb fonalat adnak, mint a magvaskenderéi, de a kender magtalan, s a szára jóval vékonyabb a magvasénál. A „*paszkoncakender*“ elsatnyult növény, szaporításra alkalmatlan. Czuczor Gergely idézett versében az iskolába nem járó gyerekek szellemi elsatnyulását szemlélteti ezekben a sorokban: „Felnő a sok gyerek, mint *paszkoncakender*, Hogy válnék ezekből szemrevaló ember?“

A. Gy.-nek. — Az *úgy* — *mint* használata ebben a mondatban: *Úgy* Pista, *mint* János megkapta a magát“ — kétségtelen németesség. A páros *is* és a páros *mind* rovására terjedt el nyelvünkben a mult század második felében a *sowohl-als* mintájára. Abban igazat adunk levelének, hogy nem minden germanizmus, ami a magyarban a némethez hasonlít. Az *úgy-mint*-re azonban ez nem vonatkozik, s amit ezenkívül még fölemlít melegségére, az csak egyéni vélekedés, de nem tudományos érv. Az *úgy-mint* használata csak valóságos összehasonlításban helyes. Ilyenkor az *úgy*-ra nyomban az ige következik. Pl.: *Úgy* ül a lovon, *mint* egy huszár.

L. Y.-nak. — Lehet-e a sandwich-re azt mondani, hogy az használati cikk? — kérdezi tőlünk levelében. — Felelet: A magyar használja a pénzt jóra vagy rosszra, az időt munkára. Használni lehet a jó alkalmat is. Az ennivalót azonban nem „használja“, hanem „eszi“, „fogyasztja“ vagy „él vele“. Csak a népnyelvben fordul elő itt-ott ebben az értelemben: eszik belőle. „*Használja*, ha jól esik!“ — mondja a hajdúsági magyar, amikor vendégét kínálja. A sandwich tehát nem használati, hanem ételmi vagy fogyasztási cikk, vagy pedig egyszerűen ennivaló.

K. J.-nek. — Azt kérdezi tőlünk, nem volna-e helyesebb, ha az autobusz kalauza a „*Kapaszkodni tessék!*“ kifejezés helyett

„Fogódzni tessék!“-kel figyelmeztetné az utazóközönséget. — Felelet: A *kapaszkodik* igének többféle jelentése van. Az ígásbarom *kapaszkodik*, amikor a hegyre terhet húz föl. A fára mászó gyermek is *kapaszkodik*. Ezekben a mondatokban a *kapaszkodik* azt jelenti, hogy kézzel vagy lábbal valahová érni, nyúlni, felkapni iparkodik. A *fogószik* igének Ballagi Teljes Szótárában ezt az értelmezését találjuk: Valamibe kapaszkodik. A két ige jelentése tehát rokon, s a „kapaszkodik“ idézett használata helyes. Még jobb volna ez a fölszólítás: „Tessék *megkapaszkodni!*“

Sz. T. I.-nek. — A helyesírást illető kétségeiből egész gyűjteményt írt össze. Valamennyire nem válaszolhatunk, mert nincs rá helyünk. Egy részükre egyébként megtalálja a választ a Magyar Helyesírás Szabályai-ban. 1. A kérdezett iskola neve: *m. kir. téli gazdasági iskola*, a másik cím: *mezőgazdasági szaktanácsadó állomás*, mert ezek köznevek. 2. *Résztvenni*: ez a helyes írásmód. 3. Az égitestek nevét csak csillagászati munkákban írjuk nagy kezdőbetűvel, az ilyen mondatokban azonban: süt a nap, feljött a hold, nem. 4. A „hosszám“ nem igekötő, tehát *hosszám intézett* a helyes. Ellenben *odaértünk* egy szó. 5. Hogy miért írjuk így: *mindennap* és nem két szóban *minden nap*, arra ez a válaszunk: Az egyik határozószó, a másik jelzős főnév. Mást jelent ez a mondat: „*Mindennap* eszembe jut, amit ott átéltem“, és megint mást ez: „*Minden nap* eszembe jut, amit ott átéltem.“

P. P.-nak. — Az *est* és *este* szó egyaránt járatos főnévi használatban, az *este* határozóként is. A „családi *estét*“ rendez vagy „családi *estet*“ rendez kifejezések tehát egyformán helyesek és használhatók.

Sz. S.-nak. — A *természetjárás* helyett a *barangolás*-t ajánlja, mert az előbbinek hangzását nem találja „rokonszenvesnek“. Mi pedig a „barangolás“-t nem tartjuk megfelelőnek a *turisztika* helyett, mert az céltalan járás-kelest jelent, tehát nem fedi a szó értelmét. Különbözik a *természetjáró* és *természetjárás* már a törvénybe is bejutott s a mindennapi nyelvhasználatban is elterjedt. Örülünk, hogy megvan és ne bolygassuk ezt a kérdést. — Az *m. kir.* rövidítéssel sincs megalégedve és csodálkozik azon, hogy miért lett ilyen általános használatúvá. Megmondjuk az okát. Azért, mert a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Szabályai szerint ez a rövidítése a „magyar királyi“ kifejezésnek. Hogy az idegen ebből sohasem tudja megállapítani a jelentést, az még nem ok arra, hogy elvessük. Elvégre az idegen azt sem érti meg, ha egészen kiírjuk.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.
Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221-003.

A Magyarosan 1933. évi kötetének tartalma.

II. évfolyam. Szinnyei József közreműködésével szerkesztette Nagy J. Béla és Zsirai Miklós. 128 lap.

Arany János a nyelvművelésről. — *B.*: Anyag. — Státusz. — Makáber, herb és társai. — *Bereczky Sándor*: Mart. — *Berzeviczy Albert* elnöki megnyitó beszéde. — *B. G.*: Horogkereszt. — *Csillag Gyula*: Kicsinyje, nagyja. — *Dongó Orbán*: Merre jár a villamos? — *Ferenczffy Mária*: Ó, szép magyar nyelv! — *Fincziczky István*: A magyar konyha. — *Frey Antal*: Szenzáció, program, probléma. — Az elnémitott magyar szó. — *Halász Gyula*: Németességek. — *Hegedüs Loránt*: Szóajánlások. — *Ihász Ferenc*: Helyesírási hibák. — *Jánosi József*: Szívére vesz. — Leáll, leállít. — Keresetet indít, megpöröl valamire. — *Juhász László*: Osbematató. — *Kardeván Károly*: Az nem létezik. — *Kertész Kálmán*: Az idegen szavak kiejtése. — A keresztretjtvény mint a helyesírás megrentója. — Felvág, felvágó, telvágás. — Négy „és” hat az tiz. — *K. M.*: Műszaki magyarság. — *Kosztolányi Dezső* beszéde. — *Köszeghy István*: Evvel, avval. — Felszólító mód a jelentő mód helyett. — *Laczó Viktor*: Az idegen szavak kiejtése. — *L. G.*: Mussolini az olasz nyelv tisztaságáért. — *M. J.*: Azok az idegen szavak! — *M. L.*: Strapál. — *Nagy J. Béla*: Hogyan ejtsük az idegen szavakat? — Az idegen szavak kiejtése. — A Literatura és a logika. — Egy új szórendi szabály. — Született Érmindszenten. — Lenne, volna, —ván, -vén. — Nem... hanem. — Hol lakott Adám és Éva? — Hibás IGE-ragozás. — Rendelkezik. — Magyaros szótagolás. — Olimpikon. — Marokkói levél. — Mikor a nép urasan beszél. — *N. J. B.*: Az összes magyar banktisztviselőnek. — Szegény magyar nyelv! — Megjelent valamit. — A Pesti Hírlap Nyelvőre. — Hasonállású. — Szívére vesz. — Vermut. — Elszerencsétlenült. — Orvosi nyelvművelés. — A rádió a jó magyarság szolgálatában. — Leáll, leállít. — Evvel, avval. — Merre jár a villamos? — Kicsinyje, nagyja. — Felszólító mód a jelentő mód helyett. — Keresetet indít, megpöröl valamire. — Nyélbe üt, nyélbe süt. — Arc. — Mulva, után. — Jó parti. — Magyar szavak. — Bécs vagy Wien? — Nyelvhelyességi Tanácsadó Hivatal. — *Négyesy László* előadó beszéde és előterjesztése. — *P. V.*: Nyelvújítás a sportban. — Mellette jobbra, Tőle balra. — *Rexa Dezső*: Nyélbe üt, nyélbe süt. — *Vitéz Rózsás József*: Teljártalmú, hasonállású. — *Rubinyi György*: Trolleybus. — *Sági István*: A vonatkozó névmásokról. — *S. Gy.*: Vermut. — *Szalay Sándor*: Szlovák vagy tót? — *Szinnyei József*: Jó magyarság. — *Trencsény Károly*: Azok az idegen szavak! — Szemben. — *Vad Mihály*: Arc. *Vadász Endre*: Agyonlőtte magát. — Villamos fogalmazó. — *Virányi Elemér*: Telefonoz, telefonál. — *Vödné Pécs Mária*: Idegen szavak. — Beszélgetés az autóbuzson. Felszólító mód a jelentő mód helyett. — *Winter István*: Trolleybus. — *Z. Gy.*: Kiirtani, — *Zlinszky Aladár*: Szlovák vagy tót? — *Zolnai Gyula*: Megszívvel. — Egy regényfordításról. — A fényképezeti diafragma szerencsés magyar neve. — Objektív, radikális. — A legjobban. — Miben áll a mi küzdelmünk az idegen szók ellen? — *Zsirai Miklós*: † Négyesy László.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala. Budapest. V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, I., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Pintér Jenő. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Csúry Bálint, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

IX. ÉVF.

1940.

3. FÜZET

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGÁNAK MEGBÍZASÁBÓL

PINTÉR JENŐ
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

lap

NAGYOBB CIKKEK.

Zolnai Gyula: Mely országneveket és milyen országrészneveket mondunk névelővel? — — — — —	65
Bence István: Hány szó van a magyarban? — — — — —	73

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Juhász Jenő: Az idegen szókról — — — — —	81
Loványi Gyula: Espresso — — — — —	84
Meskó Lajos: A „vízhatlan“ védelmében — — — — —	86
Tiszamartai Antal: Adatok katonai nyelvünk magyarságához	87

SZÉLJEGYZETEK.

Meskó Lajos: Elegem van — — — — —	88
Madzsar Imre: Pláne Maresa — — — — —	89
Buzás Dezső: Utánpótlás — — — — —	89
Loványi Gyula: Hallatlan — — — — —	89

KÖNYVSZEMLE.

Balassa József: A magyar nyelv szótára. — — — — —	90
Ism. Béltéky László — — — — —	

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	91
---	----

FIGYELŐ.

Loványi Gyula: Apró megfigyelések Kárpátaljáról — — —	92
Vincze László: Intézményes nyelvvédelmet a sajtóban! — —	93
Busák Béla: A kérvények cikornyái — — — — —	94
„Muris“ üzenetek a „haveroknak“ — — — — —	95

ÜZENETEK.

Négy üzenet — — — — —	96
-----------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

MELY ORSZÁGNEVEKET ÉS MILYEN ORSZÁGRÉSZ- NEVEKET MONDUNK NÉVELŐVEL?

írta: Zolnai Gyula.

A Magyar Nyelvőrben (1937-i évf. 84—85. l.) *Ország, ország-rész, névelő* címmel egy cikket olvashattunk, amely azzal kezdődik, hogy megrója Dengl János *Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus* című könyvének következő szabályát: „Országok és ország-részek (tartományok) neve névelő nélkül jár. Németesség tehát: *a Svájc, a Bánátban, a Bácskában, a Salzkammergut* stb.“ (a könyv 210. lapján). Ennek a szabálynak a cikk szerint „három hibája van: nem szabatos, nem teljes és főképp nem helyes“. E véleményt aztán meg is okolja a cikkíró és iparkodik megfelelőbb és helyes szabályt állítani föl, de végül megjegyzi, hogy maga sem fejthette ki a kérdésnek minden ága-bogát s ezeket „máskorra, jobban mondva másra“ hagyja.

A Dengl könyvében olvasható szabály az én nézetem szerint sines kellő szabatossággal megállapítva, aminthogy ezt a kérdést a nyelvtanok és a helyes magyarságot tárgyaló könyvek egyáltalán nem vizsgálták meg eléggé. Simonyi *Helyes magyarság* című könyve (3. kiad., 1914) csak ennyit mond erre vonatkozólag: „Németes *a Svájc* eh. *Svájc*; viszont nem helyes névelő nélkül: *Szentföldre zárandokolt* eh. *a Szentföldre* [olv. -földre], *Alföldre* eh. *az Alföldre*“ (93. l.). Balassa *Helyes magyarság*-ában (é. n., megjelent 1923-ban) ezt a figyelmeztetést olvassuk: „Egyes országnevek előtt szintén helytelen a névelő használata német mintára. Ne mondjuk *a Svájc, a Dobruđa*, hanem *Svájc, Dobruđa*“ (84. l.). Kelemen Béla *Jó magyarság*-a pedig (4. kiad., 1935) teljességgel hallgat ebben a kérdésben.

Ami az *országneveket* illeti, nyelvünk ezeket megfigyelésem szerint általában névelő nélkül mondja: *Angolország, Németország* stb.: így az idegen alakú és hangzású neveket is: *Anglia, Belgium, Hollandia* stb. A *Szentföld* név nyilván azért kívánja a határozott névelőt, mert nem tekinthető hivatalos földrajzi névnek, és benne, mint költői hangulatú elnevezésben érezzük a jelzős szerkezetet: *a szent föld*. Ezzel szemben Hollandiának jó magyar neve (ame-

lyet ma természetesen már nem használunk), a *Németalföld* név, mint igazi, de sutba dobott földrajzi elnevezés,* a névelőt nem tűri, azaz hogy nem tűrné meg, és ha így szólnánk: a *Németalföld*, ezt pusztán füllel hallva, köznévi fogalomra: a *német alföldre* is érthető. A *Szentföldön* kívül azonban van még egy mindig névelővel mondott országnév: az *Egyesült Államok*. Ennek viszont az a nyilvánvaló oka, hogy jelzős kifejezés lévén, éppen a határozott névelőnek megkülönböztető, egyénítő jelentése teszi tulajdonnévvé, birodalomnévvé.

Az *országgrésznevek* névelős vagy névelőtlen használata bizonyultabb dolog, mint az országneveké, és így nem csoda, ha a Nyelvőrbeli cikkíró maga sincs a saját megállapításaival egészen megelégedve. Mind Dengl, mind a hibáztatója közelebb járt volna a nyelvbéli tényálláshoz, ha nem kerüli el figyelmüket két cikk, amely ezzel a kérdéssel már foglalkozott. Az egyik 23 évvel ezelőtt alighanem először vette a kérdést vizsgálat alá és a névelős használat eseteit szabályokba is iparkodott foglalni; a másik a Magyar Nyelvnek 1930-i évfolyamában (141—3. l.) olvasható, a Nyelv-művelés rovatának főmunkásától. A 23 éves cikket magam írtam abból az alkalomból, mikor a világháborúban a lapok a Mackensen német hadvezér fényes dobrudzsai győzelméről ilyenformán zengedeztek: „Mackensen győzelme a Dobrudzsában“. Ez a győzelmi hír tudniillik vereséget is jelentett, mert a *német nyelv* újabb győzelmét mutatta a magyar nyelvérzéken, természetesen csak olyanokén, akikben ez az érzék nem bírt egészen erőssé kifejlődni. A *Dobrudzsza* országnévnek névelős használata ugyanis nyilvánvalóan németesség.** Hogy erről hírlapjainkat nyomban fölvilágosítsam, Az Ujság 1917 január 10-i számában, a híradás idézett mondatát adva címül, cikket írtam és ez, néhány kiegészítő észrevétel kíséretében, a Nyelvőr ugyanazon évi március—áprilisi füzetében is megjelent. Ebben a cikkben az országgrésznevek névelős használatának három szabályát állapítottam meg, s ezek közül kettőt a mostani Nyelvőrbeli cikk megfigyeléseivel csak megerősítettnek vallhatok ma is. Úgy mint:

a) Az egyik szabály szerint névelővel mondjuk az ország-

* A Révai-féle Lexikon 1916-ban még *Németalföld* néven szól az országról, A Napkelet Lexikona azonban 1927-ben már nyugatiasan *Hollandia* néven írja a cikkét róla. Nyelvbéli magyarságunk hanyatlásának ugyanaz a jelensége ez, mint amit közszavainkban annyi meg annyi esetben tapasztalhatunk, hogy pl. *közművelődési* egyleteinkből *kultúregyletek* lesznek, hogy *fölvonó* helyett már *lőften* járunk, hogy *falragaszok* helyett *plakátokon* hirdetünk, hogy *hölgyeink* *pirosító* helyett *ruzszt* kenegetnek nem-eper ajkukra, stb., stb.

** Vö.: in *der Schweiz*, in *der Pfalz*, in *der Bukowina*, in *der Türkei* stb.; magyarul csak: Svájcban, Pfalzban, Bukovinában, Törökországban stb. Ilyen a következő német adat is: „Frankreich hat... seine Kinder gelehrt, dass *das Elsass* französisch sei“ (Neues Wiener Journal 1919 V/23, 3. l.). A magyar ezt a nevet sem mondhatja névelővel.

részek, tartományok és nagyobb földrajzi területek nevei közül azokat, amelyekben valamely helyfogalmat jelentő köznévi (pl. *föld, vidék*, stb.) van összetételi utótagul alkalmazva, mint pl.: *az Alföld, a Fölvidék* stb. Ennek az akkori cikkem stb.-jének további megvilágítására most fölhozom, a következő példákat, amelyekben a Nyelvőr is megállapíthatta a névelő szokásos voltát, úgymint: *a Bükkalja, a Mátraalja-féle* nevek (ilyen pl. „*a Hegyalja*“ is, amelyet sokszor emlegetünk); *a Felföld, a Székelyföld* (ilyen „*a Tótföld*“ is, bár ritkább használatú); *a Szamoshat, a Tiszahát; a Bodroghöz, a Csallóköz, a Drávaköz, a Sárköz, a Sióköz, a Tóköz, a Lajtaköze* (hozzátehetjük: *a Sajóköz; a Laboremező; a Sárret; a Bodrogvidek; a Tiszazug* stb. És ide tartozik nézetem szerint *a Dunántúl* országrésznev is, pl.: *a Dunántúlnak a lakossága* stb. Ezt ugyanis nem azért mondjuk névelővel, mert „folyónévből van szerkesztve“ (amint a MNy. cikkírója véli), hanem azért, mert utótagja, a *túl* szó főnévi értéket vett föl és azt teszi: *a Dunán túl levő rész, a Dunán túli vidék*; olyan természetű elnevezés tehát, mint az imént elsoroltak, különösen mint: *a Bodrogvidek, a Tiszavidék* stb. (A Nyelvőrbeli, „*a Bakonyerdő*“ voltaképpen nem országrésznev, tehát csak tágabb értelemben vonható ide.)

b) A másik szabály szerint névelővel járnak a magyar szóképzővel, szabatosabban szólva: az eleven magyar szóképzővel alakult területnevek, mint pl.: *a Szilágyságban gazdag gyümölcstermes volt; a Székelységben nagy pusztítást tett a betörő had; a Bán-ságban acélos búza terem* stb. Ezt a szabályt szintén megerősítik a Nyelvőrbeli cikk adatai: *a Barcaság, a Hajdúság, a Jászság, a Kúnság, a Kiskúnság, a Nagykúnság, a Nyírség, az Ormánság, az Őrség, a Szepesség, a Szerémség, a Szörénység, a Vajdaság.*

c) Harmadik — említett cikkemben másodikul adott — megállapításom szerint névelővel járnak az olyan területnevek is, amelyekhez valamely földrajzi fogalom (pl. *sziget, félsziget*) neve világosan odaértetődik, pl.: *a Balkánon* (értsd: a Balkán félszigeten) *kitört a háború**; „*az Antillákon* (értsd: az Antillák szigetein) *a forgó szelek különösen pusztítanak*“ (Hellwald—Toldy: *A föld és népei* I, 601); *a Hebridákon* (azaz: a Hebridák szigetein) *kelta nyelvet beszélnek*; ilyen a következő példa is: „Turner misszionárius *az Újhebridákon* (helyesebben írva: Új-Hebridákon, értsd: az Új-Hebridák szigetein) *egy bennszülött* (helyesen: egy bennszülöttnek) *szemére veté a kannibalizmust*“ (Platz Bonifác: *Az ember* 218. l.). Ilyen a MNybeli cikk példája is: *a Szahara* (értsd: a Szahara sivatag) és a Nyelvőrbeli cikk adata: *a Hortobágy* (értsd: a hortobágyi puszta). Ámde már a régi cikkemben is meg kellett jegyeznem, hogy nem minden sziget vagy félsziget nevét szoktuk ekképpen mondani. Szokatlanok volnának ugyanis: *a Szárdinián,*

* Egészen szokatlan és bántó tehát a következő hely: „Épp úgy *Balkán* is előbb mindig mint teljesen szláv terület szerepelt“ (Turán 1936. évf. 21. l.).

a Krimen stb.; helyesen: Szárdinia szigetén, Krim félszigeten. Az olyan nevek azonban, amelyeket mindig a *sziget* szó kitételével mondunk, a MNybeli megállapítás szerint szintén névelőt kívánnak, mint pl.: a Kanári-szigetek, a Szentendrei-sziget, a Csepel-sziget, a Margit-sziget. Ellenben, mint ugyancsak a MNyben van megjegyezve, birtokviszonnyal, de névelő nélkül mondjuk ezt: *Szent Ilona szigete*.

A nyelvszokásnak ez a következtetlensége teszi aztán némileg érthetővé, ha némelyek — természetesen csak fogyatékos nyelvérzékük következtében — ilyenmódon írnak, mint: „Mihajlovics Sándor nagyherceg és Pavlovics Dimitro nagyherceg... a Krimbe utaztak“ (BH. 1917 I/24, 13. l.; itt a *-be* rag is helytelen, mert a Krim félsziget nem is volt külön orosz tartomány, hanem csak egy része a Tauria nevű kormányzóságnak; helyesen: a Krim félszigetre). „Tüzzel-vassal a Szudánban“ (BH. 1932 X/5, 6. l., egy munka címének fordítása). „Te nem Angliában vagy, hanem a Szudánban“ (Hall Caine „A fehér próféta“ című regényének fordításában II, 102; a *Szudán* szó ugyanis szintén nem országnév, hanem egy hatalmas afrikai területnek az összefoglaló neve). „Az Ukrajna sem látja többé legbátrabb fiát“ (Gogoly „Bulyba Tárász“-ának Kiss Dezsőtől való fordításában 86. l., de helyesen: „ilyen dolgok történnek manapság Ukrajnában“ uo. 50. l.). „A Szlovenszón (itt a raghasználat is hibás, e h.: Szlovenszkóban) a... tót autonomisták... mintegy 30.000 szavazatot nyertek“ (BH. 1935 V/22 vc.; nyilván a magyar elnevezések forogtak az írónak az eszében: „a Fölvidéken“ v. „a Tótföldön“; alább azonban ugyanez a cikk a másik hasonló és szintén idegennyelvi országnévet helyesen névelő nélkül mondja: „Ruszinszkóban... előretértek a magyarok“). „A Technikusok ünnepelték a Ruszinszko visszacsatolását“ (BH. 1939 III/18, 8. l.). Magától értődik, hogy a *Szlovenszko*, *Ruszinszko* nevek használata maga is idegenszerűség és egyúttal szükségtelen dolog is, mert hiszen mondhatjuk magyarul: *Tótföld* vagy akár *Szlovákföld*, *Ruténföld* vagy akár *Ruszinföld*. Ilyen magyartalanság volt az a híradásmód is, amely nekem a kérdés megvizsgálására először adott alkalmat: „Mackensen győzelme a Dobrudsában“ (l. fentebb). Ám ennél is súlyosabb hibát mutattak a következő hírlapi helyek: „Ferdinánd király annak a reményének adott kifejezést, hogy sikerülni fog az ellenséget a Moldvában föltartóztatni“. „Románia hódított területén, sőt a Moldvában is... olyan a nép kedve“. „Nagy hideg a Moldvában“ stb. (l. Nyr. XLVI, 114). Itt a hibát fokozza az, hogy a *Moldva* szó egyúttal általánosan ismert csehországi folyámnév is, és mivel a folyóneveket a magyar mindig névelővel mondja, a névelős *Moldva* szót ép nyelvérzékű olvasó határozottan a folyóra fogja érteni (az első idézetben ez a hiba, azaz „a Moldvában való föltartóztatás“ valósággal meglepetést is kelt).

Kevésbé hibáztatható ellenben a francia *Provence* névnek

névelővel való használata, amivel elég gyakran találkozhatunk. Már Eötvös is így énekelt *Búcsújában*: „S tán szebbek a Provence daltelt mezői, | Mint zöld kalászt hullámzó téreid“. És így olvasuk a következő helyeken is: „Leírásaiban, kivált ha szülőföldjéről, a Provanceról van szó, Daudet nemesak íróművész“ (írja Ambrus Zoltán, a Daudet „Numa Roumestan“-jának fordítása elé írt bevezetésében, *Klasszikus Regénytár VIII. l.*). „Csak azt írja meg, a mit látott, a Provence-ot, Algériát“ stb. (uo. IX. l.). „A jó asszony a Provenceból származott“ (Balzac „A harmincz éves asszony“ c. regényének fordításában, 38. l.), stb. Ennek a névelős használatnak a magyarázata nyilván az, hogy az írók a *Provence* névben érzik a tulajdonképpeni jelentést: „a provincia, a tartomány“. A következő példákon sem ütköztem volt meg, amelyeket a Nyelvőrbeli cikkem idézett: „A *Champagneban*... gyalogságunk... támadása teljes sikerrel járt“ (1917-i hadi jelentésből); „Campalfe bajosan azonos Kampatillével, inkább esetleg a *Champagne*“ (írja Körös Endre Kudrun-fordítása jegyzeteiben, 258. l.). Ugyanígy nem kifogásolható az olasz *Campagna* területnévnek, Róma környéke nevének névelős használata a következő példában: „Gyermekek jöttek Rómából és a *Campagnáról*“ (Pogány Kázmér, Lagerlöf „Az Antikrisztus csodái“ fordításában I, 23). A művelt ember ugyanis a *Champagne* és *Campagna* területnevekben érzi „a mezőség“ fogalmát, úgy bánik tehát velük, mint a magyar *Mezőség* országrésznévvel. (Vö. „A *Mezőség* a Maros és Szamos vízkörnyékéhez tartozik“ Fölldr. Közlemények 1908. 377. l.) Megjegyzem, hogy magam a *Provence* és a *Champagne* nevet névelő nélkül írtam volna, a *Campagna*-t azonban névelővel. Hasonlóképpen magyarázhatjuk a német eredetű *Bánát* névnek (= *das Banat*) névelős használatát is, mint pl.: *A Bánátban* silány volt a termés. Ez esetben az eredeti *Bánság* névnek szabályszerű névelős használatmódja (l. a b) alatti szabályt) irányítja a nyelvérzékét. Magyar embernek azonban nincs szüksége a németes *Bánát* névre. A *Champagne* és *Provence* nevek esetével szemben kirívó egy másik, régi francia tartománynévnek névelős használata a következő mondatokban: „Néhány nappal később elutazott a *Tourainebe*“ (Balzac „Alarcos szerelem“ c. regényének Zoltán Vilmostól való fordításában, 32. l.). „Elhatározta, hogy visszatér a *Touraineba*“ (uo. 45. l.). „A meddig a szem ellát, a *Touraine* legszebb mezői tárják elő zöldellő kincseiket“ (Balzac „A harmincz éves asszony“ c. regényének fordításában, I, 26; ugyanígy I, 27. is). A francia *Touraine* névnek eredeti értelme ugyanis ismeretlen a magyar ember előtt.

A tárgyalt három szabály közül tehát általánosabb érvényűnek csak a két elsőt tekinthetjük, a harmadikra nézve — amint láttuk — ingadozások vannak a nyelvérzékben. Am a két első szabály alól is akadnak kivételek. En legalább a *föld* és a *vidék* utótagú összetételre nézve is tudok egy-egy kivételt, úgymint a *Má-*

tyusföld és a *Kövárvidék* országrészneveket, amelyek az én nyelvérzésem szerint névelő nélkül járnak: *Mátyusföldön* született, *Mátyusföld* nyelvjárása (ezt a címet viseli egy ifjúkori tanulmányom). *Kövárvidéken* születtem (vidékünkön mindig így hallottam és így szoktam magam is mondani, névelővel szokatlannak érzem, bár a Nyelvőrbeli cikk a névelős adatok között említi). A *Kalotaszeg* név is ilyen kivétel, mert bár utótagja, a *szeg* szó voltaképpen helyfogalmat jelent és így az a) alatti szabály szerint névelővel kellene járnia, mégis az én tudomásom szerint is általában névelőtlenül járatos. A névelőtlen használatnak valószínűleg az az oka, hogy a *szeg* szónak helyfoglalom jelentését már nem érezzük úgy, mint a szabályban felsorolt, világosan helyet jelentő szavakét: *föld, vidék, köz, mező, rét* stb. Egészen meglepett tehát a következő — különben tősgyökeres íróban előforduló — hely: „Egyszer a Kalotaszegen járva, a régi bikali templomban... deszkára festve, láttam egy furesa figurát“ (BH. 1935 I/20, Makkai Sándor vezércikkében). A névelő használatára — és talán csak kivételesen — alighanem az ilyen népi kifejezések vezették az író, mint: *a felszege* lakik, *az alszege*ről való stb. *Kövárvidék* nevének névelőtlen használatára viszont azzal magyarázható bizonyára, hogy régebben, 1876-ig külön, megyejellegű közigazgatási kerületet jelentett, és a nyelvérzék úgy bánt vele, mint a megyenevekkel, amelyeket tudvalevőleg névelőtlenül mondunk.* Hogy a megyenevek névelőtlen használatának mi a nyelvlélektani oka, azt igen nehéz volna megmondani. De mindenesetre összefüggés és egyöntettség van e tekintetben köztük és a többi állami közületek, úgymint az országok és a községek: városok, mezővárosok, faluk, azazhogy jelenleg nagyközségek és kisközségek nevei között. Ezeket ugyanis — az országneveknek fönt említett és külön-külön nyelvi okkal meg is magyarázható egy pár kivételét leszámítva — következetesen névelő nélkül mondjuk. Az állami közületeket talán egyéníti a nyelvérzékünk, mindenesetre a tudat alatt, és olybá veszi, mint az egyének tulajdonneveit, amelyeket tudvalevően névelő nélkül mond a magyar: *Deák, Kossuth* stb. (Az ilyen újabb beszédmód, mint „a Braun“, „a Grün“ stb., teljesen magyartalan, és e példabeli nevek el is árulják német anyanyelvüektől való származását.)

A városnevek egyéni jellegével kapcsolatban említék még

* Erősen bántó tehát az a magyartalanság, amelyet — a szerkesztőség figyelmét elkerülve — a Magyar Nyelvnek egy német nevű cikkírója követ el ebben a mondatban: „Bizonyosra vehetjük, hogy a szerző a Tolna-Baranya-Pest vármegyékben is megfordult“ (XIII, 294). Az én nyelvérzésem előtt szokatlan a névelő a *megye* szó elhagyása mellett is a következő mondatban: „A Mármárosban mint gyerek honvéd-káplár egyszer megbotránkozva tiltakozott századosának... eljárása ellen“ (Emlékbeszédok XXI. k. 19. sz. 25. l.), a megyeneveket ugyanis a *megye* vagy *vármegye* szó kitétele nélkül sem szoktuk névelővel mondani. Vö. pl.: „Máramarosból... újra tudossittatunk [így], hogy... nagy kenyérbéli [a. m. kenyérbeli] szükség legyen“ (Magyar Hirmondó 1786. évf. 229. l.).

egy érdekes nyelvhasználati szabályszerűséget, amelyet az *Erzsébetváros* névre vonatkozva állapíthatunk meg. Ez a név, mint önálló városnév, természetesen szintén névelőtlen, de mint Budapest VII. kerületének nevét szabályszerűen névelővel mondjuk, mint pl.: valaki *Erzsébetváros*on vagy *Erzsébetváros*ban* született és ez idő szerint az *Erzsébetváros*ban lakik. A helynévi utótaggal (-város, -föld stb.) összetett városrészneveket ugyanis névelővel szoktuk mondani, és ezért szokatlan és hibás a következő hely: „Viz alá került *Szentimre város* déli része“ (BH. 1936 II/26, 2. l., e. h.: a *Szent Imre-város*). Az egyszerű, nem összetételes városrészneveket viszont, mint pl. *Tabán*, az én nyelvérzékeim névelő nélkül kívánja és szokatlannak találom ezt: „Bücsű a *Tabán*ban“ (BH. 1937 XI/27, 7. l.). Az *Erzsébet* és *város* szók összetételében az akadémiai helyesírás a városrésznevet a kötőjel alkalmazásával is elkülöníti magasabb földrajzi rangú névrokonától, *Erzsébetváros*tól. Hasonló a névelőhasználat viszonya a következő két összetételes helynévben is, amelyeknek csak az utótagja egyazon szó, úgymint a *Mátyásföld* és *Angyalföld* nevekben. Azt mondjuk ugyanis pl.: valaki *Mátyásföld*ön (a Cinkotához tartozó nyaralótelepen) vett nyaralót, de télen az *Angyalföld*ön lakik (vagyis Budapest egyik városrészén, nem: városrészében, mert ez utóbbi ragos alakot önálló kerületekről szoktuk mondani). És ugyanezt a használati viszonyt kell megállapítanunk két, szintén föld-utótagú külföldi helynévre, úgymint a *Fokföld* és *Tűzföld* nevekre vonatkozóan is. *Fokföld* ugyanis államnév, a Délafrikai Szövetség egyik államának a neve, ennél fogva nyelvérzékeim szerint az országnevek általános szabályát követve — mint a főtebb tárgyalt *Németalföld* név is — névelőtlenül használandó. *Tűzföld* ellenben csak egy szigetecsoport neve, ennél fogva a e) alatti szabály értelmében így kell mondanunk: a *Tűzföld*, a *Tűzföld*ön stb.

Ami a *Szilágy* nevet illeti (*Szilágy vármegye* vagy a *Szilágy-ság* mellett), ennek névelős használata az én nyelvérzékeim előtt szokatlan, s azt hiszem, mások is annak fogják érezni, a Nyelvőr cikke szerint azonban a név „megtűri, talán meg is kívánja a névelőt“. E kissé határozatlan megállapításnak a megokolásával sem érthetek egyet. Azért tűrné vagy talán kívánná is meg a *Szilágy* név a névelőt, mert „használatos volt egy földrajzi táj megjelölésére, mielőtt még az 1876. évi törvény Középszolnok és Kraszna vármegyéből megalkotta volna Szilágy vármegyét“. A földrajzi tájat jelentés azonban nézetem szerint nem elegendő ok a

* Az én nyelvérzékeim -n raggal kívánja, és két székely ismerősöm is, akiket erre nézve megkérdeztem. Három nyelvészársam közül egyik szintén -n-nel mondaná, kettő azonban a -ben ragot tartja megfelelőnek. Irodalmi példákban is -n, „hová?“ kérdésre -ra (és nem -ba) raggal találtam mostanában a -város szóval összetett helyneveket: „Erzsébetvároson telepedett le“ (BH. 1938 IV/27, 6. l., országgy. beszédben). „A Hangya-Központ... Kamillakiviteli Irodája... elvitte őket Szeghalomba és Balmazújvárosra“ (uo. V/13, 9. l.).

névelő használatára, hiszen a *Göcsej* és *Kalotaszeg* nevek is ilyen tájakat jelölnek és rendszerint mégis névelő nélkül járnak.* A cikk ezenkívül arra is hivatkozik, hogy a *Nyírség* elnevezés mellett is előfordul Fazekas Ludas Matyijában a *Nyirenn*. Valóban ezt a névelős használatot nem találnám bántónak ma sem, egyrészt azért, mert a helynévül szereplő *nyír* szó ismert jelentésű köznév, és mint ilyen, határozott helyre érve, a határozott névelőt szabályszerűen megkívánja, míg vele szemben a *szilágy* szónak, mint a *szil* fanév elhomályosult képzésű származékának, köznévi jelentése már nincs, és ennél fogva nyelvérzékünk úgy bánik vele, mint az ismeretlen jelentésű helynevekkel (pl. *Göcsej*, *Tabán* stb.); másrészt azért nem találnám a Ludas Matyibeli a *Nyíren* kifejezés-módot ma sem bántónak, mert nyelvérzékünket befolyásolhatják olyan kifejezéspárok, amelyekben a *-ság*, *-ség* képzős földrajzi szók mellett ezeknek e képző nélkül való alapszava szerepel, mint pl.: a *mezőségen* és a *mezőn*; a *pusztaságon* és a *pusztán*; a *rétségen* és a *réten* (épigy aztán: a *Nyírségen* és a *Nyíren*), míg ezekkel szemben a *Szilágyság* alapszavában, a *Szilágy* névben — amint már mondtam — nem érzünk semmi köznévi jelentést. A XVIII. század végén azonban talán fűződhetett még valami homályos köznévi képzet a *Szilágy* névhez, mert a Magyar Hirmondó 1786-i évfolyamában (115. l.) ezt olvashatni: «Hazánkbeli Tudositások. „A' *Szilágyból*: Tsudálatos, és ezen öltő [így] ember (értsd: ezen öltőbeli ember) értére ujj dolog az, a' mely most a' *Szilágyat* egész bámúlásba ejtette». De valószínűbb mégis, hogy a tudósító nyelvérzékét tudat alatt a *Szilágyság* név befolyásolta, amelyet szabályszerűen névelővel mondtunk, s ennek hatása alatt írta a *Szilágy* nevet is névelővel.

Hogy a költői nyelvben névelő nélkül is előfordulhatnak az olyan országrészek és földrajzi területek nevei, amelyeket a közhasználat állandóan névelővel mond (vö. Nyr. 85. l.), az természetesen nem dönti meg a fentebbi szabályok érvényét. Hiszen a vers hullámzatos nyelve máskülönbben is szeret a névelő rövidke hangjától (*a*) vagy hangpárjától (*az*) szabadulni. Elég volna e végből a *Fóti dal* ismeretes szavára hivatkoznunk: „*Bort* megiszsa magyar ember, | *Jól* teszi“ (e h.: *a bort* stb.). De a költők elhagyják más olyan tulajdonnevek elől is a névelőt, amelyeket a kötetlen nyelv következetesen névelővel mond, úgymint: a) a jelzős országnevek és országrésznevek elől, mint pl.: *Kölestermő* Kunság földén | *Jó* csatlósi áthaladnak (Arany Szent Lászlójában, e h.: *a kölestermő* stb.). Furesán esett, de megesett | Hajdanában ez az eset, | Hajdanában, danában | *Ködös* Britanniában (Arany László Elfridájában, e h.: *a ködös Br.*); — b) a folyónevek

* Megütköztem pl. ezen a mondáson: „A Göcsejben és a szomszédos nyelvjáráásokban nem illeszkednek a -vel, -nál, -hoz, -szer ragok“ (Balassa: A magyar nyelv. 2. kiad. 78. l.).

elől, mint pl.: S merre zúgnak habjai | *Tiszának*, Dunának, Árpád hős magzatjai | *Felvirágozának* (Kölcsey Hymnusában, e h.: a *Tiszának*), stb.

A felsorolt eseteken végigtekintve és a költői nyelvnek most érintett kivételességét nem számítva is, megállapíthatjuk, hogy a névelő nélkül használt országrészek, tartományok és nagyobb földrajzi területek neveinek száma — minthogy a vármegyék nevei is közéjük tartoznak — elég tetemes, és még a magyar ilyen területekre nézve sem érthetünk egyet a Nyelvőrnek ezzel a kikövetkeztetésével: „Ezek után kimondhatjuk, mégpedig teljes határozottsággal, hogy a magyar országrészek, jobban mondva földrajzi tájak nevei nemhogy idegenkednének a névelőtől, de egyenesen megkövetelik.“

A kérdésnek — amint láthattuk — valóban sok ága-boga van, és ha rövid és egységes szabályt nem állíthatunk föl, ennek oka emberi természetünkben rejlik, amely teljes következetességet a nyelvszokásban sem érhet el, és ezért mindig igaz marad a hagyományos mondás: nincs szabály kivétel nélkül.

HÁNY SZÓ VAN A MAGYARBAN?

Írta: Bence István.

Ezt a kérdést gyakran felvetik a művelt nagyközönség köréből. A nyelvtudományt kevésbé érdekli a szavak számának a titka, — majd kiderül, hogy miért, — éppúgy nem foglalkozik vele, mint teszem a nyelv eredetének a kérdésével. Hasonlítanak ezek a kérdések a *perpetuum mobile* vagy a kör négyszögesítése problémáihoz: a tudomány meglehetősen meddő dolognak tartja a rajtuk való tételődést.

Mégis felvetjük a kérdést, csupán azért, hogy világosságot derítsünk rá, s hogy rámutassunk a pontos válaszadás nehézségeire. Nem fér hozzá kétség: érdekes dolog lenne megtudni, mennyi a magyar nyelv szavainak pontos száma. De az is bizonyos, hogy számos, szinte leküzdhetetlen akadállyal találjuk magunkat szemben, ha komolyan akarunk válaszolni a kérdésre.

Akik eddig foglalkoztak a kérdéssel, legtöbbször belekeverték az egyén szókészletének vizsgálatát. Azt kutatták, hogy mennyi szót ismerünk és mennyit használunk beszéd közben. Ebből természetesen semmiféle következtetést nem lehet levonni a nyelv szavainak számára vonatkozóan. A nyelv a nyelvet beszélők fölött álló és tőlük független valami, teljes egészében egyikünk sem tartja birtokában. A magyar nyelv szavai közül csak azokat ismerjük, amelyekkel eddig dolgunk volt, és csak azokat használjuk, amelyekre beszéd közben szükségünk van.

Hogy mennyit ismerünk a nyelv szavai közül, az elsősorban

műveltségunktől, olvasottságunktól, érdeklődésünk köreitől függ. Aki sokat és sokfélét olvas, bizonyára több szót fog ismerni, mint aki évszámra nem vesz kezébe könyvet. Szókészletünk terjedelmét azonban igen nehéz lenne megállapítani: nincs rá semmiféle megbízható eljárás. Azt olvasom egy helyütt, hogy az átlagos műveltségű ember körülbelül 30 ezer szót ismer. Lehetséges, hogy igaz, de mindez, ismétlem, nem visz közelebb bennünket kérdésünk megoldásához.

Hogy mennyit használunk a nyelv szavai közül, az rendkívül viszonylagos. Bátran el lehet fogadni azt az állítást, hogy egy parasztember 300—500 szóval beéri. A művelt embernek 3—4 ezer szót engedélyeznek. Persze mindez szalmacséplés, mert a használt szavak száma mindig a beszéd tárgyától s egyéb külső körülményektől függ. Bizonyos, hogy sok-sok ezer szót ismerünk, s ezek közül bármelyiket bármikor használhatjuk, ha éppen szükségünk van rá. A beszédben „használt“ szavak számát még tréfából sem lehet meghatározni. Ennek a módszerét még nem találták fel, de nem is találják fel soha.

Eppoly keveset érnek a mi szempontunktól az egyes írók szókészletéről szóló adatok. Az írók szókészletének terjedelmét már meg tudjuk határozni, bár elég fárasztó eljárással: minden szót külön cédulára kell kiírnunk, s a végén rendberakva megszámláljuk a szavakat (egy-egy szavak persze igen sokszor ismétlődnek, de minden szót csak egyszer vesszünk számba). Ezt a munkát Arany kisebb költeményeire vonatkozóan elvégezte Tolnai Vilmos: 10 ezer külön szót talált bennük. Türelmes emberek más műveket is feldolgoztak hasonló módon, íme néhány eredmény: a homéroszi költeményekben 9 ezer szó, az Ószövétségben 5642 szó, az Újszövétségben 4800 szó találtatott. Emlegetik, hogy Shakespeare műveiben 15—24 ezer szó fordul elő, Miltonban 7—8 ezer, stb.

Ezek az adatok bizonyos szempontból érdekesek lehetnek, de valamely nyelv szavainak számáról természetesen semmiféle felvilágosítással nem szolgálnak. Aztán az írók egyéni ízlésük szerint bánnak a nyelv szókészletével: egyesek igen megválogatják a szavakat, mások válogatás nélkül öntik műveikbe. Valaki azt állította, hogy a francia klasszicizmus nagy drámaírójának, Racine-nak egy-egy darabjában alig kétezer szó található, s ez könnyen elhihető, mert a klasszikus nyelv nem a szavak tömegével akar hatni, hanem a gondolat kifejezés tökéletes tisztaságával és világosságával. Viszont Hugo Victor műveiben csak úgy hemzsegek a szavak, ez a romantikus költő rajong a színes és kifejező erejű szavakért. Az írók szókészletének terjedelme logfeljebb rájuk jellemző, de nem a nyelvre, amelyen írnak.

Mindezek után másfelé kell keresnünk a megoldást. Mi most a nyelv — jelen esetben a magyar nyelv — szavainak számát szeretnénk meghatározni. Legelőbb azonban el kell döntenünk, mi tartozik bele a nyelv szókészletébe.

Vajjon a régi nyelv minden szava is beletartozik a Halotti Beszéd *isa* szavától vagy még előbbről kezdve? Ha igen, akkor újabb probléma elé kerülünk. A régi nyelvet ugyanis csak írott művek őrizték meg számunkra, már pedig éppen az imént állapítottuk meg, hogy az írott munkák szókészlete nem azonosítható a nyelv szókészletével, hiszen ennek szükségképpen csupán töredékeit jelenti. Vagy a régi nyelvből elég lesz ez a töredékes anyag is?

Bizony, a régi nyelv szavainak számát ma már nincs módunkban megállapítani. Igen sok olyan szó megvolt a magyarban, melyet nem jegyeztek fel soha, mert vagy nem volt rá alkalom, vagy a szó nem látszott méltónak a feljegyzésre. A multból csak az írott nyelv maradt ránk, a beszélt, nyelv örökre elveszett.

Meg aztán az is bizonyos, hogy a régi nyelv minden szavát egy kalap alá nem foghatjuk, hiszen ezek a szavak nem voltak meg egy időben a nyelvben: egyesek kivesztek, mások később megszülettek, sőt voltak egyes korszakokban kérészéletű szavak is. A nyelvújítás *lengenye* szava (jelentése: gyöngyvirág) igen rövidéletű volt, megszületése után hamarosan feledésbe merült, éppúgy mint ezek: *alagya* elégia, *forda tropus* a stilisztikában, *szivornya* (bor)lopó, *várna* kaszt (zárt osztály), *vezény* vezénylet, parancsnokság, stb.

A nyelv szavainak megszámlálása nem is fog addig sikerülni, amíg a nyelvet hosszmetzetben szemléljük. Bizonyos időpontban vett keresztmetzetét kell megvizsgálunk, hogy komolyabb módon adhassunk számot a benne meglévő szavak mennyiségéről. Ez az időpont nem eshetik a multba, mert amint láttuk, a régebbi korok nyelvének vizsgálatához a teljes anyag már nem áll rendelkezésünkre. A jelen nyelvéhez kell tehát fordulunk: itt a vizsgálat több sikerrel kecsegtet.

A nyelv: jelrendszer, s rendszert csak egyidőben meglévő jelek alkothatnak. Ennek felismerése is arra késztet bennünket, hogy a jelen nyelvállapot tanulmányozásával fogjunk feladatunk megoldásához. Törekvésünk az lesz, hogy a mai nyelvnek lehetőleg minden szavát megolvassuk. Felvetődik azonban megint a kérdés: mi tartozik bele a mai nyelv szókészletébe?

Itt bizonyos határokat kellene megvonnunk, de alig látunk hozzá, azonnal tisztába jövünk ennek a feladatnak a nehézségeivel. Elsősorban arról kell döntenünk, mi legyen a nyelvjárások szavaival. Ezek vajjon beletartoznak-e a mai magyar nyelvbe, vagy ki kell őket zárunk? Ezt a kérdést nem olyan könnyű eldönteni, mint sokan hinni fogják. A székely *abafindl* elver, *ahajt* azonnal, *ajong* szégyell, stb. szavak beleszámítanak-e a magyar szavak számába, mikor Erdély határain túl senki sem érti a jelentésüket? Ha úgy döntünk, hogy nem számítanak bele, akkor boldogan fellelekezhetünk, mert szörnyű gondtól szabadultunk meg. Ellenkező esetben ugyanis az a feladat hárul ránk, hogy összegyűjtsük nyelvünk

minden, ma is élő nyelvjárási szavát. Nyelvjárási gyűjtéseink, szótáraink ennek az anyagnak csupán töredékeit tartalmazzák. Nálunk még nem indult meg a népnyelvnek oly nagyirányú tanulmányozása, mint például Finnországban. Ez az első nehézség arra az elhatározásra indíthat bennünket, hogy lemondjunk a nyelvjárássok szavairól, s tartsuk magunkat a mai magyar „köznyelv”-hez.

Köznyelvnek itt azt neveztük el, ami kívül esik a nyelvjárássok körén. Ha gondosan megvizsgáljuk ezt az anyagot, rögtön bizonyos rétegeződést fogunk benne észrevenni. Három nagy réteget különböztethetjük meg első pillantásra:

1. *Az írott nyelv.* Ez is tovább rétegeződik: legfelső rétege a költői nyelv, aztán következnek az irodalmi nyelvnek a beszélt nyelvhez többé-kevésbé közeleső rétegei.

Az írott nyelvet elsősorban az jellemzi, hogy az író egyéni szeszélye és ízlése szerint keverednek benne új, sohasem hallott (képzett vagy összetett) szavak régi, ma már elavultnak tekinthető szavakkal. Sőt egyes írók bőven merítenek a nyelvjárássok szókészletéből is, hogy nyelvüket minél színesebbé s kifejezőbbé tegyék. Az alkotó művész bizonyos szabadsággal alakítja a nyelvet: az író szókészlete (főleg a költőé) meglehetősen tarka. Egyéni szavak: *örökfriss kedvesem, vérrelöntött felhő* (Babits). Tájszavak: *fejével gyökintve, gugás nyak* (Kosztolányi). Ami a régi szavakat illeti, Kosztolányi például megkísérelte életre kelteni a Fazekas Ludas Matyijából ismert *dalmahodik* igét: *nyugat felé dalmahodik, tintafekete felhők borították az eget* (Pacsirta). Hasonló példákat százával idézhetnénk.

Kérdés most már, hogy az író használta egyéni, nyelvjárási és régi szavak beletartoznak-e a mai magyar nyelv szókészletébe? Babits *örökfriss* szava vagy az Adyban többször előforduló *dancs* szó éppoly joggal szerepelhet mai nyelvünk szavai között, mint ezek: *apa, anya, gyermek?* Határozott választ igen nehéz adni erre a kellemetlen kérdésre. De valamennyien érezzük, hogy ezek a szavak az író saját, egyéni nyelvének szókészletéhez tartoznak, s ez az egyéni szókészlet valahogy kívül esik a nyelv szókészletének a körén.

Mert a szoros értelemben vett nyelvet nem egyének teremtik és alakítják; a nyelv az egyénektől független tulajdona a közösségnek. Amíg egy-egy szót a közösség el nem fogadott, addig nem tekinthető a nyelv szerves, eleven részének. Hiába élesztette fel Arany János az *imette* szót (jelentése: ébren), a közösség nem fogadta el, ma is olyan régi elavult szó, mint azelőtt volt. Viszont a nyelvújítás kezdetben kikacagott és kigúnýolt *zongora* szava nyelvünk élő részévé vált, ma egyik legszebb, lehangulatósabb szavunk.

Az írott nyelvvel szemben tehát igen tartózkodóan fogunk viselkedni, annál is inkább, mert máskülönbén szinte megoldhatat-

lanul nehéz gyűjtési feladat elé kerülünk, akárcsak a nyelvjárások esetében.

2. *A beszélt nyelv.* Ezt a nyelvréteget az jellemzi, hogy nincs írásban megrögzítve, vagy legalább is nagyon töredékesen. Tanulmányozásának, szavai számbavételének persze ez elég nagy akadálya.

A beszélt nyelvnek is több rétege van: a művelt társalgás nyelve és a műveletlen, iskolázatlan emberek nyelve között sok változat lehetséges. Mindenesetre ez a nyelvréteg a legérdekesebb a mi szempontunkból, mert a mai magyar köznyelv elsősorban ezzel a réteggel azonosítható. De ha szavait meg akarjuk számolni, nem egy elvi nehézségre bukkanunk. Helyezkedjünk-e a tudomány tárgyilagossági álláspontjára, és fogadjunk-e el mindent, ami „nyelvtény”, azaz a közösségtől elfogadott és mindenki előtt ismert? Itt főleg az idegen szavak és a magyartalanságok kérdését vetjük fel.

Jövevényszavaink egy része meghonosodott szó (*asztal, templom, istráng*, stb.), másokat azonban nem érzünk magyar szavaknak: ezek az idegen szavak (*frázis, konzervatív, praxis*, stb.). A meghonosodott szavakat, bár idegen eredetűek, eszünk ágában sincs kizárni a magyar nyelv szavai közül, az idegen szavakat azonban már nincs kedvünk — és talán jogunk se — egy kalap alá venni a többi szóval. Pedig ha elterjedésüket tekintjük, akkor szomorúan kell sok esetben megállapítanunk, hogy éppoly használatosak, mint a legmagyarabb szavak. Hányszor panaszkodunk, hogy az idegen szó bitorolja a meglévő jó magyar szónak a helyét (például *pardon* e helyett: *bocsánat*), sőt a nyelv történetében arra is volt példa, hogy az idegen szó megölte a magyart (a *sógor* a régi magyar *rér* szavunk helyét foglalta el véglegesen).

Az tehát a kérdés, mely szavakat tekintünk idegeneknek. A kérdés megoldása nem könnyű feladat: sokszor igen nehéz, sőt valószínűleg lehetetlen megvonni a határvonalat a meghonosodott jövevényszavak és az idegen szavak között. A *sparherd* és *spájk* szavakat üldözzük, *drága* és *vitéz* szavaink ellen nincs a legcsekélyebb kifogásunk sem, pedig valamennyi idegen eredetű és egyformán közhasználatú. Nincs megbízható módszerünk az idegen szavak elkülönítésére: sem a magyar kiejtéshez való igazodás, sem a használat általánossága, sem a nyelvhelyesség szempontjai nem nyújtanak eléggé megnyugtató alapot ennek a kényes munkának az elvégzésére.

Pedig ha e kérdést nem sikerül megoldanunk, máris le kell mondanunk arról, hogy komolyan válaszoljunk a felvetett kérdésre: hány szó van a magyarban?

Természetesen van sok más akadálya is a beszélt nyelv szavai számbavételének, de ezekre nincs terünk kitérni.

3. *A szaknyelv.* Ide tartoznak a hivatalos nyelv különféle ágai, a mesterségek nyelve, a csoportnyelvek (kaszárnyák, nevelőinté-

zetek, egyes családok nyelve, stb.), a titkosnyelvek (amilyen például a tolvajnyelv).

Ebben a nyelvrétegben az egyéni szóalkotás meglehetősen nagy szerepet játszik. Jellemző még a szaknyelvekre, hogy szavaik — érthető okokból — eléggé gyorsan változnak. Különösen a titkosnyelvekben avul el gyorsan a szó, mert hiszen ha nagyobb körben válik ismertté, elveszti titkos jellegét, s pótlásáról kell gondoskodni.

A szaknyelvek egyes rétegeiben, főleg a mesterségek nyelvében, még ma is rengeteg az idegen szó, a magyarosítás eredményeit csak bizonyos idő elteltével fogjuk majd észlelni. Itt is élénk mered az idegen szavak kérdése: a magyar nyelv szavainak tekintésünk minden szélében-hosszában elterjedt mesterségbeli idegen szót, vagy nem?

De mielőtt még idáig érnének, azt is kérdezhetjük: vajjon a szaknyelv minden, sokszor egyéni és elszigetelt szava is beletartozik a nyelv szókészletébe? Az elemisták *tancsinak* mondják a tanítót, a gimnázisták *tánernek* a tanárt: kimondhatjuk-e nyugodtan, hogy íme két szóval több van a magyarban? És ha úgy döntünk, hogy ezeket a szavakat is elfogadjuk a magyar nyelv szavainak, akkor aztán válogatás nélkül mindent bevehetünk, például ezeket is: *ajser, haver, mázli*?

Nehéz határozott választ adni ezekre a kérdésekre. De tegyük fel, hogy mindezeket a nehézségeket megoldottuk, s bizonyos elvek alapján megjelöltük a nyelv szókészletének ködbe vesző határait. Most már csak a szavak összegyűjtésének és megszámlálásának munkája volna hátra. E munka elvégzése közben is találkozunk meglehetősen nyugtalanító kérdésekkel. Ízelítőül csak egy-kettőt mutatok be közülük.

Szótáraink ismernek úgynevezett egyalakú szavakat (hibásan rokonalakúnak is mondják őket), ilyen például az *ár* szó: ebből három is van. A cipész árja, a víz árja és a hús ára: három külön szóval van itt dolgunk, ezek a véletlen folytán ma teljesen egyformák, eredetük és értelmük különböző. Vizsgáljuk meg most a *levél* szót: ennek is van két egymástól különböző értelme: a fa levele és a postán küldött levél. Ezt a szót mégis egynek számítják szótáraink, mert arra hivatkoznak, hogy a *levél* szó második értelme az első értelemről fejlődött, tehát csak egy szó van, két értelemmel.

Mi azonban úgy érezzük, hogy a „falevél“ és a „pénzeslevél“ éppúgy eltérnek egymástól értelem dolgában, mint a „vízár“ és a „cipészár“; puszta véletlennek vehetjük, hogy ma a magyarban a fán is, a postán is *levelek* vannak. Más nyelvben két külön szót találunk, a németben *Blatt* és *Brief*, a franciában *feuille* és *lettre*, a finnben *lehti* és *kirje*, stb. Most már vagy az értelemre való tekintet nélkül számolom meg a szavakat: ekkor csak egy *ár* szó lesz a magyarban, vagy pedig tekintetbe veszem eltérő értelmei-

ket: ebben az esetben a *levél* szó kétszer fog szerepelni, ha ugyan nem háromszor. Mert itt szinte megoldhatatlan újabb nehézség jelentkezik: a szavak egyes eltérő értelmeinek elkülönítése. Az *ág* szónak például a következő értelmeit lehetne felvenni: 1. a fa ága (Ast, Zweig), 2. a villa ága (Zinke, Zacke), 3. a folyó ága (Arm des Flusses), 4. a családfa ága (Linie), 5. a tudomány ága (Fach, Abteilung). De akad valaki, aki ezt soknak tartja, és egyet-kettőt összevon, viszont mások még hazzátesznek egy-két újabb értelmet. Ezt a felfogást már csak azért nem tanácsos elfogadni, mert boszorkányos tömkelegbe vezet bennünket.

Aztán meg itt van a szóképzés és a szóösszetétel dolga! Ismeretes dolog, hogy a magyarban az *-ás*, *-és* képzővel minden igéből lehet főnevet képezni. Ha tehát megszámláltam a magyar nyelv igéit, akkor akár rögtön megszőrozhatom a számukat kettővel, hiszen ugyanannyi *-ás*, *-és* képzős főnevünk is van. Vagy ezeket zárjuk ki a magyar szavak számából? Éppúgy ne vegyük számba, mint az igeragozás egyes alakjait, teszem: a főnévi igenevet? Ezt se nagyon tehetjük meg, mert az *-ás*, *-és* képzős szavak között sok olyan található, amelynek egyéb értelmei fejlődtek: a *járás* nemcsak a lábon járást jelenti, hanem a megye járását is.

A magyarban két szót nagyon könnyen össze lehet tenni, (ami nem minden nyelvben lehetséges), itt tehát a szóösszetételnek igen nagy lehetőségei vannak. Egyik legnagyobb szótárunkban a *tej* szó 58 szóban szerepel, mint az összetétel első tagja. Ki hiszi el, hogy csak ennyi *'tej'* szóval kezdődő összetételünk van vagy lehet? Talán a jelen pillanatban valóban csak ennyi van, de néhány perc múlva meg fog születni valakinek az ajkán vagy tolla alatt egy újabb ilyen összetétel. Nemrég egyik napilapunkban a következő címet olvastam: „Sötét, esős május éjtszaka a csölakók, a padonalvók és a bokorbúvárok között“. Amint látjuk, nyelvünkben úgy terem az összetétel, mint eső után a gomba. A szótáríró válogathat is bennük kedvére, akár a tót a vadkörteben.

Mindezek után a nem szakemberek is világosan látják, hogy a nyelv szavainak megszámlálása nem tartozik a legkönnyebb feladatok közé. Felvetve a kérdést: hány szó van a magyar nyelvben, előbb ezekre a kérdésekre kellene válaszolni: Mit is nevezünk voltaképpen nyelvnek? Mi tartozik bele a magyar nyelvbe, s mi már idegen? Mi is tulajdonképpen a szó, s mit tegyünk a többértelmű szavakkal? Mindmegannyi súlyos, kellemetlen kérdés.

Az elmondottakból kitűnt, hogy rendkívül nehéz a nyelv határait megvonni, időben a régi nyelv felé, térben a nyelvjárások és az idegen nyelvek felé, rétegekben az irodalmi nyelv és a szaknyelv felé. Nem is igen remélhetjük, hogy ez valaha is sikerülni fog. Ugyhogy végeredményképpen ki kell mondanunk: a nyelv szavainak számát a sok elvi nehézség miatt pontosan nem tudjuk megmondani, de talán még megközelítően sem.

Az Akadémia 1899-ben kiadott Címşzójegyzéke 122 ezer szót

tartalmaz. De a régi szavak és a tájszavak is benne vannak, tartalmát tehát igen nagy tarkaság jellemzi. Nézzük csak egy részletét a 61. lapról: *drancir, drangál, dránica, dratva, dratvál, drémál, drengyó, drengyok, dreptál, drifinyál, drimba, drinc, drincs, drincsel, dringál, drombé, drombész, drombuja, dromedár, drót*... Ezek így következnek egymás után, s ha az utolsó két szó nem figyelemzetne rá, akkor el sem hinnénk, hogy magyar szótárral van dolgunk. Látnivaló, hogy ilyen körülmények között a benne szereplő szavak száma nem igen ad útbaigazítást a magyar nyelv szavainak mennyiségére nézve. Egyik, 1937-ben megjelent modern nyelvi szótárunk csaknem 100 ezer címszót tartalmaz, de ezrével szerepelnek benne ilyen idegen szavak: *proskribálás, proskripció, proszcénium, proszata, protein, protézis, protokollum, protoplazma, protozóa, proviant, providenciális*, stb. Ezeket végre is nem vehetjük magyar szavaknak. A szótárainkban szereplő szavaknak a száma tehát nem sok felvilágosítással szolgál, mert bennük a szavak nincsenek elvszerűen kiválogatva, régi és új, nyelvjárási és köznyelvi, egyéni és elfogadott, meghonosodott és idegen egy gyékényen árul hasábjaikon.

Ha egyszer valaki komolyan meg akarná számolni a magyar nyelv szavait, legfeljebb talán a tőszavakat számlálhatná össze. Az összetételek és képzések nehézségét így kikerülné, s ügyelve arra, hogy a tőszavak közül is csak azt vegye, ami a köznyelvben ma is élő és magyarnak mondható, bizonyára elfogadható munkát végezne. Igaz, hogy nem tudom, mire tudnánk felhasználni munkája eredményét. Talán a kíváncsiak megnyugtatóására.

Befejezésül felvetem még ezt a kérdést: függ-e a nyelvek értéke, színvonala a szavak számától? Azt olvasom valahol, hogy minél gazdagabb valamely nyelv szavakban, annál tökéletesebb eszköze a gondolat kifejezésnek. Ez igaz is, nem is. Kétségkívül igen kívánatos, hogy a nyelvben minden fontos fogalomra legyen megfelelő szó, különben fárasztó és félreérthető körülírásokhoz kell folyamodni. De valamely nyelv csodálatosan tökéletes eszköze lehet a gondolat kifejezésnek, jóllehet bizonyos területeken ezrével hiányoznak a megfelelő szavai. Berzsenyinek *A magyarokhoz* c. ódájában a magyar nyelv a gondolat kifejezés felülmúlhatatlan erejével nyűgöz le bennünket, pedig ebben a korban egyes tárgyakról igen nehéz volt még magyarul értekezni — megfelelő szavak híján. A szavak nem egyértékűek a gondolat kifejezés szempontjából: mennyiségük, számuk a nyelvre nem túlságosan jellemző adat.

Ez szolgáljon vigasztalásul azoknak, akiket ennek a kis értekezésnek az eredményei nem elégitettek ki teljes mértékben.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Az idegen szókról.

Az idegen szók elterjesztésének feltétele bizonyosfokú két-nyelvűség: aki idegen szót használ anyanyelvében, annak értenie kell az idegen nyelv szavát. Téves azonban az a felfogás, hogy aki például német szót használ a magyar nyelvben s azt terjeszti, annak tökéletesen kell tudnia németül, sőt esetleg jobban kell tudnia németül, mint magyarul.

Annak idején Oroszországban élt hadifogoly magyarjaink tanúim lehetnek arra, hogy a fogságbajutáskor egy-két ritka embert kivéve egy magyar sem tudott oroszul, mégis hamarosan mindenki megtanulta, mi az a *kopéka* (a legkisebb pénzegység), mi az a *nyilzá* (nem lehet), *harasó* (jó), *csája* (tea), *bulka* (fehér cipő), *papiroszi* (cigaretta) stb. Arra sem gondolhatunk, hogy talán szláv nemzetiségű foglyaink voltak az első elterjesztői ezeknek a muszka szavaknak, mert azok tudtak ugyan tótul, ruténul, horvátul, szerbül, de oroszul egy-kettő kivételével nem tudtak. Elegendő volt a magyar foglyoknak megállapítaniok, hogy az oroszok így meg így nevezik azokat a fogalmakat, az elnevezések mihamar elterjedtek, bár egyébként nem értették foglyulejtőik beszédét. Persze az ilyen szók között olyanok is akadtak, melyek csak a foglyok tréfálkozó, gúnyolódó kedvének köszönhették elterjedésüket (például *nyilzá*, *harasó*, *papiroszi*), mert ezekre már voltak magyar szavaink. De például a *kopéka* azért szorította ki a mi *krajcár* szavunkat, mert annak a pénznek nagyobb volt az értéke, mint a mi *krajcárunk*-nak, a *csája*, mert az oroszok cukor és rum meg citrom nélkül itták és adták nekik is a teát, a *bulka*, mert olyan alakú fehér kenyeret itthon nem árusítottak. Azok a magyarok, akik Olasz-, Franciaországban vagy Szerbiában voltak hadifoglyok, minden bizonynyal szintén azt tanúsíthatják, hogy az ő nyelvükbe is hamar befészkeltek magukat azoknak az idegen nyelveknek szavai, mielőtt azokat a nyelveket idejük lett volna megtanulni.

Az sem állja meg a helyét (legalább is legnagyobbbrészt nem), hogy az idegen szókat egy ember terjeszti el: a régebbi hadifoglyok tudták már az orosz, olasz stb. szókat, s az újabb foglyok is megismerkedtek az új, idegen elnevezésekkel, mielőtt régebbi idő óta sínylődő bajtársaikkal találkozhattak volna. Erdélynek oláh megszállása idejében a *sziguranca* elnevezés szinte napok alatt kiszorította *rendőrség* szavunkat (nem azért, mintha magyarjaink „udvarolni“ akartak volna az új „urak“-nak, hanem a fentebbiekre hivatkozva azért, mert az oláh intézménynek hatáskörét más törvények, intézkedések szabályozták, mint a magyar rendőrségét). Az pedig elképzelhetetlen, hogy ezt az oláh szót rövid idő alatt egy ember terjesztette volna el.

Vagy emlékezzünk vissza a régi katonavilágra: egy ember terjesztette-e el ezeket a kifejezéseket: *haptákba vágja magát, rekszum, linkszum, mars, abtréten* stb.? S tökéletesen tudtak-e németül, akik ezeket a kifejezéseket használták? Tót honvédeink beszéltek annak idején a *ketősrendek*-ről, a *takpr*-ről (tagpár) a tót közös katonák meg a *kapral*-ról (Korporal), a *felébr*-ről (Feldwebel), a *lajdinand*-ről, *obrlajdinand*-ről (Leutnant, Oberleutnant) stb. S ezek az elferdített szavak kiáltó bizonyítékai annak, hogy tótjaink nem tudtak se magyarul, se németül. Újabbkeletű jövevényszavainkról szólva, például a *rádió, sí, dúcse, Führer* szókat sem egy ember terjesztette el, hanem ez az újság is írt róla, az is, ettől a magyartól is hallottuk, attól is; az pedig hihetetlen, hogy a sok újság meg a sok magyar egyetlen magyar elterjesztő révén ismerkedett volna meg velük.

A most elmondottakból világos, hogy ugyanígy, egyszerre több ember ajkáról terjedtek el régi jövevényszavaink is: *templom, pap, mise, püspök, király, nádor, búza, árpa, csizma* stb., a nélkül, hogy magyarjaink a latin, német, szláv, török nyelveken tökéletesen tudtak volna.

Több bizonyítékot is tudnék még felsorolni, de a most elmondottak is kétségtelenül igazolják, hogy az idegen szók elterjedése tömeg-átvételek eredménye (csak elvéve lehet egyetlenegy ember műve), s elterjesztésükhöz semmi esetre sem szükséges az idegen nyelvek tökéletes tudása.

Mindnyájan tanultuk az iskolában, hogy az idegen szók két-félék: szükségesegek és szükségtelenek. Melyek a szükségesegek? Erre a kérdésre első feleletünk: azok, amelyek helyett magyar szavunk nincs vagy a régi nyelvben nem volt), például *óra, lámpa, stílus, politika, ária* és még száz meg száz egyéb, mint akármelyik más nyelvben. Második feleletünk: azok is szükséges idegen szók, melyek létüket más törvényeknek, szabályzatoknak, szokásoknak köszönhették, mint amiket eddig ismertünk. A fentebb felsoroltakból válogatva ki néhányat, például a *templom* szó azért szorította ki a magyar eredetű *egyház* = szent ház elnevezést, mert a templom a keresztény hit emelte épület volt, az *egyház* pedig lehetett pogány istentiszteletek helye is; a *király* hatalma más volt mint az addigi fejedelmeké; a *nádor* is más volt, mint a „gyula“ vagy a „horka“; a *csizma* nem volt azonos a saruval; a vigyázz-féle állás valamikor szétvetett lábakkal történt, a *hapták*-nál össze kellett ütni a bokát; a *mars* az egyszerre kilépés és menetelés vezényszava volt; a *rekszum, linkszum* nem jelölt új fogalmat, s ezért, mint az említettem orosz szók is, tréfás alkalmazást kapott: *rekszumot csinált, linkszumot csinált*: eltűnt, elmenekült. Már említettem, hogy miért váltak szükséges idegen szókká például az oláh *ziguranca*, az orosz *kopéka, csája, bulka*. Az olaszok nagy államférfiát *dúcse*-nek, a németekét *Führer*-nek nevezzük. Mindkét szónak ez a magyar jelentése: vezér. Nemcsak azért nem mondjuk őket *vezér*-nek,

mert egyiket sem tartjuk a magunk nemzeti vezérének, hanem azért, mert a *dúcse* dúcse, a *Führer* pedig Führer: a dúcse hatalmát más törvények szabják meg, mint a Führer-ét, s egyik sem képviseli azt a hatalmat, amelyet mi a magunk felfogása szerint vezéri hatalomnak neveznénk. Az oroszok uralkodóját nem *császár*-nak, hanem *cár*-nak neveztük, mert a *cár* hatalma más volt, mint például az egykori német vagy osztrák császáré. S érdekes példa a szükségesből szükségtelenné vált idegen szóra: a bolgár uralkodót *cár*-nak kellene neveznünk, s mi mégis *király*-nak mondjuk, mert hatalma azonos a többi alkotmányos királyéval.

Vannak azonban szükségtelen idegen szavaink is, melyeket sokan csak nyelvünk elhanyagolásából, vagy legtöbbször csupán idegennyelvi tudásuk fitogtatásából használnak: *abnormis*, *akcentus*, *ándung*, *atelié* stb. Ezek a szükségtelen idegen szók és szükségtelen használóiuk megérdemlik, hogy legmérgesebb fulánkjainkkal kiüldözzük őket a világból.

A szükséges és szükségtelen idegen szók között nem lehet pontos határvonalat jelölnünk. Vannak olyan idegen szavaink, melyek csak kisebb-nagyobb mértékben tartoznak az egyik csoportba s átnyúlnak a másik csoport felé. Találomra kinyitva a Magyar Nyelvvédő Könyv-et, például a *jampec* szó helyett ezeket a magyar kifejezéseket olvasom: *ficsúr*, *himpellér*. Két magyar szavunk is van tehát a *jampec* helyettesítésére (bár voltaképpen sem a *ficsúr*, sem a *himpellér* nem magyar eredetű, de régiebb, mint a *jampec*). Mindnyájan érezzük, hogy a *jampec* szó hangulata sokkal nyersebb mint akár a *ficsúr*-é, akár a *himpellér*-é, s így a fogalom jelölésére, hogy benne legyen megvetésünk is az ilyenfajta emberek iránt, mégis megfelelőbb a *jampec* szó. Vagy például a *cinikus* helyett: *elfásult*, *gúnyoros*, *kaján*, *rosszmájú*, *sivárlelkű*. Egyik sem olyan, hogy tükröztethetné a görög-latin szónak közismert értelmét. Igen sokan haragszunk a *muszáj* szóra, de már nyelvtudósoktól is hallottam (igaz, hogy nem írták meg), hogy „*muszáj*” túrnunk ennek a *muszáj* szónak a használatát, mert olyan magyar kifejezésünk, mely a *muszáj*-nak megfelelően többet mondana, mint a *kell*, *szükséges*, *kénytelen vagyok vele*, *kötelességem*, nincsen.

Mit tegyünk ezekkel a szükségesbe átnyúló szükségtelen idegen szókkal? Irsuk őket irgalmatlanul, mert megmaradásukra nincs új törvények-, szabályzatok-, szokások-adta joguk, s mert vannak helyettük magyar szavaink. Egyet se bánkódjunk azon, hogy a magyar kifejezések nem fejezik ki pontosan azt, amit az idegen szók: egyik kifejezésünk erősebb, másik meg gyengébb, mint az idegen. Vajjon nem azzal dicsekszünk-e idegeneknek is, önmagunknak is, hogy a mi magyar természetünk, életünk, hagyományunk s minden megnyilvánulásunk önálló, sajátosan magyar? S csak legmagyarabb megnyilvánulásunkban, a nyelvünkben váljunk nemzetközivé, magyartalanná, mert nem tudunk pontosan úgy beszélni, mint az idegenek?

Juhász Jenő.

Espresso.

Szemlélődve jártuk a tavaszra készülődő fővárosunk utcáit. Sok újat meglepődve láttunk. Azt is, mennyire elszaporodtak az *espresso*-kávéházak. Alig két esztendeje annak, hogy az első *espresso* megjelent Budapesten. Olaszországból jött. Ámde nem kínáltuk meg mindjárt magyar szóval a jövevényt, ezért megtartotta idegenből hozott nevét.

Kár. Mert úgy látszik, az újfajta kávéház nem röpke divat szülötte, hanem — akár tetszik, akár nem — a nagyvárosi életnek immár nálunk is állandósult eleme. Elterjedésére vall az is, hogy egyik írónk az *Espresso* nevet adta vígjátékának. Az *Espresso* tetszetős, közönséget vonzó mű lehet. Ezt mutatja az újságoknak az a híre, hogy német színházak is megszerezték a vígjáték előadásának jogát, csakhogy a címet nálunk hagyták. Német színpadon ugyanis német címmel jelenik meg a magyar írónak olasz nevű színjátéka. Apró mozzanat ez, de megnyilvánul benne a német nyelvi öntudat.

De térjünk vissza hazai *espresso*-nkhoz. Vajjon nem késünk-e el a megelőző magyarítással? A kérdés fölvetése nem megokolatlan, hiszen két esztendőt elvesztettünk. Bíránk majd az idő lesz. Ám legalább most kísérreljük meg, hogy az *espresso* magyar nevet kapjon. Hamarjában a *gyorskávé*-t meg a *gyorskávézó*-t ajánlanám. De reméljük, akadnak majd találóbb szóajánlások is. Örömmel várjuk őket.

*

Jóllehet a nyelvédelem ügyének legkisebb kérdése sincs jelentőség híján, mégsem az *espresso* okozta nyelvrontás aggaszt akkor, amikor evvel a szóval foglalkozom. Aggaszt az a tünet, amelyet ez az idegen szó mutat, mert megnehezült helyzetben újból fölveti a régi kérdést: Nem követünk-e el pótolhatatlan mulasztást az idegen szók elleni küzdelemben, ha továbbra is késlekedünk a megelőzés módszerére való áttéréssel?

Az idegen szók beözönlésének kérdésével egyik előbbi cikkemben foglalkoztam (Msn. IX, 8). Rámutattam arra, mennyire megnövelte az idegen elemek nyelvünkbe tódulását az utolsó negyedszázad életének megváltozott, meggyorsult üteme. Tapasztalataink vallomástétele azt jelenti, hogy a meggyökeresedett idegen szóknak csak kis részét — ezt is minő nehéz munka árán! — sikerül kiirtanunk. Mivel tehát a tisztogatás módszerének eredménye a sok lelkes munka ellenére sem lehet kielégítő, azt ajánlottam, kövessük a korszerű orvosi tudomány példáját, s a fertőzéssel szemben ne gyógyító kísérletekkel, hanem megelőzéssel védekezzünk.

A cikk a múlt év nyarán íródott. A háború még erősebb, még hevesebb iramot parancsol életünknek. S mert a nyelv az élet tükre, a változások nyelvünkben is megnyilvánulnak. A nyelv-

védelem fordulót kell, hogy lásson a mostani időkben, még pedig — természetesen az idegen szók nézőpontjából vizsgálva — veszélyt hozó fordulót. Az új meg a fölújított fogalmaknak nagyra dagadt tömege ostromolja nyelvünket az idegen szó vértében, magával hozva a fordított — hibásan fordított! — jövevényszók tekintélyes csoportját is. Csak néhány példát említek: *convoy*, *agresszió*, *klipper*, *flakágyú*, *landolás*, *kulcsvárta*, *árnyékgyár*, *vonalhajó*.

A tömeg makaesul ragaszkodik a befészkelődött idegen szókhoz. Nem tudatosan, hanem megszokásból. Erősíti az elmagyar-talanodás folyamatát társadalmunknak az a csoportja, amelyik tudatosan használja az idegen szót. A nyelvrontásnak ez a módja leginkább a közélet, a közigazgatás, a tudomány meg az irodalom nyelvében nyilvánul meg. Az idegen szó híveinek e tábora azzal okolja meg ragaszkodását az idegenséghez, hogy a magyar szó nem tudja teljesen, minden hangulati elemével kifejezni az idegen szókhoz kapcsolt képzetet.

Minő balga állítás! Összevet összemérhetetlen elemeket. Fölcseréli az okozatot az okkal. Ezzel az okoskodással azt is mondhatnák, hogy az érett külföldi gyümölcs ízesebb, mint az éretlen magyar gyümölcs. Hát ez igaz. De nem igazság: áligazság! Mert a szóhoz fűzött képzetet nem a szó idegen volta adja. Mi adjuk, s az idő, a kifejezés állandó használata érleli a jelentésárnyalatnak a szóhoz tapadását. A magyar szóhoz csakúgy kapcsolódik a képzet, mint az idegenhez, ha egyenlőek a fejlődés föltételei.

Az evangéliom egyik sokszor használt kifejezése a *farizeus*. Megtaláljuk már az első nyomtatott magyar bibliákban. A szó tehát négy évszázad óta él nyelvünkben. A *farizeus* az evangéliom nyelvének, az arameusnak a szava. Jelentése „elkülönített”. Jelentéstapadás folytán „alakoskodó, álnok” a szónak mostani köznyelvi jelentése. Ám a XVI. század elejéről való kéziratok emlékek a *farizeust*, vagyis az „elkülönített zsidót” *szereztes zsidó*-nak nevezik. Milyen nagyszerűen szemléltető ez, a kódexek jámbor fordítóinak magyaros gondolatjárásából eredő fordítás! Ha későbbi bibliafordítóink nem térnek vissza az arameus szóhoz, csakúgy hozzátapadt volna az „álnok, alakoskodó” jelentés a *szereztes zsidó*-hoz, mint ahogy hozzátapadt a *farizeus*-hoz. S ha az új kávé fogalmát mindjárt a *gyorskávé*, vagy más, jobb kifejezéssel vettük volna át, bizonyos, hogy ma mindenki hajszálnyira ugyanazt értené a magyar kifejezésen, mint amit ért az *espresso*-n. A repülés kezdetén kísérleteztek az *aeroplán* kifejezéssel. De idejében, mielőtt az idegen szó megerősödhetet volna, fölbukkant a *repülőgép* kifejezés. Vajjon ki tudná-e most szorítani az idegen szó a magyart? Nem sikerülhetne neki!

Az idegen szók távoltartásának kérdése soha nem volt annyira sürgős, megoldást követelő, mint a nyelvfejlődés mostani helyzetében. Ne késlekedjünk! Valósítsuk meg gyorsan a megelőzés rendszerét, kivételesen akár *espresso* is!

Loványi Gyula.

A ‚vizhatlan‘ védelmében.

A Magyarosan mult száma (IX. 50.) megróttta ezt az összetett melléknevet. Annyi kétségtelen, hogy a nyelvújítás korából való, de ezzel még nincs kivégezve. Éppen a *vizhatlan*, még jó néhány társával, tanúskodik arról, hogy a nyelvújítók, bármit mond a mai közvélemény, igenis tudtak magyarul és legtöbbjük belső barátságban volt a népi meg a hajdani magyarság nyelvével. Nem is foghatjuk föl ezt a szót a „víz + áthatatlan“ önkényes megcsonkításának vagy a vízmentes, tűzbiztos-féle németességekkel egy nyomon járó ragtalan határozós összetételnek. Mai vékonyodott magyar nyelvérzékünk persze minden névszó + igenév összetételt tárgyasnak érez, holott régi nyelvünkben igen gyakori volt az alanyos összetétel is: *farkasordító hideg, szemfájó beteg, kecskerágó fa, két-ökör-megszántható mező, egy-ember-vágó rét* (melyet egy ember egy nap lekaszálhat; példáim Simonyi Zs.: Igenévi szerkezetek c. művéből, 3—4. l.). A mai népi *rozserő körtét* is, ha nem gondolkoznánk, jelöletlen határozós összetételnek foghatnók föl: rozssal érő körte. „Olyan körte, mely akkor érik, mikor a *rozsa érik*“ (Simonyi i. h.): ebből a mondatból tapadt össze ilyen pregnáns, remek tömörségű szóvá. Ez az alanyos, vagy hát alany-állítmányi összetétel, amelyben tehát egy egész mondat sűrűsödik, a magyar és a finnugor nyelvek ősi, jellegzetes sajátága. (Más fajtája, szintén érdekes és sajnos tűnőben lévő: *dér-csípté, magad-látta* stb.) A *vizhatlan* az ilyen *kecskerágó*-fajtától (= amit a kecske rág) annyiban különbözik, hogy az állítmánya tagadó. Ilyenkor vagy a *nem* szócskát szűrja közbe a magyar nyelv (*gyümmölc-nemtermő*) vagy fosztó képzőt tesz az igenévi végződés helyébe (*hasznavehetetlen, dolgavégezetlen*). A *vizhatlan* összetétel tehát fölbontva: „amit a víz nem hat“; a *hatni* igének eredeti jelentése ‚átjárni, áthatni, belehatolni‘ lévén, még igekötő elhagyásról sem vádolhatjuk a szerkezetet (vö. Csehországba hata, egy nyíl hatá keresztesontja táját stb. NySz.). Ami talán okot adott a megrovónak, hogy „önkényes csonkítást“ emlegessen, nem is ez lehetett, hanem hogy szabályosan *vizhatatlan*-t várnánk, vagyis a szó alkotója elsikkasztott egy *-at*-szótagot. No de erre az eljárásra, — egyszerejtésnek (haplológiának) mondja a nyelvészet, — a kódexektől kezdve mai napig rengeteg példát idézhetünk, s éppen a fosztó képző csonkulása leggyakoribb. A legszigorúbb ortológia korában írja a Tüzetes Magyar Nyelvtan: „A *-hatatlan, -hetetlen* végzetben két hasonló hangzású hangcsoport találkozik. Ilyenkor megtörténik néha, hogy a két hangcsoport mintegy összezavarodva egyberántódik... *-hatlan, -hetlen* lesz belőle. Erre már a régibb irodalomban is találunk példákat... nemesak versben, hanem prózában is: *mondhatlan* EhrC. 71... a DöbrC.-ben *mérhetlen* 56. lapon háromszor, *hasonlhatlan* 42l. *tudhatlan* 519... *lakhatlan*, Illy: Préd...“ (530. l.) Idéz a Tüzetes Magyar Nyelvtan

aztán ilyeneket is: *magatartóztatlan* (Molnár Albert, Pápai Páriz), *nógatlan* (Kisvicszai), *igazitlan* = megigazítatlan (XVIII. sz.) stb. — A *vízhatlan* szót tehát vegyük le a holtvásról, nézzük el neki azt a kis „költői szabadságot“, hogy alkotója a régi nyelvet követte s némi tömörséget, nyelvünk szelleme szerinti rövidítést vitt bele. Bizony, még a megrovó-emlegette *léghatlan*-t is szívesen látnók, szívesebben, mint mai utódját, a németlelkű *légmentest*. Erre a *légálló* egyáltalán nem jó, a *vízhatlan* helyébe ajánlott *vízálló* meg legalább is nem oly szabatos, mint a *vízhatlan*. Hiszen mondhatjuk: *állja a vizet*, (*állja a levegőt*: ezt bizony nem mondhatjuk a „légmentesre“), — de ami állja a vizet, az még lehet, hogy átereszti, csak nem megy tönkre bele. Ne bolygassuk tehát lezárt irodalmi nyelvünket, ha határozott ok nincs, s nyugodjunk meg, hogy néha Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty nemzedéke is tudott magyarul.

Meskó Lajos.

Adatok katonai nyelvünk magyarságához.

Katonai kiképzésem után, leszereléskor, Igazolványi lappal bocsátottak el. Ennek a könyvecskének hátsó borítékán ez az intelem is olvasható: „Ápold a magyar nyelvet és ne használj idegen szavakat!“ Ebben a szellemben járok el, mikor közlöm katonáskodásom nyelvi tapasztalatait.

1. Honvédségünk annyira megy az idegen szavak kerülésében, hogy még a kórjelzést is magyarul iratja betegeinek ágya fölé. Ebből természetesen kisebb-nagyobb kellemetlenség, baj, sőt gyászos következmény is támadhat. A honvédorvos úgy iparkodik ezeknek elejét venni, hogy rövidítésekkel nehezíti a titkolnivaló leletek megértését. Ezen a téren nyugodt lelkiismerettel megengedhetné honvédségünk a latin-görög kifejezések használatát. Még így is történnék olykor nem kívánatos fölfedezés akár a beteg, akár hozzátartozói részéről. Hisz ma már a közönség köréből is sokan megértik a g. o., l. u., cc., h. y., t. b. stb. rövidítéseket, méginkább e műszók teljes alakját.

Ezzel a nagy szigorúsággal nem egyeztethető össze az a szokás, hogy a katonai parancsok szövegezésében az órát *h*-val jelzik s ezt sem órának, hanem egyszerűen *há*-nak olvassák. (Az *e. ü.* katonát sem egészségügyi katonának, hanem *eü* katonának olvassák, pedig a rövidítés csak a szemnek szól, de nem a szájnak is.)

Az is visszás dolog, hogy a kiképző keret ilyen fölösleges idegen szókkal él: *dekni* (= a csajka nyeles fődője, csajkafődő), *kuffer* (= katonaláda), puskát, bakancsot *pucol* stb.

A rohamista, ötödikszázadista idegen-képzős formákra nincs semmi szükség. A „rohamista“ magyarul *rohamozó*, a másik pedig ötödik-századbeli.

2. Igen el vannak terjedve a németes összetételek: *lőtér*, *lőállás*, *lőgyakorlat*, *röppálya*, *lőkhárító*, *fekszalma*, *köpcsésze* stb.,

ezek helyett: lövőtér, lövőállás, lövőgyakorlat, pálya (v. a lövedék, a golyó pályája), lökéshárító, fekvőszalma, köpöcsésze. Az nem lehet kifogás, hogy ezek a magyaros alakok jórészt hosszabbak. A helyes *tüzelőállítás, terepkutatás* és sok más testesebb szó kimondása miatt aligha volt még késedelem a parancs végrehajtásában.

3. Magyartalan ez a vezényszó: *imához!* A magyar ember így serkent: *dologra! csatára! fegyverre!* Tehát: *imára!*

Tisztesek, *hozzám!* — A „hozzám“ helyett jobbnak érzem az *ide szót.*

Katonai nyelvünk nem ismeri (legalább én egyszer sem halottam) a *gyorsan, gyorsabban* szókat. Mikor sürgettek, ezt mindig az *élénken, élénkebben* szóval tették. Pedig ez mást jelent.

Szinte általános a főnévi igenévnek fölszólításra, parancsolásra való használata: *kihaladni! fölszerelni! takarni!* — ezek helyett: haladjunk v. haladjanak ki, szereljenek föl, takarjanak (a nem gáncsolható *takarás* kifejezés is használatos); tisztetek, a golyószórókat *kivinni* (magyarosan: vigyék ki a golyószórókat); szakaszvezető úr, alázatosan kérek engedélyt *lemenni* a kantinba (helyesen: hogy lemehessek a kantinba).

Honvédségünk derék vezetői mindent elkövetnek, hogy a honvéd bátran és ügyesen tudjon forgolódni Märs mezején. Szeretnők, ha az Igazolványi lap (helyesebben: igazoló lap vagy igazolvány) nyelvvédő intelmének értelmében a magyaros nyelvhasználatra is nagyobb gond fordulna; továbbá, ha minden idegen névvel besorozott magyar legény magyar névre kapná ki a barna kislány karjába röpítő, annyiszor megénekelte szabadságos kiskönyvét.

Tiszamartí Antal.

SZÉLJEGYZETEK

Elegem van. — Ennek a kifejezésnek megrovásában egyetértünk Buzás Dezsővel (Magyarosan, IX. 51). Úgy látszik, német hatásra terpeszkedik a sokkal szebb, magyarosabb *megelégetem, torkig vagyok vele* fordulat helyén. Magában véve azonban nem németesség, legalább is így tanúsítja a Nyelvtörténeti Szótár (I. 601): Jól tött én velem az Isten, és mindenbe *elegem* vagyok — idézi Heltai Bibliájából. Vagyon *elege*, de más bír vele — jegyzi föl Decsi gyűjteménye 1598-ban. *Eléged* vagyok — mondja Pázmány prédikációiban. Örökké *elegünk* legyen: így Molnár Albert. — Mindezekből kitűnik, hogy a régi nyelv nem élt e fordulattal a „meguntam“ jelentésben, hanem közvetlen értelme szerint: „eleget bírok, elegendőm van belőle“. Az *elég, sok, kevés*, stb. akár határozott, akár határozatlan számevet a magyar nyelv különben személyragos alakban is használhatja, sőt ez eredeti magyarosság, partitivusunk ősi kifejezése. Pl.: Csak *kevesünk* éri meg. Méznek *kevesse*, de nem felesse adhat jó ízt (Beniczky). Mennél *többjök* vagyok, annál többet kívánnak. *Többünk. Többje* azt hitte... (a mai

többi szó is innen ered: többje). Sok elhulla, *soka* foglyá akada (XVI. sz.). *Sokunk* nem hitte. A bornak *soka* ártalmas (Pázmány).

Meskó Lajos.

Pláne Marcsa. — Két nádudvari lány Debrecenben szolgált, e közben nagyon megtetszett nekik az, ahogyan az urak beszélnek. Otthon a kúra menet azután ez a párbeszéd hangzott el köztük: „Pláne, Marcsa, hová mégy?” — „Direkt a kúthoz!” Mire azután némi büszkeséggel tekintettek körül a társaságban és egyikük meg is jegyezte: „Látod, milyen jó, hogy elmentünk Debrecenbe, most mindenki minket néz”. Így történt, de úgy látszik, hogy az „úri beszéd” mégsem keltett köztetszést Nádudvar népénél, mert azóta a szereplők egyikének „Pláne Marcsa” a neve. Másfelől egyik-másik lány így beszél ma a varrónőnél: „Direkt ide tegyen egy gombot”. — Régi igazság, hogy csak akkor beesülünk meg valamit igazán, amikor már elvesztettük. A szép és egyszerű beszédet is gyorsan ki fogja pusztítani a zagyva és furesa kifejezés-módok divatja, ha a nép megy magyarul tanulni az urakhoz, és nem megfordítva történik. Ma már nem is kell felutaznia a jó falusi nótáriusnak az ország fővárosába; miközben érdemes kutatók lelkesen gyűjtik a nemesen zengő *magyar* népdalokat, a falu tanulékony népe is szorgalmasan barátkozik a pesti kávéház füstös levegőjében termett dallamömlengésekkel „direkt” a rádióból. Az idéetlen beszéd és a beteges álzene azután hamarosan egymásra fog találni Peleskén meg Nádudvaron.

Madzsar Imre.

Utánpótlás. — Ez a szó egyre sűrűbben fordul elő az újságok legkülönbözőbb irányú cikkeiben. Példák: A finn repülőik sikeresen zavarták meg a szovjetorosz *utánpótlási* vonalakat. (Hétfő Reggel 1940 XI/22). Diplomataink *utánpótlása* (Magyar Nemzet 1940 XII/2). A murmansk vasúton újabb *utánpótlás* érkezik (Függetlenség 1939 XII/21). A gazdasági *utánpótlást* is szem előtt tartva (Magyar Nemzet 1940 III/6). De leggyakrabban sporthírek közt olvashatni ezt a kifejezést; így írnak vízipólo, evezős *utánpótlás*-ról stb., amikor a kiöregedőket fölváltó ifjabb nemzedékről van szó. Nem vagyok benne biztos, hogy mindezekben a német *Nachwuchs*, *Nachschub* stb. *utánhangzása* van-e, de gyanúsnak gyanús ez az *után* szó. Ami pótlás, az csak az *után* következhetik, amit pótolni akar, úgyhogy szószaporításnak tartom az ilyen összetett szavak előtagját. De szürkének is! Beszéljünk helyette a sportéletben fiatalokról, új nemzedékről, sarjadékról; háborús szak-kifejezésként, ha katonákról van szó, tartalékról, csapatkiegészítésről stb. Ha mindezek helyett és mindig csak az *utánpótlás* kifejezést használjuk, kényelmesebb ugyan a fogalmazás, de színtelenebb, egyhangúbb és logikátlanabb is.

Buzás Dezső.

Hallatlan. — A szónak ‚kit meg nem hallgatnak’ volt az eredeti jelentése. *Hallatlanság* Szenczi Molnár Albert szerint ‚engedetlenség’-et jelentett. De már a XVI. sz. végén megtaláljuk a szó második, átvitt értelmű, új, ritka’ jelentését.

A XVIII. század végén a nagy német írók általánossá teszik az *unerhört* szó használatát. Ettől az időtől kezdve megállapítható a német és a magyar szó használatának párhuzamossága. A

Tudós Társaság 1835-i szótárában megvan még a szó mindkét jelentése; de az 1838-i kiadás már csak az átvitt értelmű jelentést ismeri. A szó eredeti jelentése nyelvünkben előbb kopott ki, mint a németből.

A német szó Goethe óta elvesztette fényét. Elkopott, közhellyé vált, akárcsak a magyar.

Gárdonyi azt mondja, hogy a *hallatlan* szó „ugyan hát két kódexünkben is előfordul, de azért német“. Hogy a kódexekbe német hatásra jutott-e be a szó, nem akarjuk eldönteni. De bizonyos, hogy mai használata német hatású, németes ízű. Kerüljük a *hallatlan*-t!

Loványi Gyula.

KÖNYVSZEMLE

Balassa József: A magyar nyelv szótára. Két kötet. Budapest, 1940. 870 lap. Grill Károly könyvkiadóvállalata.

A Magyar Tudományos Akadémia nagy szótárának megindulása óta (1862—1874) csak Ballagi Mór próbálkozott meg a magyar nyelv teljes szókincsének összegyűjtésével (1871—1873). Bizonyos szempontok szerint összeállított szótárak szép számban jelentek ugyan meg később is (Sági István: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete, 1922), de a teljes szókészlet egybeállítása állandóan késett. Balassa József most közzétette hatalmas anyagát s ezzel a művelt közönség kezébe olyan munkát adott, amelyet a tudomány is haszonnal forgathat.

Előszavában kegyeletes hangon emlékezik meg Czuczor Gergelyről és Fogarasi Jánosról, az akadémiai nagy szótár szerkesztőiről, s tárgyilagos elismeréssel szól munkájuk értékéről. «Örök érdeme marad ennek a nagy munkának, hogy számon vette és összeállította a magyar nyelv szókészletét abból az időből, midőn a nyelvújítás átalakító mozgalma véget ért, és a nyelvészek harca a nyelvújítás túlzásai és koresalkotásai ellen megindult. A magyar nyelv történetének egy nagy korszakát zárja le ez a mű és megbízható tanúja marad a nyelv akkori állapotának.»

Balassa Józsefnek aránylag kevés tér állt rendelkezésére, hogy megoldhassa feladatát. Tömör mondataival és a világos rövidítések sűrű alkalmazásával mégis sikerült megérkeznie kitűzött céljához: a mai magyar nyelv szavainak betűrendes ismertetéséhez. Többet is adott, mint amit kívántunk volna, mert szótárába belekapcsolta a már kiveszett szavak és a tájszavak anyagkészletét, sőt a nyelvünkben jelenleg használatos idegen szavak sokaságát is.

«Ezt a szerény munkát — mondja szótáráról — nem akarom Czuczor és Fogarasi hatalmas alkotása mellé állítani. A mai magyar nyelv Nagyszótárának megalkotása nem egy ember feladata. Előttem csak az a cél lebegett, hogy a magyar nyelv iránt érdeklődő olvasót bevezessem anyanyelve szavainak gazdag erdejébe és

tájékoztassam az erdő szövevényes útjain.» A szerző hatvan évre terjedő tudományos pályájának szép emlékjele a szótár. Sokat fognak belőle tanulni még azok is, akik — a nyelvészek ősi szokása szerint — hibák után kutatnak benne. **Bélteky László.**

L A P S Z E M L E

Bányászati és Kohászati Lapok. 1939. évf. 23. szám. — *Finkey József: Péch Antal-serlegbeszéd.* Meggyőző szavakkal mutat rá arra, mit kell tenniük a bányászoknak és kohászoknak, hogy szaknyelvük megtisztuljon az idegenszerűségektől. Nemcsak általánoságban érinti tárgyát, hanem értékes javaslatai is vannak. Az emelkedett szemléletű beszéd az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület közgyűlésén hangzott el.

Piarista Öregdiák. 1940. április 15. — *Meskó Lajos: Nyelvünk magyarsága.* Elvi megállapítások a nyelvhelyességről, a tisztázatlan nyelvhelyességi jelszavakról, alaptalan hibáztatásokról, az ú. n. nyelvhelyességi babonákról. Gombocz Zoltán tanítása szerint a nyelvhelyesség mértékének sem a nagy írók nyelvét, sem a régi nyelvet, sem a népnyelvet nem lehet megtenni. A nyelv gondolataink kifejezésére való jelek rendszere. Jó az, ami céljának megfelelő. A cikkirő ezt a kétségtelenül igen engedékeny elvet nem tartja mindenben elfogadhatónak. A nyelvnek a közvetlen megértetésen túl távolabbi célja is van: *a szellemi nyelvi közösség fenntartása.* „Célja nemcsak pillanatnyi gondolatok, hanem az egész szellemi világ közlése, így hivatott kiépítője és fenntartója lesz a szellemi közösségnek... „Nyelvében él a nemzet.“ Nemcsak azt jelenti ez, hogy a nyelv megszűntével a nemzet is meghalt, hanem azt is kifejezi, hogy éppen a nyelvben, a nyelven keresztül fejt ki nemzeti jellegét, különleges műveltségét a nemzet... A nemzet léte megkülönböztető jegyeinek, „nemzeti bélyegének“ fenntartásával áll és dől. S ha e jegyek elsősorban a nyelvben nyilvánulnak meg, — hiszen átfogóbb, őszibb, egyetemesebb kincse nincs a nemzetnek — akkor ebből az következik, hogy a nyelvnek lényegéből folyó elsőrendű feladat: megőrizni azt a nyelvet a maga nemzeti, eredeti jellegében tisztán és csorbítatlanul. Így jutunk el a *nemzeti nyelvhelyesség* tételéig. Ha két nyelvi alak közül választanom kell, nem azt nézem, melyik régibb, melyik népibb, melyiket használják nagy írók, hanem: melyik magyarosabb, nemzetibb.“ Helytelen az idegen szó használata, ha helyette magyar szót is találhatunk; helytelen az idegenszerű gondolkodás nyomán magyarba átültetett szó vagy kifejezés. „Minden olyan akár új, akár régi szót, kifejezést, amelyről nem tudjuk igazolni, hogy idegenből fajtázott, hagyjunk békén élni. A nyelvvédelem ne legyen azonos a nyelvszegényítéssel. Kitiltott idegen szavak helyébe ne homályos körülírásokat, régi és sokértelmű magyar szavakat tegyünk, hanem szabatos magyar megfelelőket, csak azt jelentő, egyértelmű magyar másukat. Itt helyénvaló a nyelvújítás is. Sohasem volt ekkora szükség nyelvünk magyarságának védelmére, mint napjainkban.“ A városi nyelv magyartalan, tele van németességekkel.

A legközönségesebb fogalmakat idegen szóval nevezi meg, s ezek az idegen szavak ősi magyar szavakat juttatnak pusztulásba. Tanuljunk Pázmánytól, Aranytól, mai népi íróinktól, a népmesétől, hogy visszaállítsuk a szép, teljes értékű magyarságot.

Új Magyarság. 1940. április 21. — *Nikl Béla: Magyarosítsuk meg idegenforgalmi kifejezéseinket!* Az idegenforgalomról szóló beszédekben és cikkeken gyakran hallható és olvasható ezt a két kifejezés: *belső vándorfogalom, belső idegenfogalom.* A közönség nagy része nem is érti ezeket az elnevezéseket. A „belső vándorfogalom“-mal azt akarják kifejezni, hogy valamely ország lakosai saját hazájukban, saját honukban utazgatnak, hogy megismerjék. A cikkíró erre ezt a rövid kifejezést ajánlja: *honjárás.* A „belső idegenforgalom“ helyett jobb volna a *hazai vendéggjárás.* A külföldről jövőt is célszerűbb s a magyar vendégszeretetnek megfelelőbb volna *külföldi vendégnek* nevezni, nem pedig a barátságtalan „idegen“ kifejezéssel illetni. A „külső idegenforgalom“ helyett pedig használjuk a *külföldi vendéggjárás* elnevezést.

FIGYELŐ

Apró megfigyelések Kárpátaljáról.

Kárpátalján jártomban egyik község — Rahó — több kisebb-nagyobb házán tetszetős új zománcablát láttam. A tábla szövege azonban kevésbé tetszetős. A fölirat ugyanis ekként szól: *Fizető-vendéglátó,* a pecsétszerű körirat pedig az *OMVESZ* szót — ha ugyan szabad szónak neveznünk a szókezdő betűknek nálunk is mindjobbán dívó összerakását — mutatja.

Nem tudom, minek nevezzem s hol keressem az *OMVESZ*-t. Ezért itt mondom meg neki: Van *fizető vendég* s van *vendéglátó.* De *fizető vendéglátó,* — ilyen csodabogár nincs! Nem is hinném, hogy éppen az *OMVESZ* kívánná a társadalmi rendnek illeténvaló megváltoztatását. Van ugyan *fizetővendéglátó* is — ki ne látott volna már szállókban, vendéglőkben fizető vendéget? De hát aligha nekik szól a hírverés. Ne is hirdesse az *OMVESZ* a *fizetővendéglátó*-t, mert vét a valóság meg a nyelvhelyesség ellen. Használja a *fizetővendégek otthona* kifejezést, ha nem talál jobbat. De megteszi a *vendéglátó* szó is. Ez a kifejezés már eléggé közkeletű. Abban a tekintetben pedig, hogy kell-e a vendégnek a szállásért fizetnie vagy nem, a *vendéglátó* szó olvastán sem igen támadnak majd kételyek.

Meg kell azt is említenem, hogy a magyartalan szöveget piros-fehér-zöld tábla hirdeti...

*

Munkácson az utcatáblák így szólnak: *Nedeczey* (kötőjel nélkül!) *ucca.* Ungvárt kétféle táblákat látunk. A régi táblák szerkezete ez: *Rákóczy-utca.* A kötőjel tehát nem hiányzik, az *utca* szó is helyesen van írva ezeken a fehér táblákon. De meglepődik az

ember azon, hogy a Rákóczi-városnak számító kárpátaljai szék-helyen nem tudják, miképpen kell írni a fejedelem nevét! Ám most helyezik el Ungvárt az új táblákat. Ezek már a munkácsi „norma“ szerint készülnek, vagyis kötőjel nélkül s az *utca* szót két *c*-vel írva.

Vajjon kik azok a Böleszködő Péterek és Fontoskodó Jánosok — ahogy Kristóf György nevezi őket, — akik a Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szabályaitól függetlenül és önállósítva magukat, nem kívánt és nem kívánatos helyesírási önkormányzatot akarnak a Kárpátaljára rátukmálni? Mert az ungvári táblák kétféle helyesírása arra vall, hogy nem véletlenül állunk szemben.

*

A hivatalos nyelv nem rosszabb, de sajnos, nem is jobb, mint máshol. A város 1940. április 2-i hirdetményéből jegyeztem ki mutatóba ezeket a régi ismerősöket: „*Himlőoltások eszközöltetnek*“ és „*elmulasztása a törvény szerint büntettetik*“.

*

Egy, a Kárpátalján szolgáló fiatal hajdúsági bakával történt. A beszéde ízes magyarságú, idegen nyelven meg egy árva szót sem ért. Azazhogy egy idegen szót mégis csak ismer. Ez a szó a *jaaa...?* Hogy miféle csatornákon jutott el ez a rossz ízű szó a Hajdúság egyik kicsiny falujába? Ki tudná megmondani! Szorosan véve nem tartozik ide ez a kis élmény, de elmondtam, mert azt mutatja, hogy egészséges népi rétegeket is könnyen elér a nyelvi fertőzés métélye.

*

Többször esett szó folyóiratunkban arról a romlásról, amelynek nyelvünk az elszakított területeken ki van téve. Ez a romlás az adott helyzetben természetes jelenség. Most, hogy a Felvidéket és Kárpátalját visszaszereztük, szerető gonddal kell nekilátnunk a nyelvvédelem gyógyító, javító munkájának. Mindenképpen gátat kell vetnünk annak, hogy az ország főlzabadult részeibe — ezt mutatják az elmondott példák — kívülről vigyenek be új fertőző csírákat.

Loványi Gyula.

Intézményes nyelvvédelmet a sajtóban!

Ma már kétségtelen az a fontos szerep, amely a nyelvtisztításban a sajtóra vár. Azonban — sajnos — az is vitathatatlan, hogy a sajtó nyelvvédelmi munkájában mindmáig jelentősebb lépés nem történt. Bármelyik napilap egyetlen oldalának elolvasása is fájdalmasan bizonyítja a magyar sajtó nyelvművelő szervének hiányát. A ma már mind gyakoribb egyéni jóakarát nem segít napilapjaink nyelvének magyarságán. Az újságok nyelvének állandó eredményes ellenőrzését, művelését csak egy, ezt szolgáló szervezet felállításával lehet megoldani.

A Magyarosan nem egyszer mutatott rá a magyar sajtó nyelvtisztítási feladataira s módjaira. Ma közéletünk a sajtó megrendszabályozásának jelszavától hangos. Az országgyűlés sajtótörvényjavaslatról tárgyal, az újságírók a sajtóellenőrzésről panaszkodnak s az új Sajtókamara üléseire járnak. A sok törvényjavaslat, rendelet és korlátozás csak éppen a nyelvről feledez meg. Sajtószabadságról írnak és elfelejtik, hogy magyar sajtószabadság csak azt illet meg, aki nemcsak magyarul gondolkodik, hanem magyarul ír is. Hiába minden sokszakaszos törvény, ha hiányzik az az egyetlenegy, amely súlyosan s kérlelhetetlenül bünteti azokat, akik újságot akarnak írni s nem tudnak magyarul. A Sajtókamara pedig ugyancsak nem vehetné fel tagjai közé azokat, akik nem ismerik jól a magyar nyelvet. Íme, néhány mondatban a kívánt, új magyar sajtótörvény.

Az újságok nyelvének intézményes ellenőrzése a Sajtókamara vár. Csakis ennek a szervezetnek egy, a M. T. Akadémia Nyelvművelő Bizottságával együttműködő szakosztálya oldhatná meg a sajtó nyelvének magyarosítását. Ebben a szakosztályban állapodhatnának meg a szerkesztőségek a közösen végrehajtandó intézkedésekben. Így biztosítva látnánk a vezetés illetékességét, a végrehajtás egységét és erélyét s a cél mielőbbi elérését.

A nyelvművelés a magyar sajtó mindmáig semmibe vett és megoldatlan kérdései közé tartozik. A tapasztalat megmutatta, hogy csak intézményesen oldható meg. Erre ma minden eszköz megvan, miért nem élnek velük? **Vinceze László.**

A kérvények cikornyai.

Érdekes, hogy egyesek nem tudnak kérvényt írni. Ha effajta iratot kell szerkeszteniök, valami különös, nem természetes, néha az értelmetlenségig cikornyás nyelven — így közlik kívánságukat:

„Alázatos kérésem támogatására szabad legyen felhoznom, hogy egy fiam a békési gimnáziumba jár s így anyagilag súlyos gondok elé állít, amit csak úgy remélhetek keresztülvinni, ha a tek. Egyesület jóindulatát igénybe kívánom venni, amelynek reményében maradtam a tek. Egyesület stb.“

Vagy: „Alulírott azon alázatos kéréssel fordulok a tek. Vezetőséghez, miszerint kisleányom részére — aki az 1939—40. tanévre be lett írva a gimnázium I. osztályába — tisztelettel kérem, miszerint segítségemre lennének s a tankönyvek jó részét kiutalni kegyeskednének stb.“

Az ember nem tud rajtuk nevetni, inkább bosszankodik. Szinte látni, amint a kérvényező kínosan verejtekezve sűríti, gyömszöli kérését egyetlen mondatba. Az értelem ugyan kétségbeesetten tiltakozik, de ő nem enged s öt-hatsoros mondatnál nem adja olcsóbban.

Mi lehet ennek a magyarázata? Nyilván az a balhiedelem, hogy az egyszerű, természetes beszéd nem eléggé udvarias, nem

eléggé hatásos. Következésképpen az így előadott kérésnek nem is lehet kellő foganatja.

Pedig dehoggy! Nem hisszük, hogy akadna hatóság széles e világon, amelynek szívéhez könnyebben utat találna a kérés a fenti hangnemből írva, mint az alábbi módon megfogalmazva:

Alulírott tisztelettel kérem, szíveskedjék János fiamnak a következő első osztályos könyveket kölcsön adni:

Szinnyei József: Magyar nyelvtan, stb.

Csekély jövedelmemből nem tudom megvenni a könyveket, mert János fiamon kívül még egy gyermeket tanítottok.

Kérésemet a tek. Egyesület jóindulatába ajánlom, stb.

Írjunk tehát egyszerű, természetes nyelven! Még akkor is, ha kérés tolmácsolását bízzuk tollunkra.

Busák Béla.

„Muris“ üzenetek a „haveroknak“.

A 8 Órai Újság egyik számában figyelmet érdemlő nyílt levél jelent meg a pesti tájszólás legújabb előretöréséről:

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

A Nemzetközi Vásár évről-évre megismétlődő kedves apróságai azok a rádióüzenetek, amelyekben János gazda vagy Mácsi néni valahonnan vidékről odaáll a mikrofon elé és az „éter hullámain“ mondja el, hogy nagyon jól van, a Vásár szép, viszont a pénz már elfogyott. A többnyire kedves üzeneteknek általában nagy közönségük szokott lenni, és nem is volt velük eddig semmi baj. Hogy most mégis szót emelünk, az édes anyanyelvünk érdekében történik. Tegnap ugyanis, ahogy bekapcsoltam a rádiót, ilyesféle üzeneteket hallottam: „*A vásár rém muris, van nagy kaja meg pia, csuda zrik vannak, üdvözlöm a haverokat stb.*“

Ez a nyelvjárás eddig csak a legsötétebb pesti jasszvidéken volt otthon, de nem a rádió mikrofonja előtt. Hogy kinek milyen üzenivalója van, az magánügy, amíg levelezőlapon intézi el, de ha már kiáll a legteljesebb nyilvánosság elé, akkor legalább is szerény követelmény, hogy *magyarul üzenjen*. A rádióknak pedig azért vannak cenzorai ott kinn a Vásáron is, hogyha már az ifjú titánnak nincs kellő ízlése a magyar beszédet illetően, azt pótolják és beavatkoznak az ilyen „muris“ üzenetek megfogalmazásába. Az ilyen ember pedig, aki édes anyanyelvünk megnyomorításával akar üzenni, igazán megérdemli, — az ő tájszólásán szólva — hogy a „hekusok bevigyük az oberhére“. Tisztelettel: *egy rádióhallgató*.

ÜZENETEK

Sz. I.-nak. — Gondos Sándornak az amerikai magyarok nyelvéről írt cikke élénk visszhangot keltett lapunk olvasóinak lelkében. Bizonyosága ennek a te komoly gondolkodásra valló és öntudatos magyar lélekből fakadó leveled is. Nem állhatom meg, hogy egy részét ide ne írjam, hadd okuljanak belőle mások is.

„A pécsi ciszterciendi gimnázium hatodik osztályából heten elhatároztuk, hogy összeköttetést keresünk amerikai magyar ifjakkal. Segíteni akarunk nekik szép nyelvünk tanulásában, meg akarjuk ismertetni őket a magyarosító mozgalommal, írni akarunk nekik nemzetünk nagy problémáiról, Magyarországról és a magyar népről, hogy az idegenbe szakadt magyarok ezt a földet egyetlen hazájuknak érezzék... Tudom, hogy kezdetben észre sem lehet majd venni kis munkánk hatását, de az bátorít bennünket, hogy minden nagy mozgalom kicsinyen szokott kezdődni, és valakinek kezdenie is kell.“ — Elhatározástok szép és minden dicséretet megérdemel. Hogy meg is valósíthatótok, íme a kérdezett cím: Magyarok Világszövetsége, Budapest, V., Géza-u. 4. sz. Ügyvezető igazgatója dr. Nagy Károly nyug. főkapitányhelyettes. Isten áldása kísérje munkátokat!

N. N.-nek. — A *-mány*, *-mény* és a *-vány*, *-vény* képzővel egyaránt képezhetünk igéből főnevet. Az ilyen főnév legtöbbször a cselekvés eredményét jelöli, olykor a cselekvés végrehajtóját. Pl. *alkotmány*, *cselekmény*, *alapítvány*, *szökevény*. Hogy melyik igehez melyik járul közülök, azt nem lehet szabályba foglalni. A *termel-*ből *termelvény*-t képeztek, a *termeszt'* igéből *termesztvény*-t, a *terem'*-ből *termény*-t. Ugyanazon igéből néha mind a kettővel képezünk főnevet, más jelentéssel. Pl. beszélünk a színmű *cselekvényéről* és a bűnös *cselekményéről*. Más az *intézmény* (intitutum) és megint más az *intézkedés* (intimatum). A nyelvújítók főnévhez is hozzáfűzték ezt a képzőt, pl. *okmány*. — Másik kérdésében az iránt érdeklődik, hogy mi a viszony ezek között: *joga*, *joguk*, *jogai*, *jogaik*. — Az első egy birtokos egy birtokát, a második több birtokos egy birtokát, a harmadik egy birtokos több birtokát, a negyedik pedig több birtokos több birtokát jelöli.

K. I.-nek. — A *várnók* és *várnánk* igealakok kérdésében nem értünk egyet cikkével. Kétségtelen, hogy a *várnók* kiveszőfélben van, de ezért nem lehet az iskolákra hárítani a felelősséget. Hiszen iskolai nyelvtanaink pontosan megkülönböztetik a két igealakot. Hogy azután a köznyelv és az írók — még a leggondosabbak is! — nem a nyelvtani szempontból szabályos alakot használják, erről az iskola igazán nem tehet. A *várnók*, *kérnök* maholnap már csak a nyelvtanok példatáraiban és némely nyelvjárásban fog élni. Ezt lehet sajnálni, mert nyelvünk egy igealakkal szegényedik, de a fejlődés ilyen irányának semmiféle hatalmi szóval nem lehet gátat vetni.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221-003.

A Magyarosan 1934. évi kötetének tartalma.

III. évfolyam. Szinnyei József közreműködésével szerkesztette Zsirai Miklós.
168 lap.

B.: „Gamásni prima filcből“ és társai. — A beállított költő. — Nap mint nap. — Lehúzta a kabátját. — Szézsúr. — Pité. — *Bácsmegyet Géza*: A magyar nyelv a vádlottak padján. — *Csengery János*: Hazafiság Marokkóban és itthon. — *Csorba Tibor*: Wien? — Bécs? — *Csűry Bálint*: Fordított jövevényszavaink kérdése nyelvhelyességi szempontból. — Súlyos, fontos, nehéz. — Reklám-magyar-ság. — Feleségeikkel, feleségükkel vagy feleségestül? — Tollkés. — Bántó idegen-szerűségek. — A „mammut“ jelzős szavak. — Dudvák a pongyola fogalmazás mezejéről. — Egy terjedező nyelvi szokatlanság. — Primőr és társai. — *Dénes Szilárd*: Öreg, régi. — Egyesénekes. — *Ferencfy Mária*: Tanítsunk magyarul. — *Fest Aladár*: Tollkés. — *Kaán Károly*: 1) Turista, 2) Osszkomfortos, 3) Trolleybusz. — *Kertész Kálmán*: Le. — Giz-gaz a sajtóból. — Kirak. — A „megindult“ nyomozás. — Mimik, klinik. — *Meskó Lajos*: Mulva. — *Michaelis Adolf*: A magyar nyelv a vádlottak padján. — *Nagy J. Béla*: Helyesírás vagy hejesírás? — Kívül rajtam. — Mit mulasztott el a M. Tud. Akadémia? — *N. J. B.*: Kötél áztatva jó. — Még egyszer a sí. — Csengettyű vagy csengettyű? — *Páts Károly*: Sodoma és Gomora. — A tankönyvek helyesírása. — Nyelvművelés az iskolában. — *Sági István*: A görög földrajzi nevek helyesírása. — Ideiglenes és időleges. — *s. k.*: Szószörnyeteg. — *ssb.*: Admiral. — Pormaniczky-utca. — *Sz. G.*: Várható időjárás. — *Trencsényi Károly*: Budapest öt kerület Arany János-utca 1 szám. — Olvasás közben. — Szemben. — A Literatura magyar-sága. — *Vödné Pécs Mária*: Olvasás közben. — Ujságotolás közben. — Létesít. — *Winter István*: Semmisség — semmisség. — Jó parti, visszamegy a parti. — *Zlinszky Aladár*: Dunántúlon. — *Zolnai Gyula*: Domborműből relief. — Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására? — Jobb felől, bal felől. — Beszély, reggély; ódonász. — Hivatalos irály. — *Zsirai Miklós*: Wiener szeptet, bratislavai patkó. — A magyar nyelv a vádlottak padján. — Wien? — Bécs? — Nékám újabb nyelvészeti kiruccanása. — *Zs. M.*: Nappal gyógyszerár — éjjel patika. — Szobát, ágyat őrizni. — Zolnay Ö.: Fogalmazzunk magyarosan. — Zöldre van a rácsos kapu festve. — Magánénekes. — „A tudákos helyesírásról és kijtésről.“

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Pintér Jenő. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Csúry Bálint, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Lazicius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Ráymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

IX. ÉVF.

1940.

4. FÜZET

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBÍZASÁBÓL

PINTÉR JENŐ

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

	lap
NAGYOBB CIKKEK.	
Biró Izabella: Összetett szavak — — — — —	97
KISEBB KÖZLEMÉNYEK.	
Ferenczy Géza: „Gelse át“ megy a vonat Sopronba — — —	195
Loványi Gyula: Vegyen gázhűtőszekrényt! — — — — —	196
Loványi Gyula: Ne az erdőt irtsuk! — — — — —	197
SZÉLJEGYZETEK.	
Ferenczy Géza: Roller — futi — — — — —	198
Juhász Jenő: Brillánsot — — — — —	199
Juhász Jenő: Mozi-hirdetések — — — — —	199
Kühne Pál: Strand = verő — — — — —	110
Meskó Lajos: A film szó magyarja — — — — —	110
ÍRÓINK MAGYAR NYELVE.	
Tiszamarti Antal: Pellengér.	
Id. Velezdi Miklós — — — — —	110
LAPSZEMLE.	
Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	111
FIGYELŐ.	
Kovalovszky Miklós: Harc egy szó körül — — — — —	114
Loványi Gyula: A „siber“ — — — — —	124
Pávó Elemér: A kukorica — — — — —	125
Az iskola a magyar nyelv szeretetéért — — — — —	126
Hírek — — — — —	126
ÜZENETEK.	
Három üzenet — — — — —	127

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

ÖSSZETETT SZAVAK.

Írta: Biró Izabella.

A Magyarosan 1940. évi 3. füzetében Vincze László tollából megszívlelendő felszólítás látott napvilágot arról, hogy végre már a sajtóban is jöjjön el a várva-várt nyelvvédelem. Tökéletesen igaza van a cikk írójának akkor, mikor megállapítja, hogy bármelyik napilap egyetlen oldala is fájdalmasan bizonyítja a magyar sajtó nyelvművelő szervének hiányát. A magyar újságírók egy része nem tud jól magyarul, s hanyag, idegenes fogalmazásával állandóan rontja az olvasók, tehát a művelt és a művelődni akaró körök nyelvérzékét. Ma már a legjobban szerkesztett lapok nyelvhasználata is hibás, bármilyen tartalmasak is cikkeik. A hibák oly sokfélék, hogy csak kötetekre menő tanulmányban lehet őket vizsgálat alá venni, mint pl. Dengl János és Halász Gyula tették; de ezeknek a nagyjelentőségű munkáknak a közönsége nem az újságírók közül kerül ki, ezt sajnálatosan tapasztaljuk a lapok olvasása közben. Mit szóljon azonban az olvasó akkor, mikor látja, hogy újságíróink még az írás alapvető szabályait, a Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szabályait sem ismerik? S ha a cikkírók hanyag diktálása alapján gépen leírt és azonnal nyomdába küldött fogalmazványokat legalább a korrektor nem javítja ki a helyesírási szabályok szerint? Bizony, a lapoknak kötelességük volna olyan korrektort tartani, aki *a helyesírásból egy megfelelő bizottság előtt vizsgát tett*, erről gondoskodhatnék a sajtókamara. Végre is a sajtónak nevelő szerepe van a nemzet életében.

A helyesírás kérdése nem is olyan jelentéktelen kérdés, mint amilyennek a nyelvhasználat egyéb hibáival szemben első pillanatra látszanék. A szavak helytelen írása nemcsak a hanyagság jele, — ami magában véve is elég hiba — hanem annak is, hogy az író nyelvérzéke gyenge. Különösen kitűnik ez abból, hogy hogyan képezik az írók az összetett szavakat, illetve, hogy mit tartanak összetett szónak és mit nem. A szavak összetevése, egybeírása ma már a napilapokban olyan méreteket öltött, hogy az olvasóban kétségek támadnak: vajjon az újságírók értik-e teljes tartalmukban azokat a szavakat, amelyeket használnak? Ha valaki

pl. ezt a két szót: *cserben hagy*, egybeírja, világosan látszik, hogy nem tudja, mi az a cser, amiben benne hagynak valamit (t. i. a cserlő, amelyben a bőroket cserzik, l. Kertész Manó: Szokásmondások 154. l.). Hát ez még megbocsátható. De ha már ezt a két szót: *férjhez megy*, egybeírja, az olvasó szinte hajlandó feltételezni, hogy az író nem tudja, mi a férj. (Nevetséges föltevés, ugye?) És mégis, lépten-nyomon így olvassuk, egybeírva. Az ép nyelvérzékű ember azonban határozottan érzi, hogy ennek a két szónak a tartalma nem forr össze egységes képzetté (a magyarban!). Lássuk csak, hova lehet még menni magyarul? *Lépre, kárba, veszendőbe, füstbe, falnak, sokra, semmire* — mindenütt tisztán érezhető az igei tartalom és a határozó, tehát két külön szóval van dolgunk. Ellenben ami *végbemegy*, az történik, tehát itt az összetétel két eleme elvesztette külön-külön való jelentését és egységes képzetté forrt össze. Ha a *férjhez megy* kifejezést egy szóba írva olvasom, önkénytelenül a német *heiraten* szó jut eszembe, s ezért mindig arra gyanakszom, hogy az író németül gondolja ezt a kifejezést, azért fogja fel egy szónak. Íme, a nyelvérzék gyengülése, az idegen befolyás nyilatkozik meg a helytelen írásban. (Egyébként a korrektörök megnézhetnék az Akadémia helyesírási szabályaiban is, a betűrendes részben.)

Megfigyelésem szerint leggyakoribb az újságokban a határozó egybeírása az igével, amikor a határozó ragos főnév, esetleg melléknév. Ilyenek: *ágybafektet* (Református Élet VII. 6.), *célbatál* (8 Órai Újság VII. 12.), *cserbenhagy*, *életbelép* (Magy. Nemz. VII. 13.), *érvényrejuttat* (Magy. Nemz. V. 15.), *férjhezment* (Magy. Nemz. VII. 19.), *figyelembevették* (Magyarország VII. 11.), *földhözvág* (Magy. Nemz. VII. 6.), *földreszáll* (Pest VII. 2.), *földreteríti* (Magy. Nemz. VII. 16.), *gúzsbakötné* (Magy. Nemz. VII. 13.), *hadbavonul* (Magy. Nemz. VI. 1.), *harcbaszáll* (8 Órai Újság VII. 4.), *hátbatámad* (Magy. Nemz. V. 16.), sőt így is: *oldalba és hátbatámadja* (8 Órai Újság V. 21.), *igénybevesz* (Esti Újság V. 20.), *karonfogták* (Magy. Nemz. VII. 19.), *kézbekaparintotta* (Magy. Nemz. VII. 4., helyes magyarsággal *kezébe kaparintotta!*), *lábraállít* t. i. sereget (Magy. Nemz. VI. 7.), *lángbaborul* (Magy. Nemz. V. 18.), *lángragyújt* (Magy. Nemz. V. 31.), *nagyrabecsülte* (Magy. Nemz. VII. 20.), *partradob* (Magy. Nemz. VI. 29.), *partraszállít* (Esti Kurir VII. 13.), így is: „ahol amerikai csapatokat *partraszállítani* lehetne“, e helyett: partra lehetne szállítani (Magy. Nemz. VI. 29.), *porráé* (Magy. Nemz. VII. 5.), *rabulejt* (Ref. Élet VII. 6.), *rombadönt* (8 Órai Újság V. 21.), *rommálöhetik* (Pesti Hírlap VII. 21.), *sikraszálltak* (Magy. Nemz. VII. 20.), *sötétbeborul* (Magyarország VI. 15.), *sötétségbeborít* (!) (Pesti Hírlap VII. 21.), *színrehozni* (Magy. Nemz. VII. 17.), *szóbaáll* (Magy. Nemz. VI. 6.), *szóbakérül* (Magy. Nemz. VII. 13.), *talpraállít* (Magy. Nemz. VI. 29.), *táncraperdül*, *tervbette* (Magy. Nemz. VII. 20.), *térdreesik*, *térdrehull*, *térdrekényszerít* (8 Órai Újság VI. 15.), *tettenér* (Pest VII. 2.), *torkonragadta* (Ref.

Élet VI. 22.), *trónralépett* (Magy. Nemz. VIII. 11.), *üzembhelyez* (Nemzeti Újság VI. 21.), *vérbeforul*, *vizbefulladás* (Újság VI. 23.), így is: „a szerencsétlen gyermek a *vizbefúlt*“ (!) (Nemz. Újság VI. 19.), *zsebrevágni* (Magy. Nemz. VII. 23.).

A felsorolt példákat különböző lapokban gyakran olvastam, habár természetesen mindegyiknél csak egyszer jelöltem meg az előfordulás helyét. Eppen azért nem hiszem, hogy egyszerűen sajtóhibáknak kell őket tekintenünk, hanem bizonyos egybeírési célzatosággal állunk szemben.

Kevésbé gyakori az újságokban az igével egybeírt tárgy: *állástfoglal* (8 Órai Újság VI. 27.), *hátafordítson*, *kezetszorít* vele (Magy. Nemz. V. 15.), *kezelésókolom* (Pesti Hírlap VII. 21.), *helyetfoglal* (Magy. Nemz. VII. 28.), *szemethűnyini* (Magy. Nemz. VII. 18.), *tértnyert* (Nemz. Újság VI. 18.), *végetér*, *végetvet* (Ref. Élet VI. 19.).

A határozószóval egybeírt igénél az akadémiai szabályok elég sok lehetőséget nyújtanak az egyes esetek mérlegelésére, mégis megengedhetetlennek tartjuk az ilyen szavakat, mint pl. *ügylátszik* (minden újságban naponta vagy tízszer), *ügylátom* (Magy. Nemz. VII. 19.), *készenáll* (Magy. Nemz. VI. 9.), *hanyattfeküdt* a hencseren (Magy. Nemz. VII. 17.), *ottáll* (Magy. Nemz. VII. 21., németül dastehen!), *továbbépíteni* (Pest VII. 2.), *továbbdolgozik* (Magy. Nemz. VII. 26.), a meleg *továbbtart* (8 Órai Újság VII. 4.) stb. (a német *weiter*-t az igével egybeírják, ha nem jelenti azt, hogy messzebbre!).

Nem egyszer láttam ragos névmással összetett igét is, pl. *egymástérik* (Magyarország VI. 15.), *egymásrahalmaztuk*, *magáhozragad* (Magy. Nemz. V. 30.), *magáramaradt* (Magy. Nemz. VII. 19.), *magábmhordozta* (Magy. Nemz. VII. 21.).

Végül a személyragos igekötő az igével összeírva: *ránkesik* (Magy. Nemz. VII. 26.), *rámhagyakozta* vágyait (Ref. Élet VI. 22.), *rámkacsint* (Magy. Nemz. VII. 19.), *elénkállítja* (Magy. Nemz. VIII. 10.).

A példákat szaporíthattam volna még pár heti szorgalmas újságolvasással, s talán még csodálatosabb szóalkotásokat is fölfedezhettem volna. De a példák halmozásánál fontosabbnak tartom azt, hogy a nyelvvédő körök minél előbb megindítsák a harcot az ilyenfajta nyelvrontás ellen; hiszen ha nem mutatunk rá idejében erre a szóösszetevő járványra, akkor még jobban elharapózik.

Miért tartanók az ilyen szóalkotásokat nyelvrontásnak? — kérdezheti a lelkes szóösszetevő. Hiszen a példák legnagyobb része két olyan szó, amely többnyire együtt jár, a gyors beszédben egybe is folyik, sőt a két együttjáró szó annyira egységes képzeté forr össze, hogy az ige vagy a névszó, vagy éppenséggel mind a kettő az ilyen kifejezésekben már el is vesztette kapcsolatát az általánosan használt mai jelentésével, vagyis a kettő együtt új és egységes gondolat tartalmat jelöl. Ha pedig ez így van, akkor meg-

okoltnak látszik az egybeírás. Van csakugyan elég olyan igénk, amelyben ma már nem érezzük a névszó eredeti értelmét, pl. *agyonüt, félbehagy, helyrehoz, közzétesz, tönkretesz, végrehajt* stb.; amilyen mértékben csökken a határozó eredeti, szemléletes jelentéstartalma, olyan mértékben tapad fokozatosan egybe a rákövetkező igével. Ez a folyamat természetes, mihelyt a határozó szemléletessége annyira elhomályosult, hogy a megfelelő igével együtt használva nem kelti fel többé a benne levő névszó teljes képzetét. *Agyonütni* lehet valakit úgy is, hogy nem éppen a fejére esik az ütés, *félbehagyni* a munkát akkor is lehet, mikor még nincs meg a fele, stb. De vizsgáljuk meg az újságokból idézett példákat: azon az úton vannak-e ezek is, hogy a névszó jelentése halványodjék? Aki a *célba talál*, az csakugyan a célt találja el, a csapat *partra száll* és nem máshova, akit *térdre kényszerítenek*, valósággal térdre esik, akit *ágyba fektetnek*, az az ágyban van, a hajót *vízre bocsátják*, tehát úszik a vizen. Arról, hogy a határozó elvesztette volna szemléletes tartalmát, szó sincs. Az elvont jelentésű főnevekből képzett határozók és a velük kapcsolt igék sem forrtak össze jobban. Amit *szóba hoznak*, vagy *szóvá tesznek*, arról szó van, aki *fogságba került*, az fogságban van, akit *tetten értek*, az éppen akkor követte el a tettet, amit *figyelembe vesznek*, arra ráirányul a figyelem. Látjuk, hogy ezek a példák lényegesen különböznek az *agyonüt, helyrehoz* stb.-féléktől. Azt mondhatjuk tehát, hogy a nyelv mai állapota szerint az újságokból fent idézett határozóknak akár szemléleti, akár gondolati tartalmát erősen külön lehet választani a velük kapcsolt igéktől, tehát határozottan külön szók és semmi esetre sem írhatók egybe az igével.

Az ellenpróba kedvéért rámutatok arra, hogy milyen bolondságok sülnének ki akkor, ha ugyanezeket a határozókat más, de gondolati tartalommal közeli igékkel egybeíránk, tehát a „földre száll“ analógiájára: földrelép, földreül, földrefekszik, földredobja, földreveti magát stb. Ezt a leglelkesebb szóösszetevő sem írná így. Miért írta hát egybe a *földre száll-t*? Mert előtte lebegett a német *landen* szó, repülőgépről lévén szó, s azt hitte, hogy ha ez a cselekvés a németben egy szóval kifejezhető, akkor neki is kötelessége egy szóval mondani. Ime a meghibbant nyelvérzék!

Látjuk tehát, hogy a felsoroltam példák egy cseppet sincsenek azon az úton, hogy a határozó és az ige együtt új képzetet fejezzen ki. De még ha új, egységes képzetet jelentenek is, *akkor sem megokolt az egybeírás*. A nyelv ugyanis nemcsak szavakból áll, hanem fordításokból, fordulatokból is, amelyek megállapodott kapcsolatukban mindig egységes, bár gazdagabb, színesebb képzet-tartalmat jelölnek, akárhány szóból áll is az a szólás vagy fordulat. *Talpra áll, férjhez megy* éppen olyan gondolati egység, mint pl. ez a szólás: *kerekre nyitja a szemét, eláll szeme, szája*, vagy esetleg: *lovat ad alája*. Mi lenne, ha most már a lelkes egybeírók

az ilyeneket is egy szóznak fognák fel, mivel egységes képzettartalmuk van?

Visszatérve a két szóból álló példákra, vizsgáljuk meg, milyen változás áll elő az egybeírás által? Az Akadémia egy szóznak írja ezeket: *agyonüt, félbehagy, résztvesz* stb., hogy miért, azt már láttuk. Az egybeírás lezárta azt a folyamatot, amely hosszú időközön keresztül a folytonos együtt való használat által az új, egységes képzetet kialakította. Ha most már más határozót vagy tárgyat az igével egybeírunk, voltaképpen elébevágunk egy folyamatnak, amely talán útban van, talán nincs is útban, de amelynek végeredménye, az új, egységes képzet még nem jött létre és talán nem is jön létre soha.

Az egységes képzettartalom létrejötté az igével kapcsolt határozónak, sőt magának az igének a szemléleti tartalmát halványítja, illetőleg idővel meg is szünteti; ez a folytonos halványodás eltávolodást jelent az eredeti színes, szemléletességben gazdag gondolkodástól, ennél fogva mint nyelvi folyamat szegényedés és laposodás. Az eredeti konkrét kiindulóponttól az absztrakt felé való haladás a szükséghez képest elkövetkezik sok szólás képzettartalmában, különösen akkor, ha — mint láttuk — az ige állandó határozója önmagában bizonyos olyan tárgyakra mutat, amelyek a mai művelődésbeli állapot szerint a nyelvközösségben már jobbra ismeretlenek (pl. *dugába dől, ebek harmincadára kerül*). Ezt az absztrakt felé való haladást azonban nincs értelme siettetni. Ilyen szavak, mint pl. *föld, harc, láng, part, szív, térd* stb., amelyeneket az egybeírt kifejezésekben a lapokból idéztem, mindig meg fogják tartani szemléletes, kézzelfogható tárgyukkal való kapcsolatukat, s az igével együtt járva sem válnak absztraktummokká. Az egybeírás ennél fogva sem nem logikus, sem nem kívánatos.

Még egy szempontból rávilágíthatunk ezeknek az egybeírásoknak céltalan és szegényítő voltára, ez pedig a nyelv szépségének szempontja. Két külön írt szót az olvasó hajlandó az egyes szavak külön jelentése szerint elemezve felfogni. Ha az olvasó ezt olvassa: *romba dönt*, érzi az igében kifejezett mozgást és elképzeleti a romokat, melyek e cselekvés folytán előállnak. Hasonlóan külön érzi az olvasó az igei tartalmat és a hozzátartozó névszóban foglalt helyet, időt, célt, eredményt stb. a fent idézett számos fordulatban. De ha egybeírva látja a kifejezés két szavát, hajlandó az egészet a cselekvéstől és a határozótól, illetőleg tárgytól elvonatkozva, nem szemléletesen, hanem gondolatilag felfogni; elképzeletese szegényebb lesz tartalmában, szépségéből veszít. A *romba dönt* fordulat éppen azért szebb, mint a *lerombol* szó (*egy szó!*), mert két külön szóból áll. Tessék ugyanezt az elemzést végrehajtani ilyen fordulatok és a megfelelő rokonértelmű szók között: *lángba borít* — felgyújt. *térdre esik* — letérdel, *partot ér* — kiköt, *földre száll* — leszáll, *vízbe fullad* — megfullad stb. A két szóból álló fordulat színesebb, gazdagabb, szemléletesebb, tehát szebb.

Ezt a színesebb, gazdagabb képzettartalmat azonban éppen az jelöli, hogy a fordulat nem *egy* szó, hanem *kettő*. Ezt a *két* szót érzi a beszélő, tehát az író csak úgy tudja a megfelelő képzetet felidézni, hogy a *két külön szót csakugyan két külön szónak írja*.

Hasonlóan gyakori az újságokban a határozó + igéből alakult igenév egybeírása: *lábhozott* fegyverrel (Magy. Nemz. V. 17.), *latbavetve* minden erejét (Magy. Nemz. V. 31.), *partraszállott* különítmények (Magy. Nemz. VII. 16.), *hóbatemetett* gyorsvonat (Magy. Nemz. VII. 25.), *csődbejutott* parasztság (Magy. Nemz. VII. 28.), *sorrendbeszedett* (Magy. Nemz. VIII. 4.). Ezekre nézve az Akadémia helyesírási szabályai világosan megmondják, hogy a határozó külön szónak marad, ha inkább érezhető az igei jelentés, vagyis egy szóba csak akkor írjuk, ha az ilyen igenévnek egészen melléknévi vagy főnévi jelentése lesz. Ilyen esetekben aztán ismét világosan meglátszik, hogy az író nyelvérzéke egészséges-e vagy pedig pusztulóban van. Ha érzi az ige és a határozó külön jelentését, vagyis a nyelvünkben adott szemléletes, cselekvéssel telített szavaknak igazi jelentését, akkor eszébe sem jut, hogy az idézett példákat összetett szavaknak fogja fel.

Az egybeírás a jelző + jelzett szó kapcsolatokban majdnem annyira elharapózott, mint a határozó + ige egybeírása. Az utóbbi hónapokban egy egész esomó ilyen összetételt írtam ki az újságokból. Ilyenek pl.: *belsőmunkatárs* (Nemzeti Újság VI. 21.), *élponty* (Ésti Kurir VII. 13.), *hadviselőfél* (Magy. Nemz. VII. 25.), *házilagyek* (Ésti Kurir VII. 13.), *háziszemetet* (u. o.), *halóporában* (Ref. Élet VI. 22.), *hajózásítársaság* (Magy. Nemz. VII. 17.), *kerekasztal* (nem Tafelrunde! Magy. Nemz. VII. 19.), *kerülőutakon* (u. o.), *légiösszeköttetés* (Magyarország VI. 15.), a község lakóinak *túlnyomórésze* (Magy. Nemz. VII. 30.), *örökharag* (Nemz. Újs. VI. 19.), *összekötőereje* van (Magy. Nemz. VII. 13.), *szentváros* (Rómát érti, Magy. Nemz. VII. 19.), *szépszál* fiúk (Magy. Nemz. VII. 25.), *nagydarab ember?*), *tanárikar* (Ref. Élet VI. 9.), *végsszállomása* (Magy. Nemz. VII. 14.), *zöldasztal* (Magy. Nemz. V. 17.); számjelzőkkel: *egyesapásra* (8 Órai Újság VI. 21.), *egyhajításra* (Pesti Hírlap VII. 21.), *egysorba* (Magy. Nemz. VII. 28.), *együttelben* (Magy. Nemz. VII. 14.), *kétkézünk* munkáját (Magy. Nemz. VII. 31.), *másfélórája* (Magy. Nemz. VII. 19.), *másfélpercet* (Új Nemz. VII. 16.), *háromnegyedhétkor* (Ésti Kurir VII. 13.), *százszázalékig* (Magy. Nemz. VII. 24.); névmással: *atekintetben*, hogy (Magy. Nemz. VII. 12.), *avégből* (!), hogy (Magy. Nemz. VII. 24.), *ecélből* (Magy. Nemz. VII. 16.), *etekintetben* (Magy. Nemz. VII. 12.).

Ezekben az összetett szavaknak felfogott példákban feltűnik az a szándék, hogy valami új, egységes fogalmat jelöljenek velük. Ha az ilyen jelzős főnév csakugyan új fogalmat nevez meg, olyat, amelyet a kifejezést alkotó szavak külön külön írva nem jelölnek teljes tartalmukban, megokolt is az egybeírás. Az Akadémia helyesírási szabályai jellemző példákat mutatnak be: *kisasszony* más, mint

kis asszony, vadember más, mint *vad ember*. Most tehát az a kérdés, hogy a felsoroltam példák valóban mást, újat jelentenek-e a két külön alkotó szóval szemben. Más-e a *belső munkatárs*, mint a *belső munkatárs*? Azt hiszem, senkinek eszébe nem jut ezt a „belső“-t úgy felfogni, hogy az illető munkatárs esetleg a szobában dolgozik, a „külső“ ellenben talán csak az előszobában, vagy éppen az udvaron. Ha a többi példát is így elemezzük, ráeszmélünk, hogy ilyesformán áll a dolog mindegyiknél. Itt-ott lehet vitázni: a *zöld asztal* = tárgyalóasztal különbözik az egyszerűen zöldre festett asztaltól. Ellentéte a *fehér asztal*, vagyis a terített. A *zöld asztal* azonban éppen úgy mindig tárgyalóasztalt jelent, mint ahogy a *fehér pap* a premontrei papot, a *zöld takarmány* ellentéte a száraz takarmánynak, a *fekete rigó* nem sárga, a *házi légy* nem bögöly, a *légi összeköttetés* nem szárazföldi stb. A jelző közelebbről meghatározza a fogalmat, de nem alkot vele olyan összetételt, amely valami új, egységes fogalom kifejezőjévé volt. A *zöld asztal* tehát akkor is tárgyalóasztal, ha külön írjuk a jelzőt és a jelzett szót, mert rendszeren zöld posztóval van bevonva, s a mondat értelméből bizonyosan mindig kiderül, hogy nem valami uzsonnázó asztalról van szó.

A felsorolt példák néhány határozottan a német összetett szó lefordítására utal, a német gondolkodás térfoglalását jelenti, pl. *hajózási társaság* — Schiffahrtsgesellschaft, *kerülőút* — Umweg, *légi összeköttetés* — Luftverbindung, *tanárikar* — Lehrkörper, *vég-szállomás* — Endstation stb. Az író azt hiszi, hogy ami a németben egy szó, azt neki is egy szóval kell fordítania. A megrendült nyelvérzékű ember elfelejti, hogy a német szóösszetételek végtelen lehetősége *csak* a németre érvényes; más nyelvek nem szeretik a hosszú szavakat, a magyar viszont szereti a jelzőket. — A számjelzős és mutató névmásos példák már aztán egész egyszerűen íráshibák, melyek sajnálatosan bizonyítják az újságok korrekturainak felelőtlenségét.

Az egyszerű helyesírási hibák közé tartozik a *-nyi* képzős melléknévnek az előtte álló számnévvel való egybeírása is, pl. több mint *ezerfőnyi* hallgatóság (Magy. Nemz. VII. 13.), *kétmaroknyi* földet (Ref. Élet VI. 22.). Ezeket az Akadémia világosan külön szóknak kívánja a szabályokban. Bizonyos engedményt tesz az *-ü* képzős melléknévekre nézve azoknál, amelyek gyakrabban használatosak és rövidebbek. Ezzel szemben ilyeneket írnak az újságok: *eleventollú* (Magy. Nemz. VII. 13.), *gazdagműsorú* (Ref. Élet VI. 9.), *tintásújjú* (u. o.), *kifejeztelenarcú*. Vajjon ezek már olyan gyakoriak, hogy megokolt az egybeírásuk? Adnak-e az összetétel által valami új jelentéstartalmat, mint pl. *bőkezű* vagy *rosszmájú*? Érzésem szerint nem, sőt nincsenek is azon az úton, hogy valaha valódi összetételekké váljanak.

A nyelvérzék megrendülésére mutat még az a gyakori hiba, hogy a névutót a főnévvel, illetve a névmással olyankor is egybe-

írják, mikor nem valami megállapodott tartalmú határozót képez, hanem csak alkalmilag kerül vele össze. Ilyeneket olvashatunk: *egymásközt, egymásután* fordították (Ref. Élet VII. 6.), sőt: *egymásmellérendelni* (u. o.) — ezekben világosan látható a német helyesírás hatása (einander-t a praepositívóval egybe kell írni!), — aztán: Románia *hátamögött* (Magy. Nemz. VII. 21.), két kezét a *hátamögé* dugta el (így! Magy. Nemz. VII. 9.), *szemelött* tart (8 Órai Újság VI. 28., íme a szemléleti elem pusztulása a szólásból, mert az egybeíró egy pillanatig sem gondolhatott a *szemre*, mely *előtt* tartja a tárgyat), *hatályonkívül* helyez (Magy. Nemz. V. 31.), a *tengerentúl* született (8 Órai Újság VII. 17.), *ostromzárálá* vétel (8 Órai Újság VI. 22.). Csupa megokolatlan egybeírás, sehol nincs semmi állandóvá vált határozó, hanem bizonyos szólásszerű gyakori fordulatok, melyek akkor is gondolati egységet alkotnak, ha szavaikat külön írjuk.

A mutató névmást a névutóval szinte következetesen egybeírják a lapok, úgyhogy ma már talán megokoltnak látszik arról gondolkozni, hogy az Akadémia ne változtassa-e meg az erre vonatkozó szabályt. *Efelől, anélkül hogy, ahelyett hogy* mindennapos hibák, sőt külön írva már alig látjuk a napisajtóban, még komoly könyvekben sem.

Furcsaságként idézek még két példát az egybeírásra, olyanokat, amelyeknek láttára minden magyarul tudó ember megborzad, látva a hanyagságnak és a felületességnek minden képzület felülmuló voltát a sajtóban. Ezt olvastam: „a nemzet *szószoros* értelmében vérségi kapcsolat“ (Ref. Élet VI. 22.). Az író nem is sejtí, hogy mi a *szó szoros* értelme, s hogy van a szónak tágabb értelme is. Máskor meg ezt: „*végeszakadt* a lehetősége“ (Magy. Nemz. VII. 25.). Ez a két példa mindennél jobban bizonyítja, hova vezet a szóösszetevő járvány. Ha az író a *szó szoros* értelmét szavankint külön megértette volna, soha nem írta volna úgy, ahogy írta; hasonlóképen az egybeírás vezette értelmetlenségre az írókat akkor, mikor a *vége szakadt* kifejezésben csak egyszerű igét látott alany nélkül s hozzáfűzött még egy alanyt.

Látjuk tehát, hogy az egybeírásnak ez a járványa veszélyes, mert rombolja a nyelvet, szegényíti és laposítja, pusztítja szemléletességét, arcul üti logikáját, sőt értelmetlenségeket szül. Föl kell vennünk a küzdelmet ellene, míg nem késő. A sajtókamara jól tenné, ha nyelvünk védelmére több gondot fordítana és valami módon eljárna az olyan sajtótermékek ellen, amelyek ilyen bűnös hanyagsággal kezelik édes anyanyelvünket.

Az is bizonyos, hogy szükség volna valamilyen terjedelmes helyesírási szótárra. Az író gyakran lusta, vagy nem ér rá, hogy az akadémiai helyesírási szabályaiban keresgéljen, azonban annyi fáradságot talán nem restellne, hogy egy betűrendes mutatóban utánanézzon, ha kétségei vannak. Német újságokban sokkal kevesebb a helyesírási hiba. Talán azért, mert a német tudósok már

szerkesztettek egy hatalmas helyesírási szótárt (Duden), amely több mint 600 lapon csupán betűrendes szómutatót tartalmaz. Az is lehet, hogy a német újságírók gondosabbak és kevésbé felelőtlenek, mint a mieink, s talán korrektoaraik is képzetesebbek. Akárhogyan van is, sajtónk mostani nyelvrontói inkább a gondosságban próbálják meg utánozni a németeket, a helyett, hogy derűborúra összetett szavakat alkotnak német vagy más idegen mintára.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

„Gelse át“ megy a vonat Sopronba!

(Az Államvasutak igazgatóságának figyelmébe!)

Szenkőzti útitársam egy haragossárga fedelű regénybe temelkedett. A könyv borítékáról pisztoly szegeződik homlokomnak. Az egész fegyver egyetlen fenyegetőző kerek lyuk; bármely pillanatban rámköpheti ólommagvát. Nagy izgalmak kavarghatnak a könyv lapjain, mert az olvasó nemcsak szemével, hanem arca minden izmával ráfeszül a sorokra.

Az én olvasmányom nem ilyen érdekes. Álomközi hangulatban azokat a jegyeket forgatom, amelyekkel mostanában erre-arra vonatozgattam. Sok szép emléket idézek velük. De hamarosan elromlik jókedvem. Eleinte még a talányfejtés örömét élvezhetem, ugyanis ezt olvasom az egyik kéregpapír-szeleten: „Sopron | *Gelse át** | Hegyeshalom | *Aszár át*“.* Gyermeknek való „kiolvasó“ versike ez? Abban van ilyenféle rejtett értelem vagy nyílt értelmetlenség. A másik papírdarabkán is: „Ágfalva h. | *Gelse át*“.* Azonban mindjárt vége a kedves-fura *egyedem-begyedem*-játéknak; a kegyetlen valóság így fedi föl magát a harmadik menetjegyen: „Bük *Szombathely át*“ | Oroszvár *Csornán át*“.* Tehát az egyszer ráhibáztak: *Csornán át*! És így értsd a többit is: *Gelsén át*, *Aszáron át*, *Szombathelyen át*!! Ha egyszer helyesen így lehetett írni: *Csornán át*, miért nem lehetett mindannyiszor odaragasztani az *-n* ragot?! Hát persze, az idegen nyelvű menetrendek! ** S bizonyára attól tartott a jegyszövegező, hogy az utazóközönség szörnyű félreértésnek eshetik áldozatául: a *Gelsén*, *Aszáron*, *Szombathelyen át* szerkezetből még *Gelsé*, *Aszáro*, *Szombathelye* nevet talál kikövetkeztetni! Ilyen együgyűnek gondolnak téged, magyarul tudó magyar utas?! (A *Szombathelye* láttán valaki csakugyan azt hihetné, hogy igenis történhetik félreértés. Koránt se! A *Szombathelye -n* ragos

* Én szedtettem *dölt* betűvel!

** Abba a gyanúporba aligha eshetik bele a „Gelse át“-ot elkövetett tisztviselő, hogy a „mynd eztendew alth“, „Assisia által menuen“-féle régiséget akarta volna föltámasztani! (F. G.)

alakja Szombathelyén volna! A tövégi *-e* és *-a* az *-n* és más végződések előtt *-é-vé*, *-á-vá* nyúlik! Az *Ászáro* név pedig képtelenség volna, mert a magyarban nincs rövid *-o*-ra végződő szó, a *no*, *nono* indulatszót kivéve! Hacsak ide nem soroljuk azt a nemrég keletkezett magyartalan és ízléstelen „szót“, amelyet a *légottalom* rövidebb alakjául gyártottak: *Légo!* „Légo-csapatok“, „Légo-szervezetek“, „Légo-sereg“ stb. (Lásd: Pesti Hírlap, 1940. augusztus 20., 4. lap, első hasáb.)

Bosszúság, harag, düh fog el, mikor tovább keverem, forgotom a nyelvrontás veszedelmes kártyajátékát. „Zalaszentgy. (*Gelse át*)“* szúr belém. Újra meg újra: „*Gelse át*“!* Ismételten fölszisszenek, mint ha tövis érne. Mérgemben már németül olvasom: *Gelse* — Bécsben ez a neve a szúnyognak —, de jaj, érzem is a csipését, s amint sorjában betűzgetem a jó csomó jegyet, már nemcsak szúnyogok, hanem jókora dunántúli bagósok döfködnek: „Bal-kenese főv. üdülő | (*Tapolca át*)* | Pápa | (*Sümeg át*)“,* sőt göbolyókat is felingerlő altöldi bögölyök: „Ráros (*Szeged át*)“* | Szeghalom | (*Püspökladány át*)“!*

Úgy rajzanak és dönögnek és donognak, mint a vadméhek vagy rettenetes dárdájú darazsak. Álom ez vagy valóság? Talán gonosz-rossz álom! Államvasút — álomvasút. Jaj, mi dörrent? Segítség! A pisztoly! Talált! Eltalálták szegényt! Vérzik a magyar nyelv!

Segítség!

Ferenczy Géza.

Vegyen gázhűtőszekrétnt!

Június bágyasztó melegében szemlélődve ülünk a villamoson. A köszönet érzése villan át rajtunk; a főváros közüzemeinek szól. Íme, mily kényelemről gondoskodó módon, hirdetések alakjában, teszik az „anyagot“ a nyelvművelés munkásai elé! Mire utunk céljához érünk, leírásra kész a Magyarosannak szánt időszerű cikkecske. De a kényelem önzését legott kesernyész érzés váltja föl: arra gondolunk, hogy a hirdetéseket százezrek olvassák. A nyelvrontó hirdetések hatása pedig, sajnos, sokkalta erősebb, mint a nyomukba szegődő nyelvjavító cikkeké...

Vegyen *gázhűtőszekrétnt!* Ne tessék megijedni a gázgyár hirdetésének ettől a fölszólításától! Nem akarják kötelezővé tenni a gáz hűtését a nyári hónapokra. Nem. Csupán csak oly szerkezetű hűtőszekrétnt kínálnak, amelyik gázzal állítja elő a hűtéshez szükséges alacsony hőmérsékletet. Magyarán nem gázt, hanem gázzal hűt. Ezt kellett a hírverő-táblára hozni. Amde a hirdetés szerzőjét elkábította a — kifogástalan kőpzésű — német *Gaskühlschrank*. A németes szógyártó-iskolának ehhez a módszeréhez folyamodott tehát: Végy két-három szót, rakd találomra egymás mellé, és kész az új kifejezés! Ennek az idegen szellemnek a gyümölcse: a gázt hűtő szekrétnt.

Hogy mit mondjunk *gázhűtőszekrétnt* helyett? Nevezhetjük

hűtőszelekrénynek, gázos hűtőszelekrénynek (a „villanyos“ mintájára), *gázüzemű hűtőszelekrénynek*. De mondhatunk *gázszelhűtőt* is. Az ajánlott kifejezéseket megszerezzük még hírverő jelszókkal: *Kokszszal fűtsünk, gázszal hűtsünk! Vegyen gázüzemű hűtőszelekrényt! Vagy: Főz meg sűt, fagyaszt-hűt a gáz! Vegyen gázos hűtőszelekrényt!*

Folyóiratunk egyik füzetében (VIII, 90) szóvátettük a gázgyár *takarékgáz* rendszerét. Ez a rendszer is, a hűtőszelekrény is ki-tűnő. Csak kifejezőjük csapnivalóan rossz. Nem válik jobbá a do-log, ha összeházasítják a *takarékgázt* a *gázhűtőszelekrénnyel*. Ezt műveli a gázgyár („a gázhűtőszelekrény üzemi költsége csekély, ha takarékgázt használunk“).

Kezdetben vala a *takarékgáz*. Utána jött a *gázhűtőszelekrény*. Ezt nyomon követte az ószerbiai *takarékbarány* meg a honi *takarékdisznó* (l. P. Hírlap, 1939. júl. 5. Reméljük, a cikk írója nem veszi zokon, hogy nevét nem idézzük). Hogy mi a *takarékdisznó*, a *takarékbarány*? Disznó-, bárányalakú gyűjtőpersely! Látjuk, minő gyorsasággal működik a hibás német átvételeken nyargalászó ana-lógias szóképzés.

Így fertőz a gázgyár idegenszerű szógyártási módszere. Vaj-jon véletlen-e, hogy a legüdvösebb műszaki újítások is rendszerint hitvány nyelvi öltözetben jelennek meg? Aligha. Hogy miképpen lehetne a bajon segíteni? Nem először mondjuk: intézményes meg-előzéssel!

Loványi Gyula.

Ne az erdőt irtsuk!

Az erdő irtását tételes törvény tiltja. Ne irtsuk hát az erdőt. De irtsuk a gyomot: erdőben, nyelvben egyaránt.

A Kárpátalja hazatérése óta mindsűrűbben találkozzunk az *erdőirtás* kifejezéssel. „A legtöbb helyen megkezdődtek az *erdőirtási* és fatermelési tervszerű munkálatok —“ jelentették annak idején újságjaink egy, a Kárpátaljáról szóló cikkben. A csehek csak-ugyan irtották a bitorlott magyar erdőket. De most, amikor a nagyhírű magyar erdészeti kar ápolja és védi ezt a nemzeti kin-cset, nem mondhatjuk azt, hogy megkezdődtek a tervszerű erdő-irtási munkálatok. Az *irtani* szó jelentése ugyanis a kódexek kora óta mind a mai napig „pusztítani“. Amit irtásnak neveznek, az való-ságban erdei munka, fatermelés, fadöntés, tarolás, tarvágás, szá-lalás.

A cikk a Magyar Távirati Irodától ered. A lapok egyező szö-veggel közölték. Csak egy újság akadt meg az erdőirtás szón, — a Pester Lloyd. Ez helyes kifejezést használt a kifogástalan szö-vegű német cikkben...

Az *irtani* szó hibás használata nem véletlen. Kortűnettel ál-lunk szemben. A hosszabb időre terjedő adatgyűjtés azt mutatja, hogy a nyelvi hibák terén a legerősebb a németes szóhasználat és szerkezet csoportja. De mindjárt utána következik — minden mást megelőzve — a hibás szóhasználat osztálya. A hibáknak ez a faj-tája nem újkeletű. Aggodalomra az ad okot, hogy ez a hibacsoport egy-két év óta döbbenetesen szaporodik, sokkal jobban, mint a né-

metesség csoportja. Jellemző tünet az is, hogy újságjainkban nemcsak számszerűleg, de aránylagosan is kisebb az idegen szók, mint a magyar szók hibás használata. Igaz, hogy az idegen szó jelentésének ismerése a műveltséghez tartozik, a magyar szóé — úgy látszik — nem...

Tömegesen idézhetném a példákat, de csak néhány jellegzetes mutatót itt be:

„A zsidók sosem *tenyésztettek* kukoricát...” (Új Magyarország, 1939. jan. 20.) (Tenyészteni csak állatot lehet. Növényt termelünk.)

„Megdőlt jelszavak, *hamis* babonák.” (Esti Újság, 1938. dec. 29.) (Csak babona van. Sem hamis, sem igaz babona nincs.)

„Alig hihető, hogy az efféle művészet nem a zsidók *önkéntes* vagy önkénytelen hatására keletkezett”. (Magyarország, 1938. szept. 8.) (A cikkíró kétszer is tévedett: összetévesztette az „önkéntes” szót az „önkéntes”-sel, az „önkéntes”-t meg a „tudatos”-sal. Helyesen: Azt kell hinni, hogy az efféle művészet a zsidóknak akár tudatos, akár nem tudatos hatására keletkezett.)

„...cenzúrák hatolnak be a munkaszobába s nagyon finom *guzsaly*okkal kötözik meg kezét és szellemét.” (P. Hírlap, 1938. ápr. 26. M. S. cikke.) (*Guzsaly* rokkát jelent. Nyilvánvaló, hogy a cikkíró a „gúzs” szóval tévesztette össze.)

A köznyelv szókincse sorvad. Egyes szók jelentése elhomályosodik, ingadozóvá válik. Küzdünk az idegen szó, az idegen szellem nyelvünket fertőző hatása ellen. De vajjon kevésbbé veszedelmes-e az a támadás, amelyik belülről, idegen hatástól mentesen pusztítja a nyelvet?

Loványi Gyula.

SZÉLJEGYZETEK

Roller — futi. — Ezt olvasom egy budapesti napilapban (Magyar Nemzet 1940. VIII. 15.):

„*Rollerverseny* lesz ezidén is a Margitszigeten, augusztus 22-én délután 5 órakor a játszótéren, ahol máris lehet jelentkezni a versenyre, Oszkár bácsinál”.

Hát csak jelentkezettek, gyerekek, de ne *rollerversenyre*!

Már sokszor hallottam ezt a *roller* szót gyerekektől, felnőttektől, mégis fölöttébb esodálok rajta, hogy nyugodt lelkiismerettel leírják és ki is nyomtatják, mégpedig olyan lapban, amely egyébként annyira törődik nyelvünk épségével. Az én gyerekeim Bécsben *futiznak*, a pesti gyerekek pedig *rollerversenyre* készülnek! Hát ez már igazán fonák dolog! Hogy mennyire az, a következő csaknem véres eset is bizonyíthatja.

Gyerekeim egyszer nyári itthonlétük alatt alkalmi barátaikkal játszodoztak a Balaton partján. Békén megvoltak esendben, zsvajban, amíg elő nem került az a játszószerszám, amelyről a kis viharzó apróságok olyan állhatatosan szokták rugdosni az anyaföldet. Az én gyerekeim ujjongva felkiáltottak: *futi!* A második először álmélködő ellenkezéssel mondták, majd haragosan ismételték, hogy az *roller!* Az anyémek ugyanolyan mérgesen: *futi!*

Az itthoniak egyre türelmetlenebbül hajtogatták, hogy *roller, roller, roller*; ők jobban tudják, mert az magyar találmány, és magyarul is nevezték el *rollernek*! A Ferenczy-gyerekek kézzel-lábbal magyarázták, hogy a *roller* német szó; ujjuk hegyével köröztek, motolláltak a levegőben, hogy a „roller” *ezt* jelenti, és magyar neve: *futi, futi, futi*.

Már ahogy ilyenkor történni szokott, a pereskedők hamarosan kifogytak az észokokból, s kitört a háborúság. Puskaaporuk nem volt, hát a parti főveny porába markolásztak, azzal csapdosták egymás szemébe az igazságot. A kis kezek már a nagy szegélytég-lákat feszegették, hogy megkövezzék a Hamisságot.

Még jókor toppantam elő atyai tekintélyemmel, s vége szakadt a civódásnak. Az ellenpártiak megfutamodtak, de inalásuk közben is olyas tanácsokat dobáltak vissza, hogy tanuljunk meg magyarul! S szidalmak is röpködtek felénk; a felnőtt patvarkodók nyelvére így lehetne lefordítani a gyalázkodást: hazaáruló gaz-emberek!

A jó tanács sohase árt: valóban azóta is tanulgatok magyarul („A jó pap is...” elve szerint), s gyermekeimet is jó magyar szóra fogom. Ők azonban konokul megmaradnak a mellett, hogy a *roller* magyarul *futi*. Azt hiszem, mi is valamennyien esatlakozhatunk meggyőződésükhöz: magyar gyerekek *futiznak* és *futi*-versenyre jelentkeznek! Remélem, Maga is belegyeyezik, Oszkár bácsi!

Ferenczy Géza.

Brilliánsot. — Régóta bántja szememet Budapest egyik szép ékszerüzletének felirata: *Brilliánsot, aranyat legmagasabb áron veszek*. Csak legyintenek a tulajdonosnak erre a nyelvi érzéketlenségére, ha boltja, bármilyen szép is, valami eldugott helyen volna. A Dob-utca táján. De bizony felháborító, hogy fővárosunk egyik legforgalmasabb utcáján évek óta felénk vigyorog a *brilliánsot*. Szinte resteltem magyarázgatni, hogy a latinos *-áns* végű szók tárgyesete kétféle a magyarban. Ha a szó melléknév, a *-t* tárgyrag előtt levő magánhangzó *-a-*: *Vettem egy új ruhát, egy nagyon elegánsat*. Épen így: *frappánsat, gálánsat, disszonánsat* stb. Ha főnévi használatú, a rag előtt nincs magánhangzó: *Keresem a laboránsat*. Ugyanígy: *adjutánsat, szimulánsat, ministránsat, foliánsat* stb. A *brilliáns* szó, mivel drágakő neve, főnév, s így tárgyesete: *brilliánsat*. Ismétlem, restelleni valónak tartom, hogy ilyet egyáltalában fejtegetnem kellett. De kénytelen voltam vele, mert annak a *brilliánsot* hirdetésnek el kell onnan tűnnie.

Juhász Jenő.

Mozi-hirdetések. — Messziről jött vendégeimnek mozival akartam kedveskedni. Megnéztem hát újságomban, hogy mit adnak a főváros jobb filmszínházaiban. Ha már nem árultam el az újság nevét, nem mondom meg a mozik nevét sem, csak számmal jelzem őket. Az 1., 2., 3. szám közös erővel ezt harsogta: „Rajzműsora böles, tanulságos, üde és kedves, mint mindig. Alapjában véve *pis-kótatiszta*”. — A 4. szám: „*Penetránsan* férfias film egy *mánikus* (így!) *obsitos* tengerésszel *súlyosbítva*. Lánggal lobogó *finisében* van némi izgulni való.” Az 5. szám: „*Prima* színészek, kítűnő játék.

remek mókák. Mellettük *fut* egy bűnügyi *story* és *ahhoz jön* egy *deus ex machina* megoldás.“

Mindezt egy magyar újság közölte, az Úrnak 1940. esztendejében, május havában.

Juhász Jenő.

Strand = verő. — A „strand“ magyar megfelelőjéül idáig egyrészt a *mart* szót, másrészt a *partfürdőt*, *fövenyfürdőt* ajánlották. Az előbbi helyessége jelentéstani szempontból vitatható, az utóbbiak pedig hátrányban vannak beszédközben olyan szóval szemben, amely valamivel rövidebb. Ilyet javaslok most, és ez a szó a *verő*. Ízes magyar szó ez s kifejező erőben mennyire bővelkedő! A „déli verő“ előfordul Aranynál és Adynál s jelentése „tűző napsütés“. Gömörben egy bogárfajt „verőkötő“-nek (= verőn költő) nevez a nép. Hegyoldalak neveiben is előfordul a „verő“ s „napnak kitett lejtő“-t jelent (pl. a Bükk-hegységben: Verő oldal, Verő, Nagy-verő, Alsó-nagy-verő, Felső-nagy-verő, Gizsir vereje, Tótfalu vereje). Azt, hogy valamelyik tájszólásban él-e ma ez a szó különállóan, nem tudom.

Azért találok igen alkalmasnak a „strand“ magyarosítására, mert 1.) a strandolásnak fontos kelléke a jó napsütés; 2.) ha a régi elnevezésekben jelenthetett „napverte hegyoldalt“, az élő irodalmi nyelvhasználatban fölveheti a vízbe sikló „napverte partoldal“ jelentést. S mivel némileg új jelentésadásról van szó, nincs akadálya annak sem, hogy ez a jelentése kiterjedjen a betonmedencével kapcsolatos vízszintes homokterületre is.

Kühne Pál.

A film szó magyarja. — Sok próbálkozás után egy életrevaló ötlet merült fel a *film* szó magyarítására. *Pergőkép*nek kellene neveznünk, ajánlották. Az ötlet valóban jó volt, hiszen új fogalmak elnevezésében pontos tudományos meghatározást kell adni, hanem egy jellegzetes, szembeötlő vonást kell kiemelni, a mozifilmnek pedig legjellegzetesebb vonása, legalább is a nézőtér számára, a pergő hang. Sajnos, az ajánlatot senki sem fogadta meg. Ennek talán az lehet az oka, hogy az összetett szó nehezen forgatható. Egyébként a *pergőkép* név pontosabban a filmkockára illenék, nem magára a filmszalagra. *Pergőszalag* alakban viszont sosem győzné le a rövid, továbbképezhető *film* szót. Az ügyes alapötlet megtartásával azt a módosítást ajánljuk, hogy ne összetett szóval, hanem képzéssel próbálkozzunk. A *pereg*, *pörög* igéből egyszerűen a *pergős* szót kellene képeznünk a *film* fogalmára, ez valamivel rövidebb is, nem is szokatlan, és az -s képző elhagyásával alkalmas alapszót szolgáltat a továbbképzéshez is, *filmezni: pergozni*, vagy egyszerűen *fölpergetni*.

Meskó Lajos.

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE

Tizamarti Antal: Pellengér. Budapest, 1940. 64 lap. A szerző kiadása. Ára 1.60 pengő.

Székfű Gyula szerkesztésében nem régiben jelent meg egy igen értékes tartalmú könyv ezzel a címmel: *Mi a magyar?* Munkatársai — Babits Mihály, Bartucz Lajos, Eckhardt Sándor, Far-

kas Gyula, Gerevich Tibor, Kerecsényi Dezső, Keresztúry Dezső, Kodály Zoltán, Ravasz László, Szekfű Gyula, Viski Károly, Zolnai Béla, Zsirai Miklós — előkelő szempontok szerint válaszoltak tanulmányaikban a fölvetett kérdésre, s ha fejtegetéseikből ellenmondások bukkantak is föl, az olvasók iparkodtak egybehangolni ötletes megállapításait.

Tiszamarti Antal — amint írja — csalódott ebben a könyvben. „Legjobban a könyv nyelvén ütköztem meg. Egy ilyen munka előadásának a legtökéletesebb, legzengőbb, legtisztább magyarságúnak kellene lennie. Hisz épen ez lenne egyik legerősebb érv a szellemi magyarság egysége és értéke, eredetisége és műveltsége mellett. Magyarságunk erejének leghatalmasabb igazolása ez az Európa közepében társtalanul is diadalmas nyelv. S most azt látjuk, hogy éppen azok, akik összefogtak, hogy nemzetünk hitét egységessé és megingathatatlaná tegyék, szinte kivétel nélkül olyan nyelven művelik azt, hogy az egészséges magyar ösztönt kihívják maguk ellen.“

Egészséges nyelvérzék dolgában a ma élők közül nagyon kevesen versenyezhetnek a szerzővel. Stílusa is a legeredetibbek egyike. Ha lírai elnevezéseit figyelmen kívül hagyjuk, csodálunk kell, milyen elkedvetlenítő hibákat ázott ki a tizenhárom tanulmány legnagyobb részéből. A könyv írói — ezek a kitűnő szellemek — észre sem vették, hogyan dúlták föl lépten nyomon a magyar nyelv helyességét. Milyen lehet a szárazon értekező tudósok mondatszövege, milyenek lehetnek idegenszerűségeik, ha az igazán hivatottak is ilyen tévedésekbe esnek?

A szerző nagyon kemény szavakkal fejezi be munkáját. Tanulságainak csak egyetlen kis részletét merjük ideírni. „A magyar az a nemzet, melynek vezető rétege — tisztelet a ritka kivételnek — nem tud helyesen magyarul. Ha ez a nemtudás közönséges tudatlanság volna, csupán sajnálkozást keltene; minthogy azonban oka fölszínesség, nagyzás és az anyanyelv megbecsülésének hiánya: pellengért érdemel.“

Velezdi Miklós.

L A P S Z E M L E

Délmagyarország. 1940. jún. 19. — (*maron*): *Magyar nyelvtani körséta Szegeden.* A cikkíró azokat a bosszantó helyesírási és nyelvtani hibákat teszi szóvá, amelyek Szeged utcáin és házain, a föliratok és hirdetések szövegében megbotránkoztatják az olvasót.

Felvidék. 1940. aug. 17. — *Beszéljünk magyarul.* Debrecenben mozgalom indult meg a város és környéke nyelvének védelmére és megtisztítására. A vidék nyelvét főképpen az elcsavart idegen szavak használata rontja. A konyhai, háztartási és gazdasági eszközök elnevezésében sokhelyütt nyüzsög a német szó. Irtani kell őket minden eszközzel és helyettük feleleveníteni azokat a tősgyö-

keres magyar szavakat, amelyeket kiszorítottak. Legyünk igazán és mélyen magyarrá mindenben, elsősorban nyelvünkben.

Kereskedelmi Szakoktatás. 1940–41-i évf. 1. szám. — *Láczter István: A magyar nyelv védelme az idegennyelvi órákon.* A modern nyelvek tanárai, főként kezdeti fokon, egy pillanatra sem függetleníthetik magukat növendékeik magyar anyanyelvétől. Nyelvünk védelme tekintetében tehát éppen olyan súlyos felelősség terheli őket, mint a magyar nyelv tanárait. Tanítványaink idegennyelvi tudása anyanyelvükön épül föl. Az idegennyelvi órákon is éberem kell figyelniük növendékeink magyar beszédét és írását. Az elkövetett hibákra nyomban mutassunk rá és haladéktalanul javítsuk ki őket. Magyarra fordításkor már a magyar szavak kiejtése közben se tűrjük meg a másnyelvi hatások szülte idegenszerűségeket. A német órákon a gyermekek magyar nyelvtani tudását is gyarapíthatjuk. Különös gonddal törekedjünk tanítványaink nyelvéből kiküszöbölni azokat a — sajnos — nagyon elszaporodott és bántóan idegenszerű szólásokat, amelyeknek kiindulóhelye nem ritkán éppen az iskolai idegennyelvi óra. Ezeknek legnagyobb része német szavaknak és szólásoknak szolgálai utánzásából ered. Pl.: Wir legen Gewicht auf eine persönliche Besprechung; Fontosnak tartjuk a személyes megbeszélést (nem pedig: súlyt helyezünk, stb.). Die Ausführung des Planes; A terv végrehajtása, megvalósítása (nem: kivitele). Wir erhielten nahezu fünfzig Angebote; Csaknem (és nem: közel) ötven ajánlatot kaptunk. A beszédünkbe és írásunkba becsúsztott magyartalanságokat jól áttekinthetően tárgyalja Pintér Jenőnek és munkatársainak Nyelvvédő Könyve. Ennek alapos áttanulmányozása mindenkinek, aki magyart vagy idegen nyelvet tanít, foglalkozásából folyó, de egyúttal becsületbeli kötelessége is.

Magyar Lélek. 1940-i évf. 6. szám. — *Kiss Erzsébet: Nagytakarítás.* A cikkíró egy csinált beszélgetésben bemutatja, mennyi idegen szó ékteleníti szép magyar nyelvünket. A sok jövevény ránk ragadt, mint a járványos betegség. „Otthon, a boltokban, a műhelyekben, a hivatalokban, a vasúton, az utcán, a szórakozóhelyeken. Hibásak vagyunk hát valamennyien! Most az a kötelességünk, hogy mérjük fel, lássuk be ennek a hibának rettenetes veszedelmét és szokjunk le róla. Elsősorban mindenki önmagát tekintse a leghibásabbnak és tanuljon meg öntudatosan beszélni. Ne gondolja senki, hogy a magyar szóval bárhol is szégyent vall, ne higgye egy magyar se, hogy műveltebbnek látszik, ha idegen szavakat kever a beszédébe. Nekünk csak az lehet a büszkeségünk, ha szépen beszélünk az anyanyelvünkön. Minden nemzet erre törekszik, mindenki félti a maga nyelvét, csak éppen mi ne törődünk vele?”

Magyar Nemzet. 1940. aug. 3. — *Gergely Adám: Mi húz el?* Egy napilap tudósítója beszámolt lapjában gépkocsin megtett utazásáról Németországból a megszállt Franciaország felé. Ebben a tudósításban ilyesmik fordulnak elő: „erdő mellett *húztunk el*”; „esodás tájakon *húztunk át*.” A szerző nyilvánvalóan azt akarta mondani: „wir zogen vorbei”, „wir zogen durch”. Úgy kellene írni

magyarul, hogy olyanok is megérthessék, akik nem tudnak németül. — 1940. aug. 6. — *Magyar nevet a cigarettáknak!* A dohányjövődék csaknem valamennyi dohány-, cigarettá- és szivargyártmányának idegen elnevezést adott. Ezeket nagyon szépen helyettesíthetné Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony stb. magyar városok nevével vagy egyéb magyaros elnevezésekkel. Így egy jó esomé idegen szót lehetne kiszorítani a mindennapi nyelvhasználatból. — 1940. aug. 29. — *Hírfej-cikk az idegen szavak elterjedéséről.* A cikkíró Rákosi Jenő egyik írásából idézi a következőket: „Gyűlölöm az idegen kifejezéseket. Különösen az izmusokat és istákat. A sok idegen kifejezés mindig rosszat hozott a magyarra.“ Az újonnan elterjedt kifejezések közt sok nemes, dicső fogalom van, de azért a világnak nem nagy öröme lehet abban, hogy az idegen kifejezések ily tömegben terjedtek el. A nép egyszerű gyermekei sohasem szerették az idegen kifejezéseket. Úgy érezték, hogy csak rossz lehet az, amit az urak nem mernek világosan, magyarul kifejezni.

1940. szept. 11. — *Szabó Dezső: A magyar nyelvért.* „A magyar nyelv életünk élete, lelkünk lelke, sírokon átfolytatódó örök énünk. Rajta kívül nincs magyarság, nincs magyar nemzet, s történelmi életünk idegen kényszerek szolgálai teljesítése volna. A közpозztály lelki egységét s így a nemzeti egység legmélyebb biztosítékát a középiskola adja meg. Vajjon középiskoláinkban olyan arányú a magyar nyelv ápolása, elültetése a lelkekbe, amilyen megfelel e feladat egyetemes, roppant jelentőségének? Erre a kérdésre fájdalmas a felelet... Döbbenetesen csekélyszámú órát juttatnak a középiskolában a magyar nyelvnek. Talán nincs Európának egyetlen nemzete, ahol a nemzeti nyelv ilyen mostoha elbánásban részesülne... Adjának a középiskolákban a magyar nyelvnek a két első osztályban tíz, a következő kettőben nyolc, a négy felsőben napi egy-egy órát.“ A továbbiakban a cikkíró arra a kérdésre felel, honnan vegyüik a szükséges órákat, s rámutat az idegen nyelvek korai tanításának ártalmaira. — 1940. szept. 20. — *A. F.: „Hírverés“.* Ezzel a szóval kezdetben a reklámot akarták kifejezni. Újabban mind gyakrabban halljuk és olvassuk mint a *propaganda* magyar megfelelőjét. Jobb volna ezt a szót meghagyni annak, aminek megalkották, vagyis a *reklám* helyettesítőjének. — 1940. szept. 27. — *Halász Gyula: Egy érdekes szó.* Ez az érdekes szó az *érdektelen*. Nem az *érdekesnek* az ellentéte, nem azt jelenti, hogy *nem érdekes*, hanem ezt: érdekeletlen, nem érdekelt, nem befolyásolt, tárgyilagoss, elfogulatlan. Így beszélünk *érdektelen* tanúvallomásról, magatartásról, véleményről, barátságáról. Sok ilyen szópár van nyelvünkben, amely nem egymás ellentéte. Pl.: *Képes-képtelen, világos-rilágtalan, példás-példátlan, kényes-kénytelen*, stb. — 1940. október 12. — *Urbányi János: „Hírverés“ — Vevőtoborzás“.* A *reklám* fogalmának kifejezésére Hegedűs Loránt megalkotta a *hírverés* szót. Ez a szó ilyen értelemmel hamarosan elterjedt. Újabban azonban a sajtó és a rádió egyre sűrűbben használja a ma gyakran előforduló *propaganda* fogalom kifejezésére. A *reklám* átengedhetné ezt a szót a propagandának, a *reklám* kifejezésére pedig egyelőre használjuk a kissé hosszú *vevőtoborzás* szót. A német köznyelv ma *„Werbung“* szóval nevezi meg a kereskedelmi toborzást, tehát a *vevőtoborzást*, vagyis a reklámot. A *vevőtoborzás* szó eleje a gyakor-

latban idővel úgyis lekopik és megmarad a *toborzás*. Mire azonban ez megtörténik, akkor már a szó hallatára a sok használat után senki sem fogja összekötni a *toborzás* szót a 'katonatoborzás' fogalmával. Ezt a szót már több szakkönyv, szaklap, sőt miniszterileg engedélyezett kereskedelmi iskolai tankönyv és hivatalos utasítás is átvette.

Nemzetszava. 1940. augusztus 7. — *Sagittarius: Tiszta magyarságot a moziba!* Egy belügyminiszteri rendelet szabályozza a magyar pergőképek (filmek) játszását és arról is intézkedik, hogy a hivatalos felülvizsgálás a magyar darabok magyar nyelvére is kiterjedjen. A cikkíró a felülvizsgálást végző bizottságnak figyelmébe ajánl néhány szempontot, amelyek a kiejtésre, hanghordozásra s a szöveg tiszta magyarságára vonatkoznak. — 1940. aug. 21. — *K. D.: Lássunk már intézkedést a magyar műveltség ügyében.* (Levél a szerkesztőhöz.) Az intéző körök részéről a legtermészetesebb dolog volna, ha megkövetelnék, hogy a magyar mozik, szálók magyar nevet viseljenek, a magyar dohányárúk a magyar hatóságoktól magyar elnevezést kapjanak, és magyar nyelvünk hatóságos védelmet kapjon a cégtáblákon, mozi szövegekben, stb. — 1940. aug. 28. — *Védelmet kérünk hagyományainknak, utca- és helyneveinknek!* (Meskó Zoltán nyílt levele a belügyminiszterhez.) Az ország nagyobb községeiben belügyminiszteri rendeletre az utcáknak még ebben az évben nevet kell adni. Ez a látszólag rendészeti intézkedés fontos műveltségi és nemzeti érdekeket érint. A nyílt levél írója kéri a belügyminisztert, adjon hozzá a rendelethez kiegészítőleg egy utasítást arra, hogy azon helyrészek (utcák, terek, sorok, közök), amelyeknek a közhasználatban már van vagy valaha is volt nevük, az eddigi nevüket hivatalos névként viseljék és ne kapjanak most kigondolt új neveket. Ezek a régi, nem a hatóságoktól, hanem a népszellemtől adott nevek külön nemzeti értékek. Minden egyes hagyományos apróság, név, szó, ház, ruha nekünk nagy kincs, mert kevés van belőlük, és mert magyar multunk emlékei. Védjük és ápoljuk kegyelettel őket, még a legkisebket is.

FIGYELŐ

Harc egy szó körül.

A Magyar Nemzet című napilap f. évi július 24-i számában Régi magyar aláírással élesen bíráló hangú cikk jelent meg. Írója egy füst alatt kikel az újabban divatozó, felélesztett magyar viselet és az erőszakos nyelvújítás ellen. Elítéli az ilyen szavakat mint *közíró*, *derülátó*, *portya*, mert szerinte ezeknek a magyar nyelvben semmi értelmi gyökerük nincs. Mindkét mozgalomban erőltetett magyarkodást lát, számára úgylátszik egyforma jelentőségű a külső és a lélek. A magyar ruha lélekformáló, közösségi tudatot teremtő és alakító hatására Szabó Dezső mutatott rá ugyancsak a *Magyar Nemzet*ben. Sokkal nagyobb visszhangot vertek azonban Régi magyar-nak az új nyelvújítást elítélő szavai. A vita magva

az egyik említett szó, a *derülátó* lett, amely a lap olvasóközönsége előtt úgylátszik még túlságosan újszerű volt, s ezért keltette fel bíráló-ösztönét. Annak ellenére, hogy a vita egy napilap széles nyilvánossága s nem szakemberek közt folyt le (bár a hozzászólók közt vannak ismert nevek, a Msn. munkatársai is), s így eredményei nem mindenben szakszerű, tudományos megállapítások, mégis érdeemesnek tartom, hogy beszámoljak róla.

Július 26-tól augusztus 10-ig 36 cikk, levél és hozzászólás jelent meg a Magyar Nemzet hasábjain (nem is közölték mindet), s habár a lap előbb le akarta már zárni a vitát, nem tudott kitérni az újabb levelek áradata eiől. Annak a jele ez, hogy nyelvünk tisztasága, hála Istennek, nemcsak néhány tanár, nyelvész és író magánügye, hanem az érdeklődés nyelvi kérdések iránt még a mai sorsdöntő időkben is sokkal élénkebb és általánosabb a nagyközönség széles köreiben, mint reméltük volna. Köszönet és elismerés illeti a Magyar Nemzetet, hogy a szűkkörű szakfolyóiratok mellett a nagy nyilvánosságot jelentő hasábjokon adott helyet ezeknek a kérdéseknek.

Minden komoly vita főértéke a termékenység. Habár a *derülátó* körül folyt harcban többnyire csak egyszerű újságolvasók vettek részt, a „több szem többet lát“ és (ne sértődjenek meg a nem szakember hozzászólók) a „vak tyúk is talál szemet“ igazsága itt is érvényesült. A helyes, romlatlan nyelvérzékkel megáldott magyar ember ösztönösen, különösebb képzettség nélkül is sokszor tesz találatot megfigyelést, eltalálja a helyes megoldást és életrevaló ötleteket ad. A műkedvelő nyelvészek veszélyesebbek; van bennük bizonyos „szakmai“ gög és makacs elfogultság, amely könnyen délibábos elméletekbe ragadja őket.

A nyelvújítás szükségességéről és a szómagyarosítás fontosságáról megindult általános jellegű hozzászólásokat Bölöny József terelte a *derülátó* köré, s a vitát ő robbantotta ki. Eljárása eléggé balkezes és következtelen volt. Első cikkében (júl. 26.) elismeri, hogy Régi magyar „joggal kifogásolja a derülátó, portya és egyéb hasonló kifejezések használatát“. A következő számban N. Gy. (Nemes György) Régi magyarnak válaszolva a nyelvújítás pártjára kel, és megvédi a *derülátót* és *közíró*t. Bevallja, hogy a *derü* és *borulátó* szavakat ő „követte el“ mintegy 3 éve egy közgazdasági cikkében. (Halász Gyula viszont Bebesi Istvánban jelöli meg a két szó megalkotóját, aki 1926-ban egy Kosztolányi Dezső hirdette pályázaton nyert velük díjat.) Nemes György említi első cikkében az optimista megmagyarosításának más kísérleteit is: *boldoglátó* (Hegedüs Loránt) és *rózsaszínlátó* (Laczkó Géza). „Úgy látszik — írja — ezek mind erőltetett szóösszetételeknek tünnek, nem kellettek... A derülátó-borulátó szavak viszont becsúsztak a nyelv kinceskamrájába.

Erre a megjegyzésre írja Bölöny második cikkében a következőket (júl. 28.): „Magát a gondolatot igen szerencsésnek tartom,

mert a tősgyökeresen magyar, rövid és mégis kifejezéssel teljes *derű* és *ború* szavakkal valóban hűen domboríthatjuk ki a különbséget a között, hogy valaki rózsaszínű vagy sötét pápaszemen át nézi-e a világot. A *derülátó* és *borulátó* szóösszetétel azonban éppen annyira erőltetett, mint a „boldoglátó” vagy „rózsaszínlátó”. Közös hibájuk, hogy alanyesetben álló főnevet fűznek össze egy szóvá melléknévvel. A magyar nyelv azonban az ilyen kapcsolást csak határozóval, vagy legfeljebb tárgyeesetben álló főnévvel tűri; természetesen nem fűzi egy szóvá a kettőt, hanem külön-külön írja őket. Kifogástalan szó tehát a *derűsen látó* és *borúsan látó*, lényegesen rosszabb, de összetétel szempontjából szintén helyes a *derűt látó* és *borút látó*.”

Ez a nyilván téves állítás indítja meg az egyre szélesebb mederben hömpölygő *derülátó-vitát*. Pedig a cikk- és levélírók nem is foglalkoznak Bölöny indokolásának második részével, amely a két szóba írás helyességét bizonyítja furesa, homályos, egyik mondatával a másikat agyoncsapó érveléssel: „Semmi okunk sem lehet arra, hogy egy idegen kifejezést a magyarban ne helyettesíthesünk két szóval, különösen ha rövidek azok. A magyar nyelv tömörség tekintetében amúgy is első helyen áll, ... nyugodtan tarthatjuk tehát új kifejezések alkotásánál nyelvünk törvényeit.” Tudományban nincs helye a nemzeti elfogultságnak, de ha a magyar valóban a legtömörebb nyelv volna, akkor ez nyilván azt jelenti, hogy lehetőség szerint mindig egybeírjuk az összetett kifejezés szavait. Furesa tehát Bölöny érvelése, amely nyelvünk állítólagos törvényeire hivatkozva a különírás mellett száll síkra.

Helyesen tette a lap, hogy a következő számban Halász Gyula cikkét közölte (Én is *derülátó* vagyok. Júl. 30.), s ez mindjárt az elején helyes irányba terelte a vitát. Csaknem 100, a *derülátó*hoz hasonló ragtalan tárgyias összetételt sorol fel, és szellemes érveléssel védi meg a nyelvújító mozgalmat. Példáit a sokasodó levélírók még jónéhánnyal megtétezik. Ki is oktatják Bölönnyt, hogy a *magvető*, *borivó*, *honszerző*, *javógó*, *derülátó* stb. ragtalan tárgyias összetételek ősi magyar szerkezetek. Bölöny még egy cikkben (aug. 3.) próbálja védeni a maga igazát: „Nem kellene valami különös nehézség annak a megállapításához sem, hogy bizony ezeknek az összetételeknek a nagy része is erőltetett, minthogy azonban ma már közkeletűvé váltak, meddő és teljesen felesleges dolog lenne hadakozni ellenük.” Halász Gyula példáit nem fogadja el, hanem helyesebbnek tartja az ilyen alakokat: *mosolyt keltő*, *fészket rakó*, *füstöt okádó* stb. Furesa makaesságával sem tud híveket szerezni felfogásának. A hozzászólók elvetik a *derűt látót*, viszont a *derülátót* és *borulátót* kitűnő, kifogástalan és magyaros összetételnek tartják általában. Székely Artúr Balassa új szótárára hivatkozik, amelybe már bekerültek.

A vitának ez a része tehát nyugodtan lezártnak tekinthető. Másik ága azonban tovább dagadt. Bölöny ugyanis említett vála-

szában főként a második cikkében ajánlott *derüsen látó* mellett tör lándzsát. Néhány sorral előbb a *derüt látó* tárgyias kifejezést ajánlotta, most pedig azt kifogásolja, hogy Halász Gyula 100 példája közül 98 a „mit?“ kérdésre felel, s csak kettőnek a szerkezete egyezik meg a *derülátó*val. Ez a két szó: a *kengyelfutó* és *hétalvó*, határozós összetétel. Bölöny tehát most az előbb tárgyiasnak vett *derülátót* is ilyennek tekinti. „Az *optimista* és a *pesszimista* ugyanis a jövőbe néz, éppen ezért nem lát még semmit. Sem *derüt*, sem *borút*. A szerint vár azonban *jót* vagy *rosszat* (a nélkül, hogy *jóváró* vagy *rosszváró* lenne) a jövőndőtől, amint *derüsen* vagy *borúsan* látja, bizakodva vagy csüggedéssel ítéli meg a helyzetet. Ha *sötétben* is látja, még nem lesz *sötétlátó*; nem sötétséget lát, hanem csak a helyzetet látja sötét színben.“

Ami az egybeírást, illetőleg a hasonló szerkezetű összevont határozós szavak létjogosultságát illeti, az olvasók több példát idéznek: *kengyelfutó* (kengyel mellett futó), *hétalvó* (hétszámra alvó), *vakmerő* (vakon merő), *rövidlátó*, *messzelátó* (rövid távolságra, messzire látó). A két első szóra Bölönynek ez a megjegyzése: „Ez a két ritkán használt, inkább csak a népmesékben előforduló szó azonban mégsem tekinthető olyan szabálynak, amely megkövetelné azt, hogy minden újonnan képzett kifejezést egy szóvá vonjunk össze, még akkor is, ha ezzel ellentétbe jutnánk az értelemmel, a nyelv logikájával és a jóhangzással.“ Erre a különös érvelésre Juhász László egy tucatnyi egybeírt határozós összetételt olvas Bölöny fejére (*szemrehányó*, *napraforgó* stb.).

Katona Endre a *derülátó*-t helyesli, mert „ennek csak felhígítása volna a *derüsen látó*“, de a határozós összetétel lehetősége többeknek fejébe ütött szeget. E sorok írója is kifejtette hozzászólásában, hogy a kifogástalan szóképzés mellett ugyanolyan fontos szempont a nyelvi szemlélet helyessége. És itt — de csakis ebben — talán igazat adhatunk Bölönynek, mert az *optimista* nem annyira *derüt lát*, mint inkább *derüsen néz* mindent. Az optimizmus és pesszimizmus az életszemlélet módját jelenti, természetesnek látszik tehát, hogy a melléknévi alakokat is módhatározós összetétellel fejezzük ki. Igaz, hogy a *derüsen látó* (vagy akár egybeírva: *derüsenlátó* — az egész csak megszokás dolga —) hosszúsága miatt nem a legsikerültebb.

A *derülátó* értelmi szépséghibáját különben sokan észreveszik. Domonkos István érdekes megfigyelést tesz a tárgyias összetételekre: „Próbáljuk meg e szavakat nem jelzőként, hanem *állítványként* használni a mondatban. A második *honalapító* másodsor *alapított hont*, a *szobafestő szobát fest*, a *törökverő veri a törököt*... Az *átvitt értelmű* összetett szó legtöbbször nem bontható fel így. A *képmutató* semmiféle *képet nem mutat*, hanem *alakoskodik*, a *füstfaragó* is inkább a *kéményt seprí*, a *hangadó* pedig *vezet*, *irányít*... Ugyanígy nem *látja a derüt* az *optimista*, hanem *reménykedik* vagy *bizakodik*... Ellentéte *csügged*.“ E szerint tehát csak

a *derüt lát* igei kifejezést helyteleníti, a derülátót elfogadja. „A különbség a *képmutató* és *derülátó* között az, hogy *az előbbit már megszoktuk*. Van valamilyen szavakba nem önthető érzés, amely eldőnti az új szavak jóságát. *Ez az érzés és az idő az a két tényező, amely polgárjogot ad az új szónak. Várjuk ki ezt az időt*“ (aug. 7.). Korbonits András (aug. 7.) hasonló észrevételt tesz, de közelebb jut a lényeghez: „*Rémlátó az, aki rémeket lát. Derülátó az, aki a dolgokban derüt lát* vagy: aki a dolgokat *derüsen látja*. Mondjuk ugyanis: *rémeket lát, labdát rúg*, de sohasem mondjuk: *derüt lát*. Csak a derüsen szó *kétszeres* esonkításával juthatunk el a *derülátó* összetételhez. Legalább is *szokatlannak érezzük* ezt az összetételt... Egy egész kis szépséghibájú magyar szó mindig *sokkal jobb, mint az idegen. Használhatjuk tehát a derü- és borülátót*, ameddig nem tudjuk teljesen kifogástalan magyar szavakkal pótolni őket.“

Hajós Béla nem ilyen megalkuvó. Megokolása azonban, amellyel a *derülátót* elveti és más magyar szavakat ajánl helyette, kissé kalandos és erőltetett: „A *derülátó* jóhangzású ugyan, de nem mélyjáratú. A derü és ború az időjárásszerű változatokat jelöli meg, ellenben az optimizmus és pesszimizmus sok minden külső és belső tényező *kialakult s lélekbe átidegződő eredménye*. A *derülátó* inkább csak az *átmeneti* hangulatot jelzi, nem ezt az *állandóbb* jellegű lelki beállítottságot. Az optimizmus és pesszimizmus határozott ellentétek, nem pedig olyan egymásbefolyó tünetnyek, mint a derü és ború“ (aug. 7.). A bhg aláírású levél írója is hasonló különös böleselkedéssel száll szembe az új szóval: „*Derülátó az, aki a derüs eget maga előtt látja, ténylegesen vagy képletesen. Az optimizmus köznapi értelemben temperamentum, vagy nézet arról, hogy a dolog végül jóra fordul. Az optimizmusban jóslat rejlik, pillantás a jövőbe, más szóval várakozás. A derülátás nem jelent várakozást, hanem szó szerinti szemlátomást. Aki derüs égen borút lát, azt a magyar ember eszelősnek fogja mondani, meteorológiai átmodozónak, nem optimistának*“ (aug. 7.). Bauer Miklós is a szó jelen vagy jövő vonatkozását vizsgálja: „Az optimista szónak *jövőre vonatkozó* mellékize van. Nem biztos, hogy a *jelent* jónak látja, de rózsás jövőt vár. Értelmi szempontból az optimistát a derülátónál jobban helyettesíti a *derüváró*“. A szó életképességében azonban maga sem hisz (aug. 7.). Éppen ellenkező véleményen van „régi előfizető“: „Az optimista és pesszimista nemcsak a jövőbe, hanem a jelenbe is néz. Minden dolognak két oldala van, és a szerint *látjuk* fényét vagy árnyát, amint optimisták vagy pesszimisták vagyunk. És a *derülátó* azért is oly sikerült szó, mert a jövőbe nézés kifejezésére is igen alkalmas“. Hogy mért, nem magyarázza meg. Ascher Oszkár szerint a *derülátó* nem fedi a fogalmat. „A *széptevő* valóban *teszi a szépet* valakinek, a *magvető* valóban *magot vet*, de a *derülátó* nem *derüt lát*, hanem *derüsen lát* mindent, lelki alkatánál fogva *derüsen néz* a világba. Éppen azért helytelen ez a szókapcsolás, mert pontosan úgy kapcsolja a derüt

a látóhoz, mint a többi hasonló összetett szó“ (aug. 10.). A lap munkatársa, aki a vitát vezeti, — maga is derülátó-párti, és mint átvitt értelmű tárgyias összetételt, helyesnek tartja. Így válaszol Aschernek: „Aki derűsnek lát mindent, bajosan tagadhatja, hogy *derűt* lát — még ott is, ahol nincs. Ennél pontosabb szót már igazán nem kívánhatunk. Itt van például a *szájtató* vagy a *fejtörő* vagy a *talpnyaló*, ezek sem betűszerint tártják a szájukat, törik a fejüket és nyalják a talpat! A *nagyképvű* embert is ugyanannyiért borotválja a borbély, mint minket“.

Érdekes Juhász László második levele, amelyben a *derülátót* védi meg, de ugyanakkor a derűsen látó tarthatatlanságának bizonyításával tagadja meg a tárgyias szerkezetet. Ezt írja: „Hogyan kérdésre felelő és *látó* igenévvel összetett szavunk már van: *tisztánlátó*... A derűsen látó-nak azonban még akkor sem kegyelmezhetünk, ha megteremtője hajlandó lenne egy szóba írni. Szerkezete ugyanis nem azonos a *tisztán látó*-éval. *Tisztánlátó* az, aki a dolgokat *tisztán, világosan látja*. Optimista ellenben az, aki a helyzetet *derűsnek, derülőnek, javulónak, szóval biztatónak* látja, azaz tartja, „A jövőt derűsen látom“ éppen olyan helytelen, mintha azt mondaná valaki: „Megnyugtatóan látom vagy találok“, e helyett: „Megnyugtatónak látom“. „Az optimista meghatározásával tehát nyilván a határozós összetételt ismeri el.

Az eredmény tehát az, hogy a *derülátó* alakilag kifogástalan. Kérdés azonban, hogy tárgyias vagy összevont határozói összetételnek fogjuk-e fel. Értelmi megfontolások hatása alatt a vélemények súlya egyre inkább az utóbbi felfogás felé tolódott el, bár itt több nehézség akad. Néhány hasonló határozós összetételt tudunk bizonyító analógiaként felsorolni (*vakmérő, rövidlátó, kengyelfutó, hétalvó, gépiró, gyorsíró, Marslakó*), de így is „erőltetettnek“ érzik sokan a *derülátót*, viszont nehézkesnek a *derűsen* vagy *derűsnek látó* kifejezést (az utóbbi ebben az alakban nem is jöhet szóba). Vitatható azonban Juhász felfogása, hogy a „derűsen látó“ egyáltalán nem állhat meg. A *jókedvű* és *rosszkedvű* inkább időhöz kötött, pillanatnyi hangulatot fejez ki, az optimizmus azonban többnyire időtől és alkalomtól független lelkiállapot. Sokszor beszélünk derűs életszemléletről. Az ilyen ember derűsen, vidáman nézi az életet, a jelent, de *derűsnek látja* a jövőt is. A *derűsen látni* szokatlan kapcsolat volt az ellenzés egyik rejtett oka. Az összevonás azonban mindkét esetben szükséges, de lehetséges is. Hogy ne gondoljunk főnévi tárgyias összetételre, amely az egész vitát szülte, esetleg használhatjuk a *gyorsíró* és *vakmérő* mintájára a melléknévvel összetett *derűslátó* és *borúslátó* szót.

A vita megkerülésére sokan más szót ajánlanak. E sorok írója is felvetette a gondolatot, nem lehetne-e a latin *optimista* és *pesszimista* „jó“ és „rossz“ (vagy baj, bal) alapszavából képezni megfelelő magyar kifejezést. Igaz, hogy ez lerontaná a szóképzés magyar szemléleti módjának eredetiségét. A derű és ború szép,

eredeti szavak, bizonyos költői szint adnak a belőlük képzett kifejezésnek. Kár lenne őket feláldozni.

A következő szóajánlások fordulnak elő a cikkeken és levelekben: optimista = *bizakodó* (F. M.), *jólató*, *jóhívó*, *jóhívú*, *jobbsejtős*, *reménylős*, *bizakvós* (Hajós Béla), *derűváró* (Bauer Miklós); pesszimista = *csüggedő*, *csüggeteg* (F. M.), *kishitű* (Turi Dániel), *ballátó*, *balhívó*, *balhívú*, *rosszhívú*, *balsejtős*, *csüggős* (Hajós B.). Bölöny felemlíti, de elveti a *jó- és rosszváró*-t. Ezek közül nem egy régi tagja már a magyar szókincsnek, megállapodott jelentéssel. F. M. és az „Isten óvjon mindnyájunkat“ aláírású levél írója feleslegesnek tart minden fejtörést, azzal, hogy ezek a szavak tökéletesen kifejezik az optimista és pesszimista jelentését. Hogy megközelítik, kétségtelen. De aki fordított idegen nyelvből magyarra, vagy egy megfelelő, kifejező jelzót keresett, tudja, hogy a szótári szavak legtöbbször csak bő lebernyegként fedik a fogalom lényegét, de ritkán simulnak testéhez. A szónak rejtett, szinte megfoghatatlan belső tartalma, érzelmi és hangulati magja van, amelyet a szó lelkének nevezhetnénk. Évszázadok alatt szívja ezt fel, s a leghétköznapibb szó is hámulatos gazdagságot rejthet magában, amely csak az előtt tárul ki, aki ismeri titkát. Ezt nem tudja az idegen megtanulni. Hiába mondunk *bizakodót* vagy *csüggedőt*, érezzük, hogy mindegyik kevesebb az idegen szónál, hiányzik belőlük valami, ami abban megvan, s csak körülírással fejezhető ki. Különben is, ha meglévő szavunkat azonosítjuk az idegenel, nyelvünk gazdagodása csak látszólagos, sőt kétes. Célszerű tehát új szóval kifejezni az idegen jövevényt. Közhasználatú, lelki jelentésű idegen szónak régi magyar szóval helyettesítése szinte lehetetlen, éppen a belője ivódott sajátos, mással nem helyettesíthető hangulata miatt. A szerencsésen képzett új szónak is hosszabb időre lesz szüksége, amíg ezt az árnyalatot megkapja. A fentebb idézett szóajánlásokat, amelyek alig lehetnek versenytársai a *derűlátónak*, olvasóink bírálata alá boesátjuk. Még leginkább a *balsejtős* (-s képzője az állandóságot, „természetet“ fejezi ki, pl. ijedős ló) volna talán megfelelő.

A legtöbb hozzászóló a *derűlátó*val kapcsolatban kitér a nyelvújítás és nyelvtisztítás szükségességére is. A 36 levél és cikk közül csak 2 akad, amely feleslegesnek tartja, sőt elítéli a mozgalmat. Ezekhez csatlakozik, mint a vita kései utóhangja, Zolnai Béla cikke (szept. 15.). F. M. szerint elég, ha meglévő szavakat azonosítunk az idegenekkel, s ezt szoktatással lehet elérni. „Az erőtomeget (energiát), amit fölöslegesen új szavak alkotására pazarolnak, igen sokszor helyesebben használhatjuk fel az idegen szavak ismert, csak szokatlan használatú, (de teljesen megfelelő értelmű) magyar szavakkal való helyettesítésére és a helyettesítéshez való szoktatásra! Ajánlatos volna a közönségnek minden egyes újszerű szóhasználatra szoktatására bizonyos időt szánni, ez idő alatt esetleg zárójelben mindenütt az eddig használatos ide-

gen kifejezés feltüntetésével: meglátnók azután, hogy csakugyan olyan nehéz-e idegen szavak helyett magyarokat használni, mint sokan képzelik?! A magyar nyelv... zamatossága, színezőképesége és magvas kifejezésmódja lehetővé teszi, hogy *minden idegen szót* kiküszöböljünk mesterséges szóképzés nélkül is. Legfeljebb elavult, elfelejtett ősmagyar szavakat vagy tájszólásokat kell igénybe vennünk a legrosszabb esetben is.“ Különös, makaes maradiság, amely nem hajlandó tudomást venni a modern élet és a technika ezernyi új fogalmáról, amely mind új elnevezést kíván. A másik levél írója (Isten óvjon mindnyájunkat) hasonló felfogású: „Minek új szavakat keresni, mikor nekünk olyan jó kifejezéseink vannak? Minek az újítás, mikor a megszokott, a régies is értelmes? A haladás nem a mesterkélt újításban van.“ Az illető elfelejti, hogy ami ma régies, az egykor új volt. Kazinczyék nyelvújítása éppen ilyen vitákat szült, de eredményei nélkül aligha írhatta volna meg levelét. Sokan azt képzelik, hogy a nyelvet és a népköltészet termékeit valami személyek felett levő, elvont „néplélek“ hozza létre. Az új szó is végeredményben egy ember műve, egyéni alkotás, amely aztán közkinccsé lesz. Ezt fejti ki Halász Gyula második cikkében (Nyelvtisztítás, nyelvújítás; aug. 8.). Ha életrevaló az új szó, nem lehet megtagadni tőle az élet jogát azzal, hogy nincs „értelmi gyökérszála“. „Először kell elvetni a magot, azután ereszthet gyökeret“ — mondja Halász Gyula. Türelemre és megértésre van szükség az új szavak iránt, mert egyedül az idő dönti el használhatóságukat.

Túlzásai ellenére is figyelemreméltó, érdekes gondolatokat ad Zolnai cikke. Nem a helyettesítés módjait vitatja, hanem valósággal az idegen szavakat veszi védelmébe. Arra hivatkozik, hogy őseink tanakodás nélkül, örömmel vették át az új szavakat. A nyelv kezdetleges állapotában ezen nem csodálkozhatunk. Amint azonban az irodalommal a nyelvi tudat is kifejlődik, megindul a szómagyarosítás is, amint azt már kódexirodalmunk bizonyítja. Egy alsó fejlődési fokon az idegen szavak valóban „a gondolkodás tehermentesítői lehetnek“, de fejlett nyelvközösségben, amely céltudatos munkával hasonítja át az idegen elemeket, erre alig van már szükség.

Megfontolandó azonban Zolnai többi érve. Idegen szavak helyettesítése kihalt, régies vagy tájszavakkal, meglevők azonosításával, összetétellel vagy képzéssel történhetik. Teljesen új, addig ismeretlen hangalakú szavak alkotásával a múlt század nyelvújítása megpróbálkozott, de ezt nem meri követni senki. A nyelv ilyen értelemben vett „új“ szavakkal tehát nem gyarapszik, csak képzett és összetett alakok keletkeznek, s ezek legtöbbször terjedősek, hosszabbak mint az idegen szó (patika — gyógyszertár, 6 illetőleg 12 betű; autóbusz — társasgépköcsi, 8 illetőleg 14 betű). Ez lerontja nyelvünk sokat emlegetett tömörségét. Egyre szaporodnak benne a hosszú szavak, ami az egyre hatalmasodó írásbeliség mellett,

„az idő pénz“ jelszavát hangoztató korunkban nem közömbös dolog. A többnyire rövidebb, egyszerű idegen szavaknak előnyük, hogy könnyen továbbképezhetők.

A jóhangzás szempontjából is hasznosnak tartja Zolnai az idegen szavakat. Nyelvünk dallamosság (vagyis a magán- és más-salhangzók aránya) tekintetében kedvező helyen áll, de az illeszkedés és az *e* hangok sokasága egy kissé egyhangúvá teszi. Ezt fokozzák még az összetételek és képzett alakok, amelyek a meglévő töveket variálják és kombinálják. Zolnai említi Balassa szótárát, amelyben 5 és fél hasábnyi szó kezdődik *fog*-gal. A jövevényszavak „nem finnugor vagy újabb, közismert, elnyűtt, agyoncsépeelt gyökérből vannak származtatva“. Örülnünk kell tehát Zolnai szerint ezeknek, mert szokatlanabb hangkombinációik a magyar nyelv velészületett egyhangúságát ellensúlyozzák.

A hangulati elemek megőrzése, az árnyalási lehetőségek szempontja adja Zolnai érveinek harmadik csoportját. Az átvevő nyelv rendszerint különleges árnyalatú jelentéssel fogadja be a jövevényt; így a *povedál*, (kártya)*spiler*, *blattozik*, *duma* (orosz parlament) szavakat „magyarul“ legfeljebb körülírással fejezhetjük ki, ha ugyan sikerül tökéletesen éreztetnünk sajátos hangulati értéküket.

Mindezekkel szembeszegezhetjük a „magyarosság“ mindenek felett trónoló követelményét, s ennek nevében elutasíthatunk minden más érvelést. Ennyire mereven elfogultnak azonban nem szabad lennünk. Végeredményben maga Zolnai sem akarja tűzzel-vassal erőszakolni az idegen szavakat, csak rámutat használatuk előnyeire. Cikkének első mondata is az arany középutat jelöli meg: „Vannak esetek, amikor az idegen szó úgy jó, ha sohasem magyarosodik meg“.

Halász Gyula érvelését a szómagyarosítás mellett mások is támogatják. Östör József egész kis tanulmányban fejti ki a nyelvújító mozgalom szükségességét és lehetőségeit. Szól a divatos idegen szavakról. Soknak az a szerencséje, hogy „rendkívüli módon bő a ruházata, mindent bele lehet bujtatni. Kényelmes öltözék. Védői azt mondják, hogy nincs rá tökéletes jó magyar szó, ez csak ürügy a kényelem takarására vagy tájékozatlanság“. Hozzátehetjük: és nyelvi szegénység jele. Östör is elismeri, hogy „az idegen szavakat sem lehet teljesen kiirtani, azonban a legszükségesebb mértékre lehet szorítani“. A tárgyi jelentésű, műszaki szavak esetében ez könnyű, ahol azonban árnyalatok kifejezéséről, hangulati érték éreztetéséről van szó, tehát elsősorban a lelki, elvont fogalmaknál, ott a magyarosítás rendszerint nehézkes kifejezést szül.

A szómagyarosításra vonatkozólag a hozzászólók megegyeznek abban, hogy az újítás életképességét az idő és a nyelvhasználat dönti el. „Hogy az első pillanatban az új magyar szó talán egyiknek-másiknak idegen, „idegenebb mint az idegen“,... csak szokás, még pedig igen rövid szokás kérdése“ (Östör József). A

megszokás sokszor még a rosszul képzett szavakat is szentesíti, mint azt Kazinczyék nyelvújításának sok példája mutatja. „Ugyan-így lehetséges, hogy azok a szavak, amelyeket ma szokatlanok és idegenszerűnek érzünk, tökéletesen meghonosodnak (Vilmányi M. L. aug. 2.). Id. Kendi Finály István a magyarosságnak hajlandó az új szó értelmi pontosságát és árnyalati finomságait is feláldozni: „Nem baj, ha nem fedi is pontosan a fogalmakat, *a jelentést meg lehet tanulni és meg lehet szokni*“ (aug. 7.). Érdekes Katona Endre megjegyzése is: „Mégis csak legmaradibb érzékszerve az embernek a füle: amit régtől fogva nem hallott, attól borzad. Az emberek nem akarják elfogadni az új nyelvújítás legjobb szavait sem, holott aggodalom és ellenkezés nélkül ejtik ki például a régi nyelvújítás olyan szavait, mint *anyag*. Unokáinknak már a *derűlátó* is olyan természetes lesz, mint nekünk az *anyag* meg a *jellem*. Gondolják meg, hogy a különböző nyelvújítások nélkül ma már nem is magyar volna az a nyelv, amelyet beszélnénk (aug. 2.).

Halász Gyula a nyelvtisztításban is a megelőzés módszerét ajánlja. „Fogjuk fülön az idegen szavakat mindjárt a határon, mielőtt előzönlének minket, elharapóznak s gyökeret vernek. A fertőzés kapuja a száj! — mondják az orvosok. Tegyük hozzá: és a nyomtatott betű. De ugyanez a nyomtatott betű a leghatásosabb fegyver is nyelvtisztító küzdelmünkben“ (aug. 8.). Korbonits András ezzel kapcsolatos megszívlelendő gondolatot ad: „Nagy szolgálatot tenne nyelvünknek az a hátor és jó nyelvérzékű újságíró, aki az egymásután felbukkanó új fogalmakat kellő időben ellátná az avult szókinesből vagy a tájnyelvekből vett jóhangzású elnevezésekkel“ (aug. 7.). Természetesen a mesterséges újítást sem kerülhetjük el. Szöllősy V. Gábor intézményes megoldást követel. Szerinte szükséges, hogy hatósági beavatkozással pártoljuk a jószándékú, de szervezetlen magántörekvéseket (aug. 10.). Az Akadémia Nyelv-művelő Bizottsága ezen a téren úttörő munkát végzett, de sok feladat vár még megoldásra, hatósági segítséggel, vagy ha kell, kényszerrel. Ennek kifejtése külön tanulmányba tartozik. A nyelvtisztító mozgalom fontossága vitathatatlan. Országunk gyarapodva, lélekszámban növekedve egy új virágzás korszaka előtt áll. Hogy Észak és Erdély magyarjait két nehéz évtized alatt is megőrizhettük a hazának, elsősorban annak köszönhető, hogy nyelvükben töretlenül élt tovább magyarságuk.

A Magyar Nemzet hasábjain felparázslott termékeny vita azt bizonyítja, hogy nyelvünk szeretete sokakban él, s néha még az avatatlan hozzászólásnak is van haszna, mert alkalmat ad a tájékoztatásra, felvilágosításra és, reméljük, a meggyőzésre is.

Kovalovszky Miklós.

A „siber“.

A világháború s az utána következő zavaros idők jellegzetes kifejezése volt ez a német eredetű szó. Használata a rendezettebb állapotok kialakulásával elhalványult. Úgy látszik azonban, az új háború újra sorompóba állítja a *sibert*. Ezért tán nem időszerűtlen, ha foglalkozunk a *siber* szóval, keressük magyar egyértékését.

Hogy szavunk magyar megfelelőjét megtalálhassuk, mindekelőtt tisztáznunk kell a szó jelentését. Tudnunk kell, mit jelent ez a kifejezés *siber*? S ha a zavaros idők szülte szó jelentését keressük, rájövünk arra, hogy a fogalom meghatározása körül is elég sok a zavar.

Dengl és Pintér megállapítása szerint a *siber* szó jelentése 'csempész'; *sibol* pedig Pintér szerint annyit tesz, hogy 'csempész'. Matthias, Das neue deutsche Wörterbuch (bearbeitet von Lammertz und Quentzel) azt mondja, hogy a *Schieber* szó jelentése 'gewissenloser Mensch, der Waren verschickt, um sie mit Übermässigen Gewinn zu verkaufen'. Kluge—Götze, EtWb.¹¹ elfogadja ezt a magyarázatot, hozzátéve azt, hogy a szó változó, de a maival rokon jelentéssel vagy hat évtizede óta használatos a német nyelvben.

Amde a magyar szóegyeztetés nem helyes. A német magyarázatot pedig nem adja meg a *siber* szó jelentésének lényegét, nem tárja elénk a *sibolás* — igaz — szövevényes természetrajzát. Mert, ha valaki engedély nélkül idegen pénzt visz ki az országból, cselekedete csempészetnek minősül. Ha pedig túlságos nagy haszonnal kufárkodik, akkor árdrágítást követ el. De egyik cselekedet sem *sibolás*. Ha azonban valaki azzal a szándékkal szállít külföldre árut, hogy az áruszállítás örve alatt kivigye vagyonát az országból, az eladott áru pénzértékét külföldön hagyja: akkor az illető rászolgált a *siber* névre. A vagyonnak külföldre telepítése a *sibolás* egyik faja. A másik meg a nagy nyereséget kereső szövevényes áruüzlet. Ha egy posztókereskedő olesón vásárolt sok posztót Angliában, a posztót nagy haszonnal eladja egyik balkáni államnak, a pénzért pedig petróleum-vállalati részvényt vásárol Romániában, az árfolyamemelkedésre számítva: akkor magunk előtt látjuk a *sibolás* másik fajtáját. A csempészés vagy az árdrágítás lehet velejárója a *siber* üzleteinek, de nem kelléke. A *siber* fogalmát tehát így állapíthatjuk meg: Szövevényes áru- vagy egyéb üzletek kötése, vagyonnak idegen országba való áttolása túlzott nyereség elérése végett, rendellenes viszonyok kihasználásával. Ezek az üzletek vétének az erkölcsi törvények ellen, de nem mindig lépik át a büntetőtörvény mesgyéjét. Vagyis a cselekedet törvényellenessége sem kelléke a *sibolás*nak.

Ismerve most már a *siber* szó jelentését, megkísérelhetjük, hogy megkeressük magyar megfelelőjét.

A Magyar Nyelv egyik cikkében (XXXVI, 45) a *zsib*, *zsib-árus* szó történetét és eredetét ismertette. A cikkből megtudjuk,

hogy a szó eredeti alakja *syb*, *sib*. Megtudjuk azt is, hogy már egy XIV. századi oklevélben előfordul ‚fur, vagabundus‘ jelentéssel, s hogy szláv eredetű. Pesti Gábor 1538-i Nomenclaturájában a szó jelentése ‚nebulo, Bösenwicht‘. Később ‚semmirekellő, ingyenélő, szemfényvesztő‘ jelentéssel használják a teljesen meghonosodott szláv jövevényszót. Majd megtaláljuk a *sibság*, *sibolkodó* kifejezést is. Nem érdekesség híján való, hogy az ősi szláv szó rokona — nem áttétele — a német *schieben* szónak. A *zsib*, *zsibvásár* most használatos jelentése egy későbbi fejlődés eredménye.

Azt ajánlom tehát, használjuk a régi szókat a *siber* és fogalomkörének jelölésére. Mondjunk *siber* helyett *sibolkodó*-t vagy *sibember*-t, *sibolni* helyett *sibolkodni*-t, *sibolás* helyett *sibolkodás*-t vagy *sibság*-ot. A *sibember* szóhoz megemlítem, hogy Melius a következő kifejezést használja: „Magabízó sib ifjak“. A *sibember* a *gazember*rel egy sorba illeszkedne.

A szláv jövevényszó félezer esztendővel ezelőtt került nyelvünk szókészletébe, meghonosodott s él most is. A jelentés nézőpontjából szintén megokolható az új jelentésadás: az ősi meg az új jelentés rokonértelmű, nem áll túlságosan messze egymástól. S hogy nemcsak eredetben, hanem hangzásban is rokonai az új kifejezések a német szónak, — ez csak megkönnyíti, hogy az új életre kelt szók ismét gyökeret verjenek. De figyelemmel kell lennünk a következőre is: Az új fogalmakat rendszerint szóösszetétellel fejezi ki nyelvünk. Korunk az új fogalmak olyan tömegével ostromol bennünket, hogy nyelvünk szegényedése, elszíntelenedése lesz a következménye annak, ha túlzottan élünk a szóalkotás ösztetétéles módszerével. Nem könnyű a pihenő régi szók fölélesztése, újra beillesztése nyelvünkbe. De amikor megvan erre a lehetőség — mint most is — nem szabad elmulasztanunk.

Loványi Gyula.

A kukorica.

(Latinul: *Zea mais*; franc.: *maïs*; ang.: *maize*; németül: *Maiz*, *kukuruz*, horvátul: *kukuruz*, tótul: *kukurica*.)

Ez az amerikai eredetű gazdasági növényünk a középkorban spanyol közvetítéssel került Európába. Nálunk a törökök honosították meg, így kapta a „török-búza“ elnevezést is. Mivel a környező népek is a kukoricához hasonló névvel neveztek, nálunk hivatalosan a „*tengeri*“ elnevezést kapta. Népünk azonban — az ország jelentékeny részében — erről nem vett tudomást, megmaradt a kukorica mellett: „*kukoricacsősz*“, „*kukoricakenyér*“ stb. Terménytözsédnk jelentése eddig hivatalosan „*tengeri*“-ről szólt, a bevezető magyarázó szöveg mégis mindig *kukoricáról* beszélt.

E kétféle elnevezés szakkörökben sok gondot és bosszúságot okozott. Mezőgazdáinkat minduntalan megtévesztette a „*tengeri*“

a következő összetételekben: „*tengeri forgalom*“, *tengeri kenyér*“, „*tengeri betegség*“, „*tengeri kiállítás*“.

Közben Ernyey József kiderítette, hogy a „*kukorica*“ a szláv nyelvekben is csak jövevényszó és a spanyol: „*cucur(r)ucho*“ból származik. Ez eredetileg *eretneksüveg*-et jelent, amelyhez a fosztatlan hajás kukoricacső valóban hasonlít is.

E származtatást megismerve, a kétértelmű „*tengeri*“ helyett véglegesen a spanyol „*kukorica*“ mellett foglaltak állást. Ennek megfelelően 1940. március hó 4-től *terménytőzsdénk hivatalosan is „kukoricát” jegyez.*

Ismételjük: mi nem vagyunk a mindent mindenáron való magyarításnak a hívei. A „*kukorica*“ többszázéves jövevényszavunk, mely szépen simult nyelvünk zenéjéhez. Üdvözljük hivatalos elfogadását.

Pávó Elemér.

Az iskola a magyar nyelv szeretetéért.

A Grynaeus Ida c. tanügyi főtanácsos igazgatása alatt álló budapesti II. ker. m. kir. áll. tanítónőképző-intézet és leányliceum Eötvös-önképzőköre pályadíjat tűzött ki a „sandvich” szó magyar alakjára.

A bírálóbizottság — több pályázat közül — két pályázó között osztotta meg a pályadíjat.

A két díjnyertes szó: *vendégfalat* és *tétes*.

A bírálóbizottság mindkét szóban a népies, zamatos kifejezést jutalmazta. A *vendégfalat* nem csupán azt akarja kifejezni, hogy ezt vendégnek szánjuk, hanem azt a népies gondolkozást is, hogy olyan ételről van szó, amelynek egyik része csak járulékos, nem mindenkori sajátja, így csak „vendég”-falat. A „tétes” szó (a rétes analógiájára) szintén jóízű, zamatos jellegű kifejezés.

Az intézet évek óta folytatja nyelvvédő munkáját. A fenti pályázat csak egy mozzanata ennek.

Hirek.

A szép magyar kiejtés versenye. — Eckhardt Sándor kezdeményezésére az elmúlt tanévben is megtartották a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán a szép magyar kiejtés versenyt. Huszonegy diák és diákleány jelentkezett a versenyre, amely két részből állt. Első felében a hallgatók magukválasztotta prózai szöveget olvastak fel vagy mondtak el. Kivétel nélkül mind szép-prózát választottak s legtöbbjük népies írók (Gárdonyi, Móra, Nyíró) regényeiből, novelláiból adott elő részleteket. A verseny második részében a bírálóbizottság jelölt ki szöveget azoknak, akik a selejtező után a döntőbe kerültek. Gyulai Pál egyik kritikai dolgozatából vett részletet kellett felolvasniok. A versenyt két vidéki nyerte meg: a leányok közül a miskolci Csordás Teréz, a fiúk kö-

zül pedig a Jászberényből való Tóth Tibor kapta az 50—50 pengős díjat.

Itt említjük meg, hogy a mult tanév végén a győri katolikus tanítóképző-intézetben is rendezett az igazgatóság „helyes, magyaros kiejtés-versenyt“. A bíráló-bizottság Hegyi Endre harmadéves tanítójelöltet első helyen, Tóth Sándor negyedéves jelöltet második helyen az intézet helyes, magyaros kiejtéssel legjobban és legszebben beszélő tanulójának minősítette. (Győri Hírlap, 1940. jún. 14.)

ÜZENETEK

K. A.-nak. — A magyar helyesírás szabályainak 236. pontja csakugyan szövegezésbeli módosításra szorul annyiban, hogy nem csupán a csillagászati munkákban írják nagy kezdőbetűvel az égitestek nevét, köztük tehát ezeket is: *Nap, Föld, Hold*. Mindenféle természettudományi könyvben vagy cikkben — a népszerűsítőekben is — így szokták írni ezeket a neveket a szakemberek, mert pl. a főbolygók elsorolásában következetlen volna az ilyen írásmód: *Mercur v. Mercurius, Venus, föld, Mars, Jupiter* (a klasszikus filológusok szerint azonban *Iuppiter!*), *Saturnus, Uranus, Neptun v. Neptunus, Pluto*. Ezért a természettudósok így írnak: „A Saturnusnak 10 holdja ismeretes.“ „A Földnek csak egy holdja van: a Hold.“ „A Föld is bolygó és 8 társával együtt kering a Nap körül.“ Arany János is követte ezt a helyesírási szokást, de csak egyszer, a tréfa kedvéért. Van ugyanis egy „természettudományos“ leírása: *A reggel*. Hozzáfűzött jegyzete szerint azért írta, mert „gúncsolják a költőket, hogy a természetet“ még most is „a régi tudatlan módon írják le, nem úgy, mint a tudomány haladása kívánná“. Megpróbálja hát, hogyan lehetne a reggelt tudományosan leírni. Tréfás versében a természettudósok helyesíráshoz is alkalmazkodik s a többi közt így ír:

Égő gáztakarója körét meglátom a Napnak,
Mely a mi Földünknel (szám ide!) -szorta nagyobb...

A természettudósoknak persze a maguk szempontjából kétségtelenül igazuk van. De ha nem természettudományi szövegről van szó, kis kezdőbetűvel szokás írni ezeket a szavakat: *nap, föld, hold*. Levélben mindnyájan így írunk: „Ma szépen süt a nap“. Az imádság szövegében is nyilván így írja mindenki: „mikép(p)en a mennyben, azonkép(p)en itt a földön is“. Nemcsak a mi helyesírásunkban érvényesül ez a szokás. Ugyanígy írnak az angolok, a franciák, az olaszok, sőt a németek is, ha Grimmnek latinbetűs és a főneveket kis kezdőbetűvel író helyesírást követik.

Nem kell ezen megütközni. A nyelvben — minden nyelvben — sok olyan dolog van, ami a szaktudományok mértékével mérve nem egészen kifogástalan. *Vakbélgyulladás*-ról beszélünk, holott szabatosabban *féregnyúlványgyulladás*-t kellene mondanunk, s akinek ilyen betegsége van, azt a kórházakban *vakbeles*-nek nevezzük még az orvosok is, noha mindnyájan vakbelesek vagyunk, hiszen mindegyikünknek van vakbele. A *s* hangra azt mondjuk, hogy mássalhangzó, pedig tudjuk, hogy magában is nagyon jól hangzik,

nem csupán más hanggal együtt. A nagy kezdőbetűvel való írást sem lehet röviden elintézni azzal, hogy vagy tulajdonnév valami, vagy nem az. Nem könnyű ugyanis szabatosan meghatározni, mi a tulajdonnév. Azt szokták mondani, hogy a tulajdonnév rendszerint egy személynek, állatnak, dolognak a neve. Ámde például mennyország és pokol is csak egy van, mégsem írjuk nagy kezdőbetűvel: *Mennyország*, *Pokol*. Hitújítás több volt, az igaz; de egyiknek a neve *reformáció*, a visszahatásaként megindult mozgalom neve pedig *ellenreformáció*. A francia tulajdonnévnek is tekinti és nagybetűvel írja ezeket a neveket: *la Réforme*, *la Contre-réforme*. A franciáknak az 1789-i forradalom is *la Révolution*, a többi forradalom azonban csak *révolution*. Mi nem írjuk a mi 1848—49-i szabadságharcunkat *Szabadságharc*-nak, pedig ezt is tulajdonnévnek lehetne tekinteni. Csakhogy kisbetűvel szoktuk meg, és nincs belőle semmi kárunk. Abból sem származik semmi baj, ha Petőfi, Vörösmarty és Arany helyesírását nem javítjuk ki a szabatosabb természettudományos helyesírás szerint ilyen módon: Tüzesen süt le a nyári Nap sugára ! Az ég tetejéről a juhászbojtárra. — A vak esillag, ez a nyomorú Föld ! Hadd forogjon keserű levében. — Szépen süt le a Hold Nagyfalú tornyára. — A költők és a közönséges halandók helyesírása bizony nem mindenben következetes, de másoké sem mindig az. A vegyészek pl. így írnak, bár természetesen őket sem kell megróni érte: „A kálium jele K.“ Vagyis a *kálium* kis kezdőbetűvel van írva, a jele mégis nagy *K*. Efféle következetlenségek láttára vigasztalódjunk azzal, hogy olyan okos ember nincs a világon, aki teljesen következetes helyesírást tudna szerkeszteni, mert maga a nyelv sem csupa következetesség.

N. J. B.

W. G.-nak. — Az olyan igékhez, amelyekben a szóvégi *t*-t mássalhangzó előzi meg, az *-at*, *-et* műveltető képző járul, ezeket tehát egy *t*-vel kell írni. Tehát: *hajt*; *hajtat*; *ejt*; *ejtet*; *sejt*; *sejtet*; *gyujt*; *gyujtat*. Ez a szabály érvényes a *t* végű szenedő alakjának képzésére is: *hajtatik*, *ejtetik*, *sejtetik*, *gyujtatik*. (A magyar helyesírás szabályai, 70. és 71. p.)

Laptársainknak, írótlársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221-003.

A Magyarosan 1935. évi kötetének tartalma.

IV. évfolyam. Szinyei József közreműködésével szerkesztette Zsirai Miklós. 168 lap.

Bakó Elemér: Be jön varrva és társai. — *Bárcei Géza:* Sportnyelvújítás. — *B. G.:* A „magyar“ konyha. — Célkitűzés. — Ami — amely. — A lasso magyar neve. — *Bence István:* Biztonsági gyujtó. — Nővér. — *Csengery János:* Irtszuk a gyomot! — Magnifice Rektor. — Ügyeljünk az igekötőkre. — *Csűrű Bálint:* Panaszok a magyar rádió ellen. — Benn van és benne van. — Hibás névutóhasználat. — Lelőtték vagy meglőtték? — Kiismeri magát. — Az egy szám-név hibás elhagyása. — *Dénes Szilárd:* Magyaros beszéd az elemi iskolában. — *F. Gy.:* A mozgóképek szövege és a Rádió tornavezenlyése. — *F. M.:* Kaptam P 15-öt és vettem 10 zsebkendőt a P 2-ért. — *Halász Gyula:* A „véghezmenő“ bomlás. — *Hegedüs Loránt* indítványa az idegen személynevek írásmódjáról. — *Juhász László:* Minden drámai? — *Kertész Kálmán:* Balatony. — Biztos. — Pannonhalmi. — Ammadár. — Tragikus. — Uélszi herceg. — Egy újabb halálraitelt szó. — Mes. — Az Ismeretlen Katona. — Mégegyszer „ammadár“. — *Kiss Erzsébet:* Az iskola és a magyartalanságok. — *Koncz Endre:* A Nemzeti Sport figyelmébe. — *K. L.:* A magyar nyelv tisztasága és Széchenyi. — *Mohr Győző:* Csengettyű — csengettyű. — *Molnár János:* Kiváltani. — *Nagy J. Béla:* Hogy ragozzuk a magyar igét? — Csengettyű — csengettyű. — Ikes vagy ikte-len? — Ammadár. — *N. J. B.:* Idegenforgalom, vendégforgalom. — Találás kérdés. — A sielőknek ajánlom. — Művelődünk szörnyű módon. — Pipi és társai. — *Nyíri Antal:* A magyar hangosfilmek nyelve. — *Pais Károly:* Hej, Batthányi, Rákoczy, Savolyay! — Kirakodta az árukat. — Terület, térfogat. — Szőlőépítés. — Gitárol és doboz. — Előfizethető. — Köztudott. — Hivatalosan. — Nyelvmoosár. — *P. K.:* Émelyítő udvariasság. — Traktor = vontató. — *P. V.:* Nyit, zár. — *Radó Antal* előterjesztése az idegen személynevek írásmódjáról. — *Szeremley Béla:* Idegen személy- és népnevek. — *Szinyei József:* Gombocz Zoltán. — *Takács József:* A görög földrajzi nevek helyesírása. — *Takáts Lajos:* Tanítunk-e magyarul? — *Techert József:* Dunántúlon. — Rajzat. — Tüladunai. — Még egyszer a *dacára* védelmében. — *Trencsényi Károly:* Vélemény a „szemben“-ről. — *Vásárhelyi Gergely:* A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben. — *Végh József:* Óva int. — Csókolom a kezét. — Felszámol. — *Vöőné Pécs Mária:* Olvasás közben. — *Y.:* Összmagyar irodalom. — *Zolnai Gyula:* Korszerűség a költői nyelvben és a műfordításban. — Megérdeklődni valamit, visszavezetni valamire. — Felé és fölé. — Orvosi műszavainkhoz és néhány nyelvújítási szóról. — *Z. Gy.:* Budapesti magyarság. — A mozik nyelvének magyarságáról. — Az iskola és a magyarság. — Sebten való fordítás. — Körmönfont mondatszerkezet. — *Zsirai Miklós:* Nyelvvédő munkánk visszhangja. — *Zs. M.:* A wienezés — angol szemmel nézve. — Nevető cégtáblák.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Pintér Jenő. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Csúry Bálint, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

IX. ÉVF.

1940.

5. FÜZET

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBÍZASÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

Halász Gyula: Pintér Jenő — — — — —	129
-------------------------------------	-----

NAGYOBB CIKKEK.

Ferenczy Géza: Mesebeszéd vagy valóság? — — — — —	130
Buzás Dezső: Természettudományos gondolkodás a napisajtóban — — — — —	134
Juhász Jenő: Az idegenszerűségekről — — — — —	138
Kovács János: Budakeszibe vagy Budakeszire? — — — — —	141

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nagy J. Béla: Koesii, kocsijai — — — — —	145
báró Szalay Gábor: Csodabogarak a keresztretjvényekben — — — — —	146
Horányi Károly: A szőösszetevő járvány okairól — — — — —	147
Zentay Botond: Néhány divatos szó — — — — —	148

SZÉLJEGYZETEK.

Loványi Gyula: A komoly aranykészlet meg atyafisága — — — — —	150
R. H.: A „szinmagyar“ Debrecen — — — — —	150
Buzás Dezső: Téridegen — — — — —	151
Horányi Károly: Ki „követte el“ a derülátó és borulátó szavakat? — — — — —	151
Falu Tamás: Jönni — menni — — — — —	152
Juhász Jenő: Közhirré tétetik — — — — —	152

KÖNYVSZEMLE.

Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv Ism. Ujvári Pál — — — — —	152
--	-----

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	154
---	-----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	158
Hivatalos nyelvünk magyarsága — — — — —	159

ÜZENETEK.

Hat üzenet — — — — —	160
----------------------	-----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBIZASÁBÓL

PINTÉR JENŐ
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADASA
BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

Halász Gyula: Pintér Jenő — — — — —	Lap 129
-------------------------------------	------------

Nagyobb cikkek.

Bence István: Hány szó van a magyarban? — — — — —	73
Biró Izabella: Összetett szavak — — — — —	97
Búzás Dezső: Természettudományos gondolkodás a napisajtóban — —	134
Ferenczy Géza: Mesebeszéd vagy valóság? — — — — —	130
Juhász Jenő: Az idegenszerűségekről — — — — —	138
Kovács János: Budakoszibe vagy Budakeszire? — — — — —	141
Loványi Gyula: Az idegen szók beözönlésének kérdéséhez — — — —	8
Zolnai Gyula: Félreértett szavak és szóösszeszavarások — — — — —	1
Zolnai Gyula: Mely országneveket és milyen országrészneveket mondunk névelővel? — — — — —	65

Kisebb közlemények.

Bence István: Helyesírás és kiejtés — — — — —	13
Bölgnyai József: A régensherceg magyar neve — — — — —	16
Dengl János: Isten veled, tanár úr! — — — — —	12
Ferenczy Géza: „Gelse át“ megy a vonat Sopronba — — — — —	105
Fest Aladár: Olympiai játékok, olympia, olympiász — — — — —	48
Gröber Aladár: A „Nemzetközi Vásárhoz“ és „Indulás Budakeszire“ —	17
Horányi Károly: A szóösszetevő járvány okairól — — — — —	147
Juhász Jenő: Haszonbérrel — — — — —	19
Juhász Jenő: Az idegen szókról — — — — —	61
Koncz Endre: Katonai nyelvünk magyarsága — — — — —	47
Kristóf György: Zúrzavar az idegen személynevek használatában — —	41
Loványi Gyula: A taxi-bejárónő — — — — —	44
Loványi Gyula: Espresso — — — — —	84
Loványi Gyula: Vegyen gázhűtőszekrényt! — — — — —	106
Loványi Gyula: Ne az erdőt irtsuk! — — — — —	107
Meskó Lajos: A „vízhatlan“ védelmében — — — — —	86
Miskolci Albert: Színházi műnyelv — — — — —	46
Nagy J. Béla: Kocsii, kocsijai — — — — —	145

	Lap
Báró Szalay Gábor: Csodabogarak a keresztretjvényekben — — — —	146
Tizsamarti Antal: Adatok katonai nyelvünk magyarságához — — — —	87
Zentay Botond: Néhány divatos szó — — — —	148

Széljegyzetek.

Bölönyi József: Nóm, férjem — feleségem, uram — — — —	49
Bölönyi József: Otthonról — — — —	49
Buzás Dezső: Tudni véli — — — —	50
Buzás Dezső: Elegem van — — — —	51
Buzás Dezső: Utánpótlás — — — —	89
Buzás Dezső: Téridegen — — — —	151
Csapody István: Isten vele, tanár úr! — — — —	50
Dengl János: Jó van! Jó lakott! Jó lesült! — — — —	20
Dengl János: Körül — — — —	20
Dengl János: Vízhatlan — — — —	50
Falu Tamás: Jönni-menni — — — —	152
Ferenczy Géza: Roller-futi — — — —	108
Horányi Károly: Ki „követte el“ a derülátó és borulátó szavakat? — —	151
Juhász Jenő: Szekeres gazduram nyelvművelése — — — —	20
Juhász Jenő: Brilliansot — — — —	109
Juhász Jenő: Mozi-hirdetések — — — —	109
Juhász Jenő: Közírré tétetik — — — —	152
Kühne Pál: Strand-verő — — — —	110
Loványi Gyula: Antantszój — — — —	21
Loványi Gyula: Hallatlan — — — —	89
Loványi Gyula: A komoly aranykészet meg atyafisága — — — —	150
Madzsar Imre: Pláne Marcsa — — — —	89
Meskó Lajos: Elegem van — — — —	88
Meskó Lajos: A film szó magyarja — — — —	110
R. H.: A „színumagyar“ Debrecen — — — —	150

Íróink magyar nyelvén.

A Cselekvés Iskolája. VII. évf. (Ujvári Pál) — — — —	21
Tizsamarti Antal: Pellengér. (Velezdi Miklós) — — — —	110

Könyvszemle.

Balassa József: A magyar nyelv szótára. (Bélteky László) — — — —	90
Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv. (Ujvári Pál) — — — —	152
Krippel Móric: Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez. (Bélteky László) — — — —	23
Pávó Elemér: Magyar Kertészeti Szótár. (Putnokyi Imre) — — — —	51

Lapszemle.

Lap

Bányászati és Kohászati Lapok. — Celldömölki Hírlap. — Délmagyarország. — „Egyedül Vagyunk“. — Erdélyi Múzeum. — Felvidék. — Hadtörténelmi Közlemények. — Híd. — Képes Sport. — Kereskedelmi Szakoktatás. — Magyar Lélek. — Magyar Nemzet. — Magyarország. — Magyar Szemle. — Magyar Szó. — Nemzeti Figyelő. — Nemzeti Sport. — Nemzet Szava. — Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. — Pest. — Pesti Hírlap. — Piarista Öregdiák. — Szárnyaskerék. — Tuberkulózis Elleni Küzdelem. — Turisták Lapja. — Typographia. — Új Magyarország. — Újság. — Zalai Magyar Élet — — — — — 24, 53, 91, 111,	154
--	-----

Figyelő.

A Nemzeti Sport és a magyar sportnyelv — — — — —	32
A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	56, 158
Az erdészeti magyar nyelve — — — — —	36
Az iskola a magyar nyelv szeretetéért — — — — —	126
Busák Béla: A kérvények cikornyái — — — — —	94
Dongó Orbán: Magyarosodik a városháza nyelve — — — — —	35
Gondos Sándor: A nagy kohó népének magyar nyelve — — — — —	28
Hírek — — — — —	63, 126
Hivatalos nyelvünk magyarsága — — — — —	159
Kovalovszky Miklós: Harc egy szó körül — — — — —	114
Loványi Gyula: Fontos lépés a hivatalos nyelv magyartalansága elleni küzdelemben — — — — —	61
Loványi Gyula: Fiatalok és termelők — — — — —	62
Loványi Gyula: Apró megfigyelések Kárpátaljáról — — — — —	92
Loványi Gyula: A „siber“ — — — — —	124
„Muris“ üzenetek a „haveroknak“ — — — — —	95
Pávó Elemér: A kukorica — — — — —	125
Pintér Jenő: Az iskola a magyar nyelv szeretetéért — — — — —	38
Rontja-e a gépírás a magyar nyelvet? — — — — —	59
Ruzitska Mária: A filmek magyarsága — — — — —	37
Vincze László: Intézményes nyelvvédelmet a sajtóban! — — — — —	93
Visszafordítható mondatok — — — — —	38

Üzenetek.

Minden füzetben — — — — —	39, 63, 95, 127, 160
---------------------------	----------------------

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ.

- amerikai magyarok be-
 széde 28
 antantszj 21
 átállít 148
 át hibás használata 105
 borulató 114, 151
 brilliánsot 109
 csinál 133
 derülató 114, 151
 durmol 53
 egyenlőre egyelőre h. 2
 egy-izzony 24, 156
 elegendem van 51, 88
 élettér 137
 elhúz 112
 erdészlet magyar nyelve
 36
 espresso 84
 est, este 64
 ezennel 40
 fáradság, fáradság 5
 feleségem, uram 49
 film 110
 futi 108
 gázhűtőszekrény 106
 hallatlan 89
 haszonbérlet 19
 helyneveink határozó-
 rajjai 141
 hibás szóhasználat 107
 híresítés 155
 hírverés 113, 155
 hoz-visz 152
 idegen személynevek sor-
 rendje 41
 idegenszerűségek 138
 idegen szók használata
 8, 81, 154
 ildomos 2
 lsten vele 12, 50
 izzadság, izzadtság 7
 játszótér 137
 jó jól h. 20
 jon-megy 152
 katonai nyelvünk ma-
 gyarsága 47, 53, 87
 kell (meg~írjam) 139
 keresztül hibás haszná-
 lata 149
 kezét adja 39
 kiváltani 136
 kocsi, kocsijai 145
 komoly 150
 kormányzóherceg 16
 körül hibás használata 20
 kukorica 125
 lecsó 160
 megeshőzik 160
 mesél 130
 messzemenő 149
 népi, népies 24
 névelő országnevek és or-
 szágrésznevek előtt 65
 nőm, férjem 49
 olympia, olympiász 48
 orvosi nyelv magyari-
 tása 157
 otthonról 49
 padmaly 1
 paszkoncakender 63
 pergőkép 110
 pityókás 4
 portó, -bélyeg 57
 produktív 62
 propaganda 113, 155
 rácpörkölt 160
 rákapcsol 136
 régensherceg 16
 reklám 155
 rémfa, rénfa 160
 roller 108
 sandwich 126
 siber 124
 sportmúszavak 32
 strand 110
 szabadfürdő 10
 szabadjon 40
 szavak hibás összetétele
 97, 147
 szinkronizál 137
 színpadi beszéd rom-
 lása 25
 szóösszezevarás 2
 tanonc 40
 taxi-bejárónő 44
 tegez 1
 téridegen 151
 termelő 62
 természetjárás mester-
 szavai 54
 tétes 126
 tiltja, hogy ne 39
 természettudományi kife-
 jezések a napisajtó-
 ban 134
 toborzás 155
 többek között 160

tömkeleg 2	utánpótlás 89	vevőtoborzás 113
tudni véli 50	vendégfalat 126	veszteség, veszteség 8
túl hibás használata 149	verő 110	vízhatlan 50, 86

*A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága
1931 júniusában kezdte meg működését, a Magyarosan 1932
januárjában indult meg.*

A Bizottság elnökei: *Négyesy László* (1931—1933.) —
Szinnyei József (1933—1937.) — *Pintér Jenő* (1937—1940.) —
Szinnyei Ferenc (1940—).

A Magyarosan szerkesztői: *Négyesy László, Nagy J.
Béla és Zsirai Miklós* (1932—1933). — *Szinnyei József, Nagy J.
Béla és Zsirai Miklós* (1933). — *Szinnyei József és Zsirai Mik-
lós* (1934—1937). — *Pintér Jenő és Putnoky Imre* (1937—1940). —
Szinnyei Ferenc és Putnoky Imre (1940—).

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

PINTÉR JENŐ.

1881—1940.

Váratlan hirtelenséggel sujtott le ránk szeretett elnökünk halálhíre. Az Akadémia Nyelvművelő Bizottságának novemberi ülésén fájó érzéssel töltött el mindnyájunkat, hogy nem látjuk többé jóságos arcát, nem halljuk figyelmes, okos, megértő szavát. Meghitt barátunkat siratjuk benne mindannyian: ez a mi vígasztalhatatlan gyászunk, akik ismertük és szerettük őt.

Egy nemes lélek, bölcs gondolkodó költözött el örökre körünkből. Távozása vesztesége a tudománynak, irodalomnak, egész szellemi életünknek. Halálával bennünket ért a legsajgóbb veszteség, Bizottságunkat és folyóiratunkat, mert mi egyszerre veszítettük el benne szellemi vezetőnket, mozgalmunk éltető lelkét, és a jó embert, régi, igaz barátot.

Tudományos életünk hivatott képviselői és a gyászolók sokaságának szónokai méltóképpen elmondották búcsúztatójukban: ki az, akit egy szomorú őszi vasárnap utolsó útjára kísértünk. Most, amikor meghatott szívvel istenhozzádot mondtunk elnökünknek, a *Magyarosan* külön gyászát és megemlékezésünket semmivel sem fejezhetnők ki beszédesebben, mint az elhunytunk négy évvel ezelőtt elhangzott szavaival:

„Nemzeti létünk egyik követelménye, hogy nyelvünk tisztaságát és szépségét ne csak megőrizzük, hanem rendszeresen fejlesszük is. A nyelvújítás kora óta állandóan törekszünk erre. A munka nincs befejezve, mert még mindig sokan vannak, akik a magyar nyelvet nem beszélik helyesen. Különösen feltűnő, hogy tanulóink közül igen sokan nem tudnak világosan, szabatosan, magyarosan beszélni. A tanulók magyar szókinése egyes osztályokban feltűnően kicsi. Sok idegen szót és idegen eredetű kifejezést használnak.

Ezeken a hiányokon a Magyar Tudományos Akadémia minden erejével iparkodik segíteni. Ezért adja ki a *Magyarosan* című folyóiratot. Munkájába belevonja a magyar sajtót is. Mindez a fáradozás azonban nem lesz teljes, ha a magyar nyelv tisztaságáért és helyes használatáért folyó küzdelemben nem kap-

csolódik bele teljes erejével az iskola is. Ebből a nyelvtisztító munkából az iskolának is ki kell vennie a maga részét. Rá kell nevelnünk tanítványainkat annak belátására, hogy nyelvünk nemcsak drága kincsünk, hanem hatalmas összefogó kapocs is a nemzet szétszórt részei között.“

Hogy a Pintér Jenőtől iskoláinkban megindított nyelvvédő mozgalom azóta milyen általánossá és hatalmassá vált, folyóiratunk olvasói jól tudják a Nyelvművelő Bizottság üléseiről szóló jegyzőkönyvekből és az iskolai értesítők alapján készült két nagyobb cikkből (A magyar nyelvvédelem ügye középiskoláinkban). Pintér Jenő azonban nemcsak az iskolákban indította meg a nyelvvédő mozgalmat, hanem országra szólóvá tette kitűnő *Magyar nyelvvédő könyvével*, mely negyvenezer példányban forog közkézen, a *Magyar iparosok nyelvvédő könyvének* három füzetével, (ebben 69 iparág idegen szavait magyarosította meg) és a *Magyar kereskedők nyelvvédő könyvével*.

Azóta, hogy Pintér Jenő főntebb idézett emlékezetes szavait elmondotta és kifejtette a további tennivalók munkatervét, „a nemzet szétszórt részeinek“ tekintélyes területe visszatért a magyar hazába. Jól esik és vigasztaló elgondolni, hogy mozgalmunk lelkesült vezetője megérte ezt a boldog napot. Miránk, akik itt maradtunk, munkájának folytatóira, sok feladat megoldása vár még a jövőben. Ezek között nem a legkisebb és nem utolsó, hogy a két évtizeden át tőlünk elszakítottan élő hazánkfiainak édes anyanyelvét megszilárdítsuk tiszta magyarságában.

Halász Gyula.

NAGYOBB CIKKEK

MESEBESZÉD VAGY VALÓSÁG?

(Egy társai-vesztő magyar szó és cinkosai.)

Írta: Ferenczy Géza.

Fogyton-fogy az igaz szó. Legalább is úgy látszik. Bár nem mondják ki kereken: mese-mese-meskete, sokan mindétig mindenről *mesélnek*. Némelyek már komoly bizonykodásukban sem jót-nak el a *színvalóig*, még a *valószínűig* sem, hiszen igaznak tetsző előadásukhoz gyakran ők maguk biggyesztik oda: „No hát *elmeséltem*.“ Ezért aztán más, mégoly igazmondó embertársaikra is ráfogják, hogy *mesélnek*. Csudálom, hogy ebből az örökös gyanúsítgatásból nem támadnak peres ügyek; mert ha valaki jól tud magyarul, hogynem horkanna fel sértődötten, mikor nagyon is va-

lóságos tények elbeszélése után így „dicsérgetik“: „Jaj de szépen mesélt!”

Mindenki ellenőrizheti ugyan, ha egy kicsit emlékezetében kotorász, hogy állításom nem mese, hanem igazság, mégis hadd ékeskedjenek itt hiteles példák. Valódiságuknak lelőhelyük megjelölésével adom bizonyosságát.

1939. október 22-én a budapesti reggeli lapokban azt olvashattuk, hogy egy fölfegyverzett kereskedelmi hajó legyőzött egy tengeralattjárót. A hírhez ezt fűzték hozzá az újságok (valamennyi ugyanazt a szöveget közölte): „Az esetet egy máltai tengerész *mesélte el*.* Pedig úgy tüntette föl a közlemény, hogy igazat mondott az a tengerész! Tehát *elbeszélte, elmondta, előadta* a dolgot.

Svéd Sándor, a kiváló énekes, délamerikai útjáról visszatérve, így nyilatkozott (a *mese-mese-mesketések* szerint: *mesélt*) a Pesti Hírlap egyik dolgozótársa előtt: „Dél-Amerikában is, ahol az idén jártam először — mondja, mikor megkérjük, hogy *meséljen** valamit élményeiről — a legkiválóbb olasz énekművészek társaságában léptem fel én, mint egyetlen magyar.“ (Pesti Hírlap, 1939. november 3.

Ne gondoljuk, hogy csak hamarkodó újságírók *mesélik el* (és meszelik be) az igazságot! Ráérő észjárású, szavukihető tudósok is *mesélnek* néha róla, jóllehet ők az Igazság fölcent papjai! Egy nagyérdemű irodalombúvárunk ezt írja: „Ebben a kötetben [Herczeg Ferenc Emlékezéseinek második kötetéről, „A gótikus ház“ról van szó] az 1890 és 1914 közé eső negyedszázad élményeit *meséli el*.* (Napkelet, 1939. szeptember, 270. lap.)

Egy jónevű irodalmár-nyelvészünk imígyen fejtegetőzik: „Mikor a jelentések megoszlanak, jobb, ha a szó belseje homályban marad és nem analizálható. Példa erre az a nyelvbottlás, amelyet Illyés Gyula *mesél el** a Magyarokról írt könyvében (250) egy magyarul tudó finn professzorról, aki *hirtelen* helyett... „új-ságtalan“-t mondott.“ (Minerva. 1938, 17. évf. 36. lap.)

Igaz, költők és írók a valóságot olykor költészettel elegyítik, így egy kissé megszerezve tárják elénk hétköznapijaik élményeit, de az előbbi két idézet szerzői aligha akarják ilyesmivel vádolni Herczeget és Illyést. Azért hát ne *meséltessék* őket igazmondásukban!

A következő példákban már nem igen mentheti efféle költői „megszerzésre“ való célzás a *mesél* ige használatát.

Egyik folyóiratunk szerint ezt írta egy finn egyetemi tanár az oroszok elleni szabadságharcukról: „A heves harcterekről jött jelentések mind talpraesett leleményességről és kezdeményezésekről, férfias győzniakarásról *meséltek*.* (Kelet Népe, 1940. április 15., 21. lap.) Valaki talán úgy okoskodhatnék, hogy mesébe illő tettek voltak azok, itt tehát helyénvaló a *meséltek* vagy pedig a *regéltek* szó. Ez a belemagyarítás sem lehet mentség a *mesél* vagy *regél* ilyen értelmű használatára!

* Az itt s a következőkben *-gal jelöltekot én szedtettem *dölt* betűvel.

De lépünk egyet dél felé a mese-mese-mesketés muskétások mérföldlépő eszizmájában!

„Egon Heymann, aki röviddel előttem bejárta a [szatmári sváb] nyelvszigetet, *meséli*,* hogy neki egy faluban egy barátságos, „Grüss-Gott“-ra ez a dühös válasz jutott feleletül: «I bin koj Schwab, i bin a Ungar!» (Az Ország Útja, 1939. november, 587. lap.)

A most következő idézetben már valósággal kegyeletsértően vigyorog a *mesél* szó: „... a pap *mesélte** később, hogy a haldokló szent gyónását hallgatva [t. i. Aquinói Tamását], hirtelen úgy érezte, mintha egy ötéves kis gyermek utolsó gyónását hallgatná.“ (Chesterton Aquinói Szent Tamásról szóló tanulmányának fordításából: Vigilia, 1939. november, 671. lap.)

Ugyancsak fordítás ez a példa is: „A német Moritz írja naplójában: «Az angol nép igenis olvassa nemzeti íróit. Gazdasszonyom, aki egy szerény szabó özvegye, Milont olvassa. Azt is *mesélte*,* hogy elhúnyt férje akkor lett belé szerelmes, amikor ő Milont szavalta.»“ (Katolikus Szemle, 1939. november, 640. lap.)

Nincs kezem ügyében ennek a két idézetnek eredetije, de valószínű, hogy az angolban *to tell*, a németben pedig *erzählen* van a *mesél* helyén. Mind a két idegen szó körülbelül egyenértékese annak a *mesél* igének, amely az utóbbi időben magába szippantotta az *elbeszél*, *elmond* stb. jelentéstartalmát. Nem mondom, hogy az angol, a német vagy más nyugati nyelvnek hasonló értelmű szavai döntő hatással lehettek volna a *mesél* jelentésének megváltozására, de aligha tévedek, midőn azt állítom, hogy a német *erzählen* valamelyest mégis csak ludas a dologban; a német nyelv közel esik hozzánk, s németül is ugyanúgy lehet igazat vagy valótlanul egyként *erzählen*, mint újabban magyarul *elmesélni*.

Mert hát mit is jelentett régebben a *mesél*? A Magyar Nyelvtörténeti Szótár szerint Calepinus szótárának 1592-i kiadása ezt a jelentését ismeri: „fabulor“; Sándor István 1808-ban így szótározza: „narro, recenseo *fabulam*“*; ugyancsak nála a *meséz* annyi mint „*fabulam** narro, recenseo“. A Czuczor—Fogarasi-féle szótár úgy értelmezi a *mesél*-t: „Meseféle költeményt beszél el“; „Gúnyosan a. m. hazugságokat beszél“.

E szerint nem is olyan régen igazságot még nem lehetett *elmesélni*!

Ha megelégednénk a pusztá leíró szemponttal, közömbösen annyit állapíthatnánk meg, hogy a *mesél* szó jelentése megváltozott, bővült, amint nap-nap után más szavak jelentése is módosul; nincs semmi csodálni- vagy „megróni“-való rajta. Eszem ágában sincs fönnakadni az olyan jelentés- vagy jelölésváltozáson, amely gazdagítja vagy legalább nem károsítja nyelvünket. Ha pl. a *költ* szó ma már nem csak azt jelenti, hogy „ébrezt“ vagy „pénzt ad ki“ (= azt okozza, hogy a pénz „elkel“, „eltávozik“), hanem azt is, hogy

„verset szerez“ (vagyis új valamit „kelt“, „támaszt“, „talál ki“), annak csak örülhetünk. Ugyanilyen nyereség az is, hogy a *nyelv* nem csupán a szánkban levő „nyelő“ húsdarabot jelenti, hanem azt is, aminek létrehozásában része van: a „beszéd“-et. Azt se kell bánnunk, ha az *áld* ige régi alakjából olyan szó is származott, amely éppen az ellenkezőjét jelenti az *áld*nak: ez t. i. az „*átkoz*“ (a. m. „*áldkoz*“, azaz nagyon is áld!). Ilyen jelentésmegoszlás csak gyarapítja nyelvünket, akár a test szövetállományát a sejtek osztódása.

Hogy örülnénk azonban a *mesél* jelentése kárhoztattam megszorodásának! Az is sejtoszlás, de rákos; nemes, ép sejteket pusztít: vesztét okozza az *elbeszél*, *elmond* és más régi jó szavunknak, vagy legalább is föléjük burjánzik, elveszi előlük a napfényt.

Csak öregbíti a bajt, hogy egyre több cinkosa akad a rossz útra tévedt *mesél*nek. Pl. ugyanígy sorvasztja a *különböző* a *különfélé*t, onnan eredő nekibátorodással, hogy németül is mind a kettőt egykép *verschieden*nek nevezik, így az *enged* az *eresztet* (ma már igen sokan a függőnyt is föl- meg *leengedik*, mintha „engedélyeznék“ neki a föl- vagy legördülést!), azon az okon, hogy a német nyelvben mind az *enged*, mind az *ereszt* jelölésére a *lassen* igét használják; így pusztította el az *anyag* a *kelmét*, azért, mert németül mind a kettőt *Stoff*nak nevezik; így emészti el lassan-lassan a *biztos* a *bizonyost*, mivelhogy németül mindkettő egyformán *sicher*; így bitorolja a *-nál*, *-nél* sok más ragnak és névutónak a helyét, mert a német *bei*-nek hasonlóképp igen nagy a jelentéstartománya; így ritkítja a *csinál*, ez a különben hasznos jövevény, igéink rendjét, természetesen a német *machen* ösztönzésére (emlékeztetőül néhány példa: hibát *csinál* [e helyett: ejt, elkövet], zajt, lármát *csinál* [t. i. üt, csap, ver], bajt *csinál* [szerez, idéz elő], nagy dolgokat *csinál* [művel], arról nem is szólva, hogy politikát, történelmet, propagandát, kultuszt, kariert, partit és egyéb idegen jót mainap csak *csinálni* lehet; már többször írt folyóiratunk ezekről a testvérpusztító szavakról).

Lehet-e ezek után csodálkozni rajta, ha a tömegesen nyelvünkbe tolakodó idegen szók még mohóbban öldöszik a rokonjelenetű jó magyar szókat! Az eleinte meglehetősen bizonytalan kimitéltű „rangos“ jövevény könnyűszerrel atyafiságot színlelhet akárhány magyar szóval, menten rokon helytartójukként hangoskodik, s hováhamarább végkép elnémítja őket.

Igy apad nyelvünknek igazán élő eredeti szóállománya. Nem nehéz megállapítani, hogy mai tollforgatóink szó- és szóláskészlete általában feltűnően szegényes. Ennek egyik oka éppen az, hogy nem keresik meg a kifejezni való sokféle értelmi és hangulati árnyalatához legjobban hozzásimuló szókat, szólásokat, nem várják meg a tudat mélyebb rétegeiből való fölmerülésüket, hanem tüstént azt a szót veszik tollukra, amelyik az emlékezetnek túlnál kitaposott mesgyéin minduntalan előtöppan. Az ilyen sürge-fürge szók néha „jellemtelenül“ alkalmazkodó képességűek. Alakoskodó

hajlandóságukban szívesen vállalják más szók szerepét; így tesznek szert újabb meg újabb jelentésre. Hangoztatom: ez magában véve nem volna baj, sőt gazdagodhatik is nyelvünk ilyen módon. Riedl Frigyes egy egész jegyzéket szerkesztett egybe az *áll* igének azokból a jelentéseiből, amelyeket nem nagy kereséssel Arany János műveiben talált; kétszer is végigbökdöshetjük két kezünk ujjait, ha meg akarjuk számlálni őket! Az árnyalatoknak micsoda dús bősége! (Lásd: Riedl Frigyes: Arany János, 4. kiadás, 360—361. lap.) Az *áll* igének ez a jelentésgazdagsága nem *ál* szerzemény, nem más szók kárára harácsolta, azért csak örülhetünk neki. Akkor azonban föl kell riadnunk, sőt ripakodhatunk is, ha az új meg új jelentést más szavaktól szívja el a *mesél-* vagy *csinál*-féle vámpírtermészetű szó.

Legyenek hát irántam nyájasak, tisztelt olvasóim, bocsássák meg, hogy fölriadásomban ennyit beszéltem. Vagy talán némelyikük szerint — *meséltem?* Ó, fájdalmas öröm volna cikkem végén ezt a biztatást hallanom: „Meséljen még egyet“! Talán már nem emlékeznek rá még ennyi magyarázgatásom után is így *mesélgető* olvasóim, hogy milyen feddő szóval illette apja azt az „idősb fiú“-t, aki a „béna harcfi“ el-elakadó, véresen igaz beszédjét az imént idézett rimánkodással akarta továbbfolyásra bírni? Így hangzott a megrovás: „Nem mese az, gyermek“!

TERMESZETTUDOMÁNYOS GONDOLKODÁS A NAPISAJTÓBAN.

Írta: Buzás Dezső.

Nem új jelszó a természettudományos gondolkodás és ismeretterjesztés szükséges voltának hangoztatása. Nem ide tartozik annak a vizsgálata, hogy mennyi valósult meg e sokat hirdetett követelményből, de itt való számot adnunk ennek valami furcsa fonákjáról, arról: hogyan bánik a napisajtó a természettudományok köréből vett kifejezésekkel, szólásokkal, melyek közül nem egyet népszerűsített és szinte divattá tett.

Magán azon, hogy a napisajtó a természettudományok köréből vesz át kifejezéseket, igazán semmi kivetni való sem lenne. Van szólás, kép a nyelvünkben bőven a földművelés, állattenyésztés, ipari mesterségek szokineséből, szelvényben-hosszában használjuk is őket írásban és szóban a nélkül, hogy sekan csak sejtenék is az eredetüket. Ha *rakoncátlan* gyerekről beszélünk, nem igen jut eszünkbe, hogy az ilyen gyerek olyan, mint az a kocsai, amelyiknek hiányzik a *rakoncája*, hogy a *zabolátlan* embert ahhoz a lóhoz hasonlítjuk, amelyikre nem tettek *zablát*, vagy hogy ha valaki nagy gorombán *vén esoroszlyának* mond valami tisztos matrónát, akkor *ócska ekevasat* emleget, és aligha van a tudatunkban a *timárság*, ha *cserben hagyást* emlegetünk vagy a *pintérmesterség*, ha

azt mondjuk, hogy valami *dugába dől*. Ugyanígy bátran kerülhetne hát — teszem a mértan, fizika, elektrotechnika köréből is szó vagy kép a köznyelvbe. A baj nem is magában ebben van, hanem ott, hogy az ilyen kifejezések sokszor a németből vett szolgai fordítások, hogy a kép nem egyszer zavaros, a hasonlat a tudomány szempontjából értelmetlen, s így tudást fitogtat, holott csak tudálékos. Ehhez járul még, hogy akárhányszor nincs is szükség nyelvünknek ilyen szegény gazdagítására, mert van a fogalomra mindenki számára érthető, teljesen megfelelő más kifejezésünk. Azt meg csak végső sorban hibáztatjuk, hogy — mint alább látjuk — olykor egészen ritka, tudományos műszót vesz át a legmindennapibb használatra szánt újságírói nyelv, úgyhogy ennek az eleven életre való nagy hatásaképp sokan szajkó módjára használnak olyan kifejezéseket, amelyeknek igazi értelméről sejtelmük sincs, de sokszor még annak sem volt, aki a németből jól vagy rosszul lefordította.

Kezdjük a mértannal. Ennek egész fogalmi lépcsőzetén végigmehetünk, hisz *pont*, *vonat*, *szög*, *sík*: mind használatos. Ha azt írná az újság, hogy szombati nap volt a legkevesebb tej megvaj, vagy hogy ekkor voltunk a legrosszabbul ellátva velük, nyilván nem lenne a közlés elég tudományos, ezért a piacnak ezt az eseményét így adja hírül: A sajt- és vajkiesésben (*Ausfall*) szombaton volt a *mélypont* (8 Órai Újság 1940. V. 14.). A *vonat* is egyre sűrűbben használt kép, s ez rendjén is volna ilyen szemléletes értelemben: meg kell húznunk a *választóvonat*at, s ilyenkor az sem baj, ha a kifejezés a *Trennungsstrich* nyomán keletkezett. De mit szólunk az ilyen mondathoz: „A fertőző gümőkórosok katasztréneik felépítésénél(!) megfelelőbbnek tartanók a *bejelentési kényszer vonalán* a fertőző képesség megszűnését szembeállítani.“ (Magy. Szemle 1940. ápr.) Miért van a bejelentési kényszernek *vonala*? Vagy itt a *nagyvonalú* kifejezés; pl.: Ha más népek a németekkel szemben, akik *nagyvonalúan* megajándékozták őket stb. (Magyar Nemzet 1939. III. 16.) Itt a „grosszüig“ szolgai fordítása akarja kiszorítani a teljesen megfelelő *bőkezű*, *nagyszabású* kifejezést. A régi, jó *szempont* sem elég már, helyette az optikából vett *szemszög* járja, valószínűleg a *Gesichtswinkel* nyomán. Így írják: gyakorlati *szemszögből* nézve. „Ez jogi személyük *szemszögből* nézve nem mondható előnyösnek“ (M. Szemle 1940. ápr.). A *vonatvezetés*, a *Linienführung* mása, ugyancsak elharapódzott. A politikának, a kormányzásnak, hadviselésnek és sok egyébnek van *vonatvezetése* ezek módja, elve, iránya stb. helyett. Példák: „A magyar politika *vonatvezetésének* irányában semmiféle eltolódást nem fog eredményezni.“ (Esti Újság 1939. II. 15.) „Nem látszik valószínűnek, hogy a közfeladattá nyilvánítás az eddigi *vonatvezetés* lényeges megváltoztatását jelentené.“ (M. Szemle 1940. ápr.)

A tudákosság valósággal tobzódik a *sík* szó használatában.

íme: „Ezek a reménységek *ugyanazon síkon* fognak feküdni.“ (Magyar Nemzet 1939. II. 20.) „A tuberkulózis-törvény rendeltetése *más síkon* látja és *más síkon* is kívánja megtalálni a *probléma megoldását*.“ (M. Szenle 1940. ápr.) „A magyar és jugoszláv érintkezések *reálpolitikai és érzelmi síkon* egyaránt kedvezően fejlődnek“ (u. o. 1940. május). „A látóképesség hiánya nem lokalizálható az élet *egyetlen síkjára*“ (u. o.). Van tehát síkja a reménységnek, a probléma megoldásának, a reálpolitikának meg az érzelemnek. De van még a hangnak is: „minden szólam a különböző *hangsíkok* egymáshoz való viszonyát remekül érzi“ (Magyar Nemzet 1940. V. 10.). Ez a sok *sík* a német *Ebene* mértani fogalmának fordítása. Itt említhetem meg az ugyancsak gyakran használt *homlokter* szót is, mely nyilván a ház homlokzatának megfelelője és csak annyit akar mondani, hogy valami szembetűnő. Pl.: az *érdeklődés homlokterében* Hollandia megadása áll (Rádió 1940. V. 15.). — A mértan *fókus* szava ilyen képtelen képre csábítja az újságíró: „A mostani holland és belga események is azt mutatják, hogy az európai *események fókusza*, ha látszólag néha máshova tolódik is el, mindig törvényszerűen visszatér a Rajnára“ (Magyar Nemzet 1940. V. 12.). *Fókus* gyújtópontot jelent. Geometriai és optikai fogalom ez, értjük pedig rajta a kúpszeletekre vagy a belőlük alakult testekre eső sugarak visszaverődésének egyesülő pontját. Ez a pont tehát nem tolódik el és nem tér vissza a Rajnára; erre a nagy vízre már csak azért sem, mert a cikkíró nyilván azt hiszi, hogy a gyújtópontban valami kigyullad, ezért a legkényesebb, legveszedelmesebb pont. Ez az a bizonyos áltudományosság, amelyről szóltunk.

Lássunk most néhány kifejezést a mechanika, elektrotechnika stb. köréből. Legrégibb ezek közt a *kivált* ige, amelynek használata is a legváltozatosabb. Kiválthat valami hatást, tetszést, érzést, elhatározást, ellenkezést stb., szóval: jobbára lelki folyamatot. Mindez a német *auslösen* szolgai fordítása s az eredetiben is a legkülönbözőbb: mechanikai, vegyszeti, villamos műszaki hatások *előidézését* értik rajta. Idetartozik a *gleichschaltol* szó, mely tehát nem is fordítás, hanem a *gleichschalten* igének *l* igeképző hozzábiggyesztésével való „magyarosítása“. Pl.: „A tünemény annál figyelemreméltóbb, mert a hivatalos világnézet sehol sem *gleichschaltol*“ (Magyar Nemzet 1938. XII. 8.). Németországban a rendszerváltozás során a legkülönbözőbb állami, társadalmi be rendezéseknek az új kormányzás követelményeihez való hozzáidomítására alkalmazták ezt a párhuzamos kapcsolást jelentő elektrotechnikai műszót.

Főkép a sporttudósítók kedves szava a *rákapcsol*. Evvel fejezik ki, ha a versenyfutó gyorsabban nekilendül, ha a labdarúgó erősebben támad stb. „Egyidejűleg az angol flotta is *rákapcsol*“ (Magyar Nemzet 1940. II. 24.). Ez a torzkifejezés azonban nyilván az autósok szakkifejezése eredetileg, jelenti a motorhajtotta fő-

tengelyen és a kocsai tengelyén egymásnak megfelelően elhelyezett fogaskerekeknek kisebb vagy nagyobb fordulatszámra való átkapcsolását. — Olvasom: „E határon belül elegendő *játszótér* van arra, hogy a háborúnak kiterjesztése ellen Róma és Moszkva közös magatartást foglaljanak el.“ (A Mai Nap 1940. III. 19.) Eddig csak az iskolásgyerekek játszótéréről hallottunk, de — úgy látszik — már a háború is gyerekjáték, ha a nagyhatalmak is a játszótéren alakítják ki a háborúval szemben való maguktartását. Ide jutunk, ha a *Spielraum* szót értelem nélkül lefordítjuk. A német szó a technikában bizonyos irányú korlátozott mozgási szabadságot jelent, azt a kis útdarabot pedig, amelyen ez a „játék“ végbemegy, *Spielraumnak* nevezik; ezt azután a németben átvitt értelemben is bőven használják.

A mozi szakkifejezése a *szinkronizál*. E görögből németesített szó az eredeti szövegnek más nyelvbe akként való átültetését jelenti, hogy az új szöveg időben összevágjon a kép mozgásával. Ezt a szakkifejezést most így használják nálunk: *szinkronizálni* kell egymással (Magyar Nemzet 1938. XII. 16.). „A resicai műveket át lehet állítani és a Göring-művekkel *szinkronizálni*“ (u. o. 1940. I. 30.). Az utóbbi mondatnak majdnem minden szava germanizmus. A művek (Werke) ipari vagy gyártelepeket, az átállítás (umstellen) átalakítást, üzemi ág-változást jelent, a szinkronizálás pedig itt egyszerűen a gyártásnak a G-gyártelepekkel való összeegyeztetését. — Pénzügyi szakkifejezés a *Stillhalte*, amit a nemzetközi fizetési zavarok idején oly sűrűn olvastunk így, eredeti német alakjában. Jelentése: fizetések abbahagyása, szüneteltetése, de ezt az értelmet kiterjesztik most egyébre is, így: „Ezek a szennvedélyes viták nem tartottak *Stillhaltet* a válság tetőpontján sem.“ (Magyar Nemzet 1940. III. 17.) Szébb vagy szabatosabb ez, mintha ezt írták volna: ezek a viták nem szüntek meg stb.? — *Kriegspotential*, mondja a német, nyilván az energetika köréből vett *das Potential* nyomán. A magyar újságnak nem felel meg ennek *háborús hatékonysággal* való lefordítása, hanem a latin *potentiá-t* németes végződéssel veszi át az ilyen mondatban: A hajó az ellenség *hadi potenciálját* növeli (Magyar Nemzet 1940. II. 22.). — Az *élettérről* már esett szó, s itt újra megemlíthetjük, mert félig-meddig tudományos ízű is, hisz e fogalomnak egész elmélete van. A *Lebensraum* értelme ismeretes és ennek megfelelően használják az ilyen mondatokban: „Mi a praktikusabb: ha egy nagyobb és kíméletlenebb erő *életterének* kibővítése ellen foglal állást“ (Magyar Nemzet 1940. V. 5.). Ugyanígy e mondatban is: „Megszervezze a maga hatalmi és állami stabilitását egy kitágított *élettér* egységében.“ (U. o.) A németek északi menete megmentette az északi népek egész *életterét* és jövőjét (u. o. 1940. V. 17.). Látjuk azonban, hogy az *élettér* szót most már nemcsak egy birodalom vagy nép életlehetőségei színterének, hanem lassacskán a legkülönbébb tevékenység helyének jelölésére is használják. Így olvasunk a

Hangya megnövekedett *életteréről* (OMKE 1939. IV. 8.), így olvastam egyik legkiválóbb prózairónknak egy cikkében: „Petőfié hasonlít holta után legjobban *Ady életteréhez*“ (Pesti Napló 1939. IV. 9.). Van hát egyes embernek is élettere, de még holta után is. Ha az *élettér* nyelvünk életében ekkora teret hódít, akkor az ismert hirdetés ma-holnap így hangzik majd: Egy szoba hallos összkomfortos *élettér* kiadó.

Nem fejezhetem be méltóbban e pár sort, mint hogy ideiktatok két idézetet. Az egyiket egy neves közíró, F. G. cikkéből veszem: „A magyar léleknek két gyökere van és legfőbb ideje, hogy ezeknek szemébe nézzünk“. A másikat Deák Ferenc jellemzésére olvastam: „Egyéniségében a *poláris magyar léleknek azt a sarkát* képviseli, melynek *erővonalában* a Pázmányok, Aranyok, Eötvösök, Kemények *helyezkednek el*“ (Magyar Nemzet 1940. IV. 16.). De én azt hiszem, hogy a magyar lélek erősen áll oly gyökerek nélkül is, amelyeknek szemük van, és él majd akkor is, ha nem lesz poláris sarka, és ha nagy szellemei nem e sorok erővonalában helyezkednek el.

AZ IDEGENSZERŰSÉGEKRŐL.

Írta: Juhász Jenő.

Nem nehéz feladat az idegen szónak, különösen az újabbaknak felismerése. A kevésbé tanult ember is észreveszi, hogy például *aufлаг, brillíroz, eszcálg, komplet, perfekt* nem magyar szók, s amennyire tőle telik, kerüli is használatukat. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar voltáért lelkesedő nagyközönség és sajtó nyelvéből manapság szinte tömegesen hullanak el az idegen szók, s helyüket magyar kifejezések foglalják el.

De vajjon lehet-e valóban örvendeni ennek a jelenségnek? Múladozik az egyik veszedelem, az idegen szók veszedelme, de most jön a nagyja: az idegen szókat kiszorító magyar kifejezések szóról-szóra való fordítások az idegenből, különösen a németből. Azért jelentenek ezek még nagyobb veszélyt, mint elődeik, az idegen szók, mert legtöbbjük tiszta magyar szókból áll, s nem vesszük észre vagy nem is gondolunk rá, hogy új kifejezéseink szerkezete idegen szellem tükrözője.

Az idegenszerűségeknk több fajtájuk van, s ezért nem is lehet valamennyiüket azonos módon megítélni, főleg elítélni.

Szép számmal vannak azok a kifejezéseink, melyek régóta megvannak nyelvünkben, de nem azért maradtak meg, mert régiek és nem lehet már kiirtani őket, hanem azért, mert sohasem tiltakozott s nem tiltakozik ma sem ellenük a magyar nyelvérzék. Ilyen kifejezéseink például ezek a latinosságok: *alázatos szolgája, dicsértessék, háromkirályok*; ezek a németességek: *rózsafűzér, ne-felejes, szegfű* (a középkori németben *negilken*); szláv hatás alatt

keletkeztek: *húsvét, keresztet vet, olvasó* (fűzér) stb. Újabban is támadtak olyan idegenszerűségek, melyek ellen nem nagyon viaskodunk. Ilyenek például ezek a németességek: *ajánlom magamat, szerencsés utat, minden jót kívánok*; ezek a franciás kifejezések: *egy bizonyos (un certain), nem megyek el csak holnap (ne... que)*; oláhosság is behatolt nyelvünkbe: *mi akar ez lenni? meg kell írjam*. Ez utóbbi kifejezést már többször megrótták, s az erdélyieket okolják érte. Pedig ha elhiszük is, hogy ez valóban oláhos kifejezés, véleményem szerint akkor sem kell annyira hadakoznunk ellene. Hiszen csak a *hogy* kötőszót kell közbeszúrunk, s már magyaros a kifejezés: *meg kell hogy írjam*. A *hogy* kötőszót pedig örömet elhagyogatjuk: *mondd el, mi történt; megkérdezte, hány óra van*. A *meg kell írjam*-féle kifejezést is úgy foghatjuk fel, hogy elmaradt belőle a *hogy*. Ha tehát oláhosság is a *meg kell írjam*, véleményem szerint nem ellenkezik a magyar nyelv szellemével.

Igen érdekes eredménnyel végződött a küzdelem egy magyaros és egy franciás kifejezés között. Annak idején ingadoztunk és sokat vitáztunk azon, hogy a világháború halottait *ismeretlen katonák*-nak vagy *névtelen hősök*-nek nevezzük-e. Az *ismeretlen katona* franciás kifejezés, a *névtelen hős* magyaros is, régi is: Kossuth Lajos is névtelen hősöknek nevezte a szabadságharc katonáit. Az eredmény az lett, hogy mindkettő megmaradt: a mi halottaink *névtelen hősök*, az idegen nemzetekéit így nevezzük: *az ismeretlen katona*.

Vannak aztán olyan idegenszerűségeink, melyek, mintha nyelvfejlődéssel volna dolgunk, elavulttá teszik, kiszorítják a régi kifejezéseket. A biblia még azt mondja: *Nem azért jöttem, hogy eltöröljem a törvényt, hanem hogy megtartsam*. Még ma is így szólunk: *Magyar ember megtartja szavát*. A közbeszédben azonban *a törvényt, szavunkat, ígéretünket* ma már nem megtartjuk, hanem *betartjuk (einhalten)*. A régiek még azt mondták: *fölveszi a fáradságot* (például: *Reményilem, hogy kegyelmed ezt a fáradságot nem nehezteli fölvenni*), ma már *vesszük magunknak a fáradságot (sich die Mühe nehmen)*. A biblia még azt mondja: *Boldogok, akik éheznek és szomjúhozak az igazságot, mert megelégtettek*. Ma már nem megelégtjük a vágyat, az igényt, a kívánságot, hanem *kielégítjük*. Ma nem attól fél a háziasszony, hogy tele kosarába már *nem fér bele* a még megvásárolt káposztafej, hanem hogy *nem megy bele*. (Erre egy kis növendékem hívta fel figyelmemet.)

Egyes idegenszerűségek annak köszönhetik életüket, hogy kifejezőbbnek tartják őket. Általánosan használjuk ezt a kifejezést: *segít rajta*, de sokan gyöngédséget, szeretetet is éreznek ebben a németességben: *hóna alá nyúl*. Hiszen, azt mondják, a gyermekket is gyöngédséggel, szeretettel hóna alá nyúlva szoktuk felemelni. Aki pedig gondolkozni szeret a kifejezéseken, tréfásan így

hárítja el magától az ilyen segítséget: Már pedig az én hónom alá senki ne nyúlkaljon, mert csiklandós vagyok! Többetmondónak tartják az *ágyban marad, ágyban fekszik* kifejezésnél ezt a németességet: *őrzi az ágyat*. Hiszen, azt mondják, ágyban maradni, ágyban feküdni akkor is szoktunk, ha egy kicsit lusták vagyunk még fölkelni; de ha így szólunk: *az ágyat őrzi*, ezzel kifejezzük azt, hogy sokáig, napokig vagy még tovább fekszünk az ágyban, betegségünk miatt.

Vannak aztán olyan idegenszerűségek is, melyek különleges, újszerű alakjuk miatt tetszenek. Ma már széltében-hosszában ezt mondják a *hencegő-ről: felvág, felvágós*. Sokan talán tudják is, hogy ez a német *aufschneiden, Aufschneider* fordítása, mégis használják, pusztán azért, mert tetszik. Ma már alig köszönünk el így egymástól: *Jó éjtszakát!* Szébbnek, előkelőbbnek tartják ezt a búcsuzást: *Jó estét!* Ma már nem *sorra kerül* vagy *szóba kerül a kérdés, az ügy*, hanem *szőnyegre kerül, szőnyegen van, szőnyegen forog*.

Sokkalta kisebb azoknak az idegenszerűségeknek száma, melyek annyira bántók a magyar fülnek, hogy mihamar eltűnnek. Vagy háromszáz évvel ezelőtt ez a kifejezés járta: *nyelvet foy, nyelvet hoz*. Jelentése ezt volt: olyan ellenséges katonát fog el vagy hoz elő, aki az ellenfél erejéről, szándékairól stb. felvilágosítást tud adni. Törökösség volt ez nyelvünkben, s a török világ megszűntével el is tűnt nyomtalanul. Néhány évvel ezelőtt még olvashattuk az újságokban az efféléket: *a munkát beállították*, e helyett: *a munkát megszüntették*. De ma már, hogy a német *einstellen*-ből legalább az *ein-* igekötő megmaradhasson, *a munkát* nem megszüntetik, hanem *beszüntetik*. Némely idegenszerűségek még a tiszavirág életkorát sem érik meg: csak addig élnek, míg valaki kimondja őket, aztán el is tűnnek. Régebben olvastam egy cikket, hogy valaki a *rendbehozott szoba* helyett ezt mondta: *ideigazított szoba*. Ha tudta volna a szerző, hogy ez a sült németesség (*hergerichteter Zimmer*) nem fog többé fölmerülni, bizonyára meg sem írta volna cikkét. A haretéren egy osztrák hadnagy pogányul szidta magyar tisztiszolgáját, s ezzel fejezte be: *Mit maga meg-gondolja, hogy maga megvan egy különkolbász?* Mi meg csak mulattunk rajta, hogy „tokos“ barátunk milyen sikerülten fordította le a német *Extrawurst*-ot.

Néha egy-egy adoma hívja fel a figyelmet az idegenszerűségekre. Egy falusi gazda villamoson utazik, s a kalauz hozzámegy: *Kezeltem már?* — Még nem, felel az öreg, és magyarosan megrázza a kalauz kezét. Adomaként járnak az effélék szájról-szájra; pedig ez nyelvművelés, csak az a baj, hogy akik elmondják, nem veszik észre. Ezek közé tartozik az a jelenet, melynek szem- és fültanúja voltam. Egy kis tanítványom kérezkodott el az iskolából, hogy *fájós lábával az orvoshoz mehessen*. Egy eleven kis társa elkezdett nevetni: Hát csak nem hagyod itt a lábadat? Ezzel akarat-

lanul is megmagyarázta, hogy idegenszerűek az efféle ma divatos kifejezések: az orvoshoz járok a *fülemmel, fogammal, tudómmal* stb.

Az idegenszerűségek, mint az idegen szók is, kétfélék: meghonosodtak és betolakodtak. A meghonosodottak ellen nem tiltakozik nyelvérzékünk, például *keresztet vet, alázatos szolgálja, ajánlom magamat*. Ide kell számítanunk azokat is, melyeket, sajnos, már nagyon is megszoktunk, például *megszólalásig hű, leadja a hírt, rosszul megy neki, rádió Budapest egy*. A betolakodott idegenszerűségek idővel el fognak tűnni. Hiszen láttuk az előzőkben, hogy egyes kifejezéseket azért szorítottak ki mások, mert elavultak. El fognak avulni tehát a ma burjánzó idegenszerűségek is, előbb-utóbb újak fognak helyükbe jönni. Csak az a kérdés, mik lesznek ezek az újak: újabb idegenszerűségek-e vagy magyaros szólások. Meggyőződésem, hogy a magyarosság fog egyre nagyobb teret hódítani. Igen sok zengő magyar nyelvű és (ez igen fontos!) szívesen olvasott írónk van most is, s ezek szinte minden mondatukat a magyar népnyelv kincseshányájából merítik; a magyar nyelvészeti tanszék tanárai négy egyetemen tanítják, sarkalják hallgatóikat a népnyelvi gyűjtésre; ezt a munkát kívánják a polgári iskolai tanárképzőn és a tanítóképzőkben is. E kettőnek, jeles írónknak és a népnyelvi gyűjtőknek hatása nem fog elmaradni. Csak figyeljük, tanulmányozzuk őket, kövessük útbaigazításait és kövessük példájukat!

BUDAKESZIBE VAGY BUDAKESZIRE?

(Helyneveink helyhatározóragjai.)

Írta: Kovács János.

A *Magyarosan* 1940. évi első számában a 18. lapon ezt olvasuk: „Az igaz, hogy némely helynevünkben ingadozó a nyelvhasználat, de az *-i* végűek *-ba -be* ragját magyar embernek nem szabad *-ra -re* raggal felcserélnie. (Tehát csak *Keszibe* a helyes.)

Arra vonatkozólag, hogy *-i* végű helyneveinkhez a hol? honnan? hová? kérdésre a *-ban -ból -ba* vagy az *-n -ról -ra* ragokat fűzzük-e, ilyen határozott szabályt csak egyes, inkább újabb nyelvtanainkban találunk. [A régiek közül pl. *Kövesdi Páléban* csak annyit olvasunk, hogy a legtöbb helynév *-n* ragot vesz fel.] A *Debreceni grammatikában* azt találjuk, hogy az *-i, u* végűek rendszert a *-ban -ból -ba* ragokat szeretik. A *Magyar nyelv rendszere* azt tanítja, hogy a városok, faluk neveihez a három kérdésre járólagokra nézve a nyelvszokás ingadozó. Majd az 1. pontban azt mondja, hogy az *-n -ról -ra* ragokat veszik fel a magánhangzón végződő tövek többnyire, de az *-i* végűek kétesek. *Czuczor-Fogarasi* az *-u -i* végű helyneveket kiveszi az *-n* ragos csoportból. A szótárban majdnem minden *-i* végű helynevet a *-ban* raggal lát-

nak el, csak Almádi-*n*, Apáti-*ban* vagy Apáti-*n*. Simonyi a *Magyar határozókban* az -*i* végű helynevek ragozására a *Magyar nyelv rendszere*t idézi. Zolnai szerint az -*i* végű helynevekhez inkább a -*ban* -*ból* -*ba* ragok járulnak. Szinnyei, Négyesy, Balassa, Nagy J. Béla a -*ban* ragos csoportba sorolja az -*i* végű helyneveket.

Pedig száznál jóval több -*i* végű helységneveinkben találunk olyanokat, melyeket az -*n* -*ról* -*ra* ragokkal használunk vagy ezekkel is. A Thirring-féle Úti Kalauzok csak a Keszin-*ről* -*re* alakokat ismerik. Előfordul Nagykovácsira, Kisoroszira, Telkire is. Az *Erdély* c. kalauz a Piskin-*re* alakot használja. A *Magyar irodalmi lexikon* szerint Festetics Sándor Harasztin született, Pethő Sándor Pásztorin, Veres Pálné Lázin, Rákóczi Ferenc Borsin; Kudora Nagyölvodin volt pap. Gulyás (*Magyar írók*) szerint Garampéterin született Bogyó I., Pusztakovácsin Babochay, Fokszabadin Almásy I. Hogy csakugyan így használja-e az illető vidék is, nem tudom. Bizonyos azonban, hogy a györmegyei Rábcakapi és Bezi helyneveket -*n* -*ról* -*ra* ragokkal használják, ellenben a körülbelül köztük fekvő Tárnokréti nevét a -*ban* raggal. Szinnyeinél (*Magyar Írók*) olvashatjuk a többi közt: Apátin, Jászapátin, Csabdin, Halászin, Takácsin stb. Kis János Nagybarátin is volt pap. (Eml. 216.)

Azt igazolják e példák, hogy az -*i* végű helynevek ragozása bizony kétes. De nemcsak az -*i* végűekkel vagyunk így, hanem sok, más betűre végződő helyneveink is Czuczor—Fogarasi szavait bizonyítja, hogy a tájejtések szerint ugyanazon végzetűek, néha ugyanazon nevek is majd így, majd amúgy ragoztatnak. (Előszó, 150.)

Ezt az ingadozást, bizonytalanságot mutatják a *Magyar irodalmi lexicon*ból, Szinnyei: *Magyar írók* egyes kötetéből. Gulyás: *Magyar írók* I. kötetéből kiragadott következő példaink¹: Gozsdu Eresiben született, Viszota Eresin; Buttykay Halmiban, Szabó József Halmin; Pollák M. a MIL. szerint Beleden, Sz. szerint Beledben; Urházy Tokajban, Paulay Tokajon; Vajda János Sz. szerint Váiban tölti gyermekéveit, a Révai Lex. szerint Válon; Végh K. Kálban is volt káplán, Virág B. Dióskálon, Marconnay Sajtoskálón született; Sz. szerint Virághalmi Kiscellen halt meg, a MIL. szerint Kiscellen; G.-nál az egyik Agoston Sepsiszentkirályban, a másik Sepsiszentkirályon született; Sz. szerint Terhes István Sályon, Terhes Sámuel Sályban, a MIL. szerint Bonitz Fehértemplomon, G.-nál Arnold Fehértemplomban született; Amott Szeghalmon (Gyökössy), itt Szeghalomban (Ambrus P.), ott Osgyánon (Vidor P.), Sz.-nél Osgyánban (Vidor); a Debr. gramm. szerint Tetétlenre, G. szerint Tetétlenben (Bakoss L.), MIL. Szentistvánban (Mécs L.), G. Szentistvánon (Bálint L.), az Abrányiak Felsőábrányban, Géczy Alsóábrányon született; Szabó László Ottományban, Szabó Mária Ottományon. Eppen így Surányban és Surányon, Csón és Csóban, Nyögéren és Nyögérben, Szászvároson és Szászvárosban, Nagykállón és Kállóban, Radványon és Radványban. Lévainak Tompa felett tartott emlékezésében egymásután van Rimaszombatba és Rimaszombaton. A -*falu* végű helynevek is hol a -*ban*, hol az -*n* ragot veszik fel. Szelestey a MIL. szerint Uraiújfalu szül., Sz.-ben Uraiújfaluiban; az egyik Hosszúfalun, a másik Misztótfaluiban stb.

¹ Rövidítve: MIL., Sz., G.

Az említett példákból azt látjuk tehát, amit Zolnai mondott (Nyr. XXVI, 132.), hogy a helynevek raghasználatára nincs megállapítva, vagy amint CzF. kiemelte: „Az usus, a nyelvészokás eljárását csak félig-meddig vonhatni szabály alá.”

A helyneveink határozóragjaira vonatkozó szabályokat régi s újabb nyelvtanaink alapján a következőkben foglalhatjuk össze:

I. A *-vár* és *-hely* végű szavak, továbbá Győr, Pécs, Vác (régén sok más is) a hol? kérdésre *-tt -t* ragot kaptak, a hová? kérdésre *-vá -vé-t*. A hol? kérdésre ma már az *-n* gyakoribb, Győr azonban a *-ben, -ből, -be* ragokat veszi fel.

II. A *-ban, -ból, -ba* ragokkal állanak: 1. A világrészek, országok, megyék, szigetek, erdők nevei. Ha a megyének nevét adó város *-n* ragot vesz fel, akkor a *-ban* raggal különböztetjük meg tőle a megyét. (Békés, Csanád, Csongrád, Heves, Nyitra, Tolna). Régén a várost és várát is így különböztették meg néha (Budán, Budában), éppígy a hasonló nevű külföldi és magyar helyneveket. (Velencében *-n*, Lipcsében *-n*);

2. A külföldi helynevek. Kivétel Szentpétervár, Rohics s többnyire Bécsújhely;

3. Többnyire az *-i, -m, -n, -ny, -szombat* és *-falu* végű helynevek. Elég gyakran az *-l, -ly, -r* végűek is.

III. Az *-n, -ról, -ra* ragokat használjuk többi magán- és más-salhangzón végződő helynevünknel. Legalább négyszerannyi az *-n* csoporttal álló helynév, mint a *-ban*-nal. A régiség *-ban* ragja helyett is gyakran az *-n*-t találjuk. Mégsem mondhatjuk mereven, hogy bizonyos betűre végződő helyneveink csak az *-n* ragot veszik fel. (Még leginkább az *-f* és *-b* végűek.) Bármelyik betűre végződjenek is helyneveink, a többségi csoport mellett mindig van többkevesebb kivétel.

Lássuk helyneveinknek végbetűik szerint rendezett csoportjait. Példáink ismét az említett művekből és az 1713-i Komáromi Kalendáriumból¹ valók. Az egyes betűk mellett álló számok csak nagyjában helytállóak, mert a végződés számát a Helységnév-tárakból pontosan nehéz volna megállapítani, hisz sok a helynév-változtatás, sok a német, tót, oláh név. Az első helynév ragja mutatja a talán gyakoribb használatot.

a: A leggyakoribb helynév-végződés. A *-fa, -falva, -háza* összetételei 6—700-ra szaporítják.

Budán; Csikszeredában, Simában, Tatában, Zalában.

b: 20. Tabon; Zágrábban.

c: 70. Miskolcon; Tiszolecban (régí).

cs: 100. Horpácson; Holicsban, Nagykadácsban.

d: 370. Cegléden; Beledben, Nagylévardban, régi: Aradban, Ecsedben, Hadadban.

e: 230. Kenesén; Bejében, Bakonycsernyében, Csegébe, Tekében.

f: 3. Tiszaroffon, Balfon, Mecenzéfen.

¹ L. Szily K.: MNy. XV, 129.

- g:* 90. Kőszegen; de Csepregben nyomatta Farkas I. a 17. században Zvonaries és Lethenyi munkáit, így mondja a vidék ma is: Iregbe, Drágban, Kaszapregben.
- gy:* 60. Torbágyon; Szügyben.
- h:* 5—6., majd mind a Szilágyságban. Zilahon; Szilágycseh(i)ben.
- i:* 150. -ban, többször -n. Példák fentebb.
- j:* 30. Gelejen; Tokajban.
- k:* 250. Késmárkon; Csesznekbe, Rábacsanakban.
- l:* 60. Pécelen; Kiscellben, Szilban, Kálban, Titelben, Bélben stb.
- ly:* 80. Keszthelyen; Vizsolyban, Nagykarolyban, Újhelyben stb.
- m:* 30. Komáromban; Démen, Pusztavámon.
- n:* 100. Sopronban; Gyónon, Szentistvánon, Szentivánon, Tetélenen.
- ny:* 200. Pozsonyban; Szőnyben és -n, Kohányon, Atányon, Bőnyön, Csányon stb.
- ó:* 120. Rozsnyón; Brassóban, Nagykállóban, Nagysallóban, Ditróban stb.
- ő:* 80. Lövön; Bőben, Detrekőben, Borosjenőben stb.
- p:* 30. Csapon; Vépben.
- r:* 250. Sárváron; Egerben, Győrben, Zomborban, Modorban, Hámorban stb.
- s:* 300. Szarvason; Fogarasban, Szászvárosban, Solymosban.
- sz:* 30. Beregszászon; Beregszászban is, Olaszban.
- t:* 140. Keskeméten; Rimaszombatban és -n, Nagyszombatban.
- ty:* 5—6. Pátyon; Nagyvátyba.
- u:* 40. Gyalun, de Gyaluba is, Újfaluban és -n.
- ü:* 10. Gönyün; Ösküben.
- v:* 5. Cséven; Révben.
- z:* 30. Pomázon; Csízbe, Gyülevízben, Döbröközbe.
- zs:* 10. Lozson; Derzsben.

A második csoportot a legtöbb helyen könnyű szerrel lehetne szaporítani, főleg Szinnyeiből vett példákkal.

Hogy egy-egy helynévnél a két ragesoport közül melyik a használtabb, az ingadozást mutató fenti példák szerint is nehéz eldönteni. Az illető vidék raghasználata lehetne a döntő, de ilyen összeállításunk nincs. Fel lehetne használni Pesty Frigyes Helységnévtárát (1864—5), mert sok esetben az egyes községek jegyzői, bírái adatközlésük keltezésében a helynevet ragos alakban használják. (Beledben, Rábacsanakban, Kálban). Ezért indítványozta Szabó I. (Nyr. XXXII.), hogy a helységek neveit megállapító törzskönyvi bizottság jegyezze fel azt is, melyik ragesoportot fűzik az illető névhez. Természetes, ez is csak egy időpont állapotát mutatná, de nem gátolhatná meg a további változást. A mai használat hosszú, lassú fejlődés eredménye, de a mai állapot sem állandó. Határozott, merev szabályokat tehát ebben a kérdésben nem állapíthatunk meg.¹

¹ L. Zolnai és Szász K. vitáját M.Ny. II, 333.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Kocsii, kocsijai.

Azt a megrovást olvastam a minap, hogy „szabálytalanság” van az ilyen személyrag alakokban: a vállalkozó *kocsijai*, Párizs *mozijaiban*, a *biciklijeink*, a szerkesztő *holmijait*, a hivatalok *ajtajai*. Miért? Azért, mondja a cikkíró, mert „az aláhúzott szavakban a birtokos személyrag kétszer van meg, egyszer egyes harmadik személyben (a birtokos egyesszámú: *kocsija*), egyszer meg többes harmadik személyben”. A megokolás nem világos előttem, hiszen a *kocsijai* végén az *-i* semmikép sem a többes harmadik személy birtokos személyragja, hanem legföljebb a birtok többségének jele bármelyik személyben, mai nyelvérzékünk azonban már az egész *-jai*-t egységes szóelemnek érzi. A cikkíró aztán így javítja ki a megrótt alakokat: a vállalkozó *kocsii*, Párizs *moziiban*, a *bicikliünk*, a szerkesztő *holmuit* (itt helyesen jegyzi meg, hogy egyesszám is elég volna), a hivatalok *ajtai* (Erdélyi Múzeum XLV. 260).

Nagyon érdekes és tanulságos, hogy 1923-ban a Magyar Nyelvnek valamelyik olvasója ezzel a megrovással éppen ellentétben a *kocsiim* alakot kifogásolta, mert az ő nyelvérzéke szerint a *kocsijaim* a helyes. A szerkesztőség nevében T. V. felelt neki. Szinnyei József nyomán röviden összefoglalta a magyar birtokos személyragozás fejlődését, s azzal fejezte be választát, hogy bár ma így mondjuk: *kocsijaim*, *bácsiujaim*, *tepsijeim* stb., a *kocsiim*, *bácsiim* szóalak sem szabálytalan (Magyar Nyelv XIX, 67–68).

Nem is szabálytalan egyik sem. A leíró nyelvtanból tudjuk, hogy mai nyelvünkben a birtok többesszámának jele a birtokos személyragok előtt *-i* vagy *-ai*, *-ei* vagy *-jai*, *-jei*. Így beszélünk: *hájó-i-m*; *rokon-ai-m*, *ős-ei-m*; *nap-jai-m*, *kert-jei-m* stb. Az *-i* többesjel a mai nyelvszokás szerint már csak magánhangzós végű főnevek birtokos személyragozásában járatos: *fá-i-d*, *mesé-i*, *vevő-i-nk*, *kapu-i-tok*, *gyűrű-i-k*. Régi nyelvünk azonban mássalhangzós végű főneveket is ragozott ilyen módon, s az irodalmi nyelv még ma is él ilyen régies alakokkal: „Urak, hű *vitézim!* ide hallgassatok” (Arany, Toldi XI, 7). „S elsújtád *villámaidat* Dörgő fellegedben” (Kölcsey, Himnusz). „És az eresz alól gyönyörködve nézi, Hogyan játszadoznak csintalan *vitézi*” (Arany, Toldi III, 2). „... ha olyan *barátitok* lesznek...” (Petőfi, Üti jegyzetek. Vegyes művek II, 322). „Tarka *tojásikkal* éhét elaltatta” (Arany, Toldi IV, 6). Az újabb nyelvszokás ezeket már nem *-i* többesjellel mondja, hanem így: *vitézeim*, *villámaidat*, *vitézei*, *barátaitok*, *tojásikkal*. Hasonló módon váltja fel az *-i* többesjelet a *-jai*, *-jei* az *i* végű főnevek birtokos személyragozásában: *bácsiujaim*, *bocijaid*, *csacsijai*, *földijeink* stb. A *fi* főnévnek *-ai* a többesjele: *fi-ai-tok*, *államférfi-ai-k*,

de a kiejtés szerint ezt is lehetne *j*-vel írni: *fi-jai-tok*, *államférfi-jai-k*, csakhogy ez az írásmód nem szokásos.

Talán a két *i* összetalálkozásának elkerülésére való törekvés okozta a *-jai*, *-jei* többszjelnek ezt a térhódítását. Nyelvünkben nem lehetetlenég ugyan, hogy két *i* kövesse egymást (*kiüssza*, *kiirtja*, *kiigazitja* stb.), de ismeretes, hogy pl. az *oroszi* pap, a *petrii* gulyás, a *porticii* néma helyett ezt mondjuk: az *oroszi* pap, a *petri* gulyás, a *portici* néma. Részbem ilyenféle változás lehet az is, hogy a régi *kocsiim*, *kocsiid*, *kocsi* stb. helyett ma így beszélünk: *kocsijaim*, *kocsijaid*, *kocsijai* stb. Egyelőre mind a két nyelv szokás él, tehát sem a régit nem kell hibáztatnunk, sem az újat.

A nép nyelvében nem csupán *i* végű főneveket ragoznak ilyen módon, hanem más magánhangzós végűeket is, pl. *marha: marhájai*, *eke: ekéjei*, *ajtó: ajtajai*, *mező: mezejei*, sőt régi nyelvünkben is akadnak ilyen alakok. Ezeket azonban a mai irodalmi nyelv szokás szerint így kell mondanunk: *marhái*, *ekéi*, *ajtai* vagy *ajtói*, *mezei* vagy *mezői*.

Nagy J. Béla.

Csodabogarak a keresztrejtvényekben.

Nyelvünknek számos megrontója, ellensége van; a sok közül nyelvőreink eddig, úgy látom, nem igen szenteltek figyelmet a keresztrejtvényeknek, pedig ezek szintén romboló hatásúak. A magyar nyelv helyességét rontják s e mellett a kevésbé művelt rejtvényfejtők tudását csak megzavarják. E rejtvények legnagyobb részében, sajnos, igen sokat vétkeznek nyelvünk ellen helytelen magyarság, téves meghatározás vagy végül hibás helyesírás által.

Íme néhány példa napilapjaink keresztrejtvényeiből. Helytelen magyarázatok, magyartalanságok például: német torony = Turm, német fal = Wand, idegen levegő = aer, klasszikus én = ego (helyesen: torony, fal németül, levegő idegen nyelven, én klasszikus nyelven).

A „titokban megállapodik“ megfejtése: „lepaktál“ — tehát a keresztrejtvény is terjeszti a felesleges igekötők ragályát; s mit szóljunk az idetartozó „kirímel“ szóhoz, amelynek megfejtése „kiversel“? Megvallom, a két szót ilyen alakban nem ismertem s nem vagyok tisztában jelentésükkel; mert igekötő nélkül a két szó két különböző fogalom.

Itt említem meg az „eszeget“ szót, amelynek megfejtése = „nasol“, a német „naschen“ ige nek hibás helyesírással magyarra való fordítése.

No és a sok helytelen fogalom, meghatározás, szándékolt értetlenség! (Hogy nehezebb legyen a megfejtés.) Szinte egy külön keresztrejtvény-nyelvet teremtenek ezek. Íme: *kicsiny* képző = ka (kicsinyítő helyett); Zirc *szélei* = ze; Szibériában van = zib; és sok más.

És mit szóljunk az ilyen meghatározásokhoz: „Magas funkcionárius *mint pl.* pénzügyminiszter“, s ennek megfejtése: nemzetgazdász! — E szerint tehát minden magas funkcionárius „nemzetgazdász“ és fordítva. Üveg zár = dugó (inkább palackzáró); nála van = visz (nem mindent viszek, ami nálam van); zacskó = zsák és gyűlöl = megvet (két-két különböző fogalom); babfőzelékbe való *fűszer* = ecet!

Mennyit rontanak avval is, hogy valamely magyar vagy idegen szó megfejtését „fonétikus“ helyesírással kívánják. Pl. „szép“ más nyelven „fonétikusan“ = bo, vagy mézgyűjtő állatka „fonétikusan“ = mé. Így nevelik közönségüket a hibás helyesírássra.

Még néhány példát hozok fel az idegen szavak helytelen fordítására vagy magyarázására, hibás helyesírására és — mondjuk ki — a tudatlanságból vagy felületességből eredő tévedésekre. Íme: idegen tengerész = marine (helyesen: tengerész idegen nyelven; azonban „marine“ nem tengerész, hanem tengerészet); „csodálatos“ más nyelven = miror (mirabilis helyett; miror = csodálkozom); „bo“ latinul = into (ez bizony *angolul* van, nem latinul); idegen szín = weis (ez németül bölcs-et jelent; fehér = weiss); angol inas = groom (groom helyett); mérges gáz = clor (chlor vagy klór helyett); ok, angolul = case (cause helyett; case = eset).

Úgy tudom, elég nagy a tábor a azoknak, akik szívesen töltik szabad idejük egy részét keresztrejtvények megfejtésével. Ha e rejtvényeket kellő műveltségű egyén helyesen és gondosan állítja össze, megfejtésük nemcsak jó időtöltés, hanem még ismeretek bővítésére vagy legalább felfrissítésére is alkalmas. Kívánatos volna ezért, hogy e rejtvényeket a magyar nyelv tisztasága és helyessége szempontjából is lelkiismeretesebben, több szabatos-sággal és tudással állítsák össze. Így csak a tudatlanság terjesztői.

Bárá Szalay Gábor.

A szóösszetevő járvány okairól.

Bíró Izabella igen figyelemreméltó cikket közölt összetett szavainkról a Magyarosan legutóbbi számában. Megfigyelése szerint napilapjainkban valóságos szóösszetevő járvány van terjedőben. Keletkezésének okául a nyelvérzék gyengülését, a német nyelv hatását gondolja.

A szavak helytelen egybeírása azonban megfigyelhető olyan emberek írásában is, akik sohasem tanultak németül. A kisdíák ugyan gyakrabban szokta elkövetni az ellenkező hibát: a szavak helytelen különírását, de az sem megy ritkaság számba, hogy egybeírja a szavakat a közhasználattal ellenkezve.

Az összeírás oka a tanultabb embereknél nem egyszer a különködés. Erre vall a cikkek számos példája: *kézbekaparintotta, rabulejt, nagyrabecsülte, sötétbeborul, kezétesókolom. rámhagya-*

kozta, elénkállítja, örökharag, szépszál (fiúk), egycsapásra, egyhajtásra, egytételben, kétkezünk (munkáját), másfélórája, másfélpercet stb. Ezeknek a példáknak javarésze nem is mutat idegen nyelvi hatására.

Már Arany László felhívta a figyelmet arra,¹ hogy a magyar kötetlen beszédben az egy-két tagú melléknév a hasonlóképp rövidebb főnévvel egészen szoros hangtani egységbe olvad. *Nagy asztal* éppenúgy egy szóznak hangzik, akár *magasztal*. Ellenben *megbízható barátság* két külön szóznak. Ugyanígyen vonatkozást állapított meg határozó és ige, nemkülönben birtokos és birtok között. Tehát nemcsak a magyar vers, hanem a magyar közbeszéd is arányosan taglalt: legtöbbször három-négy, de olykor öt, hat, sőt hét szótagot is egybefoglalunk a hangsúly segítségével.² Az idézett összetételek is a beszédben legtöbbször önálló külön szakaszként szerepelnek. A rövidebb *kétkezünk* (munkáját), *szépszál* (fiúk), *ezerfőnyi*, *egycsapásra* stb. példákat csakúgy egy „szónak“ ejti mindenki, akár a hosszabb *gazdagműsorú*, *kézbekaparintotta* stb. „összetételeket“. Amde ezek nemcsak a „gyors beszédben folynak egybe“, hanem a lassú előadásban is. A magyar közbeszédben nem ritka az önmagában értelmetlen szócsoporthoz egy szólamba való foglalása: *Üljmelléma — kandallóhoz...*³ Még szívesebben tesszük ezt, ha a szócsoporthoz tagjai között szoros vonatkozás van. Az idézett összetételek pedig mind ilyenek: határozó meg ige, jelző és jelzett szó stb.

Tehát akár német hatásra, akár különködésből, akár fogyatékos helyesírási ismeret folytán keletkeznek az effajta egybeírások, bizonyos, hogy a magyar közbeszéd hangsúlyozási rendszerében termő talajra találunk. E szerint el kell készülnünk gyors elharapódzásukra. Ez a felismerés is arra figyelmeztet, hogy erélyes védelemre van szükség.

Horányi Károly.

Néhány divatos szó.

Átállít. Helyes: a létrát *átállítottuk* a szomszédék udvarába.

Helytelen: Teljes *átállítás* várható. — Helyesen: Teljes *rendszerváltozás* várható.

Helytelen: a Felvidék *szociális átállítása*. — Helyesen: a Felvidék *gazdasági átszervezése, társadalmi átalakítása*.

Helytelen: Egyelőre az 1·5 tonnás teherautókat *állítják át* az új benzinpótlóra. — Helyesen: Egyelőre a másféltonnás teherkocsikat *alakítják át* vagy *szereklik át* az új benzinpótlóra.

Eltolódik. Helytelen: A pénteki napon a harci tevékenység a lotharingiai határról *eltolódott* az elzászi határra. — Helyesen: Pénteken a harc a lotharingiai határról *elhúzódott* az elzászra.

¹ L. Arany László: Hangsúly és rhytmus. Összes művei. II. köt. — Id. Horváth János *Magyar ritmus* c. munkájában. (Olcsó Ktár, 2060-65. sz.)

² L. Horváth J.: id. m., 29. l.

³ U. ott, 21. l.

Helytelen: a számbeli arány kedvezően *tolódott el* a németek javára. — Helyesen: a számbeli arány kedvezően *alakult* vagy *változott meg* a németek javára.

Helytelen: állapítsuk meg, vajjon helyesli-e a választó polgárság a háborús beavatkozás irányába való *eltolódást*. — Helyesen: a háborús beavatkozás felé *hajlást*, a háborús irányba való *fordulást*.

Messzemenő. Helytelen: *messzemenő reformokat* sürget. — Helyesen: *messzeható, bátor, gyökeres újításokat* hirdet.

Helytelen: Japán *messzemenő* követeléseket támaszt Angliával szemben. — Helyesen: *súlyos, nagy* követeléseket.

Helytelen: A szászok fejlettebb népi érzése arra vezethető vissza, hogy Erdélyben évszázadokon át a *legmesszebbmenő* szabadságjogokat élvezték. — Helyesen: hogy *teljes* szabadságot élveztek.

Helytelen: A képviselőház *messzemenően* honorálta a felsőházi kívánságokat. — Helyesen: A képviselőház *érdeme szerint figyelembe vette* a felsőház kívánságait.

Helytelen: Szovjetoroszország gazdasági téren is *messzemenően* segíteni akarja Németországot. — Helyesen: *hathatósan* segíteni akarja Németországot.

Két divatos *névutó*:

Keresztül. Helyes: árkon-bokron *keresztül*, csak a testemen *keresztül*.

Helytelen: a folyó hajtúkanyarja éveken *keresztül* szedte halálos áldozatait. — Helyesen: éveken *át*, sok-sok *évig* szedte áldozatait.

Helytelen: a német rádió *keresztül* felhívtam Knickebocker urat. — Helyesen: a német rádió *útján* vagy *által*.

Helytelen: A.: Az első betűtől az utolsóig hamis! Az a baj, hogy itt is védik ezt a könyvet. — B.: A magyar függetlenséget védjük. — A.: De ne ezen a könyvön *keresztül!* — Helyesen: De ne *ezzel* a könyvvel! (Hiszen nem kardon *keresztül*, hanem *karddal* védekezünk. Könyvön *keresztül* legfőnnebb esni lehet.)

Helytelen: A nemzet lelkében nagy egység van kialakulóban, amely... küzdelmeken, eszmék tisztázásán *keresztül* születhetik csak meg. — Helyesen: amely küzdelmekből, eszmék tisztázásából születhetik csak meg.

Túl. Helyes: túl a Dunáun, még az Óperenciás tengeren is túl; azontúl.

Helytelen: Minden keresztény ember örömeire szolgál az a tisztogatás, amelyet a magyar nyelvű szennysajtóval... szemben nemrégiben alkalmaztak. A magyar sajtón *túl* azonban idegen nyelvű, sőt katolikus lapok is áldozatul estek ennek a tisztogatásnak. — Helyesen: A magyar sajtón *kívül* azonban stb.

Helytelen: Az bizonyos, hogy a parlamenti pártok az első nagy felháborodáson *túl* teljes nyugalommal néznek az elkövet-

kező események elé. — Helyesen: Az bizonyos, hogy az országgyűlési pártok az első nagy fölháborodás elmúltával nyugodtan várják az eseményeket.

Az ilyen jelenségekbe, ha félig-meddig már irodalmi, sőt valamicskét élőszóbeli nyelvtények is, nem tudunk belenyugodni, mert nyelvünk eredeti állományát pusztítják, szemléletünket megvesztegetik s szegényessé koptatják beszédünket. Minden törpe rendellenességre, károkozásra van orvosság, van tiltó parancs, csak nyelvünk védelmére nincsen.

Zentay Botond.

SZÉLJEGYZETEK

A komoly aranykészlet meg atyafisága. — „... a Bank of England minden lehetőséggel és lehetetlenséggel számolva, *komoly* aranykészletet küldött Kanadába...“ Így szól a Reggel című újság komor hangú vezércikke (1939. ápr. 3.). Szerencsére a kevésbbé komoly arany „készlet“ a Bank of England pincéiben maradt, az angolok hát vigaszra lehetnek.

Komolyodik az Esti Kurír is. Ezt írja 1939. március 3-án: „... fetétlenül *komoly* szándékkal adta fel a hirdetést s *komoly* összeget fizetett ki a több napilapban megjelenő hirdetés díjául“. Az Újság meg hírül adja, hogy miért rüg „komoly összegre“ a kereskedők fizette illeték (1939. márc. 3.). Az Est egyik cikkéből (1938. okt. 27.) pedig megtudjuk, mit jelent dúsgazdagnak lenni, mert elárulja, hogy a letartóztatott „dúsgazdag vállalkozónak több-százezer pengő vagyona van“, de hogy mennyi a „nagyon *komoly* érték“, ezt úgy látszik, a rendőrség sem tudta kibogozni, mert erről nem mond semmit a híradás. Folytathatnók az idézeteket, mert meglepő sűrűn találkozunk a hirtelen fölbukkant új jelentéssel, de ízelítőül, azt hisszük, elég lesz ennyi is.

A *komoly* szónak ez az új jelentése a *tekintélyes, jelentős, nagy* és rokon kifejezéseket akarja a használatból kiszorítani. Nem tudjuk, a „pesti nyelvből“ került-e ez a szóhasználat az újságokba, vagy pedig az újságokból vette útját az utca meghódítására. Akármint legyen is, arra kérjük a lapokat: ne terjesszék ezt a henye, rosszízű és merőben fölösleges szóhasználatot. Úgyis a kelleténél több van ebből a fajtából nyelvünkben!

Loványi Gyula.

A „színmagyar“ Debrecen. — A debreceni egyetemről az új rendezés öt természettudományi szakú tanszéket más egyetemre helyezett át. A megcsönkítés ellen másokkal együtt az „Egyesült Keresztény Nemzeti Liga debreceni főosztálya“ is tiltakozott. Határozatát elküldte a magyar országgyűlés felsőháza minden tagjának, kérvén őket illetékes helyen való felszólalásra. Az 58 soros iratba a következő megrovást érdemlő kitételek kerültek bele: 1. Első tekintetre *plauzibilis*nak látszott az érvelés... 2. és 3. A javaslatba (a kormány) — egészen meglepően és *incidentaliter* — a jogakadémiák halálos ítéletét is beleszövegezte, holott azok az or-

szágnak pénzébe nem kerültek és mint a jogtanári fiatal nemzedék *reservoir*-jai igen hasznos szolgálatot tettek. — 4. és 5. A Pázmány Péter-egyetem teljesen kihagyatott az *affaire* terhéből; ellenben Debrecen, mely teljes *désintéressement* jelentett volna, áldozatul kellett hogy hozza... 6. Erdély... nem olyan alkalmas talaja a ruthének *asszimilálásának*, mint a színmagyar Debrecen... 7. Törvényrel így „*brevi manu*“ sok mindent el lehet intézni.

Hogy a felsőház tagjai a törvényjavaslat tárgyalásán nem siettek felszólalni a „színmagyar“ Debrecen érdekében, annak mégsem ez az irat volt az oka. Azonban mind a küldők, mind a címzettek testületéhez olyan irat illett volna, melynek lényege is, színe is igazán magyar.

R. H.

Téridegen. — Hallom: *Téridegen erők* (Rádió 1940. IX. 28.) Olvasom: Ennek az elvnek alapján kiküszöböli Németország és Olaszország a *téridegen* Anglia befolyását. (Magyar Nemzet 1940. X/6.) Ebben az élettérben *téridegen* elem nem háborgathatja (u. o.). — A *tér* is meg az *idegen* is magyar szó, a *téridegen* — *vadidegen*. A németben tömördek fremd-összetételű szó van; csupa tömör, értelemsűrítő kifejezés. Artfremd, ortsfremd, weltfremd, wesensfremd stb., ugyanilyen a magában a németben is újkeletű *raumfremd*, amire — íme — nagyhirtelen nekünk is szükségünk lett, s azon melegében le is fordítottuk. Csakhogy ez a szóösszetétel a német nyelv szellemének teljesen megfelel s olyas valakit jelent, aki valamely területen idegen, akinek tehát ott semmi keresnivalója nincs. Ellenben, mint a szónak körülírással értelmezése is mutatja, nincsen olyan magyar nyelvi* szabály, amely megengedné, hogy a *tér* és *idegen* szavakból összetett szót alkothassunk. A *téridegen* tehát a magyar nyelv *életterében* (!) idegen. Maradjon is az!

Buzás Dezső.

Ki „követte el“ a derülátó és borulátó szavakat? — Ezzel a németből vett szellemességgel (wer hat das Gedicht begangen?) vallja magáénak Nemes György e két vádlottak padjára tett szó szerzőségét.¹ Halász Gyula viszont Bebesi Istvánt tartja megalkotójuknak. Sőt mi több, Bebesi egy Kosztolányi Dezső hirdette pályázaton díjat is nyert velük.

Ezek után nem kis meglepetésünkre szolgál, ha Gárdonyi Géza hátrahagyott nyelvvédő munkájában² ezt olvassuk az *optimista* címszó alatt: *jóhitű. A székelyeknél: derülátó. A pesszimista* címszó alatt pedig: *balhitű. Székelyeknél: borulátó.*

E szavak eredetének kinyomozásakor nem hagyható figyelmen kívül a német *Schwarzseherei* (Pessimismus) és *Schwarzseher* (Pessimist) sem. Mindkettő egészen közkeletű a német köznyelvben. Párja: a Hellscher ugyan egészen mást jelent, mint a magyar „derülátó“. Ennek létrejötte azonban lehetséges a derü-ború, derürebörúra szópár hasonlóságára.

Horányi Károly.

¹ L. Kovalovszky M.: *Harc egy szó körül*. Msn., IX., 115. l.

² Gárdonyi G.: *Magyarul így!* Budapest, Dante, 1938.

Jönni — menni. — Kevés igével történik mostanában anyyi visszaadás, mint ezzel a kettővel. Legjobb íróink használják őket tévesen, hogy a hírlapokról és fordításokról ne is beszéljünk. „Jössz hozzám?” — hangzik a kérdés. — „Jövök” — feleli rá, aki nem tud magyarul. Holott az egyedüli helyes válasz: „Megyek”. A „jövök”, ha szabad magamat így kifejeznem: cél-ige, csak a cél elérésekor használható. Ha a barátom áttelefonoz nekem Budáról Pestre, hogy „jössz-e már?” én csak így felelhetek: „megyek”, s csak akkor mondhatom, hogy „eljöttem”, ha átlépek a küszöbét. Addig mindig megyek, míg a házhoz nem érek, s csak a célnál vagyok megjöttnek tekinthető.

Ugyanígy áll a *hozni* és *vinni* igékkel is. A hozni is cél-ige. Ami nálam van, azt mindaddig viszem, amíg csak a célhoz nem érek vele, s csak a célnál mondhatom, hogy: hoztam.

Falu Tamás.

Közhirre tétetik. — Egy budapestkörnyéki község hirdető-tábláján olvastam a következő hivatalos tudnivalókat: „Az ...-i tanyán N. N. gazdánál ragályos száj- és körömfájás állatbetegség *lett megállapítva*, mely okból az állatok áthajtása nevezett gazda tanyáján szigorúan tilos.” „*Felhívtnak* az adófizető polgárok, hogy az adót fokozott mértékben fizessék, mert az állam helyzete most *fokozott körülmények között áll*”. „Adót befizetni csak az ajtóra kifüggesztett pénztárosnál lehet”. Egy tavaszi hirdetés: „A madarak fészkeit és kis fecskéit bántalmazni szigorúan tilos”.

Szinte tankönyvbe kíváncsiak ezek a mondatok, mint elszomorítóan szemléletes példák a homályos és magyartalan stílusra.

Juhász Jenő.

KÖNYVSZEMLE

Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Illyés Gyula. Budapest, a nyomdászat 500-ik évében. 315 lap. Hungária Hírlapnyomda Rt. Nyugat-kiadás.

Őszinte, lenyűgöző, izgalmas vallomás ez a könyv. Egy költő vallomása az anyanyelvről, a lélek és a nyelv titkos kapcsolatairól, az új nyelvtisztító mozgalomról és a mozgalom körül támadt szellemi harcokról.

Hogyan született meg Kosztolányi Dezső műve? Illyés Gyula sajtó alá rendezte a költő hagyatékában talált nyelvészeti vonatkozású cikkeket és feljegyzéseket, azokat is, melyek még életében napvilágot láttak, azokat is, melyeket halála után kutattak fel. Illyés az összegyűjtött anyagot időrendben csoportosította, tömör és friss bevezetőt írt eléje és a terjesztés szempontjának engedve, tetszetős címet adott neki.

A könyv cikkeinek zöme az új nyelvtisztító mozgalomból fakad. A mozgalom kitűzte kettős célt Kosztolányi így jelöli meg: Először, örököndünk nyelvünk szépségén. Magyarul kell gondolkoznunk és magyarul kell írunk. Nines olyan bonyolult kérdés, sem

a természettudományban, sem a szellemi tudományokban, melyet meg ne lehetne értetni egy nyílteszű paraszttal is. Másodsor, harcolunk az idegen szavak ellen, melyek hovatovább úgy elburjánznak, hogy már csak névelőink és kötőszavaink maradnak magyarok.

Kosztolányinak e kettős cél elérése érdekében írott cikkeit alapos tudományos tájékozódottság, nyelvészeti tudás jellemzi, de érdekesség és maradandó értékűvé a nyelve, ez az ízléses, színes köntös és az író teremtő képzetének szüntelen csillogása avatja. Mert Kosztolányi ebben a műben is elsősorban költő marad, és stílusa a tudományos valóság világában szokatlan, új szépségeket vet felszínre. (Öreg szavak. Olykor-olykor mint az öreg koldusok, mankóikkal kopogtatják meg ajtónkat. Halálos betegen jönnek búcsút mondani. Az agg *Miszertint*, a fontoskodó, lengő szakállú öreg még él.)

Kosztolányi, az író, a nagyváros emberrengetegében nem csupán érdekes egyéniségeket és jellemeket keres; megfigyelő képességének fénykévéjében sorra feltűnnek a nyelvi idegenszerűségek és az idegen szavak hordozói és terjesztői. A fővárosi éjtszakában a szállodák fölött ismeretlen angol, amerikai városok neve ragyog, az égen fénybetűk ordítják az idegen neveket, egészen a csillagokig. A cigaretták felvillanó tüze szép, dallamos szavainkat juttatja az író eszébe: A Tündért, a Délibábot, a Lángot, a Sellőt, a Pillangót, melyeket elnyom a Memphis, a Princessas, a Darling. A kávéházban, a sétáterén, a Duna-parton, a színházban, a villamoson mindenütt bőven talál Kosztolányi pöffeszkedő és pávásokodó, idegen élősdit. A józan ész erejével, kíméletlenül megmutatja rútságukat.

Ezek az apró, éleslátásból fakadó megfigyeléseken és feljegyzéseken kívül hosszabb lélekzetű, elmélyülő tanulmányok gazdagítják a kötetet. Harcos jellegű, vitázó cikkeit bölcs mérséklettel, ízesen, de a tudás és igazság magabizó fölényével írja. (Nyílt levél dr. Nékám Lajos egyetemi tanárhoz. Felelet Nékám Lajos dr. egyetemi tanárnak. Babel tornya, válasz Schöpflin Aladár „Nyelv-művelés“ c. cikkére.) A magyar nyelv védelmére írott cikke (A magyar nyelv helye a földgolyón. Nyílt levél Antoine Meillet úrhoz, a College de France tanárjához) önérzettel, eréllyel, finom gúnnyal, szilárd tudással megírt tanulmány. Az európai hírű tudóssal vívott szellemi harcban Kosztolányi győztesen marad a porondon.

A Magyar Tudományos Akadémia által egybehívott sajtó-értekezleten elmondott beszéde, Gombocz-Melich Etimológiai Szótára első füzetének lelkesült fogadása a jelenkor tudományos életébe való bekapcsolódását jelzi. De még ennél is nagyobb szomjúság hajtja a mult kiapadhatatlan forrásaihoz. Böngészgeti a XV., XVI. századból reánk maradt magánleveleket, végrendeleteket

vagy boszorkánypöri jegyzőkönyveket. Pázmány, Mikes, Kazinczy. Szarvas Gábor neve sűrűn szerepel az író tollán.

Értékesek azok a vallomások, amelyekben az író műhelytitkairól, a stílus rejtelmes születéséről lebbenti fel a fátyolt. Különösen finom árnyalatokban beszél a szavak titokzatos életéről, rejtett metafizikai és zenei értelméről, helyzetű értékükről, új kapcsolataikban rejülő erejükről.

A könyv hatalmas területről származó anyagát egységbe fűzi Kosztolányi költői lelkének minden sort megszépítő lehellete és anyanyelvének rajongó szeretete. „Az a tény, — írja — hogy anyanyelvem magyar és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez ninesen fogható. Beletörődöm abba, hogy megsemmisülök. De nem tudom elfogadni, hogy szellemiségemnek legalább az a töredéke ne maradjon utánam, melyet valaha átítattam lelkemmel, s hogy miután lélekzetem mindörökre elakad, legalább azok a szavak ne lebegjenek sírom fölött, melyeket egykor a lehelletemmel mozgattam, az anyanyelvem, a legközelebbi testvéreim beszéde, a lélek beszéde, mely minden elmúláson túl is olyan, mint a családi folytonosság dallama“.

Ujvári Pál.

L A P S Z E M L E

Híd. 1940-i évf. 1—7. szám. — *Julianus: Beszéljünk magyarul.* Nyelvünk szellemét napról-napra sok támadás éri a sajtóban, a rádióban, a közbeszédben. Mindenütt halljuk és olvassuk az ilyen, némethből fordított szörnyűségeket: „*Ebben a vonatkozásban* (in dieser Beziehung) elég tennivalónk van.“ „A magyar—olasz műsor-esere keretében“ (im Rahmen). „*Közel* (nahezu) háromszáz halott London légibombázásának eredménye.“ „*További* (weitere) hajók sülyedtek el a délangliai partok előtt.“ A barátok, ismerősök egymáson *keresztül* üzengetnek, a hivatalos hely a sajtón *keresztül* közli a tudnivalókat. Ez a *keresztül* a német „durch“ helytelen, bűnösen nyelvrontó fordítása. A *vonatvezetés* néhány év óta minden politikai cikkben és szónoklatban ott éktelenkedik. Igen elterjedt a *mellett* értelmetlen, németes használata. A kereskedő szabott árak *mellett* szolgáltatja ki az árut (helyesen: szabott vagy megszabott áron). A hivatalos iratok, rendeletek, törvények nyelvét külön meg kell tanulnia annak, aki meg is akarja érteni. — 1940-i évf. 5. szám. — *Németh László: Kiírthatók s kiírthatók-e?* Az idegen szavak nagy része nem lomosságból, hanem hűségből kerül az író szövegébe. „Egy-egy idegen szóba sokszor annyi történeti, emberi, társadalmi emlék evődik be, hogy azt a helyette esinált magyar szóba utólag bele nem szivattyúzhatjuk. Az idegen szónak sokszor van tréfás árnyalata... A nyelvvédő hare azok ellen a csúnya nemzetközi szavak ellen a legjogosultabb, amelyeket a népszerűsített tudomány, városi élvezet, a technika szór az „intelligens“ ember félművelt nyelvébe. De az idegent fölvaltó magyar szónak valóban szónak kell lennie. A „mozi“ vagy a „rik-

kanes“ a köznyelvben is győzött, mert leleményes szó, festi is, amit megnevez.“

Magyar Nemzet. 1940. okt. 23. — *Barinkai Ferenc:* „*Hírverés*“ — „*Vevőtoborzás*“ — „*Híresítés*“. A híresítő mesterség (reklám) új magyar szókincsét véleménye szerint így lehetne rendbe foglalni: propaganda = *hírverés*; reklám = *híresítés*, *híresítő mesterség*; reklámfőnök = *híresítő főnök*; akvizíció = *toborzás*. A reklám magyar megfelelőjéül ajánlott *híresítés* szót egy kiváló gyakorlati reklámszakember, Tharnói Kostyál Jenő alkotta egy, 1938-ban erről a kérdésről írt hosszabb tanulmányában. A teljes magyar szókincs kidolgozása a Magyar Országos Reklámszövetség és a M. Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottságának közös feladata. — 1940. dec. 5. — *Halász Gyula:* *Ne magyarkodjunk!* „A helyes magyarságnak egyik legmakacsabb ellensége a magyarság mezében bujkáló magyarkodás. Ez rontja le az egészséges és igazságos magyar nyelvvédelem hitelét és veszélyezteti a jó mederben haladó nyelvművelés megérdemelt népszerűségét... *Magyarkodó* az, aki mondva csinált nyelvszabályokkal tartja rémületben a világot. Ő maga találja ki és gyártja ezeket jobb ügyhöz méltó buzgósággal... Nyelvtani tételei megannyi *nyelvi babona*. Ezért oly nehéz kiirtani őket.“

Magyar Szemle. 1940-i évf. novemberi szám. — *Zolnai Béla:* *Dilettáns puristák.* A tanulmány írója kilenc pontban foglalja össze a hivatalos és publicisztikai nyelvvédelem ellenzékének tételeit és követeléseit. Idézzük befejező mondatait: „Fontolva haladás, Magyarul írjunk és értelmesen gondolkozzunk. Nem neológia vagy ortológia, hanem mind a kettő.“

Magyar Szó. 1940. okt. 5. — *Balogh Ödön:* *A régi magyar utcanevek Marosvásárhelyen.* A háztulajdonosok az utcák és házszámok román feliratait magyar szövegű utcajelző táblákkal és házszámokkal cserélték fel. Ezeknek a tábláknak nagy része azonban tele van helyesírási hibákkal. Nyelvünk védelme megköveteli, hogy az utcaneveket és házszámokat jelző táblákat is a helyes és tiszta magyarság törvényeinek figyelembevételével készítsük. A cikkíró az egységes megjelölés megkönnyítése végett ábécé sorrendben közli a régi magyar utcaneveket. — 1940. nov. 1., 5–10. — *Balogh Ödön:* *A cégtáblák, üzleti felírások és hirdetések magyartalanságáról és íráshibáiról.* „A Magyar Tudományos Akadémiának nyelvünk tisztaságáért és helyes használatáért megindított küzdelme csak akkor járhat eredménnyel, ha az iskolák is teljes erejükkel támogatják ezt a nemzeti ügyet. Minden magyar iskolának elsőrendű kötelessége a helyes magyarság ápolása, terjesztése, a magyaros fogalmazásra és beszédre szoktatás, az idegenszerűségek elleni küzdelem.“ Ez a meggyőződés vezette a cikksorozat íróját, amikor járhat tanítványaival, a marosvásárhelyi kereskedelmi középiskola növendékeivel összeíratta a város főterén és forgalmasabb utcáin látható cégtáblák, kirakatok és hirdetések szövegének magyartalanságait és íráshibáit és cikkeiben részletesen ismertette őket, mindenütt közölve a megfelelő helyes szövegezt. „A helytelenül fogalmazott és hibásan írt cégtáblák szövegét — írja talá-

lóan — közveszéylesnek kell minősíteniük, mert nagyon gyorsan és igen széles rétegekben szennyezi nyelvünket. Az iskolának nagy a felelőssége abban, hogy a jövő magyarsága hogyan fog beszélni. Nyelvünk tisztasága azonban nemcsak a tanárok és tanulók, nyelvészek és írók magánügye. Érezze át a kereskedő és iparos is, hogy a nyelv a nemzet legősibb birtoka és erejének legmélyebb forrása... Kérjük a kereskedőket és iparosokat, segítsenek nagy és nemes célunk elérésében. Készítsék minden nyilvános közlésüket a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság törvényeinek figyelembevételével.“

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1940—41-i évf. 3. szám. — (kk.): *Egy-íszony.* A cikkíró Bibó Lajosnak *Halovány virág* című regényéből egy szemelvényt állít össze annak bemutatására, hogy íróink mennyire irtják az *egy* határozatlan névelőt ott is, ahol használata helyénvaló. Ma már az *egy* határozott számnév is veszedelemben forog. Íme néhány tanulságos idézet: Órával előbb halálosan megsértett. Helyesen: egy órával stb.; aki évvel előbb be akart társulni a vállalkozásba. Helyesen: egy évvel előbb stb.

Pesti Hirlap. 1940. nov. 10. — *Harsányi Zsolt: Grammatici certant.* Hozzászólás Zolnai Béla „Dilettáns puristák“ című cikkéhez. Zolnai megtámadja a nyelvművelő mozgalom jelen irányát, túlzott purizmussal vádolja, és meddőnek mondja eddigi munkáját. A cikkíró szerint is oktalan a túlzott purizmus, a magyar nyelvet senki sem akarhatja az idegen eredetű szavaktól teljesen megtisztítani. „Azt azonban fenntartjuk, hogy fölösleges idegen szavakat használni vétek a nyelv tisztasága ellen. Ne mondjunk *frizurát*, ha *hajviseletet* mondhatunk.“ A nyelvtisztító mozgalomnak nem az a néhány újabb keletű magyar szó a legfőbb eredménye. Sokkal többet jelentenek azok a kis szótárak, amelyek az ipar és kereskedelem idegen szókinését magyarosítják és elkallódott, szép, régi magyar szavakat támasztanak fel. „De legnagyobb eredményünk, hogy közbeszéd tárgyává tettük a kérdést, a nagyközönség ráébredt nyelve fontosságára, ráébredt meglepő nyelvszeretetének tudatára, a magyar nyelv ápolásának vágya az egész országban nyilvánvaló, legjobb íróink és tudósaink foglalkoznak a kérdéssel.“

Tuberkulózis Elleni Küzdelem. 1940-i évf. júliusi szám. — *Kiss Lajos: Egységes helyesírást!* A cikk csak azért viseli ezt a címet, mert válaszul készült a fönti folyóiratnak ugyanilyen címen megjelent másik cikkére. Tartalma szerint jóval túlmegegy a helyesírási kérdés megvitatásán, mert ennek kapcsán meggyőző logikával sürgeti a fölösleges idegen orvosi műszavak magyarítását. Az idegen szavak helyesírása kérdésében a legtermészetesebb módot ajánlja: fogadja el mindenki a Magyar Tudományos Akadémia magyar helyesírási szabályainak útmutatását, mert azt hivatott szakemberek, nyelvészek készítették. Elítéli azt a nagyon is kényelmes és lazaságra vezető álláspontot, hogy az orvosi idegennyelvű szakkifejezéseket írjuk magyaros, fonetikus helyesírással. Némelyek azon a címen követelik ezt, mert az orvosi mű-

szavak orvosi körökben úgysis közkeletűek, tehát az Akadémia szerint is magyaros helyesírással írandók. Közkeletűnek azonban csak az olyan szót lehet tekinteni, amely általánosan használatos a köznyelvben. Az orvosi szakirodalomban használt kifejezéseket nem lehet ezek közé sorozni. Szerinte is az idegen eredetű orvosi szak kifejezéseket, ha nem közkeletűek, az Akadémia utasításának megfelelően, a kölcsönadó nyelv helyesírása szerint kell írni. Az írással foglalkozó orvosszakemberektől el lehet várni, hogy gondosan ügyeljenek az átvett szavak idegennyelvű helyesírására. Így jobban meg lehet akadályozni, hogy az idegen nyelvek műkifejezései a kelleténél jobban el ne árasssák a magyar orvosi szaknyelvet. E ponton hajlik át a fejtegetés a magyar orvosi szaknyelv *idegen eredetű* kifejezéseinek bírálatára. Nagyon sok olyan orvosi idegen kifejezés van, amit magyar szóval lehet helyettesíteni. Egyesek azzal a hamis kifogással kerülnek a magyar megfelelőt, mert a magyar szó állítólag nem fedí pontosan azt a fogalmat, amit az idegen szó kifejez. A cikkirő helyesen állapítja meg, hogy a legtöbb esetben ennek fordítottja az igazság. Számos idegen szó magyar használatban pongyola és elmosódott értelmű, magyar megfelelője határozottabb, szabatosabb, szűkebb értelmű, tehát szakszerűbb. Az *épeszű* embert, az *egészséges* szervezetet, a *szabványos* testalkatot, a *rendes* környezetet és az *életteni* helyzetet az idegen szavak kedvelői mind *normálisnak* mondják. S amikor ezt teszik, az idegen pongyola kifejezést használják a szabatos és találó magyar megfelelő helyett. Ilyen példák még: *aktív* katona a *hivatásos* helyett, *aktív* a *serény* ember, a *tényleges* miniszter, a *hatékony* gümőkór, ez utóbbinak *tevékeny* gyógyítása, a kereskedelmi mérleg *vagyon*i része. Látnivaló tehát, hogy az *aktív* szó is igen sokat markol, tehát keveset fog. Ha az idegen kifejezésnek nincs magyar megfelelője, képezni kell kifogástalan, jóhangzású magyar szavakat, vagy a meglévőket kell kiemelni mellőzöttségükből. A szerző sikerült és meggyőző példákat idéz saját szóalkotásaiból, amelyeket eddig megjelent cikkeiben és könyvében irodalmivá tett. Cikke végén egy olyan „Orvosi Szótár“-t sürget, amely az idegen kifejezések mellett a nekik megfelelő, összegyűjtött vagy újonnan alkotott magyar szavakat is tartalmazná.

Zalai Magyar Élet. 1940. okt. 25. — *Páldy Róbert: Élünk magyarul!* „A magyar nyelv védelme honvédelem. Eppen ezért nincs olyan hangos követelés és nincs olyan szigorú intézkedés, amelyet a magyar nyelv védelmében túlzottnak lehetne tekinteni. Rokontalan népek között csak úgy maradhatunk meg, ha rokontalan nyelvünket minél tisztábban megőrizzük.“

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1940. évi november 20-i ülése.

Jelen vannak: Csengery János Ferenc, Hegedüs Loránt, Keményffy János, Németh Gyula, Szinnyei Ferenc, Voinovich Géza akadémiai tagok, Bence István, Halász Gyula, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József és Radó Anfal meghívott tagok. Távvolmaradásukat kimentették: Mikola Sándor és Rapaics Raymund. Jegyző: Putnoky Imre.

Csengery János Ferenc korelnök üdvözi a Bizottságot és megnyitja az ülést. Fájdalommal emlékezik meg a Bizottság elhunyt elnökéről. „Nem igen volt még életemben szomorúbb teendőm, mint mostani korelnökségem. Pintér Jenő éltető lelke volt a Bizottságnak. Nagy úrt, mondhatnám betölthetetlen úrt hagyott maga után. Kiváló érdemeinek méltatása nem az én feladatom, ezt majd arra hivatottak végzik el. Indítványozom, hogy a Bizottság nevében elhunytán érzett mély gyászunknak jegyzőkönyvünkben adjunk kifejezést. Emlékét kegyelettel megőrizzük, munkássága példaadó marad mindnyájunk számára.“

A Bizottság ezután egyhangú lelkesedéssel Szinnyei Ferenc r. tagot választotta meg elnökévé.

Szinnyei Ferenc elfoglalva az elnöki széket, megköszöni a megtisztelő bizalmat, de kijelenti, hogy megbízását csak ideiglenesnek tartja.

Putnoky Imre h. előadó előterjeszti az utolsó ülés óta érkezett fontosabb iratokat. Dudich Endre, a Pázmány Péter-tudományegyetem ny. r. tanára egy tudományos vitával kapcsolatosan annak tisztázását kéri, hogy mi a helyes, szabatos értelmezése a *lebírálás* szónak. A válasznak olyan megfogalmazását kéri, hogy az szükség esetén, mint a Bizottságtól adott szakvélemény, a vita során nyomtatásban is közölhető legyen. — *Lebírálni* a. m. valami alkotásról rossz véleményt mondani, valamit értéktelennek minősíteni. A *lebírálás* lehet tárgyilagos is, minden személyeskedés híjával. A szó nyilvánvalóan a „leesepül“, „ledorongol“, „leránt“, „leszól“ igék analógiájára keletkezett újabban s az irodalmi nyelven nem igen fordul elő.

Csekey István, a Ferenc József-tudományegyetemen a politika ny. r. tanára arra nézve kér útbaigazítást, hogy milyen egyöntetűséget lehetne keresztülvinnünk tudományos munkákban az idegennyelvű könyvek és cikkek címeinek idézése tekintetében. — A Bizottság a magyaros idézőmódot tartja helyesnek, vagyis a kiadást, a kötetet és a lapszámot idézzük magyarul. Így legkönnyebb megkeresni az idézett helyet olyanoknak is, akik az illető nyelven nem értenek.

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a Magyar Tudományos Akadémia közreműködését kéri az idegenforgalommal kapcsolatos szakkifejezések megmagyarosításában. Arra kéri az Akadémiát, hogy a magyarosság és a kifejezések helyességének szempontjából a megfelelő szakkifejezéseket megjelölni szíveskedjék, hogy azok egyrészt a törvényalkotás alkalmával figyelembe vehetők legyenek, másrészt megfelelő sajtópropaganda útján a közhasználatban elterjedjenek. — A Bizottság készséggel vállalja ezt a munkát, ha az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal megküldi neki e kifejezések jegyzékét, pontos értelmezésükkel együtt.

Ezután a Bizottság még néhány más kérdést is megvitatott. Az eszmecsereben részt vettek Csengery János Ferenc, Halász Gyula, Juhász Jenő, Kcdály Zoltán, Márkus Miksa, Németh Gyula, Östör József, Radó Antal és Voinovich Géza biz. tagok.

Hivatalos nyelvünk magyarsága.

(Levél a szerkesztőhöz.)

Östör Józsefnek, a soproni ügyvédi kamara elnökének kezdeményezésére néhány évvel ezelőtt megindult az Országos Ügyvéd-szövetség Magyarosan! Nyelvművelő Szolgálat. Ez hivatalos nyelvünk művelése érdekében végzett munkássága során különösen a kassai királyi törvényszék területén folyó beható tevékenységre mutathat rá. Forgách Tivadar, a kassai kir. törvényszék elnöke az elmúlt és a folyó esztendőben több előadást tartott a kassai bírák és bírósági alkalmazottak előtt a helyes magyarságról. Előadása gyakorlati részét sokszorosítottta és a bírósági alkalmazottak között szétosztotta. E mellett állandóan ellenőrzi a kir. törvényszék ítéleteinek helyes magyarságát. A talált hibákat kijavítja, feljegyzi, a vétkeket figyelmezteti és oktatja.

A királyi törvényszéki elnök úr erre vonatkozó átiratának következő közérdekű sorait idézem: „Fáradásomnak van némi eredménye, de nem sok. Csak egy-két olyan alkalmazott van, aki megszívleli a hallottakat. Sokan vannak köztük olyanok, akik a magyar nyelvtant teljessen elfelejtették vagy nem is tudták soha. A javítás munkáját az iskolában kell kezdeni. Az alsó osztályokban tanult nyelvtant a tanuló a nyolcadik évben már elfelejti, ezért az utolsó évben a nyelvtant újra kellene tanítani. Ne adjanak érettségi bizonyítványt az olyan tanulóknak, aki a magyar nyelvtant nem tudja és nem ismeri alaposan a nyelvvédő könyveket. (Pintér, Dengl, stb.)

A bíróság hibáin csak az segítene, ha a bírákat és a fogalmazókat *magyaros fogalmazásból is minősítenék*. A magyar bírótól meg lehet követelni azt, hogy magyarul tökéletesen írjon! Aki ebben nem tökéletes, lássa kárát a minősítésben! Persze ehhez az kell, hogy a főnökök kifogástalanul írjanak magyarul“.

A kassai törvényszék elnökének elgondolását az Országos Ugyvédszövetség mindenben magáévá teszi és e tárgyban legközelebb javaslattal fordul a magyar királyi igazságügyminiszter úrhoz.

Kiváló tisztelettel: Dr. Boda Ernő.

ÜZENETEK

M. I.-nek. — A *lecsó* helyett a *rácpörkölt* elnevezést ajánlja levelében. Tudomásul vesszük, hogy a berhidai (Veszprém m.) magyarok így nevezik a *lecsót*, amelynek elkészítését a világháború alatt az odakerült szerb hadifoglyoktól tanulták el. Különben a *lecsó* már annyira meghonosodott nyelvünkben, hogy más szóval való megnevezését nem tartjuk szükségesnek.

V. A.-nak. — A *megesőzik* székely tájszó, tehát magyaros kifejezés. A Magyar Tájszótár Háromszék megyéből közli ilyen jelentéssel: esősre változik az idő.

P. M.-nak. — A *fog*-gal szerkesztett jövőidő nem germanizmus. Igaz, hogy nem nagyon régi, csak a XVII. században kezdtek használni az *olvasni fogok* szerkezetet, de az irodalmi nyelvben ma közönséges s a népnyelvben is előkerül. A *be fogom terjeszteni* szerkezet magyarság szempontjából kifogástalan.

K. B.-nak. — A *többi között* és *többek között* kifejezések használata egyaránt jogosult. A *többi* eredetileg olyan többesszámú alak volt, mint pl. a gyermek szülei, s azért régibb nyelvünkben mindig többes állítmánnyal járt (v. ö. Simonyi Zs., Magyar Nyelvőr XLII, 432). Pl.: „Midőn egyet meg lő benne, ottan fel röpiülnek a többi“ (Heltai Gáspár). „Elszéllyedének a többi“ (Mikes). A *többek* alak latinosság, a régi nyelvben sűrűn előkerül s az irodalomban is megvan, sőt a nép nyelvében is gyakori. — Másik kérdésére feleletünk ez: A helyes kifejezés így hangzik: „műsorunkat öt perc *mulva* folytatjuk.“

M. L.-nak. — A mészárosok, hentesek fogas állványát, amelyre a leölt borjút, bárányt, disznót felakasztják, Vas megyében *rémfának*, Somogyban *rémfának*, Székesfehérvárott *rénfának* és Győr vidékén *rendfának* nevezik. Az összetétel előtagja német jövevényszó. Czuczor–Fogarasi szótára az Adelungnál található „Rähmholz“, „Rahmholz“, „Rahmbaum“ szavakra utal. Hogy nyelvhelyességi szempontból melyik a törvényesített alak? Mindegyik az a maga vidékén, hiszen tájszavakat ilyen szempontból nem szoktunk minősíteni.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221-003.

A Magyarosan 1936. évi kötetének tartalma.

V. évfolyam. Szinnyei József közreműködésével szerkesztette
Zsirai Miklós. 160 lap.

B.: Magyarosítás a sportnyelvben. — *Baboss Ernő*: Magyar nyelv, német szellem. — A pesti utca magyarsága. — *Bakó Elemér*: Botrányos magyarság. — Leértékel. — Fiókvállalat vagy leányvállalat? — *Bánkúty Ernő*: Nyakatekert becéző leánynevek. — *B. D.*: Prémia. — Tud. — *B. E.*: Expresszgyilkos és családja. — Expressz. — Ösbemutató és a többi „ösök”. — *B. G.*: A spanyol polgárháború hírlapjainkban. — *bg.*: Idegen csodabogarak. — Siek. — *Buzás Dezső*: Termel, kitermel. — *Dénes Szilárd*: Egy kis hivatalos magyarság. — *D. F.*: Null. — *F. E.*: „Fotobarátom expozíciói”. — *Hartnagel Sándor*: Szó, mint száz. — Szórendi csodabogár. — Macskanyöször. — *H. S.*: Vonatkozó névmás. — Úgy — mint „leegyszerűsítve”. — *Ns. Ihász Ferenc*: A testedzés nyelvének magyartalanságai. — *I. F.*: Befogható-e a nyelv? — *Kardeván Károly*: A magyar á-hang veszedelme. — *K. B.*: „Deszertek” a cukrászüzletek kirakataiból. — *K. K.*: Nővér. — *Medgyes Albert*: Végigcsinálni. — *M. L.*: A magyar nyelv kártevői. — Nyelvi tarlózás. — *Molnár János*: Aki, amely, ami és társaik. — Macskanyöször. Macskajaj. — *Nagy J. Béla*: A személynevek kérdése. — *N. J. B.*: Lerövidít és lemérsékel. — Maga elé gondolkozva. — „Trutz néked”, dacára. — *Pais Károly*: Jóságkormányoz és társai. — *Papp Vilmos*: Fokozás. — *Semetkay József*: Magyartalanságok Móríz Zsigmond új regényében. — *Szegő Endre*: Elvesztett halottak. — *Sz. E.*: Természetes, magyaros beszéd. — *Tiszamarti (Frey) Antal*: A magyar nyelv védelmében. — A nyelvművelés rendszeresítése. — Babits nyelvhelyességi attitűdje. — *Trencsény Károly*: Fogalomzavar. — Gondatlan beszéd. — *Végh József*: Aláértékel. — *Vöőné Pécs Mária*: 100 %-os. — „Dámák”, ha találkoznak. — *Zolnai Gyula*: Sashalmi-e vagy sashalomi? — Idegen szavaink és a nyelvújítás. — Eghető, előfizethető és hasonlók. — Szélvédett. — Köze van valamivel, tud valamihez. — *Z. Gy.*: Ferde szórend. — Heveny. — Amikor szunnyad a nyelvérzék.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Csúry Bálint, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Ráymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.